

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА

О.В. Васильєв

**МЕТОДОЛОГІЯ І ПРАКТИКА ІНФРАСТРУКТУРНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ І
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

Харків –2007

ББК

УДК 332.1:338.49

Васильєв О.В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України. Монографія. – Харків: ХНАМГ, 2007. – 341 с. бібліогр. 201.

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківської національної академії міського господарства (протокол № 2 від 26.10.2007 р.)

Рецензенти:

Задорожний Г.В. д.е.н., проф., професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету ім. В.Н. Карабіна;

Писаревський І.М. д.е.н., проф. завідувач кафедри туризму та готельного господарства Харківської національної академії міського господарства;

Хохлов М.П., д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки приватизації і права Харківського національного економічного університету

У монографії запропоноване наукове обґрунтування методологічного підходу до регулювання інфраструктури на регіональному рівні.

Монографія присвячена для широкого кола читачів. Може бути корисна викладачам, аспірантам і студентам вищих навчальних закладів.

© О.В. Васильєв, ХНАМГ, 2007

ISBN 966-695-094-4

Вступ	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Теоретико-методологічні основи інфраструктури та інфраструктурного забезпечення	8
1.2. Функціонально-організаційні засади інфраструктурного забезпечення.....	29
1.3. Концептуальна модель регулювання інфраструктурного розвитку регіонів України	45
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРЮВАННЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	61
2.1. Торговельно-закупівельна інфраструктура регіональних ринків України.....	61
2.2. Транспортна інфраструктура регіонів України	88
2.3. Комунікаційна інфраструктура регіонів	112
2.4. Будівельна інфраструктура регіонального розвитку	120
2.5. Інфраструктурні умови забезпечення людськими ресурсами виробничої діяльності та оплата праці	124
2.6. Інфраструктурне забезпечення організаційних умов виробничої діяльності в регіонах.....	135
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ..	148
3.1. Аналіз рівня інфраструктурного забезпечення освіти	153
3.2. Інфраструктура охорони здоров'я.....	163
3.3. Інфраструктура культури та туризму	170
3.4. Інфраструктура комунально-побутового споживання.....	185
3.5. Інфраструктура соціально-економічного забезпечення	196
РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВА ІНФРАСТРУКТУРА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ...	215
РОЗДІЛ 5. ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	267
РОЗДІЛ 6. ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	307
ВИСНОВКИ.....	322
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	325

ВСТУП

Економічний розвиток сьогодення в Україні ставить велике коло питань, що стосуються економічного розвитку. Дослідниками вивчалось багато різноманітних аспектів економічного та соціального розвитку держави, аналізувалися питання визначення умов економічного розвитку відносно рівня регульованості економічних відносин, формування майнових відносин і прав на засоби виробництва, інформаційних й технологічних аспектів економічного розвитку, форм побудови системи регулювання та управління економікою, інструментів стимулювання розвитку та активізації його головних рушійних сил.

Усі окреслені питання потребують визначення умов їх забезпечення. Проте особливість побудови діалектики наукового пізнання зумовлює визначення головних процесів і їх поглиблене вивчення, а умови забезпечення та реалізації вказаних процесів, природа та кількість яких часто є більшою і складнішою від означеного процесу, залишається здебільшого поза увагою. При цьому механізм забезпечення будь-якого економічного процесу може бути «абстрактизований» терміном умови без подальшої деталізації: економічні умови, соціальні умови і т. н. Автору подібний підхід видається недоцільним, оскільки для кожного економічного процесу, а тим більш такого складного процесу, як економічний розвиток складної системи підприємства, регіону, галузі, суспільства тощо, механізм його протікання буде визначатися зовнішніми умовами, більше того, існування певних зовнішніх умов у поєднанні з внутрішніми є визначальним чинником розвитку економічної системи взагалі. Крім того, у багатьох дослідженнях, що побудовані на принципах системного підходу, автори, в бажанні «зреалізувати» всі принципи цього, безсумнівно, досконалого методологічного прийому, «зациклюються» на надмірній закритості певної системи, абсолютизації її критеріального апарату. Інколи ж окремі дослідники «забувають» вплітати результати власних розробок в загальний механізм функціонування економічної системи держави, регіону і т. ін.

При цьому відбувається відходження від принципів надсистемної ефективності, що досліджені Л.В. Канторовичем. Виходячи з його досліджень мож-

на стверджувати, що зростання ефективності певної системи може досягатися за рахунок внутрішніх чинників, а за умови їх вичерпання ефект може бути отриманий на рівні системи вищого рівня організації, при цьому обсяг цього ефекту буде на порядок вищим.

Таким чином, під умовами функціонування для певної великої системи (підприємство, регіон, галузь), що згадуються різними авторами як аксіоматичний апарат, розуміється зовсім різний перелік складових, що визначають термін умови. Саме тому в пропонованій роботі цільовою категорією було обране інфраструктурне забезпечення розвитку.

З першого погляду може здаватися, що дефініція інфраструктурне забезпечення є тавтологічною, оскільки під інфраструктурою розуміється комплекс галузей забезпечення певного процесу чи системи. Проте саме в редакції, що пропонується в назві роботи, на думку автора, найбільш яскраво відбивається проблема забезпечення. У сучасних дослідженнях поняття інфраструктура достатньо глибоко розкриті її інституційні засади. Однак проблеми її дієвості, а найголовніше, забезпечення засад розвитку певної економічної системи з позицій процесного та потокового підходів, як правило, розглядаються серед другорядних та супровідних питань. При цьому питання економічного розвитку потребують визначення саме з позицій економічної динаміки, оскільки, на думку автора, зіставлення динамічних категорій, якою є і категорія розвитку, і статичних категорій, що проявляються в інституційному й функціональному аналізі системи інфраструктури, не завжди дають змогу сконцентруватися на питаннях їх взаємодії та прискорення розвитку. Саме тому метою пропонованого дослідження є обґрунтування концептуального базису динамічного функціонування системи інфраструктурного забезпечення, узгодженого з пріоритетами розвитку регіональних систем, і аналіз відповідності окремих елементів інфраструктурного забезпечення загальним вимогам такого розвитку.

Однією з вихідних концептуальних парадигм, що розглядається автором в якості креативного елемента концепції інфраструктурного забезпечення, є теза про необхідність формування регуляторного механізму в системі інфраструк-

ктурного забезпечення, що б, з одного боку, поєднував регулятивну складову, яка б координувала ефективний розвиток галузей інфраструктури пропорційно вектору економічного розвитку, а з іншого -- обмежував можливості інфраструктурного блоку в забезпеченні власної надефективності за рахунок забезпечуваних ним секторів. Негативні наслідки для економічного розвитку від таких процесів ми спостерігали за період незалежного розвитку України з боку енергетичного, транспортного, фінансово-кредитного та ін. видів інфраструктурного забезпечення.

Автор не сподівається на комплексне вирішення всієї низки проблем інфраструктурного забезпечення в межах пропонованої роботи. Вона орієнтована на пошук концептуальної моделі системи інфраструктурного забезпечення розвитку й аналізу існуючого стану інституцій. При цьому питання вивчення конкретних механізмів у межах пропонованої концепції буде зреалізоване в наступних роботах.

Достатньо широкий інтерес дослідників до питань ринкової та економічної інфраструктури створив певний фундамент, що був використаний автором у дослідженні. Автор висловлює подяку авторам праць в галузі інфраструктурного забезпечення, що стали основою для його висновків та побудови власної моделі системи інфраструктурного забезпечення.

Автор сподівається, що пропонована наукова праця стане корисною широкому колу читачів, які переймаються проблемами формування умов економічного розвитку та регулювання інфраструктури, і створить підґрунтя для розвитку дискусій та формування нових наукових результатів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Дослідження економічної інфраструктури на сучасному етапі економічного розвитку відбивається у значній кількості наукових розробок. Різноманітність підходів, що відображені в науковій літературі, відповідає багатоаспектності економічних підходів до забезпечення умов економічного розвитку. Розроблення концептуальної моделі регіонального розвитку передбачає чітке розуміння дефініції інфраструктура саме в регіональному розрізі. Елементами, що визначають концептуальний базис інфраструктурного забезпечення, є його методологічне визначення, визначення його функціональної та організаційної побудови і безпосередньо концепція.

Визначення методології інфраструктурного забезпечення передбачає встановлення загальної природи, принципів та критеріїв функціонування. Метою першого параграфу цього розділу є узагальнення і формулювання загальних основ теоретичного забезпечення та розуміння основних рис інфраструктурного забезпечення.

Аналіз функціональних характеристик інфраструктурного забезпечення в наукових підходах ґрунтувався на гіпотезі про недостатню відповідність та епізодичність наукового аналізу системи інфраструктурного забезпечення відносно вимог функціонування господарського комплексу держави та регіону. При цьому визначення функціонального складу інфраструктури неможливе без аналізу складових елементів економічної інфраструктури регіону за різноманітними ознаками та їх систематизації відносно інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку. З цією метою другий параграф першого розділу спрямований на узагальнення функцій та елементів економічної інфраструктури.

В останньому параграфі запропонована авторська концептуальна модель системи інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку.

1.1. Теоретико-методологічні основи інфраструктури та інфраструктурного забезпечення

Наявність інфраструктурного забезпечення являє собою один з визначальних елементів забезпечення стійких умов розвитку всіх без винятку економічних процесів у державі. Проте, незважаючи на прозаїчність наведеного твердження, визначення поняття інфраструктура в економічній системі можливе лише відносно конкретного об'єкта. Сутність проблеми полягає у тому, що у визначенні поняття інфраструктура перш за все закладений цільовий орієнтир на певний процес, зокрема на його протікання, розвиток і т ін. Таким чином, виникає перше питання, що потребує визначення: що будемо розуміти під процесом, який має бути забезпечений інфраструктурою.

Сутність інфраструктури полягає у забезпеченні умов існування певного явища чи процесу. За такою ознакою до первинної інфраструктури можна віднести повітря, землю, воду і т ін., що забезпечує загальні умови існування людини, і, відповідно, усього, що нею створено. Тобто інфраструктура існування людства є первинною і за абсолютною значущістю найбільш цінною. З іншого боку, в загальних умовах корисність таких видів інфраструктури є незначною. І така ситуація зберігається за умови її бездефіцитності. Дійсно, брак повітря, землі води та ін. починає турбувати людину тільки за умови їх обмеження.

Інфраструктура, від рівня розвитку якої залежить ефективність функціонування всіх його елементів та їх загальної взаємодії, є однією з найважливіших складових сучасного ринкового господарства. Актуальність питання дослідження та формування концептуального підходу до визначення інфраструктури доводить той факт, що процес її формування багато в чому співпадає з формуванням моделі ринкової економіки. Н.М. Внукова зазначає, що існує три етапи формування ринкової економіки в державі:

- формування цільової установки для визначення змісту поняття ринкова економіка;
- оцінка ситуації в існуючій економічній системі;

- формування самої інфраструктури, що разом з ним і формуванням моделі ринкової економіки [54].

Сучасна інфраструктура розвинутих країн є найважливішою підсистемою ринкової економіки за масштабами, обсягами й характером залучених ресурсів, а також за рівнем впливу на динаміку та структуру ВВП, функціонування господарчих систем в цілому, особливо в умовах переходу до постіндустріального суспільства. Як самостійна підсистема вона властива всім національним і регіональним моделям ринкового господарства без винятку, тому актуальним є її теоретичне системне усвідомлення та практичні дії, спрямовані на зростання її ефективності.

Тому в межах пропонованої роботи увага приділяється економічній інфраструктурі, тобто тим умовам і процесам, що або створені людиною та несуть певне функціонально-цільове навантаження, або мають обмежений характер і потенційно чи фактично можуть обмінюватися людиною.

Таким чином, поняття економічної інфраструктури припускає розподіл досліджуваного об'єкта на два блоки: блок процесів основної діяльності і блок забезпечення – інфраструктури.

Ключовою характеристикою блоку основної діяльності з позицій економічного прагматизму є створення якого-небудь продукту (надання якої-небудь послуги), що характеризується економічною корисністю.

Блок забезпечення – інфраструктури – орієнтований на створення продукту (надання послуги), що забезпечує допоміжну функцію для створення і реалізації продукту блоку основної діяльності.

Рівень соціально-економічної корисності продукту (послуги), створюваного основним блоком, як правило, повинен бути вищим за корисність продукту (послуги), створюваного інфраструктурним блоком. Така залежність об'єктивно підтверджується включенням у вартість готового продукту інфраструктурних послуг.

Побудова ієрархії системи інфраструктурного забезпечення передбачає вибір критерію співвіднесення цільового об'єкта і конкретного елемента інфра-

структурного забезпечення. Такий критерій має описувати рівень їх взаємодії і взаємовпливу: інфраструктурне забезпечення створює умови функціонування, що характеризуються найбільшою значущістю для суб'єкта в цілому. І ця значущість істотно менша як для його надсистеми, так і для його підсистеми.

Однак слід зазначити, що в реальних ринкових умовах можлива ситуація, при якій рівень розвитку окремих секторів інфраструктури може бути істотно більш високим, ніж у базових галузях, що, у свою чергу, призводить до виникнення перекосів у вартості продукту і формує елементи протиріч, що обумовлюють у тому числі удосконалення технологій у базових секторах. Прикладом тому може служити ситуація з підвищенням вартості енергетичних ресурсів і актуалізацією проблем енергозбереження у виробничому комплексі.

На думку автора, для розв'язання цієї проблеми доцільно поєднати методологічні елементи структурно-орієнтованого і процесного аналізу. Таким чином уможлиблюється формування діалектики інфраструктури та інфраструктурного забезпечення у всій складності соціально-економічних відносин регіону.

Виходячи з принципів структурно-орієнтованого аналізу, головним суб'єктом функціонування державної системи є суспільство в цілому. Загальні умови для його функціонування створює держава, що формує адміністративно-економічні засади існування суспільства. Тобто система державного управління, система виробництва доданої вартості й система фінансового забезпечення цих процесів на рівні держави і формують систему інфраструктурного забезпечення.

Цільовим процесом у пропонованій роботі визначено розвиток регіональної економіки. Відповідно, головним суб'єктом буде територіальна громада, а її інфраструктурним забезпеченням -- система адміністративно-правового, економічного та фінансового забезпечення.

Розвиток економіки являє собою загальне визначення, що уособлює зміну показників соціально-економічного розвитку, які визначають стан економіки протягом певного періоду [121, с. 702]. Під регіональним розвитком будемо ро-

зуміти комплексну позитивну зміну показників соціально-економічного розвитку регіону.

В економічній літературі виділяють інфраструктуру магістральну, регіональну й локально-виробничу. Перша забезпечує процес обігу в цілому по країні, друга — в окремому регіоні, обслуговуючи відтворення регіонального господарства, і третя — усередині підприємства чи об'єднання [151]. Магістральна інфраструктура створює можливості для безперебійного функціонування всього суспільного виробництва, злиття всіх часток, локальних процесів відтворення в єдиний процес. Локальна інфраструктура забезпечує відтворення в межах окремого підприємства (об'єднання). Найбільш неопрацьованою є регіональна інфраструктура. Справа в тому, що, по-перше, дуже нечітко визначено «економічний статус самого регіону; по-друге, регіон — відкрита економічна система, отже і регіональна інфраструктура тісно пов'язана з магістральною, локальною, а також з інфраструктурними об'єктами інших регіонів, тому важко виділити якийсь завершений інфраструктурний комплекс; по-третє, регіональне господарство і його інфраструктура у величезній мірі залежать від наявності природних ресурсів, від наявних економіко-географічних умов, визначаються історичними особливостями розвитку і т.п.

Виробнича інфраструктура залежить від рівня розвитку економіки країни, з одного боку, а з іншого — сама визначає її рівень, є важливим фактором економічного зростання. Стан виробничої інфраструктури вчиняє очевидний вплив (стимулюючий або стримуючий) на динаміку розвитку всіх основних секторів народного господарства і передусім реального сектора економіки. З цього приводу В.А. Шевчук [185] наводить економетричні дослідження залежності між обсягом капіталовкладень у виробничу інфраструктуру і показниками, які характеризують економічне зростання США та інших розвинутих країн. На думку більшості економістів, яке досліджували макроекономічні аспекти, саме скорочення державних інвестицій у секторі виробничої інфраструктури від початку 1973 р. стало причиною уповільнення зростання продуктивності праці у США.

Обсяг капіталовкладень там почав зменшуватися з початку 60-х років відносно як частка ВВП, а в окремі роки — абсолютно.

Склад видів діяльності, що формують інфраструктуру, визначається пріоритетами, що складаються в суспільстві на певному етапі розвитку. Зміст інфраструктури визначається внутрішньою економічною єдністю галузей, які її формують, і видів діяльності. Удосконалення інфраструктури благотворно впливає на економіку. Відповідно, можна стверджувати, що вплив на процеси економічного розвитку й, зокрема, успішність застосування конкретного інструментарію державного регулювання розвитку буде успішним лише за умови його відповідності рівню розвиненості економічної інфраструктури, її запитам і можливостям. Саме тому, на думку автора, визначальним критерієм майбутньої дієвості будь-якого державно-управлінського рішення є його відповідність наявній інфраструктурі.

Розглядання кожного процесу можливе з позицій наявних фактів (статичний аспект) і з позицій процесної організації (динамічний аспект).

Більшість підходів до аналізу умов економічного розвитку регіональних систем та до проблематики державного регулювання регіонального розвитку якраз і орієнтовані на питання аналізу статичних аспектів в наслідок об'єктивної побудови функціональності управління, системи контролю переважної більшості економічних параметрів. Усілякий економічний процес може бути розглянутий за показниками, що відбивають стан процесу у певний інтервал часу. Тобто аналізу піддається певний «зріз» стану явища чи об'єкта у певний момент часу. А коли мова йде про динаміку – виникає проблема зіставлення декількох зрізів за певним інтервалом часу. Одним з найбільш вдалих діалектичних узагальнень, що дозволяє спростити економічний аналіз зміни стану об'єкта, є приведення економічних процесів до певних циклічних характеристик. Тобто мова має йти про визначення кінцевого числа станів об'єкта в межах циклу.

Як зазначає В.П. Орешин, поняття інфраструктура має три рівні визначень [124]: на рівні сутності — це сфера застосування праці, яка забезпечує обіг

продукції в народному господарстві; на макрорівні — це сукупність галузей, які виконують функції транспортування, зберігання і реалізації продукції; і на мікрорівні — це матеріальні об'єкти, які створюють умови для нормалізації процесу суспільного виробництва.

Історія економічних процесів не є лінійним поступальним рухом до єдиної мети, в якому всі економічні системи йдуть в одному напрямку, обганяючи відстаючи одне від одного. Навпаки, це розвиток окремих суспільних сутностей, більш-менш взаємодіючих одна з одною, де смерть одних сусідить з народженням інших. Німецький філософ початку XX ст.. Освальд Шпенглер писав: «Замість монотонної картини лінійностворюючої всесвітньої історії ... я бачу феномен безлічі могутніх культур, з первісною силою виростаючих з надр країни, що їх породила, ... і в кожній своя власна ідея, власні пристрасті, власне життя, бажання і відчуття і, нарешті, власна смерть» [125]. У теоріях такого типу безупинний поступальний рух людства як цілого замінюється на циклічний розвиток окремих локальних цивілізацій. У цілому можна говорити, що світовий економічний розвиток складається з циклічних траєкторій розвитку метасистем, що визначається, у свою чергу, системами більш нижчих рівнів.

Відзначаючи особливі риси системи інфраструктурного забезпечення, можна вказати на відмінності природи циклічності секторів інфраструктурного забезпечення. Виходячи зі змісту інфраструктурного забезпечення, що полягає у формуванні умов протікання певних економічних процесів, можна стверджувати, що цикли функціонування та відтворення галузей самої інфраструктури будуть значно довшими, ніж цикли функціонування та відтворення відповідних секторів, які ця інфраструктура забезпечує. Таким чином, прискорення динаміки галузей інфраструктурного забезпечення буде багаторазово прискорювати динаміку економічних процесів у базових галузях.

Протікання економічних процесів є однією з визначальних характеристик інфраструктурного забезпечення. Усі процеси суспільного розвитку супроводжуються рухом певних фінансових потоків і залишають відбиток у системі звітності. На поточному етапі економічного розвитку визначальною циклічною

характеристикою є система річних фінансово-економічних циклів, що породжує значну кількість фінансових та звітних потоків. Вона визначається державним бюджетним циклом, що має інтервал повторення один рік. У прив'язці до нього побудовані фінансово-звітні цикли більшості суб'єктів господарювання.

Н.А. Плащинський підкреслює [135], що функціонально інфраструктури галузі поєднують суспільне виробництво, скорочуючи витрати часу на виробництво та обіг і збільшуючи таким чином швидкість обігу суспільного капіталу.

Усі елементи інфраструктури можна розділити на мережні й дискретні. Мережна інфраструктура має усередині себе відповідні фізичні зв'язки. До того ж такий характер інфраструктури може бути обмежений простором. Водопостачання та каналізація є мережною системою лише в межах населеного пункту. Великі канали, дороги, залізниці складаються в мережі на відстані декількох сот, тисяч і більше кілометрів. Отже враховуючи, що певні інфраструктурні об'єкти знаходяться на обмеженій території, вони матимуть і дискретний характер при оцінці всієї країни чи регіону. Дискретний характер мають об'єкти інфраструктури соціального призначення: заклади освіти, охорони здоров'я, культури тощо [182]. З іншого боку, рівень розвиненості інфраструктурного забезпечення впливає на швидкість протікання економічних процесів. Так, наприклад, наявність та швидкісні параметри транспортної інфраструктури впливають на параметри виробничих циклів. Швидкість виробничих циклів визначає ефективність використання потенціалу основних засобів, що у свою чергу, створює умови для прискореного відтворення. Таким чином, часові параметри інфраструктурного забезпечення є визначальними у забезпеченні економічного розвитку.

Властивістю соціально-економічної інфраструктури є ефект масштабу, що діє під час використання суспільних благ. Збільшення доступу до цих благ ще на одного користувача не спричиняє зростання витрат, а іноді, навпаки, знижує їх, враховуючи зовнішні ефекти, однак підвищення рівня освіти, культури, здоров'я та ін. людей в суспільстві може привести до загального суспільного виграшу.

Узагальнення сутнісних ознак інфраструктурного забезпечення дозволяє констатувати, що наявність об'єктів інфраструктури сама по собі недостатня для забезпечення ефективного розвитку. Необхідним чинником є гармонійна система організації та фінансового забезпечення інфраструктури економічних циклів.

Розглянемо підходи, що існують в літературі відносно визначення понятійного апарату інфраструктури.

Визначення логічних меж поняття інфраструктура, як було показано вище, є можливим тільки в межах певного аналітичного зрізу економічної системи. Залежно від рівня аналізу сутнісні складові інфраструктури можуть принципово змінюватися.

Аналіз досліджень радянської епохи показав, що найбільша увага тоді приділялася проблемам розвитку соціальної інфраструктури, в першу чергу питанням забезпечення і нормування рівня її фінансування, окупності капітальних вкладень в об'єкти соціальної інфраструктури, питанням моделювання [42, 51, 89, 91, 172]. Не менш глибоко пророблені проблеми розвитку виробничої інфраструктури. Вказаний аспект досліджувався здебільшого в напрямку аналізу ефективності використання виробничого потенціалу як супутнє питання [124]. Окремі дослідження присвячені питанням розвитку інфраструктурно-територіального комплексу [59].

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що на сьогоднішній день спостерігається зміна концептуально-теоретичного підходу до визначення інфраструктури в частині виділення інфраструктури товарного ринку, а також дослідження інфраструктури систем: найбільше уваги приділено соціальній і фінансовій системам. Досліджуються окремі питання функціонування інфраструктури на мікрорівні – інфраструктура виробничих комплексів. Досить глибоко пророблені питання географії інфраструктури. Можна виділити роботи, що відображають підходи окремих шкіл дослідження інфраструктури України на сучасному етапі [57, 71, 128, 168].

Достатньо ґрунтовно в літературі розроблені теоретичні питання розвитку інфраструктури [62]. За наслідками становлення та розвитку інфраструктури (у зіставленні з матеріальним виробництвом) в літературі виділяються три групи країн:

- першу групу представляють США, де рівень розвитку інфраструктурних складових національної економіки випереджає рівень розвитку інфраструктури;
- другу групу складають країни Західної Європи, що одержали в післявоєнні роки потужні інвестиційні вливання США у свою економіку, які дозволили вирівняти темпи розвитку інфраструктури і матеріального виробництва;
- третя група представлена країнами колишнього СРСР і державами соцтабору, рівень розвитку інфраструктури в яких значно відставав від рівня розвитку матеріального виробництва. Проблема полягала не в тому, що була відсутня елементарна інфраструктура, а в тому, що вона призначалася для централізованої планової економіки. Аналіз показує, що витрати через погану інфраструктуру еквівалентні додатковому 30-відсотковому податку на всі комерційні підприємства.

Таким чином, ринкову інфраструктуру можна розглядати як сукупність органів та інститутів, що організаційно й матеріально забезпечують основні ринкові процеси -- взаємний пошук один одного продавцями і покупцями, рух товару, обмін товарів на гроші, а також господарсько-економічну і фінансову діяльність ринкових структур.

О.М. Іваницька [84] визначає інфраструктуру як концептуальне поняття, для якого характерною є неможливість чітко визначити її початок і кінець, просторове чи часове обмеження. Вона зрощується з основними елементами, які становлять сферу її впливу, входить у технологічний процес, що обслуговує і, таким чином, стає органічною частиною і системи, і процесу.

Поняття фінансової інфраструктури невід'ємне від поняття інфраструктури взагалі. Сталим є визначення інфраструктури як категорії, що визначає сферу послуг, яка організаційно і матеріально забезпечує основні ринкові процеси виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ, а також

фінансово-економічну діяльність, пов'язану з цими процесами. Зокрема, в «Економічній енциклопедії» за редакцією С.В. Мочерного виділено поняття інфраструктури як «комплексу галузей народного господарства (сфери матеріального і нематеріального виробництва), які обслуговують промисловість і сільське господарство» [74, с. 702], а також ринкової інфраструктури. Під останньою розуміють сукупність підприємств, установ, організацій, які забезпечують стабільність розвитку і функціонування ринкового механізму регулювання економіки, безперервний рух товарів та послуг у різних сферах суспільного виробництва [74, с. 702].

Під інфраструктурою взагалі розуміють комплекс виробничих і невиробничих галузей, що забезпечують умови відтворення, під інфраструктурою ринку -- установи, фірми, компанії всіх видів власності, що забезпечують взаємодію між суб'єктами ринкових відносин [121].

Найбільша частина досліджень з теорії інфраструктури з'явилася в кінці 60-х -- на початку 70-х років ХХ ст. Серед них слід відзначити роботи Р. Йохимсона, Є. Симоніса, Ж. Штолера, В. Михальського, Д. Рея та ін. У галузі дослідження «соціального накладного капіталу» відзначимо роботи Д. Кларка, А. Маршала, А. Хіршмана та іншими економістами. У вказаних роботах спостерігається суттєве розширення меж поняття інфраструктура, яка, за їх словами, охоплює не тільки галузі транспорту, зв'язку та матеріально-технічного забезпечення, а й невиробничу галузь, інституціональну інфраструктуру з нотаріатом, органами юстиції, охорони порядку та ін. Згідно з цією теорією інфраструктура охоплює ті основні потужності, без яких функціонування виробництва неможливе. Вона охоплює всі суспільні послуги. У наведеній концепції відкидається наявність приватних та корпоративних підприємств в галузі послуг. Набагато пізніше, лише в кінці ХХ ст. буде зацентровано увагу на тому, що точка зору більшості економістів і державних функціонерів того часу щодо провідної і основної ролі держави, яка здатна ефективно утримувати інфраструктуру, виявилася ілюзорною [93]. Ототожнення поняття інфраструктури з капіталом загальногосподарського призначення призвело до того, що до неї, поряд з

галузями, що становлять фундамент національної економіки (транспорт, зв'язок, енергетика), почали додавати такі чинники, як рівень освіти й активності населення, кваліфікованість, досвід тощо. Отже до поняття інфраструктури стали залучати поряд з її матеріальною частиною «інституціональну інфраструктуру» й «персональну інфраструктуру» (адміністративні органи, кредитно-грошову та фінансову систему, науково-дослідні організації, освіту, охорону здоров'я та ін.) [81].

Тлумачення поняття інфраструктури в найзагальнішій формі подано у Великій радянській енциклопедії [41, с. 358-359], а також в Економічній енциклопедії — політична економія [190, с. 61-62]. Там зазначається, що інфраструктура — це «комплекс галузей господарства, які обслуговують промисловість і сільськогосподарське виробництво; транспорт, зв'язок, водопостачання і каналізація, загальна і професійна освіта, витрати на науку, охорону здоров'я і т.ін.».

Поняття «регіональна інфраструктура» з'явилося у вітчизняній науці й практиці в 60-ті роки і набуло бурхливого розвитку. У роботі В.Ф. Януковича [191] стверджується, що поштовхом для цього стало створення раднаргоспів економічних районів. І хоча до середини 60-х років раднаргоспи були ліквідовані, проте ідея регіональної економіки стала прогресувати.

Одним з ключових параметрів соціально-економічних перетворень, що характеризують якість, у країнах з перехідною економікою є рівень розвитку в них інфраструктури.

Недостатня теоретична розробленість проблеми фінансування інфраструктури регіонів у вітчизняній економічній літературі, фактичне нехтування значенням механізмів регулювання в управлінні трансформаційними економічними процесами є основними причинами недостатньої ефективності впровадження реформ в Україні. Тим часом саме інститути ринкової інфраструктури виступають провідниками і глибинною субстанцією ринкових відносин перехідної економіки. У такому аспекті особливого значення набуває історичний досвід інституціональних підходів до питань створення ринкової економіки відо-

мих учених: М. Бунте, Г. Симоненка, М. Туган-Барановського та ін., економістів, яке працювали у соціальному напрямі політичної економії кінця XIX-початку XX ст. Крім того, важливим є врахування наукових розробок проблем ринкової інфраструктури у працях таких економістів ринкової орієнтації 20-х років XX ст., як Я. Діманштейн, Л. Яснопольський, М. Соболев, О. Золотарьов [87].

Однак докладний аналіз теоретичних джерел засвідчує застосування традиційних підходів до розуміння природи інфраструктури як допоміжної, друго-рядної економічної категорії, що гальмують просування вітчизняної науки не тільки в розумінні інституціональної суті самої ринкової системи, але й у забезпеченні органів влади рекомендаціями щодо здійснення відповідної економічної політики. Так, у літературі поширені два підходи до встановлення походження терміна інфраструктура. Один з них пов'язує виникнення цього терміна з будівельним виробництвом, ототожнюючи «інфраструктуру» з фундаментом певної будови, її «каркасом» (від лат. «*infra*» — під, нижче та «*structure*» — будова, розташування). Інший пов'язує походження терміна з військовим профілем дій (як комплекс споруд та комунікацій, що забезпечують успіх військових операцій). При цьому прибічники обох версій походження терміна «інфраструктура» визнають, що вона є обов'язковим компонентом будь-якої цілісної економічної системи. Аналогічне визначення знаходимо в роботі М.І. Бєлевцева, Л.В. Шестопалової [37].

Інфраструктуру товарного ринку визначають як комплекс видів діяльності у сфері обігу відповідних груп підприємств, організацій та установ, завдання яких полягає в раціоналізації товароруху та ринковому регулюванні товарно-грошового обігу.

Інфраструктура товарного ринку створює передумови щодо прискорення обіговості коштів в економіці, удосконалення ринкового процесу реалізації новоствореної вартості, посилення матеріально-технічної бази сфери обігу, оптимізації комерційно-господарських зв'язків.

В умовах ринкової економіки виробництво будь-якого товару не забезпечує його автоматичну реалізацію, а тому і здійснення всього комплексу товарно-фінансових потоків, які визначають результативність функціонування підприємства на ринку. Успіх продавця на сьогодні зумовлюється товарними вимогами споживачів, а також наявністю в них можливостей щодо придбання та споживання товарів. Таким чином, реалізується стійкий взаємозв'язок виробництва з ринковою інфраструктурою, яка не тільки зумовлена виробництвом, а й визначає наперед його результативність. Адже ефективна організація товарообміну, яка передбачає не лише раціоналізацію товарно-фінансових потоків, а й підтримання зворотних зв'язків із споживачами, дозволяє оптимальним чином зорієнтовувати виробництво. При цьому виділяються такі види інфраструктури: виробнича інфраструктура, соціально-побутова інфраструктура, інституційна інфраструктура, екологічна інфраструктура, персональна (персоніфікована) інфраструктура.

У роботі встановлено такі особливості інфраструктури товарного ринку:

- інфраструктура є продуктом розвитку виробничих сил суспільства;
- інфраструктура є результатом процесу виробництва матеріальних благ і одночасно передумовою їх успішної реалізації;
- зміст інфраструктури визначається внутрішньою економічною єдністю формуючих її галузей та видів діяльності;
- інфраструктура є відображенням тих економічних відносин, які склалися на даному етапі розвитку або притаманні певному суспільству;
- види діяльності, що формують інфраструктуру галузей, зумовлюються тими функціональними призначеннями та/або пріоритетами, що склалися в суспільстві.

Суть інфраструктури слід розглядати з урахуванням таких підходів, як хронологічний, генеалогічний, структурно-логічний і функціональний.

Хронологія появи перших спроб використання терміну «інфраструктура» в економічній літературі (виходячи з аналізу опублікованих в різних країнах

робіт) ще невизначена. В одних роботах указується післявоєнний період-кінець 40-х років XX ст., в інших стверджується, що термін «інфраструктура» введений в економічну науку в 1955 р. американським економістом П. Розенштейн-Роданом. Термін «інфраструктура» він застосував до «всіх умов навколишнього суспільного середовища, необхідних для того, щоб приватна промисловість була в змозі зробити перший ривок». Англійський економіст А. Янгсон називає першовідкривачем цього терміну Х. Зінгера, який у своїх роботах на початку 40-х років використав термін «overhead capital» -- «інфраструктура».

Генеалогія терміну «інфраструктура» в економічній літературі простежується у двох напрямках: поняття інфраструктури існує як у військовій справі, так і в будівництві. Дискусіям піддається і семантична відповідність слова «інфраструктура» економічному змісту, що мається на увазі. З одного боку сконцентровані підходи, що вважають відповідним за суттю і виконуваними функціями термін «загальнофондова база (територія)», а з іншого – трактування сутнісного змісту даної категорії через термін «інфрасистема».

При розгляді суті інфраструктури одним з важливих моментів є визначення місця і встановлення функцій інфраструктури в ринковій системі країни. Так, на думку російських економістів В.П. Федька і Н.Г. Федька, «при визначенні меж інфраструктури і вичленовуванні її із системи суспільного виробництва неприпустимо розглядати інфраструктуру як арифметичну суму галузей, які обслуговують економіку. Тільки комплекс галузей і видів діяльності, що мають функціонально єдине призначення і мають певні ознаки, може вважатися інфраструктурою» [175].

Американський економіст П. Розенштейн-Родан включав до інфраструктури «базові галузі економіки (енергетику, транспорт, зв'язок), розвиток яких передують більш швидкоокупним і прямопродуктивним інвестиціям» [199]. Х. Зінгер також виділяв «прямопродуктивний капітал» і капітал «накладний» -- «overhead capital». На його думку, в країнах, що формують систему ринкових відносин, інвестиції в інфраструктуру повинні сприяти зростанню національного доходу, який надалі повинен стимулювати зростання інвестицій.

Подібної думки дотримувався і П. Самуельсон, зазначаючи, що держава свідомо йде на інвестиції в інфраструктуру, оскільки «збільшення суспільного допоміжного капіталу» («social overhead capital») створює «невідчутні вигоди, від яких не можна чекати грошових прибутків для приватних інвесторів», бо «масштаби деяких з них дуже великі для обмежених ринків приватного капіталу, а інші окупатимуться протягом надто тривалого терміну, щоб приватні інвестори дуже ними зацікавилися» [145].

Значна частина зарубіжних і вітчизняних дослідників, конкретизуючи природу інфраструктури, доходить думки про те, що найбільш істотною ознакою вказаної категорії є її роль у створенні загальних передумов відтворювального процесу, загальних умов зростання суспільного виробництва і прогресу. Разом з тим «загальні умови» трактуються неоднозначно. Так, одні дослідники стверджують, що «загальні умови створюються безпосередньо самим розвитком продуктивних сил і визначаються станом групи галузей що входять в них, у першу чергу транспорту і зв'язку». Інші відносять до «загальних умов» природу, працю, ресурси, технічну культуру і обґрунтовують це нелімітуючим характером даних чинників у розвитку виробництва за часів мануфактури і великої машинної індустрії, коли «підтримка їх відтворення на певному рівні виділялася як «загальна умова», яку потрібно було соціально організувати й розвивати». Проте наведені трактування доповнюють одне одного, оскільки згадані «загальні умови» мають найважливішу специфічну особливість - можливість створення єдиної платформи (фундаменту) для розширення відтворення.

Слід підкреслити, що економічна категорія «інфраструктура» трактується в спеціальній літературі неоднозначно. Так, автори наукового видання «Інфраструктура товарного ринку» В.П. Федько і Н.Г. Федько під інфраструктурою розуміють «сукупність видів діяльності, що забезпечують ефективне функціонування об'єктів ринкової економіки і їх єдність у певному реальному ринковому просторі» [175].

Російський економіст В.Н. Стаханов визначає суть інфраструктури як «комплекс специфічних трудових процесів з виробництва послуг, що забезпечують обмін діяльністю в суспільному виробництві і житті людини» [156].

Можна трактувати інфраструктуру ринку як сукупність допоміжних підгалузей і засобів, що організаційно і матеріально забезпечують основні ринкові процеси -- взаємний пошук один одного продавцями і покупцями, рух товару, обмін товарів на гроші, а також господарсько-економічну і фінансову діяльність ринкових структур.

Також можна відмітити, що інфраструктуру складають сукупність спеціалізованих виробництв і видів діяльності, функції яких полягають у наданні основним галузям послуг виробничого і соціального призначення з метою забезпечення ефективного функціонування загальнонародної кооперації праці й отримання високих кінцевих результатів.

У науковій роботі «Теорія інфраструктури» узагальнені основні погляди представників різних зарубіжних економічних шкіл на природу і сутність інфраструктури, її функції і роль в сучасному капіталістичному виробництві. Під інфраструктурою Р. Іохімсен розуміє сукупність матеріальних, персональних та інституційних видів діяльності і їх організацій, що сприяють створенню господарської єдності на території і вирівнюванню винагороди за однакові вкладення доцільно витрачених ресурсів, тобто роблять можливою повну інтеграцію і високий рівень господарської діяльності. У цілому основна частина наведеного визначення інфраструктури відображає погляди більшості дослідників на її сутність, в сучасних умовах ринку.

Різноманіття думок про сутність інфраструктури дозволяє зробити висновок про те, що інфраструктура це система функціональних елементів і відносин, що забезпечують реалізацію індивідуальних і колективних інтересів групи економічних суб'єктів. У процесі реалізації інтересів інфраструктура створює умови існування і розвитку, регулює та обслуговує економічні зв'язки.

Слід зазначити, що питання появи самого терміну «інфраструктура» та його еволюцію разом з розвитком самого суспільства досліджують численні автори. Так, у роботах П.Ю. Беленького ґрунтовно досліджені питання:

- вивчення сутності даної категорії на ранніх етапах та її застосування, виокремлення основних її видів: матеріальної, особистісної та інституційної;
- аналіз функціонального підходу, орієнтованого на обґрунтування економічної політики щодо провідної ролі держави у формуванні й розвитку інфраструктури;
- дослідження розвитку концепції накладних витрат ринкової інфраструктури, надання характеристики наукових підходів (інших концепцій: інституціональної, маркетингової, розподільної, логістичної) до розуміння ринкової інфраструктури;
- пошук коренів розуміння сутності інфраструктури, що закладені в трудовій теорії вартості, визначення часу початку застосування терміну «інфраструктура» в радянській практиці [34, 86].

У роботі В.М. Соболева приділяється увага питанням комплексного політико-економічного дослідження природи, побудови і економічних функцій інфраструктури, її еволюції в межах командної та ринкової економік [150]. Автор акцентує увагу на тому, що неможливо в межах соціально-орієнтованої ринкової економіки розглядати інфраструктуру як комплекс галузей, що обслуговують економічну й соціальну сфери життєдіяльності суспільства. Цей підхід «не викликає особливих заперечень у той період розвитку ринкової економіки, коли її основу дійсно складало матеріальне виробництво в особі його головних галузей – промисловості й сільського господарства» [150]. До розуміння інфраструктури на сучасному етапі розвитку держави, на думку автора, слід підійти з інших позицій, коли необхідно брати до уваги:

- все зростаючу роль невиробничої сфери і її перехід до провідної сфери зайнятості;
- не обслуговуючу, а забезпечувальну роль інфраструктури у функціонуванні всієї економіки;

- вплив суб'єктивних чинників на розвиток економіки.

Вивчаючи питання про склад інфраструктури, треба сказати наступне. Кожен з науковців, який досліджує зазначене економічне явище, згоден з тим, що інфраструктура складається із сукупності інститутів, операцій та ринків, але виокремлює свої специфічні складові елементи. При цьому кожен з дослідників даної проблеми вирішує самостійно, з точки зору якого підходу аналізувати інфраструктуру – галузевого, макроекономічного, інституціонального, тощо. Так, згідно з макроекономічним підходом, В.М. Соболев говорить, що до загальноприйнятих елементів слід додати нормоутворення і законоприйняття, ментальність, відокремити інформаційні мережі й інститути, що їх забезпечують. При цьому слід розрізняти інститути загальні, спеціального характеру й приватні; інститути, що взаємодіють з товарними, грошовими потоками чи ринком праці та ін. [150]. Цей автор суттєво доповнює і уточнює роботу В. Кокорева, який відокремлює лише три рівні інфраструктури: матеріальні мережі, операції з експлуатації цих мереж, інфраструктурні ринки [93].

У свою чергу дослідження Н.М. Внукової містять теоретичне узагальнення концептуальних підходів до визначення поняття інфраструктури. Розглядаючи питання складу інфраструктури, вона робить висновок, що в узагальненому визначенні маємо включати до складу інфраструктури лише види діяльності та підприємства різних організаційно-правових форм [53]. Такий висновок автор робить на основі семантичного аналізу складових, які були встановлені шляхом аналізу структурного складу різних визначень: елементи, інститути, державні, комерційні, приватні підприємства, галузі, служби, суспільні об'єднання, організації тощо. Вона відмічає, що «... таке досить рідко виокремлюване поняття, як інститут, може бути опущене...». У той же час з точки зору інституціонального підходу, виключити зі складу інфраструктури інститути зовсім неможливо, а також неможливо замінити категорію інститут та її сутність лише на «види діяльності та підприємства». Так, А.А. Ткач досліджує базисні інститути ринкової інфраструктури. Він розглядає питання генезису підходів до системи інституційних атрибутів, які є «іншою сентенцією базисних економічних інсти-

тутів», і виділяє два основні інститути – інститут прав власності й трансакційних витрат [168]. На погляд автора, слід погодитися з думкою Н.М. Внукової відносно того, що до загального складу інфраструктури не можна включати такий елемент, як інститут, оскільки кожен інститут, у межах свого існування, сам потребує наявності певної інфраструктури. Саме тому для відокремлення інфраструктурних функцій будемо виділяти лише функціональні елементи окремих інститутів, що формують загальні засади інституційного забезпечення.

Аналіз літературних джерел дозволив автору сформувати схематичну модель, що відбиває диспозицію методологічних платформ визначення сутності інфраструктури в літературних джерелах (рис. 1.1).

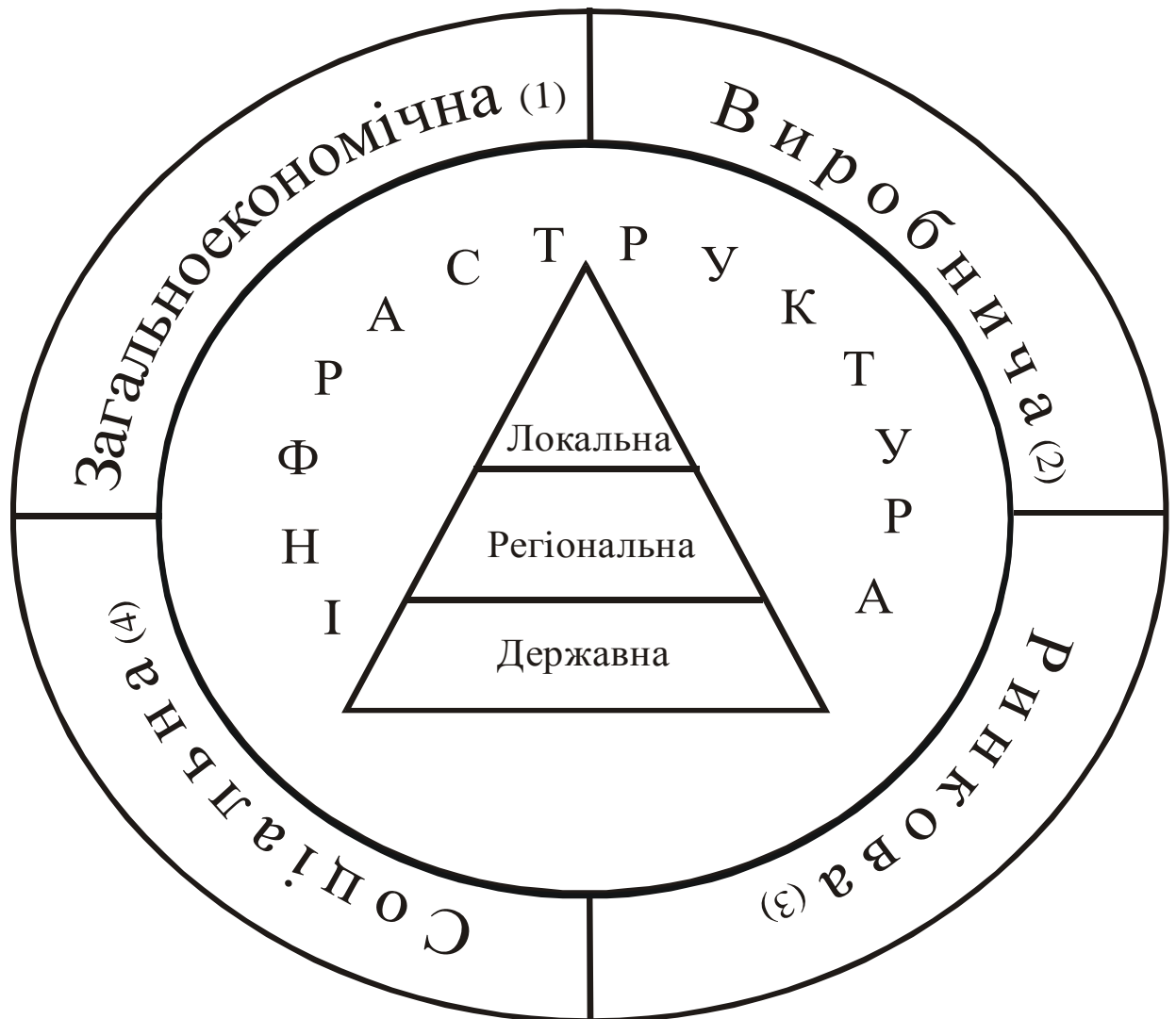

Рис. 1.1. Схематика методологічних платформ визначення сутності інфраструктури

В економічній літературі існує визначення інфраструктури як такої, що виробляє послуги, а не продукт у матеріально-речовій формі, тобто лише створює необхідні умови для його виробництва.

Деякі вчені-економісти вважають, що під інфраструктурою слід розуміти матеріально-речовий елемент суспільного розвитку, який забезпечує загальні умови для економічних і соціальних процесів, тобто «...що має матеріальне вираження в основних фондах галузей, які входять до її складу» [178, с. 21], або «...комплекс інженерно-технічних споруд» [146, с. 116]. Так, С. Хватов під інфраструктурним об'єктом розуміє цілісний функціонуючий об'єкт, діяльність якого створює загальні умови суспільного виробництва та соціального розвитку, а не частину матеріально-речової бази [178, с. 22]. Але недоліком такого підходу є замкненість на матеріальних складових, переоцінка їх у створенні загальних умов виробництва, тоді як функціонуванню не надається належного значення.

В. Жамін досліджує інфраструктуру як категорію, що відображає виробничі відносини. За його думкою, інфраструктура як категорія політекономії відноситься до таких структурних елементів способів виробництва, які відображають і продуктивні сили (з точки зору їх матеріально-речового складу), і виробничі відносини (з точки зору суспільної форми) [77, с. 16]. Інфраструктура, на його погляд, є інтегральний елемент продуктивних сил, що включає допоміжні й обслуговуючі галузі, а також галузі невиробничої сфери, пов'язані з процесом виробництва.

Для узагальнення різноманітних точок зору на таке економічне явище, як інфраструктура, було проведено дослідження існуючих в наукових роботах класифікацій структурних елементів і складових інфраструктури. Результатом проведеної роботи стала авторська схема визначення сутності інфраструктури ринку, яка подана на рис. 1.2.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ПОЛЕ

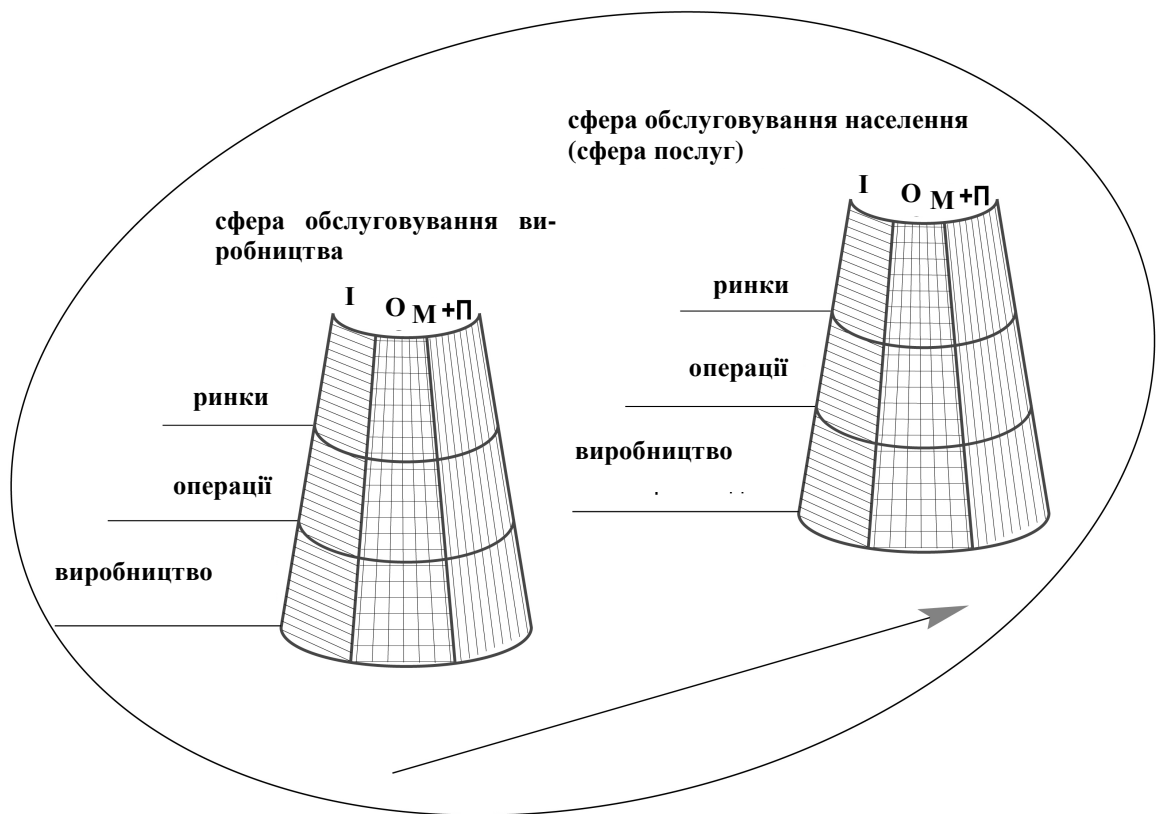

Рис. 1.2. Сутність ринкової інфраструктури

На погляд автора, особливої уваги потребує розподіл інфраструктури на основі відокремлення виробничої і невиробничої її форм, які здійснюють групування факторних видів (функціональні складові) інфраструктури в межах двох сфер. Саме цей розподіл і покладено в основу комплексної моделі сутності інфраструктури. Незалежно від форми слід визначити рівні інфраструктури (за класифікацією В. Кокорєва) і базові елементи (присутні в роботах майже всіх науковців).

Основними складовими інфраструктури слід вважати: інститути (І), операції (О), інформаційні мережі та потоки (М+П). Вони пронизують кожен з рівнів інфраструктури, властиві обом її формам, дуже тісно взаємодіють між собою. Усі зазначені складові не існують самі по собі.

Підтримуючи точку зору авторів, які акцентують увагу на тому, що поряд з матеріальною і функціональною частинами інфраструктури доцільно говорити про нормотворчість, ментальність, державну політику тощо, автор вважає за необхідне зацентувати увагу на існуванні інформаційно-правового простору, в якому спостерігається зазначене економічне явище.

1.2. Функціонально-організаційні засади інфраструктурного забезпечення

Аналіз літературних досліджень показав, що визначення функцій інфраструктури багатьма авторами здійснювалося досить поверхньо і часто суперечливо: у межах необхідного рівня аналізу об'єкта дослідження. Так, Г.С. Саркісянц розуміє під функцією інфраструктури забезпечення дії збройних сил [38, с. 154].

Дефініції функцій інфраструктури, що містяться у словниках, мають в якості цільового об'єкта основне виробництво матеріальних благ, при цьому нерозв'язаним залишається питання: «Що мається на увазі під основним виробництвом?» [56, с. 239].

Інший словник, визначаючи соціальну інфраструктуру, надає їй функцію як «... обслуговування безпосередньо населення» [143].

Словник іноземних слів називає функцією інфраструктури забезпечення нормальної діяльності економічної чи політичної системи в цілому [149, с. 201]. У роботі В.П. Федька, Н.Г. Федька функцією інфраструктури визначено сприяння нормальному функціонуванню матеріального виробництва [175, с. 7], при цьому недостатньо розкрито, що автори розуміють під «нормальним» функціонуванням виробництва. Аналогічне визначення знаходимо в роботі Л. Алексеєнка, В. Олексієнка, де функцією інфраструктури називається забезпечення нормальної діяльності економічної системи в цілому [75, с. 286].

П. Розенштейн-Родан функцією інфраструктури вважає «...щоб промисловість була спроможна здійснювати перший ривок» [199, с. 60]. Таке визна-

чення є досить однобічним і не віддзеркалює аспекту забезпечення діяльності інфраструктури.

В Економічній енциклопедії за ред. С.В. Мочерного ширше розглянуті функціональні ознаки окремих видів інфраструктури. Головною функцією названо забезпечення промисловості й сільського господарства [74, с. 702]. При цьому, при визначенні функції соціальної інфраструктури акцентується увага на забезпеченні умов функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізично й інтелектуально розвиненого, суспільно активного індивіда [74, с. 704]. При визначенні ринкової інфраструктури, зосереджено увагу на забезпеченні стабільного розвитку й функціонуванні ринкового механізму регулювання економіки, безперервного руху товарів та послуг у різних сферах суспільного відтворення [74, с.704].

У роботах Н.М. Вітренко серед головних функцій інфраструктури вказано, що вона безпосередньо обслуговує виробництво матеріального продукту [52, с. 5]. Визначаючи функції соціальної інфраструктури, вона виділяє задоволення певного комплексу економічних потреб, не наводячи систематизованого опису вказаних потреб. Д.М. Стеченко намагається усунути цей недолік і під функціями соціальної інфраструктури пропонує розуміти створення загальних умов для організації трудової, суспільно-політичної, духовної, культурно-побутової діяльності людини [157, с. 195].

Окремі літературні дослідження присвячено дослідженню функцій ринкової інфраструктури. Так, П.Ю. Беленький відзначає функції надання спеціалізованих послуг суб'єктам господарювання з метою створення для них нормальних умов для функціонування, найкращої реалізації їх інтересів та подальшої інтеграції в єдину економічну макросистему [35, с. 51]. Дещо вужче трактує функції ринкової інфраструктури Тлумачний термінологічний словник: забезпечення ефективної взаємодії між основними суб'єктами ринкової економіки -- продавцями і покупцями [173].

Досить тривалий час вважалося, що об'єктом, який обслуговує матеріальне виробництво і населення, є соціально-економічна інфраструктура. Ще до

90-х років визначалося, що об'єкти цієї інфраструктури виконують лише функцію забезпечення загальних умов соціально-економічного розвитку [153, с. 19]. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки погляди з цього питання змінилися. Вважається, що функціональним призначенням інфраструктури є, з одного боку, забезпечення умов розвитку та обслуговування, а з іншого -- забезпечення та регулювання економіки в процесі відтворення. Виходячи з цього кожен з указаних елементів економіки, що тепер відносять до інфраструктури, може виконувати такі функції, незважаючи на різноманітність походження, стану, в якому функціонує той чи інший об'єкт, і значущості в активізації певної сфери економічної діяльності.

Складові інфраструктурної підсистеми виконують однакові за складом функції, але різні за характером, їх реалізація відбувається в тісному взаємозв'язку та єдності. На сучасному етапі дослідниками визначаються декілька функцій соціально-економічної інфраструктури як підсистеми, що забезпечує діяльність ринкових агентів і держави. Серед них важливе місце займають функції забезпечення, регулювання та поєднання.

Функція забезпечення соціально-економічної інфраструктури здійснюється через створення загальних умов матеріального виробництва і споживання, підготовку загальних умов для функціонування всього суспільного капіталу, забезпечення різноманітних видів людської діяльності на галузевому, регіональному, національному й міжнародному рівнях, сприяння розвитку людського капіталу через підвищення освітньо-професійного рівня громадян, соціального забезпечення, охорони здоров'я, функціонування закладів культури тощо. Регулювальна функція впливає з функції забезпечення і реалізується в двох формах: через існування інфраструктури як невід'ємної частки функціонування всієї економіки, а також як інструменту забезпечення розширеного відтворення; з іншого боку, регулювальна функція полягає в тому, що інфраструктура може інформувати про різні проблеми в тій чи іншій ланці матеріального виробництва. Функція поєднання виражається у забезпеченні умов функціонування всієї ринкової системи [62].

Указані функції забезпечення інфраструктури слід розглядати в різних аспектах. По-перше, соціально-економічну інфраструктуру треба досліджувати як складову національного багатства, що не належить до тієї чи іншої галузі виробництва окремо, але відіграє вагомий роль для всього національного господарства. Тобто вона відображає економічні відносини, що характерні для будь-якої ланки економіки, а зв'язки, які встановлює інфраструктура через такі відносини, зумовлюють функціонування всіх галузей економіки як єдиної економічної системи.

По-друге, соціально-економічна інфраструктура складає базу для розвитку всіх галузей господарства, встановлює зв'язки між окремими господарюючими одиницями, що позитивно відбивається на ефективності всього суспільного виробництва, а тому може сприяти розширеному економічному відтворенню. Вона сприяє процесу ефективного виробництва шляхом логістичного забезпечення підприємств, забезпечення ефективних умов виробництва, пов'язаних з вчасним і якісним постачанням водних ресурсів, енергоресурсів, телекомунікаційних послуг, технічним забезпеченням, підвищенням кваліфікації кадрів. Ці ж складові створюють умови для розподілу, обміну і споживання вхідних ресурсів, напівфабрикатів та кінцевої продукції в межах підприємства.

На думку Ю.Б. Шпильової, соціально-економічна інфраструктура включає в себе дві основні складові: соціально-побутову й соціально-культурну. Основною функцією побутово-економічної складової є задоволення побутових потреб людини (забезпечення житловими будинками, водопроводами, водовідведенням, тепло- та газопостачанням, будинками побуту, ательє, різного виду майстернями та ін). Головна функція соціально-економічної частини полягає у задоволенні потреб населення у зв'язку й пересуванні, а також природно-фізичних потреб (наявність магазинів, кіосків, лотків, різних видів транспорту та ін). Інша складова соціально-економічної інфраструктури -- соціально-культурна, на думку автора, являє собою освітньо-економічну частину, функцією якої є виховання освіченої та духовно багатой особистості, та оздоровчо-

економічну частину, функції якої полягають у покращенні фізичного й духовного здоров'я населення та його удосконалення [187].

М. Орлатий у своїй монографії наводить перелік функцій соціальної інфраструктури, серед яких головними є: розподіл та обмін (основними об'єктами виступають підприємства оптової і роздрібної торгівлі, підприємства громадського харчування, заклади кредитної та страхової системи); надання споживчих послуг (житлово-комунальне господарство, підприємства побутового обслуговування, пасажирський транспорт, зв'язок); охорона здоров'я (заклади медичного, санаторно-курортного обслуговування, фізкультури й спорту, соціального забезпечення населення); формування суспільної свідомості та наукового світогляду (мережа культурно-освітніх закладів, мистецтва і релігії) [43, с. 3].

К.В. Прокопишак визначає такі функції соціальної інфраструктури: соціальну, що полягає у збереженні й розвитку трудового і духовного потенціалу населення, кожної людини як особистості; економічну функцію, основою якої є створення сприятливих умов для виробництва матеріальних благ; політичну функцію, яка полягає в реалізації соціальної політики уряду [140, с. 13]. Соціальна інфраструктура повинна створити певні умови для забезпечення життєдіяльності людини і розвитку економіки, відновлення та розвитку культури, тобто умов комплексного соціально-економічного розвитку країни і окремих регіонів.

Таким чином, базовою функцією соціальної інфраструктури є підтримання трудових та соціальних здібностей кожної людини в межах необхідних норм шляхом задоволення духовних потреб, підвищення загальноосвітнього й професійного рівня населення, покращення його здоров'я.

Торгівля як одна із складових соціальної інфраструктури виконує ряд функцій, серед них: закупка товарів у виробника, відшкодування витрат на виробництво, продаж товарів споживачам; забезпечення безперервного кругообігу грошей, обслуговування населення. Ресторанне господарство – це сфера діяльності, що відрізняється особливостями технології виробництва та споживання готової продукції. Основні її функції полягають у виробництві продукції, орга-

нізації споживання та торговій діяльності. Освіта була і залишається важливим чинником соціально-економічної інфраструктури. Головними її функціями є: підвищення освітнього та культурного рівня членів суспільства, сприяння раціональному використанню вільного часу і зростанню продуктивності праці.

В. Вакуленко, О. Ігнатенко, М. Орлатий, крім галузей соціально-побутового і соціально-культурного призначення, виділяють окрему групу, в яку включають правові заклади, органи страхування та кредитування [43, с. 7]. Виділяючи вищезазначену групу, ці автори не дають пояснення, що лежить в основі такого виділення.

А. Голіков, Я. Олійник і А. Степаненко у своїй роботі наводять іншу класифікацію. Залежно від виконуваних функцій вони поділяють інфраструктуру на виробничу, інституційну, ринкову, соціально-культурну, екологічну, інформаційну [58, с. 207-211]. У науковій літературі також зустрічалося поняття інноваційна інфраструктура, яка являє собою частину ринкової і частину науково-технічної інфраструктури, що забезпечує функціональну взаємодію учасників інноваційного процесу і рух товарів на ринку інновацій.

За визначеннями деяких вітчизняних дослідників, інфраструктура виконує функції обслуговування, але у складі інфраструктури є елементи, які не входять до сфери обслуговування (будівельна база, мости, дороги, лінії електропередач, ремонтні підприємства, іригаційні споруди тощо) [153, с. 23].

В інших наукових працях розглядаються підходи, в яких чітко простежується критерій визначення меж інфраструктури: рішення про державне чи приватнокапіталістичне фінансування. Так, Г. Хедткамп визначає інфраструктуру як створення державою умов, у яких відбувається приватна економічна діяльність. Розглядаючи інфраструктуру, він вказує на всі функції, які знаходяться поза приватнокапіталістичною господарською діяльністю [196]. Цей учений в інфраструктурі вбачає низку товарів і послуг, що надаються державою безоплатно або з використанням принципу еквівалентності. Такі суспільні блага є або доповнюючими, або замінниками приватної діяльності на ринкових засадах, але за певних умов – це необхідна передумова приватної господарської діяльності.

Г. Хедткамп пише, що інфраструктура не може визначатися за видом товару, а тільки виходячи з його функції (місця) при певному економічному ладі. Здебільшого вона залежить від економічної системи і рівня розвитку господарства, що – поза приватним сектором – створюють передумови розвитку виробництва [196, с. 6].

Автори Р.І. Нудельман і І.А. Тараканова у своїх дослідженнях указують, що складові інфраструктури за своєю природою виконують обслуговуючі й допоміжні функції для функціонування матеріального виробництва в цілому, при цьому від її діяльності безпосередньо залежить ефективність роботи практично кожної галузі [122, с. 14; 163, с. 51].

Проте існують і протилежні думки: наприклад, В.П. Красовський вважав, що з позицій оцінки економічної ефективності інфраструктури дана ознака, як основа її наукового визначення, не конструктивна і не може виступати як первинна [80, с. 28].

Згідно з іншим підходом, інфраструктура визначається сукупністю складових продуктивних сил у вигляді галузей, виробництв і видів діяльності, функціональне призначення яких полягає у створенні загальних умов, що забезпечують ефективний розвиток виробництва [174, с. 56-57]. Такої ж думки дотримувався і А.Р. Бернвальд, який зазначав, що до складу інфраструктури слід включати галузі, що відіграють допоміжну роль по відношенню до основних галузей матеріального виробництва [32, с. 19]. Але, на думку автора, такий підхід визначення інфраструктури як створення загальних умов для виробництва не є досконалим, бо при подібному розумінні інфраструктури виходить, що поняття інфраструктура і сфера послуг ототожнюються. В економічній літературі СРСР панувала думка про те, що підприємства цих галузей, як правило, не приносять прибутку і це, у свою чергу, спричинило формування інфраструктури за залишковим принципом. Очевидно, цей стереотип мислення певною мірою домінує і в сучасній Україні, оскільки такий підхід до розвитку інфраструктури ще зустрічається і в нинішніх умовах.

Ряд вітчизняних учених, характеризуючи функціонально-компонентний склад інфраструктури, виділяють виробничу й невиробничу її складові. Д. Стеченко визначає виробничу інфраструктуру як «сукупність галузей, тобто організаційно відокремлених об'єктів, що забезпечують нормальний хід суспільного виробництва через надання послуг з обміну результатами діяльності між підприємствами матеріального виробництва». Зокрема, до виробничої інфраструктури належать підприємства і організації електро-, тепло- і газопостачання, транспортні різних видів, матеріально-технічного постачання і збуту продукції, інформаційного та ділового обслуговування тощо. Окрім виробничої інфраструктури, він виділяє соціальну й інституційну, а також інфраструктуру регіонального ринку [158, с. 165].

Н.Н. Внукова вказує, що виробнича інфраструктура забезпечує загальні умови виробництва і сукупно об'єднує галузі, які надають послуги виробничого характеру. Основною функцією для цієї сфери діяльності є надання послуг виробництву [54, с. 27]. Поділ виробничої інфраструктури на галузі – транспорт, зв'язок, матеріально-технічне постачання, інформаційне обслуговування тощо -- доповнюється поділом функцій, які вони виконують у кожній господарській системі, враховуючи вплив властивих цій системі специфічних характеристик на інфраструктурні галузі [114, с. 159].

Під регіоном в економічній літературі розуміється велика територія країни, що володіє цілісним спеціалізованим народногосподарським комплексом, який сформувався на основі суспільного поділу праці і місцевих природних ресурсів, а також розвинутою адміністративною, господарчою і суспільною інфраструктурою. Регіон є елементом адміністративно-територіального устрою країни і має досить складну систему керування економічним і соціальним розвитком. Основою, економічним змістом регіону є його народногосподарський комплекс, що і визначає місце регіону в суспільному виробництві, його зовнішні й внутрішні зв'язки.

Загальними, вихідними помилками організації інфраструктури в регіоні є недостатня вивченість її економічної природи, місця і ролі у відтворювальному

процесі регіону, а звідси – і в неточному конструюванні механізму керівництва нею, у створенні неефективної структури керування.

Інфраструктура регіону покликана забезпечувати потреби відтворення його щодо економічно відособленого народногосподарського комплексу. Оскільки економічне становище регіону характеризується подвійністю, остільки і до складу його інфраструктури повинні бути включені об'єкти, що відіграють різну роль у його відтворювальному процесі, належать до різних рівнів народного господарства.

Функціонування регіонального комплексу визначається зовнішніми й внутрішніми чинниками і зв'язками. До складу регіональної інфраструктури входять об'єкти як місцевого підпорядкування, так і вищого. Спільною їхньою рисою є участь у відтворенні певного конкретного регіону, але ця роль для одних об'єктів може бути головною, єдиною, а для інших — другорядною.

До визначення складу регіональної інфраструктури слід підходити з позицій кожного конкретного регіону. Тому до такої інфраструктури треба відносити всі об'єкти, які так чи інакше беруть участь у регіональному відтворенні (крім локальної інфраструктури економічних одиниць). При цьому частина об'єктів буде знаходитися в розпорядженні регіону, входити в його відносно економічно відособлений народногосподарський комплекс, а інша частина буде підкорятися вищестоящим відносно регіону органам буде частиною загальногосподарської системи. Ця специфічність, подвійність регіональної виробничої інфраструктури і визначає особливості керування і регулювання її розвитку. При сучасній складності й динамічності виробничих зв'язків оперативне ув'язування потреб в інфраструктурних послугах і можливостей надання послуг найбільш реальне в тому випадку, якщо організаційно максимально зблизити суб'єкти й об'єкти послуг. Формою такого зближення і є регіональний комплекс.

Функціональний склад економічної інфраструктури регіону в літературі розкривається за окремими напрямками, обумовленими галузевими, функціональними й організаційними ознаками.

Багато авторів досліджували інфраструктурне забезпечення на регіональному рівні, яке безпосередньо взаємодіє з конкретними суб'єктами. Виявлення особливостей розвитку інфраструктури на рівні регіону – важлива ланка в аналізі й прогнозуванні економічного розвитку і регіону, і держави в цілому [36, с. 19]. Поняття «інфраструктура регіону» визначається функцією, яку вона виконує в розвитку економіки регіону, будучи органічною складовою певної територіальної системи і водночас цілої держави. Наприклад, в окремих спеціалізованих регіонах, де велику частку загального обсягу виробництва складають деякі види вантажів у вантажообігові, формуються спеціалізовані транспортні вузли, основною функцією яких є відправлення вантажів. Вони складають поряд з промисловими центрами і вузлами опорну сітку територіальної організації господарства регіону [183, с. 102].

На думку Т.І. Тищенко і І.А. Федорова, до складу інфраструктури регіону слід відносити об'єкти, які розташовані на певній обмеженій території і надають підприємствам матеріального виробництва, організаціям і закладам невиробничої сфери, а також населенню цієї території послуги транспортування і зберігання продукції, передачі інформації, переміщення людей, постачання матеріальних ресурсів, у тому числі води, тепла, газу, електроенергії [167, с. 210; 174, с. 55].

Грунтовне дослідження інфраструктури регіону здійснено в роботі В.Ф. Януковича [191].

Дослідження сутності такого економічного явища, як ринкова інфраструктура, існує в чисельних варіантах у роботах вітчизняних та іноземних учених. Особливий інтерес до питань інфраструктури спричинив існування великої кількості напрямків дослідження. Проведений аналіз літературних джерел дозволив зробити висновок щодо актуальності зазначеного питання, особливо з точки зору теоретичного підходу та визначення сутності категоріального апарату. При цьому слід зазначити, що концептуальні підходи до встановлення сутності інфраструктури істотно різняться, чим створюють розмитість розуміння даної категорії.

Інституціональний зміст ринкової інфраструктури виявляється передусім в її пасивній (обслуговуючій) функції. Активну функцію ринкової інфраструктури виконує її інформаційна складова, що забезпечує зв'язок ринкової інфраструктури із зовнішнім середовищем, тобто з рештою економічної системи. Сигнали прямого й зворотного зв'язку гарантують стійкість оптимального режиму системи.

Інфраструктура в широкому розумінні забезпечує синтез, взаємозв'язок і взаємодію процесів організації і самоорганізації. У цьому контексті ринкова інфраструктура визначається як сукупність інститутів і організацій, що гарантують дію ринкового механізму й ринкові процеси: взаємний пошук один одного продавцями й покупцями, рух товарів, обмін товарів на гроші, а також господарсько-економічна та фінансова діяльність ринкових агентів.

Оскільки інфраструктура -- це основа (фундамент), внутрішня будова економічної системи, то ринкова інфраструктура з погляду її змісту і відмінності від інших складових (підсистем) економічної системи -- це основа (фундамент) ринкової економіки.

Кожній економічній системі відповідає власна модель ринкової інфраструктури. Саме вона визначає специфіку механізмів і характер управління не тільки самою інфраструктурою, а й економікою в цілому.

Однією з важливих функцій ринкової інфраструктури є узгодження інтересів суспільства й окремих економічних суб'єктів.

Інфраструктура є механізмом, який компенсує поглиблення різноманітності, нестійкості, непорядкованості, різнорідності зовнішніх факторів, що впливають на діяльність суб'єктів господарювання.

Функціональні характеристики інфраструктурного забезпечення великою мірою визначаються через структурно-елементну побудову. В літературі існує чимало досліджень структурних складових інфраструктури.

Сучасне розуміння інфраструктури включає найважливіші блоки, що визначають ефективність функціонування економіки в цілому (рис. 1.3).

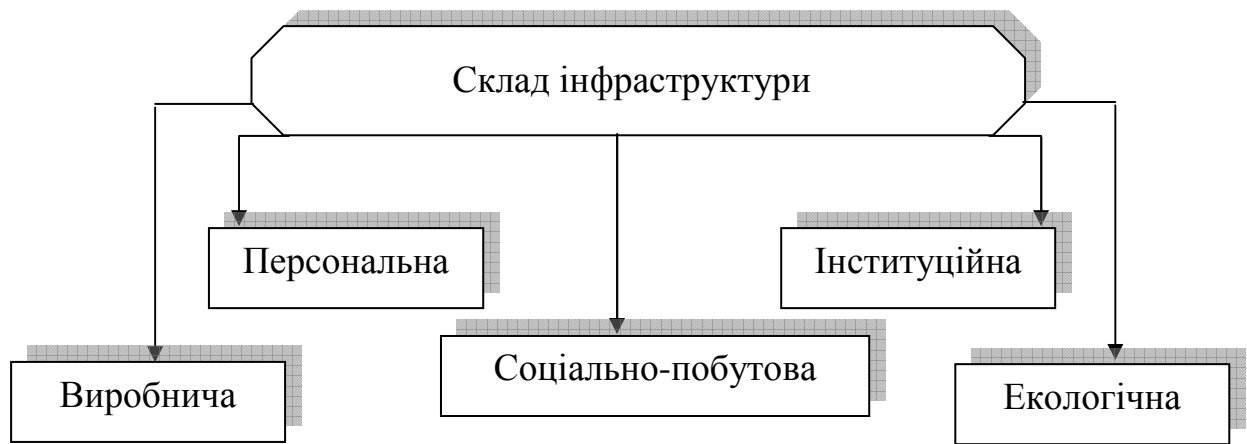

Рис. 1.3. Склад інфраструктури комплексу економіки [37]

Виробнича інфраструктура є сукупністю галузей і підгалузей, основними функціями яких є виробничі послуги й забезпечення економічного обігу в народному господарстві. Вони створюють загальні умови для розміщення та успішного функціонування суспільного виробництва. Виробнича інфраструктура включає:

- 1) транспорт усіх видів для обслуговування виробництва;
- 2) засоби зв'язку для обслуговування виробництва;
- 3) матеріально-технічне постачання і систему просування товарів;
- 4) заготівля і збут сільськогосподарської продукції;
- 5) об'єкти електроенергетики.

У зв'язку з рядом обставин більшість підприємств виробничої інфраструктури належать до природних монополій, які, за визначенням Г.М. Філюка [176], є ринковою ситуацією, при якій довгострокові середні витрати виробництва досягають мінімуму лише за наявності в галузі єдиного виробника унікального виду продукції, попит на яку майже не залежить від зміни цін.

Будь-яка монополія, у тому числі природна, створює передумови для встановлення високих цін на її послуги, зменшує обсяги виробництва з метою максимізації прибутків; визначає характер господарських взаємовідносин на ринку, нав'язує дискримінаційні умови своїм контрагентам, тому вона є об'єктом державного регулювання.

Соціально-побутова інфраструктура -- це сукупність галузей і підгалузей, що забезпечують матеріальні, культурні й побутові умови для розміщення і нормальної життєдіяльності людей. Оскільки практична реалізація цих умов виражається в послугах і духовних благах, то соціально-побутову інфраструктуру можна назвати сферою виробництва послуг і духовних благ. У галузевій класифікації соціально-побутова інфраструктура представлена народною освітою, охороною здоров'я, фізкультурою і спортом, культурою і мистецтвом, роздрібною торгівлею і громадським харчуванням, житлово-комунальним господарством, побутовим обслуговуванням, пасажирським транспортом, зв'язком для обслуговування населення [37].

Інституційна інфраструктура виступає не як самостійна галузь або підгалузь, а обслуговує їх у ролі підсистеми, що управляє. Вона формується з організацій, які безпосередньо управляють відтворювальним процесом або обслуговують сферу обігу (наприклад, установи фінансово-кредитної і банківської систем, обчислювальні центри тощо). Інституційна інфраструктура діє на різних рівнях господарської діяльності у межах суб'єкта господарювання (регіону, сектора, підприємства), де складаються і виконуються різні господарські плани. Функції інституційної інфраструктури полягають у тому, щоб виробити такий внутрішній правопорядок, що діє в рамках якого-небудь господарського організму, щоб результати господарської діяльності давали можливість суб'єктам, які беруть у ній участь, розвиватися і забезпечували рівність ефекту для них.

Екологічна інфраструктура складається із споруд і об'єктів, призначених для охорони, відтворення і поліпшення навколишнього природного середовища. Формування екологічної інфраструктури є нагальною необхідністю сучасного етапу розвитку суспільства, що обумовлено зростанням темпів видобування і використання різних природних ресурсів, забрудненням зовнішнього середовища відходами виробництва і споживання.

Персональна інфраструктура охоплює кількість і «якість» (рівень підготовки) людей, які беруть участь у поділеному товарному господарстві,

яке, з урахуванням їх роботи, сприяє підвищенню ступеня інтеграції загальної господарської діяльності.

Школу формування концепції інфраструктури створили російські вчені. Зокрема, спеціалісти Російської Академії державної служби при Президентові Російської Федерації сформулювали основні поняття та складові інфраструктури, обґрунтували підходи до її визначення. Так, під категорією «ринкова інфраструктура» розуміється сукупність інструментів, форм, методів і процесів, що забезпечують загальні умови нормального функціонування ринкової економіки [60, с. 647]. Результатом діяльності інфраструктурних підрозділів є не новий продукт (у розумінні його натурально-речової форми), а підвищення вартості продукту, що був їх цільовим об'єктом. При цьому виділяється кілька загальних підходів до визначення інфраструктури, в тому числі фінансової.

Перший пов'язаний з інституціональним підходом. Зокрема, визначається, що інфраструктура ринку -- це система взаємопов'язаних спеціалізованих організацій, що можуть обслуговувати потоки послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили, інформації, яка поділяється на внутрішню (власна внутрішня структура страховика, що включає агентства, контори, філії, представництва, канали комерційного зв'язку), і зовнішню (правове і нормативне забезпечення, інформаційна та аудиторська мережа, наукове обслуговування, кадри, система організації професійної освіти, професійна етика і мова) інфраструктури [30, с. 73-75]. Фінансову інфраструктуру визначають як сукупність норм, правил та допустимих меж поведінки економічних агентів. Деякі автори взагалі відносять фінансову інфраструктуру до інституціональної, куди включають органи державної влади та управління, грошово-кредитну й фінансову систему [50, с. 12].

Другому підходу, який використовує переважна більшість авторів, власне фокусування уваги передусім на аспектах інституційного оформлення елементів інфраструктури: вони підкреслюють, що саме певні організації забезпечують виконання функцій фінансової інфраструктури. У багатьох роботах фінансову інфраструктуру і визначають як сукупність організацій (бірж, фінансових посередників), що працюють з таким специфічним продуктом, як гроші.

А.С. Гальчинський, визначаючи інфраструктуру ринку, відносить до неї систему підприємств і організацій, які забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили [55, с. 138].

Прихильники третього підходу стверджують, що інфраструктура в будь-якій соціально-економічній системі відіграє роль структурозабезпечувального елемента. Зокрема зазначається, що під інфраструктурою можна розуміти сукупність елементів, які забезпечують безперебійне функціонування взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів такої системи, причому можна виділити глобальний і локальний рівні інфраструктури [61, с. 37]. У зв'язку з цим варто згадати роботу Ю.В. Ніколенка, який визначав загальну і спеціалізовану інфраструктуру ринку. До загальної інфраструктури, що обслуговує ринкову економіку загалом, він відніс такі види: організаційно-технічну (холдингові, брокерські й дилерські компанії, інформаційні центри, засоби зв'язку, державні інспекції), фінансово-кредитну (банки, фондові й валютні біржі, страхові та інвестиційні компанії), науково-дослідницьку (інформаційно-консультаційні фірми, аудиторські організації, наукові інститути, спеціальні навчальні заклади). Спеціалізована інфраструктура обслуговує різні специфічні ринки [120, с. 140-141].

Залежно від віднесення фінансової інфраструктури до загальної або спеціалізованої можна виокремити два підходи до визначення категорії «фінансова інфраструктура».

Перший підхід полягає у виділенні фінансової інфраструктури як спеціалізованої, зі своїми інституціями та організаціями. Зокрема, І.А. Бланк визначає інфраструктуру фінансового ринку як комплекс закладів і підприємств, які обслуговують безпосередніх його учасників з метою підвищення ефективності здійснюваних ними операцій. У складі суб'єктів інфраструктури фінансового ринку автор виділяє такі елементи: фондові й валютні біржі, депозитарій цінних паперів, реєстраторів цінних паперів, розрахунково-клірингові центри, інформаційно-консультаційні центри та інші заклади інфраструктури переважно фондового ринку [40, с. 205-206].

Другий підхід полягає у більш широкому визначенні фінансової інфраструктури як такої, що обслуговує загальний ринок, є його атрибутом і отримує ринкові сигнали від різних секторів та структур економіки. Для прихильників цього підходу характерним є розгляд інфраструктури як елемента посередництва. Зокрема, С. Лихолат до складових інфраструктури відносить посередництво на біржах, небіржове посередництво, соціальні інститути, кредитну систему, комунікаційну інфраструктуру, податкову систему, посередництво через систему торговельних домів. Крім того, у складі оптового ринку він виділяє основну інфраструктуру (товарні біржі, ярмарки, оптові ринки, аукціони, склади) й загальну (банківсько-кредитні установи, фінансові організації, установи зв'язку, різні консалтингові, холдингові, лізингові, рекламні, аудиторські, інформаційні та інші компанії, юридичні фірми, центри маркетингових досліджень, бізнес-центри) [108; 109]. Таким чином, цей автор об'єднує в понятті інфраструктури різні організаційно-правові форми проведення ринкової діяльності, що не може бути підставою для виділення окремих складових такого поняття, як інфраструктура. В.М. Іванов розширює перелік компонент фінансової інфраструктури, вказуючи на наявність у її складі, крім бірж, компаній, таких структур, як:

- фонди (інноваційний, державного майна, інвестиційний, регіонального регулювання, науково-технічних програм); комітети і комісії; центри (інформаційного та юридичного забезпечення);

- державні інспекції (Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку. Податкова адміністрація, страховий нагляд); інші організації (аукціони, комерційні банки, аудиторські й консалтингові компанії) [85, с. 18].

Деякі вчені розглядають окремі сектори економіки та сфери діяльності й вивчають основні елементи інфраструктури, притаманні їх об'єктам дослідження. Вони так само визначають банки, фондові біржі, небанківські фінансові інститути як важливу складову, що є елементом інфраструктури у цих сферах. Як приклад можна навести роботу О.Є. Кузьміна і І.М. Комарницького, які зазначають, що фінансова інфраструктура підтримки малого бізнесу має бути гармонійно діючою системою, яка містить: джерела фінансових ресурсів; кана-

ли надходження ресурсів на рахунки малих підприємств; агенції щодо незалежної оцінки перспективності фінансування розроблених проектів; інституції з офіційної реєстрації та юридичного захисту авторських ідей; агенції із забезпечення функціонування лотерейної системи розіграшу кредитів між зацікавленими в них підприємцями [104]. Автори схильні визначати досить строкатий склад елементів фінансової інфраструктури безвідносно до виділення ступеня важливості й пріоритетності складових інфраструктури. Деякі автори до фінансової інфраструктури відносять не тільки фінансові заклади, а й науково-методичне і кадрове забезпечення роботи фінансових ринків [193].

На наш погляд, фінансова інфраструктура належить до загальної інфраструктури, що визначає ефективність роботи всього реального сектора. Складно виділити інституціональний, а також організаційний аспекти інфраструктури, оскільки вони взаємопов'язані й взаємопоєднані. Жодна організація, яка виконує специфічні функції обслуговування потоків капіталів, не може тривалий час функціонувати без відповідного законодавчого забезпечення. Так само в нормативних актах, що приймаються, обов'язково передбачається, що будуть виділені спеціальні організації, які виконуватимуть операції, зумовлені цими нормативними актами.

Отже економічну інфраструктуру можна визначити як сукупність організацій, науково-методичних і кадрових елементів, що забезпечує неперервну, прозору й надійну основу функціонування ринків та економічних відносин в динамічному розвитку, а також організує переміщення і розподіл фінансових, матеріальних та інформаційних потоків капіталів між секторами, суб'єктами й об'єктами ринку.

1.3. Концептуальна модель регулювання інфраструктурного розвитку регіонів України

Аналіз теоретичних досліджень в області формування і регулювання розвитку інфраструктури регіонів показав, що цьому питанню приділялася і приділяється досить пильна увага, при цьому в літературних джерелах останніх 20-

30 років простежується істотне вдосконалення концептуального бачення самої сутності економічної інфраструктури.

Однак розмаїтість концептуального бачення сутності інфраструктури й секторальність дослідження її елементного складу в різних авторів створює дилему: з одного боку, існує загальне розуміння сутнісних основ інфраструктури, й у той же час відсутнє досить повне розуміння її функціонального і структурного складу відповідно до вимог сучасного етапу економічного розвитку України.

Автору видається доцільним сформувати концептуальну модель дослідження інфраструктури в регіональному розрізі. При цьому основним напрямком аналізу має стати не сам факт наявності інфраструктури як сукупності об'єктів і зв'язків, а інфраструктурне забезпечення – якісні характеристики умов функціонування і розвитку для конкретних суб'єктів регіону. Тому обґрунтування концептуальної моделі системи інфраструктурного забезпечення економіки на регіональному рівні, яка б відображала динамічні параметри господарювання й економічного розвитку, буде здійснюватися на основі поєднання структурного та процесного підходів.

З погляду економічної оцінки можна визначити кінцевий перелік секторів регіональної економіки, що будуть містити в собі основні елементи інфраструктурного розподілу. При цьому, на думку автора, доцільно брати до уваги принцип відображення у фінансових потоках усіх економічних процесів. Правильним у даному випадку буде прийняття за основу секторального розподілу економіки, використовуваного в системі національних рахунків, що виділяє п'ять секторів, які за своєю суттю охоплюють усі виробничі структури; структури, основною діяльністю яких є діяльність по роботі з фінансово-кредитними інструментами; домашні господарства; органи державного управління й органи соціально-культурного забезпечення; інші об'єднання громадян, орієнтовані на забезпечення соціально-політичного і духовного впливу. Для систематизації об'єктів інфраструктури регіону даний перелік, безумовно, є неповним, однак принцип, закладений в його основу, може бути ефективно використаний у процесі класифікації.

Для вивчення об'єктів економічної інфраструктури регіону слід враховувати ще один методологічний принцип – принцип циклічності економічних процесів. Реалізація даного принципу припускає неодноразовість протікання процесу і, тим самим, обумовлює наявність потреби кількаразового забезпечення допоміжних функцій блоком інфраструктури. Питанням забезпечення циклічності економічних процесів приділялася значна увага великим числом учених, і тому немає необхідності доводити циклічний характер їх протікання.

У результаті дослідження існуючих підходів до регулювання інфраструктури, проведеного вище, було виявлено, що відомі підходи виходять із загальної концепції ринку або якої-небудь окремої галузі (виробництво, фінанси, соціальна сфера, транспорт і т.п.) або концентруються на загальнотеоретичних основах, недостатньо уваги приділяючи конкретним соціально-економічним процесам. У зв'язку з цим в основу пропонованого підходу покладене виділення інфраструктури в рамках регіонального комплексу за базовими секторами. При цьому в кожному секторі передбачається наявність певного циклу і, відповідно? розглядається інфраструктура кожного циклу.

Відправним пунктом розроблення системи інфраструктурного забезпечення економіки регіону може бути класифікація базових секторів економіки, виходячи з методології секторального розподілу в системі національних рахунків [33].

На думку автора, доцільно виділяти інфраструктуру забезпечення формування доданої вартості, інфраструктуру фінансово-кредитного обігу, інфраструктуру сектора державного управління регіоном, частини соціального сектора, що забезпечує формування трудового потенціалу, сектора охорони здоров'я, культури, науки й інформаційного сектора. При цьому розгляд інфраструктури повинен враховувати загальні основи циклічності відповідного сектора.

Як базова концепція інфраструктурного забезпечення економічної діяльності в регіоні автором пропонується виділення таких секторальних груп забезпечення економічного розвитку:

1. Сектор створення доданої вартості, що базується на головному принципі підприємництва – отриманні прибутку.

2. Сектор забезпечення життєдіяльності людини, що орієнтований на виконання соціально-економічних функцій та створення умов колективного споживання, включає а) освіту та підготовку кадрів; б) охорону й профілактику здоров'я, спорт і фізкультуру, туризм і культуру; в) соціально-економічне забезпечення; г) комунально-побутове споживання; д) суспільно-політичне, правове забезпечення та ін.

3. Сектор фінансово-кредитних установ, орієнтований на виконання функцій обігу та перерозподіл вартості за допомогою різноманітних фінансово-кредитних інструментів, цінних паперів і їх похідних та ін.

4. Сектор державного адміністрування, орієнтований на виконання суспільно-важливих функцій за рахунок примусового (та деінде добровільного) перерозподілу вартості через бюджети в інтересах територіальної громади і держави в цілому.

5. Сектор науки. Головним напрямком функціонування цього сектора є забезпечення умов інноваційно-технологічного розвитку.

6. Сектор інформаційного забезпечення, орієнтований на забезпечення інформаційних зв'язків та інформаційної підтримки функціонування всіх суб'єктів регіону.

7. Інші базові сектори. До цього блоку включені всі інші сектори інфраструктурного забезпечення, що створюють умови для суспільно-економічного розвитку регіонів і не ввійшли до жодного з перелічених.

Пропонований розподіл основних секторів є умовним і переслідує мету сформувати «каркас» систематизації галузей економічної інфраструктури регіону.

Пропоновані сектори будуть розглянуті щодо їхньої внутрішньої циклічності і наявності потреб в інфраструктурному забезпеченні.

Першою розглянемо концептуальну модель сектора створення доданої вартості або виробничого сектора. Так, інфраструктура виробничого сектора може розглядатися виходячи з етапності виробничого процесу, в якому умовно

можна виділити систему інфраструктурного забезпечення постачання і закупівель, систему інфраструктурного забезпечення самого виробничого процесу і систему інфраструктурного забезпечення збуту маркетингової діяльності продукції та ін.

Виділення зазначених етапів пропонується автором виходячи з базових підходів виробничої логістики [127].

Модель системи інфраструктурного забезпечення виробничого сектора може бути подана у вигляді такої схеми (рис. 1.4).

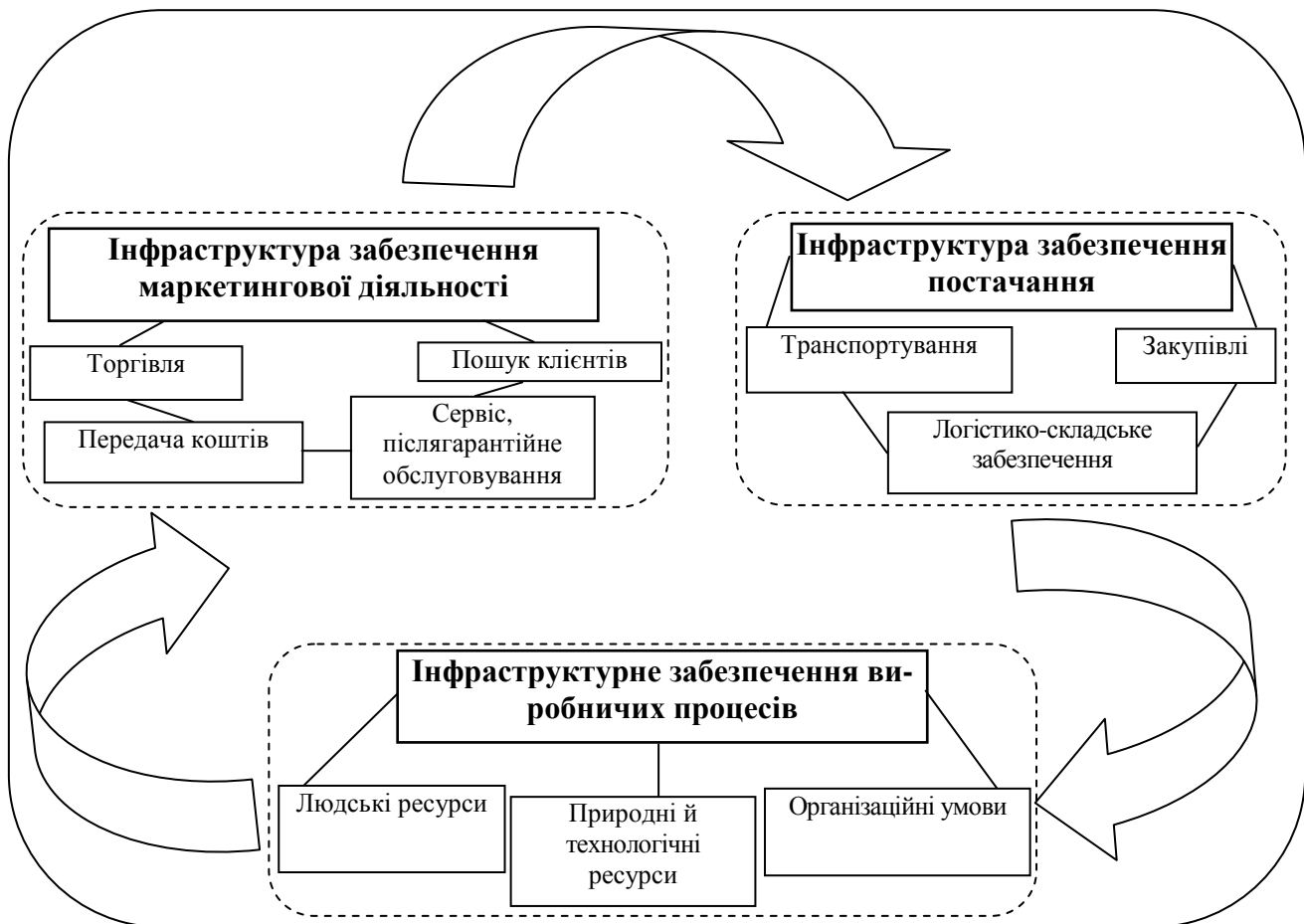

Рис. 1.4. Концептуальна модель підсистеми інфраструктурного забезпечення виробничої діяльності

Як систему інфраструктурного забезпечення операцій постачання можна виділити операції закупівлі, транспортування і операції складського забезпечення.

За своєю сутністю операції закупівлі реалізуються через одержання інформації про ринок, операцію взаємодії з торговими організаціями й операції передачі коштів.

Рівень інфраструктурного забезпечення можливостей одержання інформації в регіоні обумовлений різноманіттям і якісними характеристиками таких джерел, як наявність і розмаїтість різних ЗМІ, наявність спеціалізованих інформаційних джерел, інформація, одержувана безпосередньо з ринку, й інформація професійних особистих контактів менеджерів відповідних суб'єктів господарювання.

Рівень інфраструктурного забезпечення системи передачі коштів може характеризуватися наявністю банківських інститутів, що виконують розрахункове обслуговування, умовами передачі наявних коштів, розвиненістю засобів електронного грошового обігу і рівнем безпеки комерційних операцій.

Рівень інфраструктурного забезпечення взаємодії з торговими інститутами може визначатися розвиненістю торгової інфраструктури – кількістю і доступністю ринків, бірж, магазинів тощо. Питання інфраструктурного забезпечення розвитку є одним з найбільш досліджених і розроблюваних у сучасних дослідженнях інфраструктури в Україні.

Рівень транспортної інфраструктури може характеризуватися наявністю можливості транспортних перевезень різними видами транспорту, наявністю транспортних терміналів (портів, навантажувальних майданчиків тощо) і наявністю організацій, що забезпечують доставку.

Показники складського забезпечення в частині інфраструктурного забезпечення регіону можуть характеризуватися наявністю підприємств, що надають послуги збереження, складування та ін. При цьому окремі елементи цієї системи залежно від сформованих форм господарських зв'язків можуть належати і до внутрішньовиробничої операційної інфраструктури.

Для оцінки рівня інфраструктурного забезпечення виробничих процесів необхідно визначити можливості забезпечення людськими ресурсами в частині задоволення потреб виробництва у фізичній і розумовій праці; можливості за-

безпечення природними і технологічними ресурсами, а також забезпечення зовнішніх організаційних умов виробництва.

У системі інфраструктурного забезпечення виробничих процесів людськими ресурсами можна виділити два елементи -- якісного і кількісного характеру. Якісний – інфраструктура забезпечення підготовки і перепідготовки кадрів і працевлаштування; кількісний – інфраструктура забезпечення працівників – доставка на роботу, профілактика захворювань тощо.

Оцінюючи загальний рівень інфраструктурного забезпечення регіону виробничо-технологічними ресурсами, доцільно враховувати масштаби розвитку установ, що потенційно можуть забезпечити виробничий сектор новими технологіями й науково-технічними розробками, полегшити доступ на внутрішній і зовнішній ринки технологій.

У цьому аспекті необхідно також враховувати роль природно-екологічних умов, що визначають специфіку виробничої діяльності. Особливо значущими природно-екологічними умовами є для видів економічної діяльності, які здійснюють виробництво в природних умовах (сільське господарство, добувна промисловість та ін.).

Значну роль у забезпеченні виробничих процесів відіграє доступність і стабільна наявність водних (водопостачання і водовідведення) та енергетичних ресурсів (газ, електрика) і відповідної комунікаційної інфраструктури. Досвід останніх років наочно показав механізми «переоцінки» значущості окремих ресурсів.

Одним з факторів інфраструктурного забезпечення в регіоні, що визначають ефективність функціонування виробничих процесів, є рівень розвиненості й орієнтації ринку засобів виробництва і ринку будівельних послуг. Ці ринки в довгостроковій перспективі визначають стан основних фондів, а відповідно і всього виробничого потенціалу регіону.

Наступний елемент інфраструктурного забезпечення виробничих процесів у регіоні, виділений автором на рис. 1, визначає організаційні умови функціонування виробництва. У його складі варто окремо виділяти: систему право-

вого регулювання господарської діяльності (включаючи систему стандартизації, сертифікації, ліцензування, антимонопольного регулювання й ін.); наявність структур і організаційних зв'язків, які реалізують протекціоністські впливи для розвитку конкретних груп і суб'єктів господарювання; загальні параметри стану економічної безпеки виробничого процесу.

Інфраструктурне забезпечення маркетингової діяльності припускає розгляд зовнішніх умов, що визначають організацію збутової діяльності суб'єктами господарської діяльності регіону. Треба відразу зауважити, що більшість елементів даного блоку перетинаються з блоком забезпечення постачання. При цьому, як показано на рис. 1, автор пропонує виділяти інфраструктурне забезпечення пошуку клієнтів (покупців), різні варіанти післяпродажної підтримки, сервісу і післягарантійного обслуговування, інфраструктурні умови передачі коштів покупцем, розвиток торгової мережі і можливих варіантів здійснення угоди.

Забезпечення пошуку клієнтів припускає оцінку потенціалу рекламної діяльності, консалтингової діяльності, її розвитку і доступності.

Інфраструктурне забезпечення сервісу і післягарантійного обслуговування припускає оцінку розвиненості дилерських мереж у регіоні, наявності служб сервісу й інститутів, що забезпечують права споживачів.

Інфраструктура передачі коштів і торгова інфраструктура, як і в блоці закупівель (рис.1.5), передбачає наявність комплексу інститутів і відносин щодо передачі коштів (покупки в кредит, системи безготівкових розрахунків, електронні карти) і щодо передачі товарів (ринки, біржі, магазини). Оцінка інфраструктурної забезпеченості припускає аналіз ефективності функціонування перерахованих суб'єктів співвідносно з чисельністю їхніх споживачів.

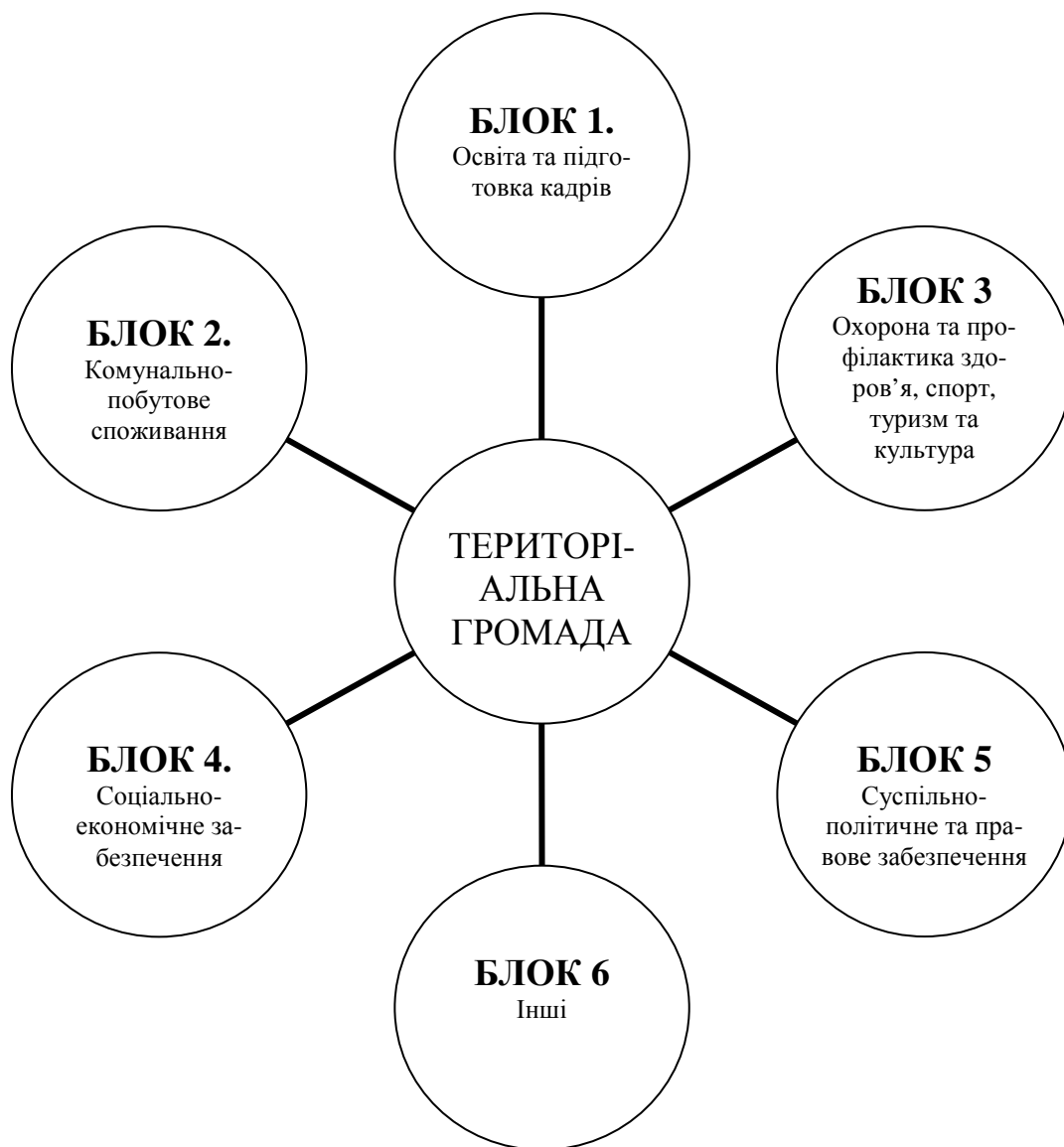

Рис. 1.5. Концептуальна модель підсистеми інфраструктурного забезпечення життєдіяльності територіальної громади

Запропонована концептуальна модель показує систему інфраструктурного забезпечення виробничого комплексу на рівні регіону з урахуванням циклічності його функціонування.

Концептуальна модель блоку забезпечення життєдіяльності територіальної громади, що орієнтований на виконання соціально-економічних функцій та створення умов колективного споживання, подана на рис. 1.5. Вона включає шість базових блоків.

На думку автора, наведені на рис. 1.5 базові шість блоків формують інфраструктурне забезпечення циклу функціонування та відтворення територіальної громади або, інакше кажучи, - соціального забезпечення існування людини.

До складу першого блоку входить система освітнього забезпечення: дошкільні заклади, школи та навчальні заклади базової середньої освіти, навчальні заклади вищої освіти та заклади спецпідготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Крім того, до складу цього блоку слід віднести систему регулювання зайнятості.

Блок комунально-побутового споживання включає в себе інфраструктурне забезпечення житла та сфери комунальних послуг, енерго-, тепло-, водопостачання, послуги утилізації відходів, благоустрою, озеленення, охорони правопорядку, пожежну службу та ін. До цього блоку слід також відносити споживання населенням платних послуг та комунальних послуг, що фінансуються з бюджету, роздрібну торгівлю споживчими товарами, ритуальні послуги та ін.

До складу третього блоку віднесені охорона та профілактика здоров'я, туристичні послуги, інфраструктура культури та спорту.

Блок соціально-економічного забезпечення включає інфраструктуру пенсійного забезпечення, утримання інвалідів, забезпечення фінансової підтримки соціально незахищених верств населення.

Блок суспільно-політичного та правового забезпечення включає систему суспільних інститутів, що можуть створюватися за професійним, політичним, соціальним спрямуванням та за інтересами. До цього блоку також можуть бути частково віднесені система судової влади (цивільне судочинство), система паспортного обліку населення, система громадянства, системи місцевих державних адміністрацій.

До інших елементів інфраструктурного забезпечення життєдіяльності територіальної громади можна віднести окремі види послуг, такі як різноманітні психологічно-консультаційні центри, недержавні організації з охорони порядку, забезпечення домашніх тварин і т. ін.

Пропонована концептуальна модель інфраструктурного забезпечення територіальної громади регіону у комплексі орієнтована на соціально-побутові проблеми існування людини від її народження протягом усього життя.

Одним з визначальних секторів інфраструктурного забезпечення функціонування регіональної системи є державно-правове та бюджетне забезпечення.

Функціонування державного механізму регіону своїм головним призначенням має забезпечення ефективності економічних та суспільно-правових відносин в регіоні. І хоча механізми нормативно-правового регулювання регіонального розвитку є дещо обмеженими порівняно із загальнодержавним рівнем, проте більшість дієвих важелів регулювання ефективності функціонування суспільного сектору сконцентровані саме на регіональному рівні.

Комплекс інфраструктурних функцій, що реалізуються на регіональному рівні, включає в себе два взаємопов'язані блоки: блок фінансового забезпечення функціонування і розвитку регіону та блок адміністративно-правового регулювання та управління.

У системі фінансового забезпечення регіонального розвитку в останні роки спостерігається поступове виділення двох елементів. Їх нормативне виділення відбулося з прийняттям бюджетного кодексу, де було задеклароване існування двох логічних елементів: поточного бюджету та бюджету розвитку.

З позицій інфраструктурного забезпечення поточний бюджет -- це чітко регламентована, циклічна система фінансування соціально-інфраструктурних функцій регіону з періодом циклу в один календарний рік. Через систему поточного бюджету регіону забезпечується фінансування таких інфраструктурних функцій:

- фінансування соціального захисту й соціального забезпечення;
- фінансування системи транспортного забезпечення, що є соціально значущим, проте недостатньо конкурентоздатним в умовах ринку;
- фінансування закладів освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури та спорту;

- фінансування фондів колективного споживання територіальної громади, витрат на житлово-комунальне господарство;
- фінансування заходів цивільної оборони, правоохоронних органів;
- утримання органів влади.

Фінансово-інфраструктурне забезпечення довгострокового розвитку регіону згідно з існуючим нормативно-правовим полем реалізується засобами бюджетів розвитку. Через систему бюджетів розвитку регіону забезпечується фінансування таких інфраструктурних функцій: капітальне будівництво (у частині будівництва об'єктів економічної інфраструктури регіону відповідно до пріоритетних напрямків спрямування бюджетних коштів), витрати на придбання інвентарю, обладнання об'єктам соціально-культурної сфери, витрати на капітальний ремонт та ін.

У системі бюджетів розвитку можна відзначити багаторівневу циклічність: з одного боку, формування бюджетів відбувається згідно із загальними принципами (на один рік), з іншого боку -- його витратна частина є джерелом формування інвестиційних циклів, що мають довгостроковий характер, а їх реалізація забезпечує покращення функціонування всієї економічної системи регіону, інколи і вищих надсистем.

Схематика функціонування інфраструктури державного регулювання та бюджетного забезпечення у загальному вигляді подана на рис. 1.6 та 1.7. Тут показано два блоки інфраструктурного забезпечення: організаційно-регуляторне забезпечення та фінансове забезпечення.

Система організаційно-регуляторного забезпечення охоплює функціонування всіх видів влади в регіоні та відповідне виконання функцій правового забезпечення, охорони правопорядку тощо.

Крім того, виділена складова моніторингового забезпечення влади: державні адміністрації, що включають значну кількість управлінь та галузевих інспекцій. Функціонування моніторингової складової орієнтоване на забезпечення ефективності та безпеки окремих сторін існування територіальної громади та господарського комплексу регіону.

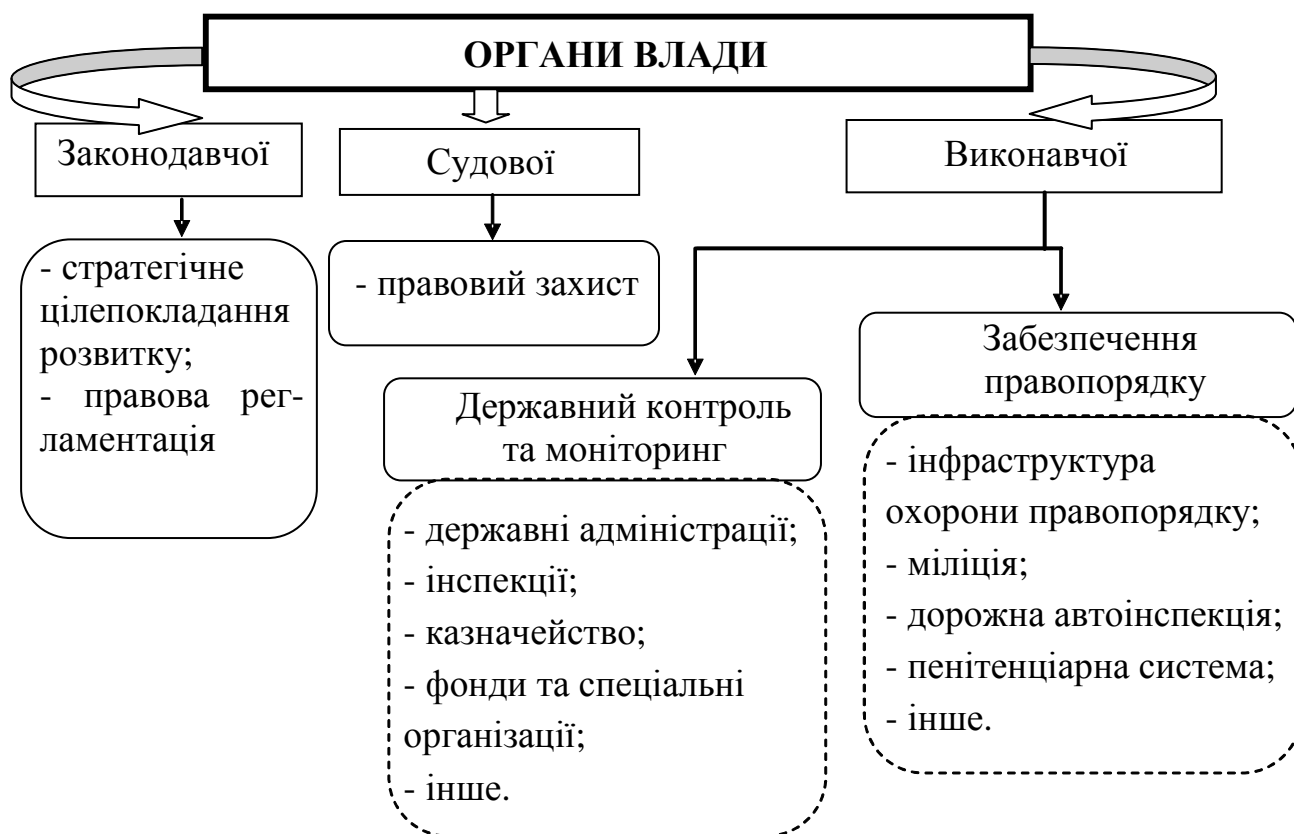

Рис. 1.6. Інфраструктура державного регулювання

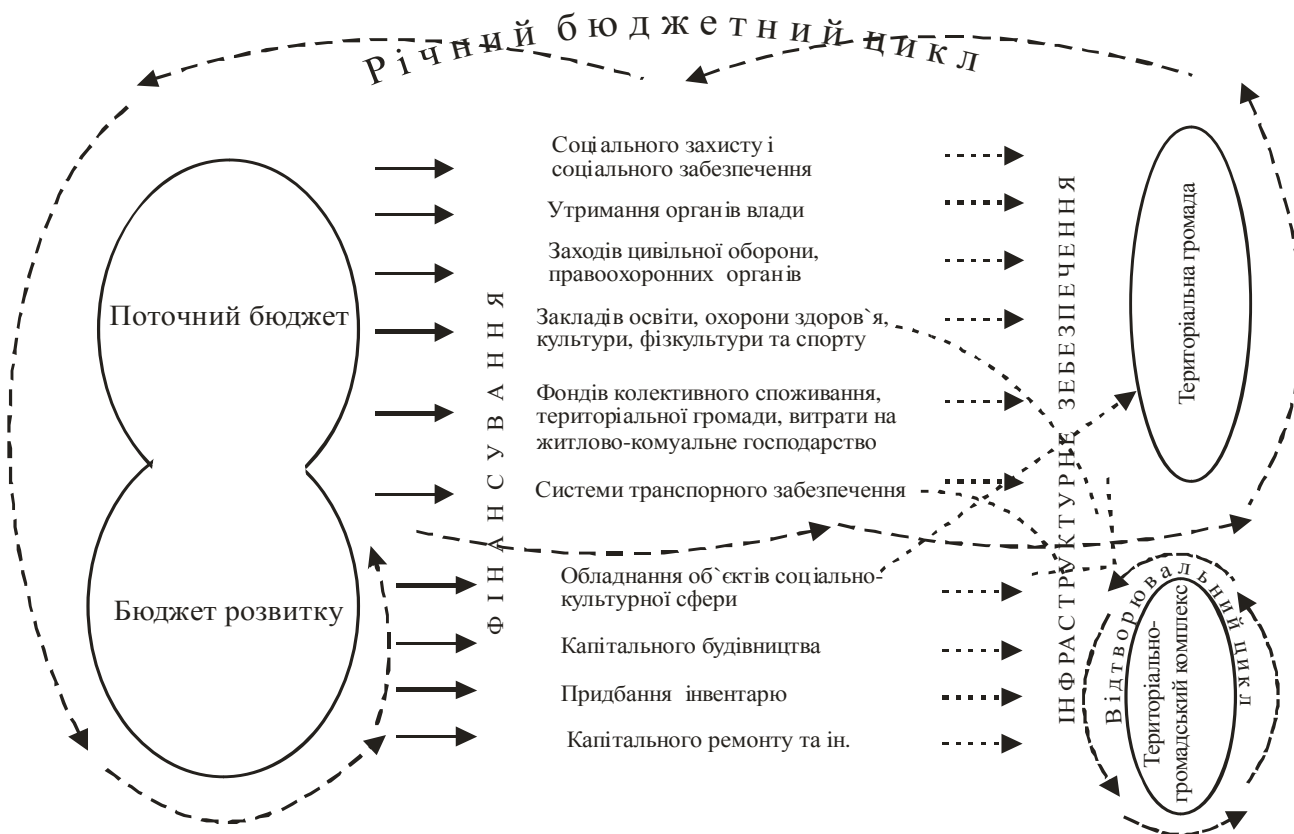

Рис. 1.7. Інфраструктура бюджетного забезпечення

Система фінансового забезпечення реалізує акумуляцію та перерозподіл коштів для всієї системи інфраструктурних послуг, що надаються державою. Фінансове забезпечення реалізується в межах річних бюджетно-фінансових циклів, що накладає відбиток на виконання соціально-інфраструктурних функцій. Лише фінансування витрат бюджету розвитку може бути орієнтовано на більш довгі цикли -- відповідно до інвестиційних циклів створення об'єктів соціальної інфраструктури.

Окрім бюджетної інфраструктури, фінансове забезпечення функціонування господарсько-виробничого комплексу та територіальної громади виконує значне коло інститутів фінансово-кредитної інфраструктури. Воно охоплює установи регіону, що забезпечують обіг грошових коштів, цінних паперів та їх похідних, реалізацію фінансово-кредитних відносин та перерозподіл частини створеної доданої вартості.

Важливою складовою комплексу інфраструктурного забезпечення регіону є система науково-інноваційної інфраструктури. Ця система охоплює п'ять основних елементів, що визначають умови інноваційної діяльності в регіоні. На рис. 1.8 подано їх схематичне зображення.

Інфраструктура формування нових знань в регіоні визначається обсягами наукових досліджень, що здійснюються у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах регіону.

Наступні два елементи визначають умови інфраструктури економічного та організаційного стимулювання науково-технічного розвитку та інноваційної діяльності в регіоні. Якісними характеристиками таких елементів є наявність в регіоні територій пріоритетного розвитку, спеціальних економічних зон, технопарків, технополісів, особливостей нормативно-правового поля регіону щодо наявності пільгових стимулів інноваційного розвитку. Інфраструктура організаційного стимулювання характеризується наявністю бізнес-інкубаторів, консультативних центрів, центрів підтримки розвитку підприємництва та ін.

Рис. 1.8. Концептуальна модель системи інфраструктурного забезпечення науково-інноваційної діяльності в регіоні

Інфраструктура формування виробничих технологій характеризується рівнем розвиненості інноваційно-винахідницької діяльності на підприємствах виробничого сектору регіону, наявністю експериментальних виробництв і т ін.

Інфраструктура збереження та розповсюдження знань передбачає існування в регіоні інститутів акумуляції та розповсюдження знань та технологій: бібліотек, різноманітних баз знань, наявності специфічних інформаційних інститутів (наприклад УкрІНТЕІ).

1. Дослідження концептуальних основ формування системи інфраструктурного забезпечення регіону дозволяє стверджувати, що на сьогоднішній день

відсутня всеосяжна система, що комплексно описувала б інфраструктуру регіону.

2. Запропонований підхід з позицій оцінки чинників і умов регіонального розвитку відзначається рядом переваг, а саме:

- реалізація принципу циклічності визначає гнучкість самої структури побудови підходу, що забезпечить можливість доповнення і розширення переліку елементів інфраструктури відповідно до необхідного рівня їхньої деталізації і зміни конкретних економічних умов.

- розгляд циклічності соціально-економічних процесів забезпечує прив'язку аналізу інфраструктури до конкретних соціально-виробничих процесів, тим самим стверджуючи його адекватність;

- реалізація принципу циклічності у поєднанні з принципом фінансового відображення економічних процесів забезпечує повноту і системність опису інфраструктури регіону.

3. Обґрунтування системи інфраструктурного забезпечення виробничої діяльності в регіоні вимагає відрізнити її від самого поняття «інфраструктура». Принциповою відмінністю є розгляд не самих об'єктів інфраструктури, а реалізації ними функцій впливу на конкретних суб'єктів економічної діяльності в регіоні.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРЮВАННЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

2.1. Торговельно-закупівельна інфраструктура регіональних ринків України

В умовах глобалізації економіки, у процесі переходу до ринкової економіки об'єктивно виникає необхідність розроблення системи раціональної взаємодії виробничої інфраструктури управління матеріальними ресурсами на макро- і мікрорівнях. Одним з основних елементів інфраструктурного забезпечення виробничих процесів є реалізація торгово-закупівельних операцій.

Формування торговельно-закупівельної інфраструктури регіонів України, властиве ринковим умовам господарювання, характеризується наявністю великого досвіду формування торгової інфраструктури на початку минулого століття.

Ключове значення у здійсненні та укріпленні товарообігу, зміцненні господарських зв'язків відігравала ярмаркова торгівля в Україні. До появи залізниць в Україні (до 70-х років XIX ст.) майже весь товарообіг проходив через ярмаркову систему. Своя система ярмарків склалася і на Правобережжі. Її центром був Київський Контрактовий ярмарок [28, с. 136-142]. Найбільш значні ярмарки -- це Харківські і Полтавські, а Київський був фактично не ярмарком, а біржовим з'їздом, де укладалися угоди без товарів, за зразками.

Поява залізниць, розвиток постійної торгівлі впливають на зменшення значення ярмарків, хоча вони продовжували виконувати свою господарську роль [106, с. 93]. Наведене твердження показує істотний взаємозумовлюючий зв'язок розвитку окремих елементів інфраструктури, зокрема торговельного і транспортного забезпечення.

«Воєнний комунізм» ліквідував великі оптові ярмарки, дрібні ж і ще подекуди збереглися. Перехід до нової економічної політики поставив проблему організації внутрішнього ринку.

З переходом до непу в Україні почали відтворюватися численні місцеві ярмарки. З цією метою в губерніях у 1923 р. виявляли кількість ярмарків в ми-

нулому, загальну чисельність учасників, кількість товарів, які саме були найпоширеніші на певному ярмарку, намагалися виявити найбільш доцільну кількість ярмарків у певній окрузі, губернії тощо [106].

У січні 1924 р. Харківський губвиконком зобов'язав окружні виконкоми ретельно вивчити ситуацію з ярмарками. Анкета, яка надсилалася, містила 10 запитань, на які потрібно було надати докладні відповіді [177].

Аналіз цих відповідей свідчить, що на Полтавщині, зокрема до 1914 р., нараховувалося 1 162 ярмарки, які відбувалися в 389 населених пунктах, а в 1924 р. їх було 1 191 і проходили вони в 327 містах і селах губернії. У Харківській губернії в 1924 р. було понад 800 ярмарків [106, с. 100].

На початку 1929 р. в Україні налічувалося 15 202 ярмарків, які відбулися в 1 490 населених пунктах, тоді як ще в 1924 р. в СРСР їх було близько 10 тис. Своєю «ярмарковою» чисельністю відзначалися Правобережжя (9 320), Полісся (2963), Лівобережжя (2342), Степ (234). Дослідники доводили зв'язок ярмаркового торгу з щільністю населення: найбільш заселені райони відрізнялися і більшою чисельністю ярмарків [106, с. 100]. Ясна річ, що і на сільських ярмарках негативно позначався дефіцит украй необхідних споживачу товарів.

Отже, ярмарки являли собою історично сформовану систему торгівлі, яка була досить органічно пов'язана з економічним життям країни. Вони були нібито періодичним оглядом, який виробник здійснював для споживачів і навпаки. Ярмарок, хоча і у вигляді тимчасового торгу, створював зв'язок між селом, яке купувало, і промисловістю, яка продавала. І, природно, -- зворотній зв'язок. Серед ярмарків відзначалися ярмарки з більш широким охопленням ринку і з перевагою оптових обігів, і ярмарки місцеві, які обслуговували роздріб. Навколо оптових ярмарків зосереджувалася своя мережа місцевих роздрібних ярмарків. Під час непу, коли тільки формувалася система постійної оптової та роздрібної торгівлі, ярмарки відігравали досить значну роль в налагодженні товарообігу. У деяких районах України обіги ярмарків складали до 80% усього місцевого товарообігу [106, с. 101]. Коли відбувався ярмарок, на ньому влаштовували виставки, знайомилися з новим у сільському виробництві, розповсюджува-

лася певна професійна література тощо. Тобто ярмарки, як це зазначалося дослідником ще на початку 20-х років, відігравали роль не тільки економічного (торговельного) центру, але й, певною мірою, культурно-просвітницького центру.

Із згортанням непу у зв'язку з новою соціально-політичною і економічною ситуацією в країні ярмарки «завмирають», але не зникають зовсім. І в наступні періоди історії економічного життя вони відбуваються -- як роздрібні, так і оптові.

І в наш час, коли відбувається складний процес переходу до ринкової економіки, ярмарки займають своє чільне місце як досить дійовий інститут інфраструктури ринку. Проте, більшість товарного обігу здійснюється через торгову мережу. Та за даними держкомстату, обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлі та ресторанного господарства, за січень–травень 2006 р. становив 43,8 млрд. грн., що у порівнянних цінах на 27,2% більше від обсягу січня–травня 2005 р.

Обсяги та темпи зростання роздрібного товарообороту по регіонах характеризуються даними наведеними у таблиці 2.1.

Як видно з таблиці 2.1, найбільше значення частки роздрібного товарообігу країни припадає на столичний регіон. Проте таке велике значення роздрібного товарообігу для м. Києва містить у собі «столичну» складову: частина торговельних підприємств мають розвинену торговельну мережу по всій країні, а головний офіс – у столиці, крім того торгівля високоцінними товарами індивідуального споживання також значною мірою сконцентрована у столиці. Таким чином, відбувається перебільшення товарообігу по м. Києву, хоча реалізація та використання значної частини товарів відбувається за межами столиці. На думку автора, значення товарообігу для мешканців Києва є реально меншим на 10-15 відсотків. З іншого боку, слід зауважити, що істотний відрив у частках роздрібного товарообігу зумовлений також неповнотою обліку товарообігу, що здійснюється через ринки та торговельні майданчики, і реальні значення товарообігу Харківського, Одеського та Хмельницького регіонів є значно вищими.

Роздрібний товарообіг за регіонами*

млн.грн.

	січень–травень 2004 р.	Частка, %	січень–травень 2005 р.	січень–травень 2006 р.	Частка, %
Україна	28578,4	100,0	34437,0	43804	100,0
Області					
АР Крим	895,6	3,1	1142,8	1460,5	3,3
Вінницька	693,9	2,4	802,1	976,2	2,2
Волинська	615,5	2,2	694,9	840,1	1,9
Дніпропетровська	2474,7	8,7	3103,2	3925,6	9,0
Донецька	2345,3	8,2	2980,9	3830,4	8,7
Житомирська	581,3	2,0	665,0	844,5	1,9
Закарпатська	879,5	3,1	993,0	1030,7	2,4
Запорізька	1185,6	4,1	1492,7	1636	3,7
Івано-Франківська	486,7	1,7	574,3	773,6	1,8
Київська	1005,1	3,5	1118,6	1530,3	3,5
Кіровоградська	464,9	1,6	532,7	649,4	1,5
Луганська	931,5	3,3	1052,6	1296,8	3,0
Львівська	1793,9	6,3	2106,1	2327,2	5,3
Миколаївська	513,9	1,8	643,9	817,1	1,9
Одеська	1532,6	5,4	1814,7	2526	5,8
Полтавська	798,1	2,8	931,4	1160,5	2,6
Рівненська	565,0	2,0	610,2	762,1	1,7
Сумська	579,6	2,0	664,2	744,6	1,7
Тернопільська	417,2	1,5	490,6	591,7	1,4
Харківська	2063,0	7,2	2549,8	3274	7,5
Херсонська	543,2	1,9	634,0	772,8	1,8
Хмельницька	619,6	2,2	684,7	839,4	1,9
Черкаська	611,2	2,1	669,9	783,1	1,8
Чернівецька	505,5	1,8	557,5	614,4	1,4
Чернігівська	554,5	1,9	614,9	728,1	1,7
Довідково					
м.Київ	4670,7	16,3	5978,5	8692,8	19,8

*Розрахована автором за даними Держкомстату України [200]

Ще однією тенденцією у регіональній структурі товарообігу є її поступова концентрація. З таблиці видно, що для регіонів, частка яких у роздрібному товарообігу України перевищує 7%, характерними є найбільші темпи зростання частки товарообігу, зауважимо, що це відбувається на фоні більш ніж 20-відсоткового зростання загального товарообігу в Україні.

Що стосується обсягу продажів товарів в оптовій торгівлі України, то слід відзначити, що на 1 квітня 2006 р. в Україні діяли 61,4 тис. підприємств,

основним видом економічної діяльності яких була оптова торгівля. Оптовий товарообіг (без ПДВ і акцизу) підприємств оптової торгівлі становив 115 млрд. грн., що на 0,7% менше проти відповідного періоду попереднього року (у порівнянних цінах). Із загальної кількості підприємств 99 % відносяться до недержавного сектора.

У I кварталі 2006 р. оптовий товарообіг у середньому на одне підприємство становив 1,9 млн. грн. проти 1,7 млн. грн. у відповідний період попереднього року. Основна частина оптового товарообігу (96,7 %) була одержана за рахунок діяльності 25,0 % підприємств оптової торгівлі (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Групування підприємств оптової торгівлі за обсягом оптового товарообігу у I кварталі 2006 р.

	Кількість підприємств	Оптовий товарообіг	
		усього, млрд. грн.	на одне підприємство, млн. грн.
Усього у тому числі з оптовим товарообігом	61366	115,0	1,9
до 50,0 тис. грн.	28165	0,2	0,0
50,1-200,0 тис. грн.	10352	1,2	0,1
200,1-500,0 тис. грн.	7488	2,4	0,3
500,1-10000,0 тис. грн.	13593	30,3	2,2
10,1-50,0 млн. грн.	1456	29,6	20,3
50,1-500,0 млн. грн.	300	39,6	132,1
500,1 млн. грн.. і більше	12	11,7	977,7

Понад половину обсягу оптового товарообігу країни припадало на підприємства трьох регіонів – м. Києва (31,2%), Донецької (14,8%) і Дніпропетровської (12,3%) областей, тоді як на підприємства Харківської, Одеської, Запорізької, Київської, Львівської, Луганської, Миколаївської областей припадало від 5,8% до 2,3%.

В обсязі оптового товарообігу найбільш вагомими були частки оптового товарообігу підприємств, основним видом економічної діяльності яких за Класифікацією видів економічної діяльності є оптова торгівля продовольчими товарами (15,2%) та оптова торгівля паливом (14,2%).

Як і в 2005 році, у I кварталі п.р. частка оптового продажу непродовольчих товарів значно переважала, хоча вона і скоротилася з 85,5% до 83,2%.

Зменшення частки непродовольчих товарів було зумовлено суттєвим падінням оптового продажу кам'яного вугілля, нафти, продуктів перероблення нафти, прокату і брухту чорних металів.

У товарній структурі оптового товарообігу непродовольчих товарів понад 40% припадало на оптову торгівлю продуктами перероблення нафти, енергетичними матеріалами, прокатом, відходами і брухтом чорних металів, легковими автомобілями, фармацевтичними препаратами, зерновими культурами.

Порівняно з відповідним періодом попереднього року, значно збільшився оптовий продаж таких товарів, як легкові автомобілі (у 2,4 разу), мотоцикли (у 2,3 разу), пілососи (144,2%), магнітофони (у 3,7 разу), апаратури для запису та відтворення звуку і зображення (у 13 разів).

Підприємствами оптової торгівлі у I кварталі п.р. було реалізовано продовольчих товарів на суму 19,4 млрд. грн.

З продовольчих товарів найбільше було реалізовано алкогольних напоїв, рибної продукції, тютюнових виробів, цукру, олії, м'яса і м'ясопродуктів.

Із загального обсягу оптового товарообігу іншим підприємствам оптової торгівлі для подальшого перепродажу реалізовано товарів на суму 69 млрд. грн. (60,2% від оптового товарообігу, у I кварталі попереднього року -- 61,8%), з них енергетичних матеріалів і продуктів перероблення нафти – 14 млрд. грн. (56,5%), прокату чорних металів – 2,9 млрд. грн. (68,2%), зернових культур – 1,6 млрд. грн. (71,2%), фармацевтичних препаратів – 1,6 млрд. грн. (59,3%).

Оптова торгівля товарами виробництва України порівняно з відповідним періодом попереднього року зменшилась на 7,5 в.п. і становила 68,5% загаль-

ного обсягу продажу. Частка вітчизняних непродовольчих товарів становила 67,1%, продовольчих товарів – 75,2%.

На I квітня п.р. товарні запаси на підприємствах оптової торгівлі зросли і становили 29,4 млрд. грн. (на відповідну дату попереднього року – 23,3 млрд. грн.). У запасах товарів непродовольчі товари становили 82,1%, решту складали продовольчі товари – 17,9%. У наявності на складах оптових підприємств були значні залишки зернових культур (1304 тис. т), насіння соняшнику (663 тис. т), бензину моторного (459 тис. т), вугілля кам'яного (435 тис. т), прокату чорних металів (428 тис. т), газойлів (палива дизельного) (247 тис. т), брухту чорних металів (197 тис. т), легкових автомобілів (16,8 тис. штук), фармацевтичних препаратів на 1255 млн. грн.

У запасах продовольчих товарів рибна продукція становила 7,8%, цукор – 7,4%, горілка й інші міцні спиртві напої – 5,5%, кондитерські вироби – 4,7%, пиво і тютюнові вироби – по 3,8%.

Важливою характеристикою діяльності виробничого сектору економіки за регіонами є розподіл обсягів реалізованої промислової продукції. Як видно з рисунку 2.1, найбільший обсяг реалізації промислової продукції спостерігається у Донецькій та Дніпропетровській областях -- 20,1% та 16,8% від загальноукраїнського обсягу. Істотно меншими є обсяги Запорізької, Луганської, Полтавської, Харківської областей та м. Києва, частка яких складає від 5,2% до 8,9%. Частка інших регіонів не перевищує 3%.

На думку автора, така картина обсягів реалізації промислової продукції не у повній мірі відповідає географічному розподілу промислового потенціалу держави.

Розвиток і функціонування виробничих комплексів регіонів відбувається під значним впливом міжнародних чинників. Відповідно до цього, інфраструктурне забезпечення має орієнтуватися не тільки на вітчизняного виробника.

Продаж споживчих товарів через торгову мережу підприємств (юридичних осіб) за I квартал 2006 року становив 23,8 млрд. гривень. На товари виробництва України припадало 68,5% зазначеного обсягу, що на 5,2 в.п. менше, ніж

у I кварталі 2005 року. Зменшення частки продажу товарів вітчизняного виробництва спостерігалось у більшості областей. Зокрема, у Закарпатській області – на 14,2 в.п., Херсонській області – на 7,8 в.п., м. Києві – на 6,5 в.п., Житомирській області – на 6,2 в.п., м. Севастополі – на 6,1 в.п. У м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Харківській областях, які у загальному обсязі роздрібного товарообігу складають майже половину, ця частка була меншою, ніж у середньому по Україні.

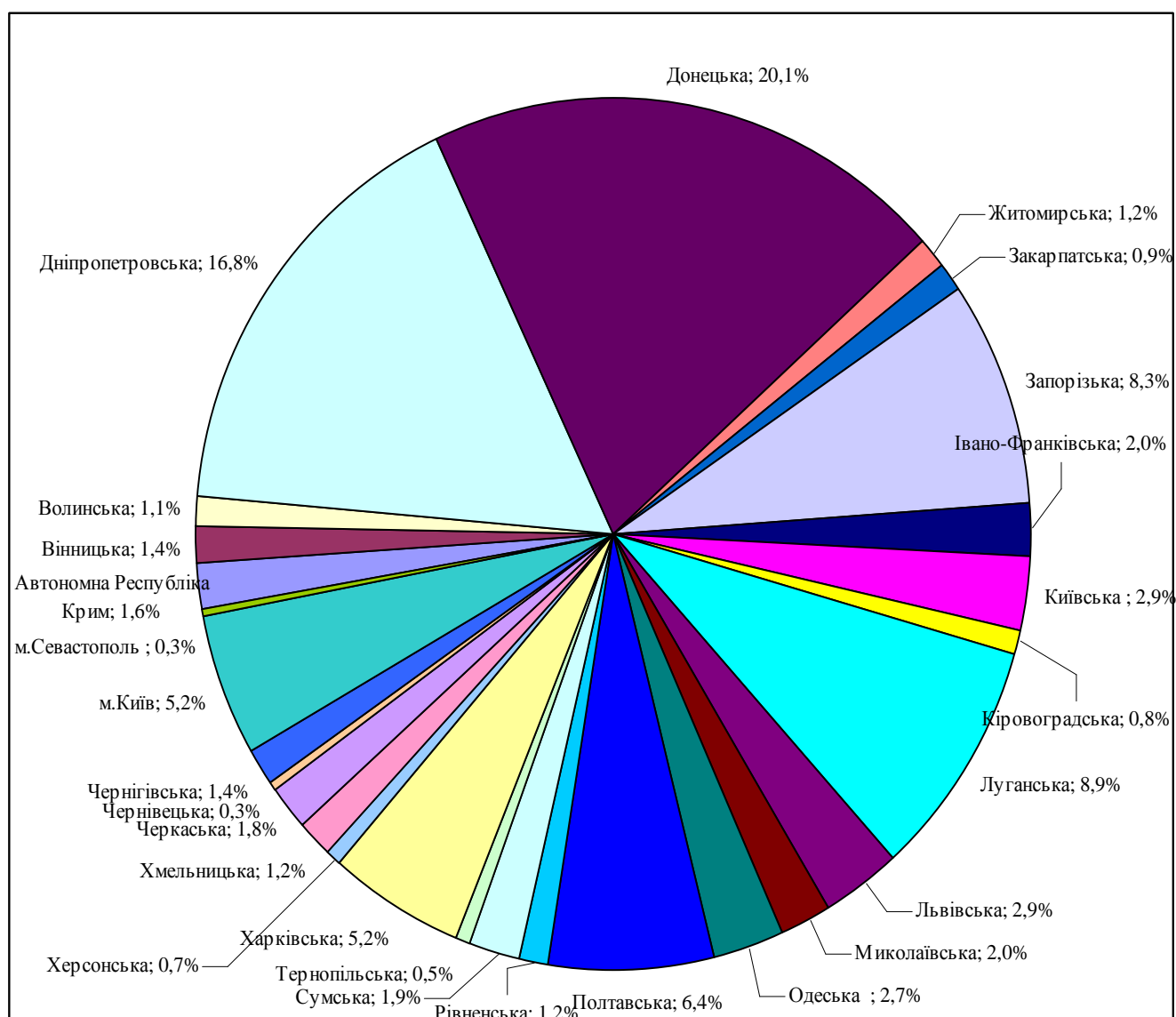

Рис. 2.1. Обсяг реалізованої промислової продукції за січень–травень 2006 року

Зменшення частки обсягів продажу споживчих товарів виробництва України спостерігається протягом останніх років, що пояснюється уповільненням обсягів виробництва споживчих товарів при суттєвому зростанні обсягів їх імпорту.

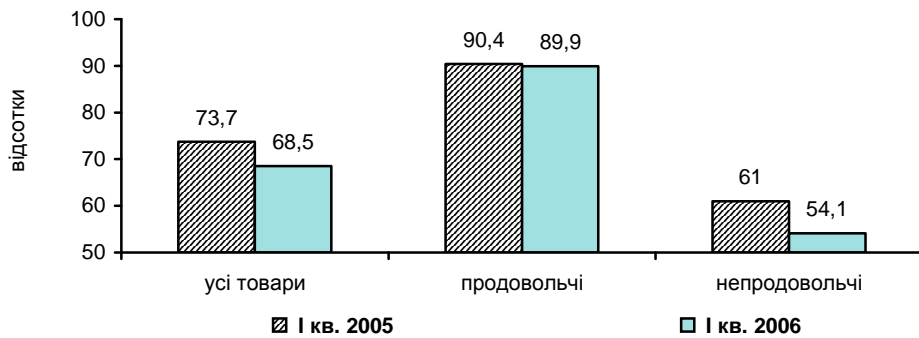

Рис. 2.2. Частка товарів, які вироблені на території України, у структурі роздрібного товарообігу торгової мережі підприємств

За I квартал 2006 року в загальних обсягах реалізації продовольчих товарів через торгову мережу 89,9% складали продовольчі товари виробництва України (8,6 млрд. грн.), що на 0,5 в.п. менше, ніж у I кварталі 2005 року. Найбільше зменшення частки товарів вітчизняного виробництва відбулося з роздрібного продажу консервів фруктових-ягідних, масла тваринного, морозива (на 9,4–1,9 в.п.) (рис. 2.2).

З продовольчих товарів вітчизняного виробництва в основному продавались яйця і яйцепродукти, цукор, хліб та хлібобулочні вироби, борошно, м'ясо та птиця свіжі та заморожені, жири тваринні харчові (99–98% від загального продажу цих товарів через торгову мережу), м'ясо копчене солоне та ковбасні вироби, сіль, слабоалкогольні напої, масло тваринне, пиво, маргарин, молоко та молочна продукція, олія, морозиво, шампанське, картопля, тютюнові вироби, горілка та лікеры-горілчані вироби, крупи та бобові, безалкогольні напої, сир і бринза, кондитерські вироби (97–91%), овочі, макаронні вироби, вина, коньяк, консерви овочеві, риба і морепродукти харчові (89–80%).

Частка продажу продовольчих товарів виробництва України у м. Києві, Харківській, Київській та Одеській областях становила 83–87%, в інших регіонах вона досягала 89–97%.

У структурі реалізації непродовольчих товарів товари виробництва України у I кварталі 2006 року склали 54,1% (7,7 млрд.грн.), що на 6,9 в.п. менше, ніж у I кварталі 2005 року. Найбільше зменшення частки товарів вітчизняного виробництва відбулося з продажу автомобілів та автотоварів, одягу зі шкіри, хутра та інших виробів з них, галантереї та ниток, неелектричних побутових товарів, головних уборів (крім хутрових і трикотажних), панчішно-шкарпеткових виробів (на 15,6–5,9 в.п.).

Серед непродовольчих товарів виробництва України було реалізовано дизельного пального, бензину, цементу 99–96%, шиферу, ювелірних виробів, книг, газет, журналів друкованих та на електронних носіях, цегли, вапна, крейди, алебастру (гіпсу), будівельного каменю, черепиці та інших місцевих будівельних матеріалів, лісоматеріалів, мастильних матеріалів – 91–77%, головних уборів, меблів – 75–73%, одягу зі шкіри, хутра та інших виробів з них, скла віконного, перев'язочних матеріалів та предметів догляду за хворими, матеріалів та обладнання для роботи в домашніх умовах (включаючи садовий інвентар), тканин, інших будівельних матеріалів, панчішно-шкарпеткових виробів, фармацевтичних товарів, засобів для миття, чищення та догляду – 69–52%.

У той же час, питома вага аудіо- та відеообладнання, фотографічного обладнання, шкіряного, текстильного, комбінованого взуття, включаючи спортивне, годинників, електропобутових приладів іноземного виробництва становила 96–90% в загальному обсязі їх реалізації у торговій мережі, мотоциклів, моторолерів, мопедів, верхнього та білизняного трикотажу, інших культтоварів, автомобілів і автотоварів, комп'ютерної та іншої обчислювальної техніки, одягу та білизни з тканин, гумового та полімерного взуття, килимів, покриття для підлоги та стін – 84–73%.

Серед регіонів України найбільшою частка продажу непродовольчих товарів виробництва України була у Київській, Тернопільській, Кіровоградській,

Волинській, Черкаській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Житомирській областях (80–71%), а найменша – у м. Києві (34%) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Частка продажу споживчих товарів, які вироблені на території України, у
товарообігу торгової мережі підприємств-юридичних осіб за регіонами
у % до відповідної товарної групи

	Усього по торговій мережі		Продовольчі товари		Непродовольчі товари	
	І квартал					
	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Україна	73,7	68,5	90,4	89,9	61,0	54,1
АР Крим	76,6	71,7	92,6	94,6	65,9	58,4
області:						
Вінницька	84,3	80,3	96,9	94,0	73,0	69,7
Волинська	85,0	82,6	93,6	91,1	79,3	75,8
Дніпропетровська	69,8	66,5	90,5	92,7	54,1	47,8
Донецька	66,8	61,3	90,2	89,2	52,0	44,3
Житомирська	87,1	80,9	96,8	95,0	79,4	71,1
Закарпатська	92,8	78,6	97,4	94,9	89,4	68,4
Запорізька	78,3	73,5	92,2	92,1	69,8	61,1
Івано-Франківська	84,4	81,9	96,0	95,1	78,6	74,5
Київська	82,3	82,9	88,2	86,9	77,7	80,0
Кіровоградська	88,0	85,0	97,7	96,6	80,0	76,6
Луганська	74,8	71,2	92,1	92,2	60,2	54,9
Львівська	79,5	76,0	91,6	90,4	70,2	66,5
Миколаївська	78,8	72,9	92,8	91,9	71,3	62,9
Одеська	72,9	71,1	88,1	87,1	58,9	57,8
Полтавська	77,2	72,8	94,7	95,4	63,6	56,9
Рівненська	85,4	80,0	96,7	95,1	76,0	69,2
Сумська	82,2	79,8	95,7	95,9	70,9	66,4
Тернопільська	87,1	85,6	94,6	94,3	80,2	78,4
Харківська	66,9	62,0	86,6	86,5	49,0	41,7
Херсонська	81,2	73,4	96,3	95,4	73,0	62,0
Хмельницька	78,0	75,5	94,8	91,6	68,9	67,1
Черкаська	83,5	81,6	94,8	90,9	76,3	75,8
Чернівецька	82,7	79,6	93,1	91,3	76,1	71,6
Чернігівська	82,0	79,3	93,2	92,6	69,8	66,1
Довідково:						
м. Київ	58,7	52,2	83,3	83,1	38,5	34,1

Як видно з таблиці 2.3, спостерігається тенденція поступової переорієнтації торговельної інфраструктури у бік продукції іноземного виробництва. Ви-

нятком за аналізований період була лише Київська область, у якій за рахунок збільшення частки продажу непродовольчих товарів вітчизняного виробництва спостерігалася зворотна тенденція.

По групі продовольчих товарів збільшення частки вітчизняних виробників спостерігалася також у Криму, Дніпропетровській, Луганській та Сумській областях.

Параметри функціонування інфраструктури виробничого постачання може ілюструвати структура реалізації продукції добувної та обробної промисловості (табл. 2.4). Як видно, для переважної більшості регіонів (17 регіонів) у структурі продукції добувної та обробної промисловості переважає сировинна продукція, для двох регіонів – інвестиційна продукція, і для п'яти регіонів та міст Києва і Севастополя переважає виробництво товарів широкого використання.

Таблиця 2.4

Обсяг реалізованої продукції добувної та обробної промисловості та її розподіл за групами за січень–травень 2006 р.

	сировинна продукція		інвестиційна продукція		товари широкого використання		товари тривалого використання	
	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку
Україна	95889,2	67,7	18989,3	13,4	24919,2	17,6	1890,9	1,3
АР Крим	1018,7	48,0	235,0	11,1	864,3	40,7	4,2	0,2
області:								
Вінницька	359,5	20,3	168,5	9,5	1211,7	68,4	31,6	1,8
Волинська	220,5	12,7	825,0	47,6	567,0	32,7	119,0	7,0
Дніпропетровська	20561,3	83,3	2037,9	8,3	1920,5	7,8	145,2	0,6
Донецька	23839,4	81,0	3162,2	10,8	1853,9	6,3	546,2	1,9
Житомирська	713,3	43,3	159,0	9,7	734,2	44,5	41,5	2,5
Закарпатська	308,9	23,4	578,9	44,0	327,5	24,9	100,8	7,7
Запорізька	7589,9	68,1	2480,8	22,3	1050,1	9,4	25,1	0,2
Івано-Франківська	1846,5	86,0	78,5	3,7	214,9	10,0	5,9	0,3
Київська	2127,1	56,2	325,3	8,6	1194,7	31,5	139,3	3,7
Кіровоградська	422,3	41,2	217,4	21,2	374,7	36,5	11,0	1,1
Луганська	12190,0	91,8	564,1	4,3	489,6	3,7	26,2	0,2
Львівська	2513,6	61,5	475,7	11,6	1003,7	24,6	95,7	2,3

Продовження табл. 2.4

Миколаївська	943,5	39,5	481,0	20,1	943,6	39,5	21,6	0,9
Одеська	1544,7	38,9	1170,8	29,5	1220,0	30,8	31,1	0,8
Полтавська	7803,9	75,9	1200,5	11,7	1239,0	12,1	28,3	0,3
Рівненська	1006,0	76,6	43,9	3,3	255,4	19,4	9,5	0,7
Сумська	1544,3	51,5	862,2	28,8	584,4	19,5	6,5	0,2
Тернопільська	279,9	45,3	15,1	2,4	305,6	49,4	17,7	2,9
Харківська	2765,4	39,0	1348,6	19,1	2742,9	38,7	225,2	3,2
Херсонська	301,1	33,7	198,9	22,3	391,6	43,8	1,4	0,2
Хмельницька	717,6	54,5	182,8	13,9	385,6	29,3	29,7	2,3
Черкаська	1209,3	46,8	336,6	13,0	1017,9	39,4	20,6	0,8
Чернівецька	155,3	39,0	37,5	9,4	191,1	48,0	14,3	3,6
Чернігівська	1094,1	50,7	115,3	5,3	944,7	43,8	2,8	0,2
Довідково:								
м. Київ	2680,8	37,0	1639,5	22,6	2740,7	37,8	187,8	2,6

Слід відзначити істотну відмінність між обсягами виробництва продукції видобувної та переробної промисловості за регіонами, що наочно проявляється у загальноукраїнському розрізі (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Обсяг реалізованої продукції добувної та обробної промисловості та її розподіл за групами за січень–травень 2006 р.

%

	Сировинна продукція	Інвестиційна продукція	Товари широкого використання	Товари тривалого використання
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0
АР Крим	1,1	1,2	3,5	0,2
області:				
Вінницька	0,4	0,9	4,9	1,7
Волинська	0,2	4,3	2,3	6,3
Дніпропетровська	21,4	10,7	7,7	7,7
Донецька	24,9	16,7	7,4	28,9
Житомирська	0,7	0,8	2,9	2,2
Закарпатська	0,3	3,0	1,3	5,3
Запорізька	7,9	13,1	4,2	1,3
Івано-Франківська	1,9	0,4	0,9	0,3
Київська	2,2	1,7	4,8	7,4
Кіровоградська	0,4	1,1	1,5	0,6
Луганська	12,7	3,0	2,0	1,4
Львівська	2,6	2,5	4,0	5,1
Миколаївська	1,0	2,5	3,8	1,1

Продовження табл. 2.5

Одеська	1,6	6,2	4,9	1,6
Полтавська	8,1	6,3	5,0	1,5
Рівненська	1,0	0,2	1,0	0,5
Сумська	1,6	4,5	2,3	0,3
Тернопільська	0,3	0,1	1,2	0,9
Харківська	2,9	7,1	11,0	11,9
Херсонська	0,3	1,0	1,6	0,1
Хмельницька	0,7	1,0	1,5	1,6
Черкаська	1,3	1,8	4,1	1,1
Чернівецька	0,2	0,2	0,8	0,8
Чернігівська	1,1	0,6	3,8	0,1
Довідково:				
м. Київ	2,8	8,6	11,0	9,9

Як видно з наведеної таблиці 2.5, переважну більшість вітчизняної продукції добувної та обробної промисловості складає сировинна продукція – 67,7%. По чотирьох регіонах зазначений показник перевищує 80%. При цьому на частку Донецького, Дніпропетровського та Луганського регіонів припадає 59% загального обсягу виробництва сировинної продукції в країні. Виробництво інвестиційних товарів розподілено по регіонах більш рівномірно.

Беззаперечним лідером по всіх видах продукції добувної та обробної промисловості є Донецька область (за винятком виробництва товарів народного споживання, де лідерами є Харківська область та м. Київ).

Досвід останніх років засвідчив, що одним із стратегічних чинників економічного розвитку є наявність енергетичних ресурсів. Розглянемо стан розвитку інфраструктури торгівлі енергоресурсами. На 1 квітня 2006 року в Україні налічувалось 1616 підприємств, які здійснювали роздрібну торгівлю паливом через мережу автозаправних станцій, проти 2021 підприємства станом на 1 січня 2006 року.

Зменшення на 20% кількості підприємств за I квартал 2006 року свідчить про процеси концентрації та спеціалізації, які відбуваються у сфері торгівлі паливом. Так, у структурі продажу нафтопродуктів частка підприємств, основним видом економічної діяльності яких за КВЕД була роздрібна торгівля паливом, збільшилась на 5,2 в.п. і склала 46,4%, підприємств оптової торгівлі паливом –

відповідно на 2,6 в.п. та 26,4%, у тимчасом як частка підприємств інших видів діяльності зменшилась на 7,7 в.п. та 8,8% (рис. 2.3).

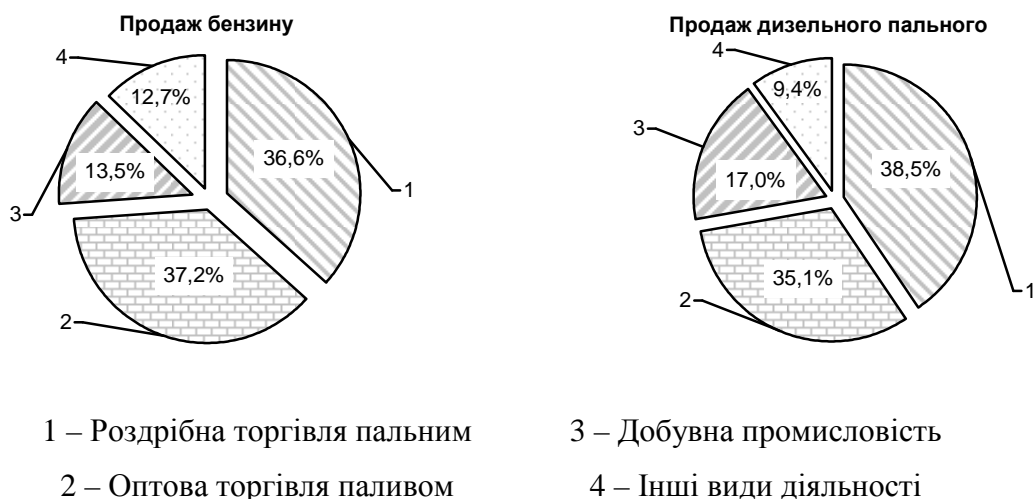

Рис. 2.3. Структура продажу нафтопродуктів підприємствами за видами економічної діяльності за I квартал 2006 року

Через мережу АЗС підприємствами у I кварталі 2006 року населенню було реалізовано 591,1 тис. тонн бензину та 264,8 тис. тонн дизельного пального на загальну суму 3,9 млрд. грн. Основну частину зазначеного товарообігу (72%) одержано від реалізації бензину – 2,8 млрд. грн., що у порівнянні з відповідним періодом 2005 року більше на 33,6% (табл. 2.6)

Більше половини (54%) обсягів роздрібного товарообігу від продажу бензину забезпечували підприємства 8 регіонів. Серед них найбільші обсяги спостерігались у м. Києві – 313,7 млн. грн., Дніпропетровській області – 233,6 млн. грн, Донецькій – 186,1 млн. грн., Одеській – 184,4 млн. грн., Львівській областях – 183,7 млн. грн.

У структурі реалізованих на роздріб світлих нафтопродуктів переважаючими були обсяги пального, виробленого на території України. Частка продажу вітчизняного бензину за I квартал 2006 року становила 98,7%, дизельного па-

льного – 99,3%, яка у відношенні до 1 кварталу 2005 року зменшилась відповідно на 0,2 в.п. та 0,4 в.п.

В обсязі реалізованого бензину (у натуральному вимірі) 48,8% припадало на продаж бензину марок А-94-98, 30,3% – на А-90-93, 20,9% – на А-72-80.

Таблиця 2.6

Запаси та продаж бензину автомобільного через мережу АЗС
за I квартал 2006 року

	Продано (відпущено) на роздріб населенню					Оптовий продаж (відпуск) підприємствам і фізичним особам-підприємцям				
	тис. тонн	У загальному обсязі, %	млн. грн.	У загальному обсязі, %	Відношення до середньої ціни, %	тис. тонн	У загальному обсязі, %	млн. грн.	У загальному обсязі, %	Відношення до середньої ціни, %
Україна	591	100	2765	100	100	184	100	791	100	100
АР Крим	24,2	4	116,7	4	103	12,8	7	52,3	7	95
області:										
Вінницька	19,1	3	85,2	3	95	5,6	3	23,1	3	96
Волинська	12	2	54,9	2	98	1,7	1	6,7	1	92
Дніпропетровська	48,7	8	233,6	8	103	6	3	27,1	3	105
Донецька	38,3	6	186,1	7	104	11	6	49,2	6	104
Житомирська	13,6	2	64,3	2	101	2,1	1	9,4	1	104
Закарпатська	23,1	4	109	4	101	8,7	5	36,7	5	98
Запорізька	25,7	4	121	4	101	7	4	32	4	106
Івано-Франківська	16	3	72,3	3	97	4,8	3	19	2	92
Київська	34,9	6	164	6	100	9	5	40,4	5	104
Кіровоградська	13,8	2	61,8	2	96	3,7	2	15,4	2	97
Луганська	18,5	3	86,5	3	100	11,9	6	52,1	7	102
Львівська	40,4	7	183,7	7	97	11,5	6	49,7	6	100
Миколаївська	12,1	2	54,2	2	96	2,6	1	11,2	1	100
Одеська	39,9	7	184,4	7	99	22,4	12	85,8	11	89
Полтавська	15,9	3	73,2	3	98	3,9	2	15,5	2	92
Рівненська	9,8	2	43,8	2	96	4,9	3	21,4	3	101
Сумська	12,3	2	57,5	2	100	1	1	4,1	1	95
Тернопільська	10,7	2	48,3	2	97	1,7	1	7,3	1	100
Харківська	27,3	5	117,5	4	92	10	5	41,2	5	96
Херсонська	14,8	3	68	2	98	3,3	2	20,3	3	143
Хмельницька	16,2	3	72,3	3	95	1,7	1	7	1	96
Черкаська	18,5	3	82,1	3	95	2,5	1	11	1	102
Чернівецька	10,8	2	48,9	2	97	1,7	1	6,7	1	92
Чернігівська	9,6	2	43,3	2	96	4	2	17,5	2	102
Довідково:										
м. Київ	61	10	313,7	11	110	21,9	12	105	13	111

На 1 квітня 2006 р. на підприємствах, що здійснюють роздрібний продаж через АЗС, у залишках налічувалось бензину 126,2 тис. тонн, дизельного пального – 50,8 тис. тонн.

Як видно з таблиці 2.6, структура споживання палива за регіонами є достатньо рівномірною. У якості індикатора якісних характеристик та соціально-виробничої орієнтації інфраструктури регіонів, на думку автора, можуть виступати розбіг цін за регіонами, що поданий у таблиці. Як видно з таблиці, по шістнадцяти регіонах роздрібні ціни на бензин були нижчими від середньоукраїнського рівня. При цьому, найнижчий рівень спостерігався у Харківському регіоні (92% від середньої ціни), найвищий -- у м. Києві (110%).

Коливання оптових цін за регіонами є більш істотним. Найбільше відхилення від середньої ціни спостерігалось в Херсонському регіоні (143%), та у м. Севастополі (88%). Таким чином, можна висунути гіпотезу про відображення у відхиленні ціни на енергоресурси для промислового споживання і населення інфраструктурного впливу на соціальний і виробничий сектор економіки регіону.

Світовий і вітчизняний досвід свідчить, що невід'ємною складовою інфраструктури ринку є біржі. З перших років здійснення непу, з дозволу торгувати, виникли перші радянські товарні біржі, і виникли вони з ініціативи самих торгуючих.

Основним результатом діяльності товарних бірж було те, що вони стали центрами оптової торгівлі, центрами ціноутворення та центрами інформації про рівень попиту і пропозиції тощо.

З метою регулювання фондового і грошового ринку держава пішла на організацію фондових бірж. Але через слабкий розвиток ринку довгострокового кредиту фондова біржа не зазнала значного розвитку. Дещо більшого значення вона набула в умовах паралельного існування двох валют: радянського грошового знаку і червінця. Тоді саме там зосереджувалися операції з розміну валюти, встановлення курсів банкнот та іноземних валют щодо радянського знаку. Оскільки валютний ринок був тісно пов'язаний з товарним ринком, це обумовило організацію не самостійних фондових бірж, а фондових відділів при товарних біржах, які були органами сприяння грошовому обігу і знаряддям стабілізації грошової системи держави.

Але непослідовність правлячої партії щодо здійснення нової економічної політики, дотримання її принципів, ідеологічне неприйняття біржі як оплоту приватнокапіталістичних елементів переважила всі аргументи на користь їх подальшого існування.

Ліквідація такого чутливого й оперативного інституту з вивчення економічної кон'юнктури, як біржі, негативно відбилася, що досить переконливо довела історія радянської економіки після непівських часів, на рівні рішень, які приймалися, і на показниках народного господарства.

Важливою складовою структури ринкової економіки є ринок праці, який передбачає необхідність існування системи його регулювання, де чільне місце займали біржі праці. Форми роботи бірж праці 20-х років переконливо свідчать, що лише ретельно обміркований підхід до їх реалізації, дають належний результат. Це стосується, зокрема, організації громадських робіт із залученням до них осіб з низькою кваліфікацією. Практика надання грошової допомоги безробітним (це так звані пасивні заходи) також доводить, що вона не стимулює людей до пошуків праці, що більш дієвими є т.з. активні заходи, серед яких значне місце займає навчання і перекваліфікація тих осіб, хто не може знайти роботу через брак необхідної кваліфікації.

Досвід нової економічної політики довів, що в умовах ринкової економіки і конкурентної боротьби біржі були більш конкурентоздатними, ніж державні посередницькі органи. Але діяльність ринкових структур, у тому числі і бірж, була несумісна з командно-адміністративною системою, яка складалася в країні в той час.

Досвід діяльності бірж в країні в 20-х роках, відсутність чітко визначеної політики держави щодо місця і ролі бірж, інших ринкових інститутів, долі приватного капіталу тощо, загострює проблему щодо ролі держави в макроекономічному регулюванні та контролі суспільного виробництва, нагромадження і споживання, ефективного використання ресурсів.

Наявність розвинутої ринкової інфраструктури є одним з найважливіших елементів ринкової економіки. Серед складових інфраструктури чільне місце

займають її елементи, що забезпечують рух товарів між виробниками (оптова торгівля) і між виробниками і споживачами (оптова і роздрібна торгівля) -- це відповідна торговельна мережа (оптова, оптово-роздрібна і роздрібна) і товарні біржі.

Товарні біржі в Росії виникають ще у XVIII ст. в місцях найбільшої концентрації торговельного попиту і пропозиції. У 1914 р. в Росії вже було 93 біржі, у тому числі 14 -- в Україні, а напередодні 1917 р. в країні функціонувало 115 товарних бірж, які були своєрідними центрами певних економічних районів і відбивали їхню товарну спеціалізацію [103, с. 59, 60].

Цікаво, що російські біржі були не тільки ринком, а також громадсько-представницьким органом. Можна навіть стверджувати, що «біржі... виникли в багатьох випадках не стільки заради завдань торгу, скільки внаслідок нагальної потреби в представництві місцевих торгово-промислових інтересів» [188, с. 184].

За основу територіального заснування бірж було взято, в першу чергу, момент товарності даного економічного району, а в другу -- його адміністративно-політичну вагу.

Біржі кінця XIX - початку XX ст. відрізнялися деякою товарною однобічністю своїх операцій. Зокрема, для Харківської біржі були більш характерні операції з мінеральним паливом і металевими виробами, а для Київської -- з цукром. З відновленням своєї діяльності ці біржі вже не мали колишньої спеціалізації, а охоплювали своїми торгами широку номенклатуру товарів. А провінційні товарні біржі відрізнялися певною однобічністю роботи завдяки специфічній товарності їхнього району місцезнаходження. Наприклад, такі біржі, як Волинська, Єлизаветградська, Запорізька, Житомирська, відносилися переважно до категорії хлібних бірж, а в організації бірж у портових містах -- Миколаєві і Одесі -- велику роль відіграли експортні операції [106, с. 112].

На початковому етапі функціонування товарних бірж структура біржової торгівлі була такою: на першому місці за купівлею і продажем були державні організації, на другому -- приватні особи, а на третьому -- кооперація. Знач-

ний поштовх розвитку біржової торгівлі в Україні дали два відновлені великі ярмарки: Харківській Хрещенський і Київський Контрактовий.

Аналіз діяльності товарних бірж України періоду непу свідчить, що їхній розвиток відбувався, хоча і з невеликим запізненням, у відповідності до процесів і явищ у світовій біржовій торгівлі. Це -- угоди з реальним товаром і поставанням у визначений час (зараз, або у майбутньому), а також укладання угод на строк для поставки товарів, які будуть вироблені в майбутньому.

Ефективне функціонування сучасного ринку в Україні перебуває у безпосередній залежності від постійно відтворюючого ринкового середовища. Надзвичайної важливості в цьому набуває існування системи відповідних ринкових інститутів, які забезпечують рух товарів, грошей, послуг, робочої сили. Ясна річ, що до них відноситься й інститут товарних бірж.

Новий етап відродження і розвитку товарних бірж в Україні почався в 1990 р. [133, с. 63]. Уже навесні 1991 р. була створена Біржова спілка України, яка об'єднала понад 60 товарних бірж. Такий бурхливий розвиток товарних бірж у значній мірі пояснювався низьким рівнем розвитку оптової торгівлі. Згодом, з розвитком економіки, кількість бірж зменшується. У порівнянні із західними товарними біржами, сучасні українські біржі мають невеликий статутний капітал, низький рівень спеціалізації, універсальність [180, с. 61].

А практика функціонування бірж в Україні в часи непу довела, що саме спеціалізовані товарні біржі створюють необхідні умови для концентрації попиту і пропозиції, прискорення обігу товарів, що сприяє найбільш ефективній господарській діяльності підприємств.

Значущість створення товарно-сировинних і агропромислових бірж представлена їхньою питомою вагою – у середньому по Україні 50% у складі структури біржової діяльності. Динаміка розвитку в Україні бірж як сировинних посередників представлена в таблиці 2.7.

Динаміка розвитку бірж в Україні

(на початок року)

	1992	1995	1996	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Усього зареєстровано			88	386	429	459	493	458	467
Універсальні			19	97	113	118	119	115	114
Товарні і товарно-сировинні	28	25	25	157	176	201	227	244	258
Агропромислові	4	9	9	31	32	31	34	30	29
Фондові та їх філії			14	27	27	27	29	19	19
Інші			21	74	81	82	84	50	47

Біржові механізми заслуговують особливої уваги, зважаючи на місце біржі у системі інститутів ринкової інфраструктури. [45]. Але, аналіз показує, що розвиток біржових інститутів в Україні не відповідає світовому досвідові. Це стосується чисельності бірж, що явно перевищила реальні потреби економіки, та дуже низького відсотку реально працюючих (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Кількість бірж, які здійснювали практичну діяльність

% від зареєстрованої кількості

	Усього	універсальних, товарно-сировинних і товарних	нерухомості	агропромислових	фондових та їх філій	спеціалізованих	валютних
10.04.2003	242 (53,0%)	183 (75,6%)	26	16	13	2	2
10.10.2003	261 (55,0%)	191 (75,0%)	26	19	14	4	2
10.01.2004	278 (56,0%)	212 (76,0%)	26	20	14	4	2
10.04.2004	260 (59,5%)	198 (76,2%)	24	20	13	4	1
10.10.2004	282 (61,4%)	220 (78,0%)	24	20	13	4	1
10.01.2005	285 (62,0%)	223 (78,0%)	24	20	13	4	1
10.04.2005	265 (58,5%)	209 (78,9%)	19	20	12	4	1
10.10.2005	279 (60,0%)	223 (79,9%)	20	20	12	3	1

В Україні зареєстровано станом на 01.10.2005 року 465 бірж, їх загальний оборот – менше 3 млрд. доларів на рік. Така велика кількість обумовлена низьким рівнем розвитку оптової торгівлі. Проте в економічно розвинутих країнах існує всього близько 50 бірж, але їх загальний оборот -- понад 10 трлн. доларів. Особливостями українських бірж є, в порівнянні із західними, малий статутний капітал і універсальність, низький рівень спеціалізації.

Також учені [26] звертають увагу на те, що в розвинених країнах біржі мають справу не з одним, а з кількома біржовими товарами, але в Україні універсальний характер товарної біржі виявляється в тому, що вона оперує великою кількістю небіржових (псевдобіржових) товарів.

У 2003 році найбільш активною біржова торгівля була в IV кварталі (таблиця 2.8 та таблиця 2.9). Обсяги укладених угод за цей період становили 45,2% усього річного обсягу продажу на біржах України. Основною причиною такого росту є зростання продажу сільськогосподарської продукції (обсяг укладених угод за вказаний період становив 53,8% усього річного продажу).

Порівняно з 2002 р. обсяги укладених угод з кольорових металів збільшились у 70 разів; з продажу земельних ділянок – у 30 разів; з товарів народного споживання – у 27,4 разу; з продуктів харчування – у 4,8 разу; з цінних паперів – на 40,6%; з палива – на 37%; із сільськогосподарської продукції – на 30%; обсяги укладених угод з транспортних засобів знизились у 2,5 разу.

Негативною тенденцією було перетворення біржового ринку на товарно-сировинний, про що свідчить зростання часток саме товарно-сировинних груп у загальному обсязі укладених угод (зокрема, сільськогосподарської продукції та палива) і значне зниження продажів цінних паперів, які мають бути основним товаром фондових бірж (на них припадає лише 3,3% усього біржового обороту країни).

Таким чином, у 2003 р. на біржах збільшились обсяги укладених угод за рахунок істотного збільшення продажу сільськогосподарської продукції та палива, значно підвищився попит на кольорові метали, зменшився попит на метал і металопродукцію та нерухомість. На фондовому ринку України спостеріга-

лась тенденція до збільшення продажу акцій, що було ознакою пожвавлення економічної активності в країні.

У 2004 році найбільш активною біржова торгівля була в II півріччі (див. табл. 2.8 та табл. 2.9). Обсяги укладених угод за цей період становили 70,4% усього річного обсягу продажу на біржах України. Це зумовлено, в основному, зростанням продажу цінних паперів (обсяг укладених угод за вказаний період становив 83,6% усього річного продажу) та сільськогосподарської продукції (72,7%).

Порівняно з 2003 р. обсяги укладених угод з металу та металопродукції збільшились у 19,7 разу; з цінних паперів – у 6,8 разу; з продуктів харчування – у 2 рази; обсяги укладених угод з палива знизились на 13,3%.

Таким чином, у 2004 р. на біржах збільшились обсяги укладених угод за рахунок істотного збільшення продажу цінних паперів. Значно підвищився попит на метал і металопродукцію, зменшився попит на паливо. На фондовому ринку України спостерігалась тенденція до збільшення продажу акцій та похідних цінних паперів, що може вказувати на підвищення інвестиційної привабливості української економіки.

Якщо аналізувати ринок біржових послуг протягом 2003-2005 років, то необхідно зазначити, що біржова торгівля продукцією і товарами впродовж цього періоду представлена в основному спотовим ринком (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Структура контрактів на біржовому ринку

%

	01.04.03	01.10.03	2003	01.04.04	01.10.04	2004	01.04.05	01.10.05
Спотові	88,9	84,8	85,9	89,6	87,4	88,5	89	91,1
Форвардні	10,3	14,6	13,7	10,1	12,4	11,3	7,7	6,7
інші	0,8	0,6	0,4	0,3	0,2	0,2	3,3	2,2

На думку експертів [181], причина великої кількості спотових контрактів біржового ринку проста: при укладанні форвардного контракту покупець продукції вимагає забезпечення гарантій його виконання шляхом надання постача-

льником (виробником) ліквідної застави. А виробник у більшості випадків надати її не в змозі. Земля предметом застави в Україні поки не є.

Наприклад, єдине, що може селянин закласти, — це майбутній урожай. Але це у свою чергу вимагає страхування від непогоди, що відсутнє в Україні з часів СРСР. Занадто великий ризик.

Головна задача біржової торгівлі -- страхування ризиків виробника, пов'язаних зі зміною цін на ринку (хеджування). Забезпечує це страхування торгівля ф'ючерсними контрактами. Таких контрактів на українських біржах практично немає.

Фахівці-регіоналісти [26] вважають біржові структури одними з найважливіших елементів розвитку інфраструктури регіону. Їхня основна функція - опосередкувати торговий і грошовий обіг в регіоні (причому у цьому випадку регіон діяльності та впливу біржі не завжди співпадає з адміністративно-територіальним регіоном). Крім того, біржі надають різні послуги і виконують різні роботи: інформаційні (моніторинг ринку), оцінювальні, роботи із супроводу процедури банкрутства і т.д. Надання інформаційних послуг забезпечує деяким біржам істотну частину заробітку.

Зважаючи на структуру та обсяги укладених угод (див. табл. 2.10 та табл. 2.11), можна побачити, що доля угод по сільгосппродукції завжди перевищувала за обсягами всі інші угоди, а за результатами 2003 року становила 66,5% (що є максимальним за звітний період). У структурі укладених угод з сільськогосподарської продукції найбільшу частку протягом 2003-2005 років мали угоди з пшениці 3 класу, пшениці 6 класу, ячменю фуражного, насіння соняшникового та кукурудзи. Слід зазначити, що до сільгоспринку можна віднести і торгівлю матеріально-технічними ресурсами (нафтопродукти, мінеральні добрива і т.д.), оскільки на біржі їх купують в основному аграрії [82].

Багато в чому показник операцій з сільгосппродукції штучний, і домоглися його біржовики завдяки введенню обов'язкової біржової реєстрації експортних контрактів (згідно з Указом Президента України від 29.06.2000 № 832 «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку

зерна» [17], всі експортні контракти на зерно в обов'язковому порядку повинні укладатися і реєструватися на біржі).

Таблиця 2.10

Структура укладених угод за товарними групами на біржах України

%

сільгосппро- дукція	сільгосп- продукція	пали- во	цінні папери	транспортні засоби	нерухомість	продукти харчу- вання	інші види
01.04.2003	53	26	8	5	2	-	6
01.07.2003	38,3	39,3	5,4	5,8	3,4	2,6	5,2
01.10.2003	56	29	5	5	2	-	3
31.12.2003	66,5	20,8	2,8	3,8	1,6	1,5	3
01.04.2004	54	23	8	3	1	6	5
01.07.2004	53,5	22	8,5	4	1,6	5,6	4,8
01.10.2004	60	15	14	3	2	3	3
31.12.2004	58	14,7	15,3	2,3	1,6	2,4	5,7
01.04.2005	52,2	25,8	12	1,6	0,8	0,5	7,1
01.07.2005	37,9	14,5	19,9	2	7,4	0,7	17,6
01.10.2005	51	13	12	2	5	1	16

Таблиця 2.11

Обсяги укладених угод за окремими товарними групами

млн. грн.

	Паливо	Сільгосп- продукція	Цінні папери	Нерухо- мість	Транспорт- ні засоби	Продукти харчування	Усього:
I квартал 2003	446,6	878,8	137,4	38,2	82,9	9,4	1593,3
II квартал 2003	765,5	301,7	29,8	66,4	93,6	71,1	1328,1
III квартал 2003	739,7	2732,6	146,9	36,4	132,7	46,5	3834,8
IV квартал 2003	703,1	4564,4	36,4	67,7	170,5	64,9	5607
2003 рік	2654,9	8477,5	350,5	208,7	479,7	191,9	12363,2
I квартал 2004	660,8	1538	219,1	25	87,7	161,4	2692
II квартал 2004	360,7	946,5	174	48,7	99,1	99,8	1728,8
III квартал 2004	501,6	3632,4	1069,6	93,6	108,8	46,6	5452,6
IV квартал 2004	778,1	2981,5	932,2	88,2	83,1	68,5	4931,6
2004 рік	2301,2	9098,4	2394,9	255,5	378,7	376,3	14805
I квартал 2005	941,6	1907,3	439,1	29,5	56,4	18,9	3392,8
II квартал 2005	170,1	1004,9	1085,9	541,9	102	33,7	2938,5
III квартал 2005	713,1	4090,4	95,7	56,7	82,9	111,8	5150,6

Це і маса інших особливостей національної біржової торгівлі призвели до того, що більшість суб'єктів вітчизняного агроринку не сприймає вітчизняні біржі. Практично на жодній з бірж, що проводять спотові торги сільгосппродукцією, не укладаються ф'ючерсні контракти.

Але, незважаючи на це, фахівці вважають [69, 76, 144], що біржі в Україні становлять базову ланку інфраструктури ринку зернових та забезпечують урівноваження ціни та попиту на зазначений товар у ринковій системі, формують конкурентоспроможну ціну в межах країни, яка є базовою ціною для виходу на світовий ринок.

На цей час можна стверджувати, що біржова діяльність поширена на всі регіони України. Але основні регіони, де спостерігалася найбільша біржова активність протягом звітного періоду, -- м. Київ та Київська область, Дніпропетровська, Полтавська, Миколаївська області. Періодично підвищувалася активність у Донецькій, Одеській та Харківській областях (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Питома вага регіонів у загальному обсязі біржового обороту

%

Регіони	01.04.2003	01.10.2003	31.12.2003	01.04.2004	01.10.2004	31.12.2004	01.04.2005	01.10.2005
м. Київ	39,2	37,5	54	39	32,8	52,9	40,7	34,4
Київська обл.	20,7	19,2		17,3	16,9		27,7	24,7
Дніпропетровська обл.	-	14,5	15,9	10,8	10,8	9,8	6,3	10,9
Полтавська обл.	-	4,5	4,2	4	8	8,9	7,2	9,1
Миколаївська обл.	7,1	-	4,6	3,9	4,9	5,2	4,6	5,0
Донецька обл.	9	4,3	-	-	-	-	-	-
Одеська обл.	-	-	-	5,5	5,6	4,2	-	-
Харківська обл.	-	-	4,2	-	4,1	-	-	-

Якщо проаналізувати рейтинг регіонів за показником валового збору врожаю (табл. 2.13), то можна дійти висновку, що біржова активність по регіонах пояснюється сільськогосподарською орієнтацією.

Окрема ситуація в місті Києві – це специфічний регіон, що має статус адміністративної столиці та фактично є діловою столицею України.

Таблиця 2.13

Рейтингові місця регіонів за показником зернових та зернобобових культур (включаючи кукурудзу)

місце	2003 рік	2004 рік	2005 рік
1	Полтавська	Одеська	Дніпропетровська
2	Київська	Дніпропетровська	Полтавська
3	Дніпропетровська	Полтавська	Одеська
4	Черкаська	Миколаївська	Кіровоградська
5	Одеська	Кіровоградська	Харківська
6	Вінницька	Київська	Київська

Активність у Донецькій області пояснюється роботою акціонерного товариства «Донецька фондова біржа», що працює на ринку цінних паперів (акції акціонерних товариств, облігації підприємств, державних і муніципальних органів, векселя підприємств і банків, казначейські зобов'язання й ін.). Велику частку мають акції підприємств гірничо-добувної та металургійної промисловості, що зосереджені в регіоні.

Таким чином, можна говорити, що український біржовий ринок продовжує залишатися агроорієнтованим, хоча спостерігається стале зменшення частки угод по сільгосппродукції.

На погляд автора, для вирішення проблеми мізерності інших видів контрактів, крім спотових, необхідно розробити такий механізм ф'ючерсного контракту, що дозволить біржі, у випадку відмови однієї зі сторін від угоди, без втрат для себе забезпечити виконання контракту.

З іншого боку, слід погодитися з фахівцями, що кількість бірж потрібно зменшити. Для ф'ючерсної торгівлі досить однієї біржі на всю Україну. Для зручності клієнтів в умовах обов'язкової реєстрації експортних і, іноді, міжрегіональних контрактів можна створити регіональні відділення чи представництва брокерських контор «великої» біржі. Класичним є приклад Англії. Лондонська біржа тепер має назву Міжнародна фондова біржа, оскільки вона увібрала

в себе не тільки всі біржі Великої Британії, але й Ірландії. Моноцентричними є також біржові системи Японії та Франції.

Біржа ж як механізм спотових продажів потрібна найчастіше тільки у випадку державного регулювання або контролю над ринком. Так, через біржу можна проводити інтервенції, тендери і т.д. Але держава, постійно рекламуючи біржову торгівлю, сама зараз на біржі практично не торгує.

Таким чином, проведене дослідження показників інфраструктурного забезпечення регіональних ринків дозволило виявити показники нерівномірності його розвитку та окремі особливості взаємодії інфраструктурних чинників та результативних показників функціонування виробничих систем регіонів.

2.2. Транспортна інфраструктура регіонів України

Народне господарство України в умовах становлення ринкових форм господарювання потребує корінних і радикальних реформ, трансформації його галузевої і територіальної структури, створення раціональних економічних зв'язків. Особливу роль в цьому відіграє підвищення рівня інфраструктурного забезпечення господарського розвитку регіонів країни, як процес, при якому протиріччя, що існують і виникають у взаємозв'язках складових господарства регіонів, планомірно і послідовно вирішуються з метою підвищення ефективності суспільної праці. Метою такого розвитку є досягнення оптимальної структури господарства відповідно до наявних в регіоні природних та економічних умов, створення економічно ефективного виробництва.

Однією з основних умов забезпечення комплексного розвитку регіонів є тісний взаємозв'язок виробництва і ресурсів регіону, галузей виробничої і соціальної сфери, основних та обслуговуючих галузей, виробництва та території регіону з іншими частинами країни, який формується та здійснюється виключно транспортною системою регіону і країни в цілому.

Саме тому транспортна інфраструктура відіграє важливу роль в підвищенні рівня комплексного розвитку регіонів, ефективності всього суспільного

виробництва, оскільки на його основі формується і функціонує переважна більшість матеріальних потоків, що забезпечують соціально-економічний розвиток як усієї країни, так і її регіонів.

Питання транспортної інфраструктури регіону є багатоаспектним, що наклало свій відбиток на відповідні напрямки дослідження цього питання. Аналіз досліджень, представлених в літературі на сьогоднішній, день показав наявність значного кола досліджень транспортної інфраструктури як органічного елемента регулювання розвитку господарського комплексу регіонів [39, 110, 123, 141, 170,]. Зокрема, обґрунтовано місце і роль транспортної інфраструктури в системі організаційно-економічного механізму розвитку регіону, досліджено поняття транспортного комплексу і його значення у механізмі державного управління регіонів.

Окремі дослідження присвячені географічним аспектам ТВК України та розвитку транспортної системи держави в цілому [137, 147, 154, 165]. Заслужують на увагу розробки моделей виробничого апарату транспортної інфраструктури; певний інтерес представляють розробки питань міжгалузевої координації промислово-транспортних комплексів.

Також в літературі наявні цикли досліджень транспортного забезпечення окремих систем, видів діяльності [142, 169]. Хоча такі дослідження і є специфічними, проте вони відбивають специфіку потреб та вимог, що висувуються окремими суб'єктами до транспортного забезпечення.

Слід згадати також дослідження рівня та пропорцій розвитку окремих видів транспорту та технології їх розвитку [49, 66, 67, 79, 94, 100, 112, 115, 165]. Окремо слід відмітити розроблення методичних рекомендацій щодо удосконалення діяльності інфраструктури портів України, концептуальних основ зміни структури управління пасажирськими перевезеннями на залізничному транспорті, моделі функціонування системи контейнерних перевезень вантажів. Висвітлюються також питання створення логістичних термінальних комплексів у регіоні та ін.

Транспортний комплекс сам по собі не може виступати без тісної взаємодії з регіональною сферою матеріального виробництва. З одного боку, транспортний комплекс виступає як інфраструктура виробничої сфери, без якої неможливе її існування, з іншого – транспортний комплекс має свою, досить розгалужену інфраструктуру, без якої неможливо реалізувати транспортні послуги. Тому виникає проблема узгодження темпів розвитку як сфери матеріального виробництва, так і транспортного комплексу з його складною і розгалуженою інфраструктурою. Основою для такого узгодження є рівень розвитку регіональної виробничої структури, а також обсягів виробництва. Це ті чинники, що диктують вимоги до транспортного обслуговування. Крім того, транспортний комплекс теж має свої, тільки йому притаманні особливості в регіональному розрізі. Є регіони, де більш розвинений, наприклад, залізничний транспорт, є регіони з розвинутою дорожньою мережею, тому, зрозуміло, пріоритет має автомобільний транспорт. Інші регіони користуються всіма видами транспорту: водним, автомобільним, залізничним, повітряним. Таким чином, регіональна відмінність в розвитку окремих видів транспорту є суттєвою, тому виникає інша проблема – які види транспорту найбільш доцільно розвивати в регіоні, якщо це не йде в розріз з цілями вищого рівня (галузі чи держави в цілому).

Наявність транспортної інфраструктури історично є одним з головних чинників, що визначав рівень соціально-економічного розвитку того чи іншого регіону. Історія розвитку значної кількості сучасних великих міст пов'язана із проходженням через них істотних транспортних шляхів.

На сучасному етапі розвитку вплив транспортного чинника на соціально-економічний розвиток став більш складним за рахунок розмаїття господарських зв'язків, розвитку виробничих відносин, територіальної концентрації та децентралізації виробництв.

Протягом останніх років транспортним комплексом забезпечено стабільне та поступове зростання обсягів перевезень вантажів і пасажирів.

Підприємствами транспорту у 2005 р. перевезено 809,3 млн. т вантажів (на 2,3% менше, ніж у 2004 р.), послугами пасажирського транспорту скориста-

лися 4,3 млрд. осіб (на 2,7% більше), пасажирооборот зріс на 11,4%. Вантажооборот зменшився на 1,3% і становив 460,6 млрд.т.км.

На сьогоднішній день в Україні на ринку транспортних послуг одне з перших місць займає залізничний транспорт. Він є складною і масштабною системою, яка включає шість залізниць -- Донецьку, Придніпровську, Південну, Південно-Західну, Одеську, Львівську -- що обслуговують усю територію країни і здійснюють міжнародні перевезення. Серед інших видів транспорту він посідає перше місце за вантажообігом, а також здійснює значний обсяг перевезень пасажирів. Понад 55% усіх вантажних перевезень 2005 р. здійснено залізничним транспортом. Залізницями перевезено 448,7 млн. т вантажів (на 3% менше, ніж у 2004 р.); послугами залізниць скористалися 444,7 млн. пасажирів (на 1,7%), пасажирооборот сягнув 52,4 млрд. пас. км (на 1,3% більше).

Варто наголосити, що залізничний транспорт є більш замкненою системою з позицій аналізу регіональної інфраструктури, оскільки його адміністративно-організаційна побудова не відповідає регіональному поділу території України. Таким чином, має місце накладання масштабів економічних систем та незамкненість системи показників і відповідно аналізу транспортної інфраструктури за принципом адміністративно-територіального поділу України.

Перевезення вантажів залізницями порівняно з 2004 р. зменшилося на 3,0%, у т.ч. відправлення вантажів – на 2,2%. На Південно-Західній залізниці відправлення вантажів зросло на 5,4%, Південній – на 2,3%, Придніпровській – на 0,9%. Зменшення відправлення вантажів відбулося на Львівській залізниці – на 5,0%, Донецькій – на 5,5% та Одеській – на 3,8%. Збільшилося відправлення основних номенклатурних груп вантажів: зерна і продуктів перемолу – на 25,5%, хімічних і мінеральних добрив – на 11,3%, цементу – на 12,1%, залізної та марганцевої руди – на 3,0%. Одночасно зменшилися відправлення таких важливих господарських вантажів, як нафта і нафтопродукти – на 15,5%, чорні метали – на 3,2%, кам'яне вугілля – на 5,1% та кокс – на 22,1%. Середньодобове вивантаження вагонів зменшилося в цілому на 4,0%, у т.ч. на Львівській залізниці – на 5,4%, Придніпровській – на 5,3%, Донецькій – на 4,8%, Одеській –

на 3,5% та Південній залізниці – на 0,4%. Разом з тим середньодобове вивантаження вагонів зросло на Південно-Західній залізниці на 3,0%. Порівняно з 2004 р. поліпилися основні показники використання рухомого складу залізниць: середньодобова продуктивність вантажного вагона зросла на 8,2%, середній час обороту вантажного вагона скоротився на 10,1 год., та більш ніж на 4 год. зменшився простій вагона під однією вантажною операцією.

Автотранспортом у 2005 р. перевезено 15,6% вантажів та 89,3% пасажирів. При цьому, обсяги перевезень автомобільним транспортом стабільно зростали: перевезено 126,5 млн. т вантажів (на 1,7% більше, ніж у 2004 р.) та 3,8 млрд. пасажирів (на 3,2% більше), та виконано вантажооборот у обсязі 19,7 млрд. ткм, який зріс на 28,8% за рахунок міжміських і міжнародних перевезень.

Регіони відзначаються низьким рівнем розвитку транспортної мережі. Протяжність мережі автомобільних доріг загального користування становить 169,4 тис. кілометрів, з них 164,9 тис., або 97,2 відсотка, – з твердим покриттям. Для порівняння: у Франції протяжність автомобільних доріг більша у 5,8 разу, в Італії – у 4,8 (815 тис. кілометрів), Великій Британії – у 2,4 (416 тис. км), Польщі – 2,2 (373 тис. км.), Фінляндії – у 1,9 (317 тис. км.), у Німеччині – у 1,4 (231 тис. кілометрів). Приблизно на одному рівні з Україною перебуває Іспанія (164 тис. кілометрів).

Найбільша щільність автомобільних доріг загального користування на 1 тис. кв. кілометрів спостерігається у Львівській (374 кілометри), Тернопільській (364) та Чернівецькій (353 кілометри) областях, а найменша – в Херсонській (172 кілометри), Миколаївській (196) та Луганській (215 кілометрів). Середнє значення щільності автомобільних доріг по Україні становить 273 кілометра, різниця між максимальним і мінімальним значеннями дорівнює 2,2 разу (рис. 2.4).

У 2005 р. на міжобласній автобусній мережі відкрито 185 нових маршрутів з виконанням додатково 331 рейсу. Автобусним сполученням охоплено 123 населених пункти, які до цього не мали транспортного забезпечення.

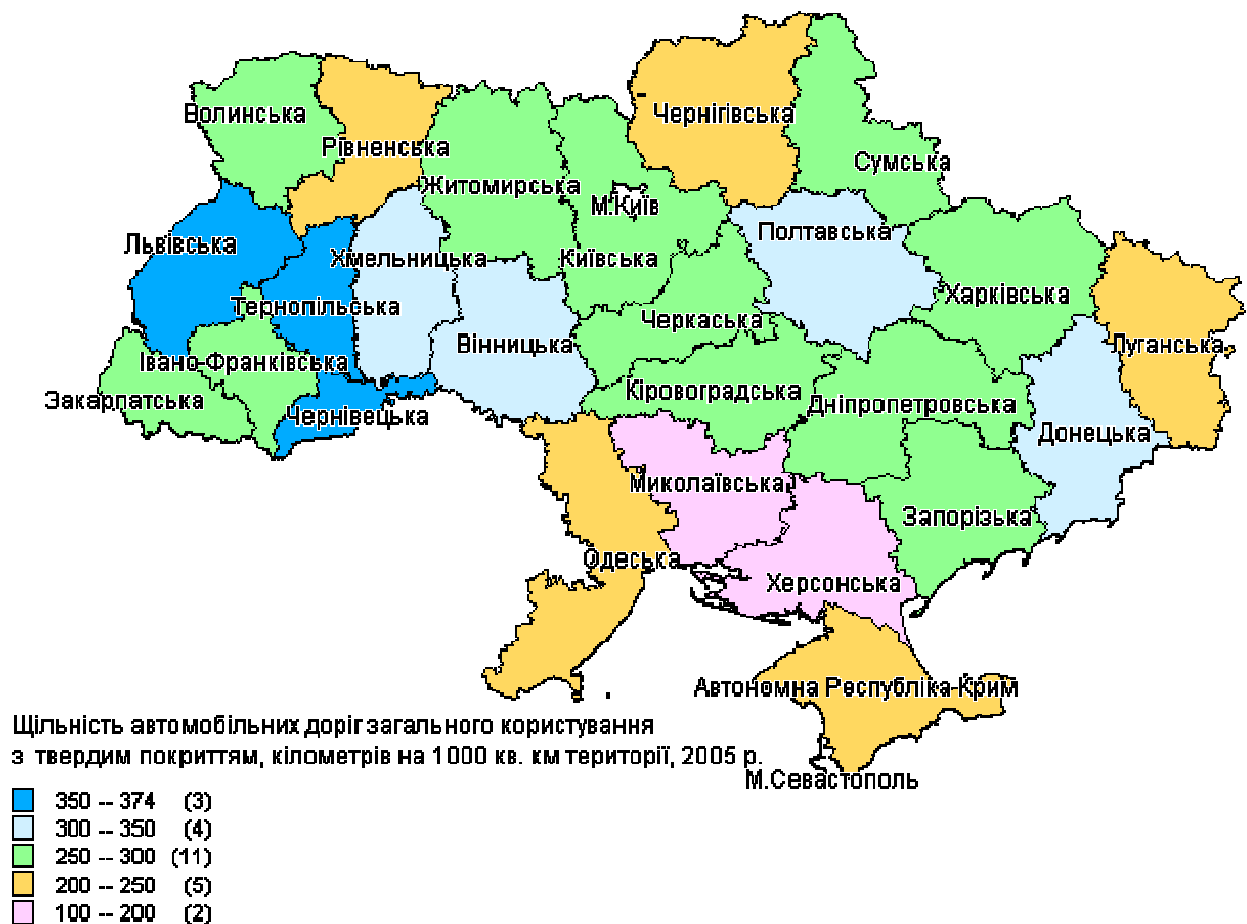

Рис. 2.4. Забезпеченість регіонів України автодорогами

Підвищення якості автомобільних доріг здійснювалося за рахунок упровадження прогресивних проектних рішень та сучасних технологій, посилення контролю за якістю виконання дорожньо-будівельних і ремонтних робіт та станом доріг з боку держави. Так, на автомобільній дорозі Київ – Одеса застосовано асфальтобетон на полімерно-бітумному в'язучому дорожньому покритті, на дорозі Київ – Чоп – технологію холодного ресайклінгу; Київ – Ковель – улаштування цементобетонного покриття за сучасною технологією. На багатьох дорогах застосовується покриття з щебенево-мастикового асфальтобетону та емульсійно-мінеральних сумішей, тонкошарових покриттів, упроваджуються нові засоби захисту від корозії бетонних конструкцій мостів та інших дорожніх споруд. На дорогах Київ – Бориспіль і Київ – Одеса нанесено вискоєфективну дорожню розмітку із світлоповертальної плівки. Під Києвом на дорозі Київ – Лу-

ганськ нанесено експериментальну розмітку з холодного пластику. Перелічені матеріали і технології мають підвищений термін служби, поліпшують безпеку дорожнього руху, сприяють покращенню експлуатаційного стану доріг.

Одним з основних чинників, що впливають на розвиток автомобільного транспорту, є відсутність на ринку автопідприємств державної форми власності. У той же час, цей сектор ринку залишається достатньо відкритим, що сприяє утвердженню конкурентного середовища, підвищенню рівня якості транспортних послуг при перевезенні вантажів та пасажирів автомобільним транспортом.

Постійно проводиться робота щодо встановлення взаємовідносин у міжнародному автомобільному сполученні. Зокрема, у вересні 2005 р. Україна приєдналась до ЄУТР (Закон від 07.09.05 № 2819 «Про приєднання України до Європейської угоди щодо роботи екіпажів транспортних засобів, які виконують міжнародні автомобільні перевезення»).

Кількість перевезень вантажів автомобільним транспортом у міжнародному сполученні (за даними Мінтрансв'язку) у 2005 р. зросла на 13,7%. Разом з тим, конкурентоспроможність українських перевізників обмежується дефіцитом дозволів на міжнародні автомобільні перевезення за окремими напрямками і недосконалим механізмом їхнього розподілу між перевізниками.

На 2006 р. повністю вирішено проблему забезпечення українських перевізників дозволами на виконання міжнародних автоперевезень з 43 країнами — Україна отримала 1436 дозволів ЄКМТ (Європейської Конференції Міністрів Транспорту), що на 59,4% більше, ніж у 2005 році.

Для перевізників, а особливо міжнародних, одним із першочергових завдань є забезпечення рухомим складом відповідно до міжнародних вимог, що постійно посилюються та пов'язані, в основному, із проблемами навколишнього середовища, безпекою транспортного процесу. Серед рухомого складу перевізників України, членів АсМАП (Асоціації міжнародних автомобільних перевізників), 9,5% відповідають вимогам Євро-1; 46,8% — Євро-2; 14,2% — Євро-3.

Протягом 2005 р. Україна брала активну участь в роботі Групи високого рівня ЄК з перегляду транс'європейських транспортних мереж. Результатом роботи цієї групи стало затвердження напрямків основних міжнародних транзитних транспортних маршрутів між ЄС, Україною та іншими країнами-сусідами (сформовано пріоритетні осі. Територією України проходить центральна вісь, яка забезпечує транспортний зв'язок країн західної і східної Європи з Україною, Росією, Білоруссю та країнами Причорномор'я), а також окреслено ряд горизонтальних напрямків (проектів) з розвитку внутрішніх водних шляхів, супутникових систем, удосконалення митного законодавства, підвищення безпеки та екологічності транспорту.

Звіт Групи високого рівня представлено на обговорення громадськості 53-х зацікавлених країн. У середині лютого поточного року Консолідований звіт буде подано на затвердження до Ради Міністрів ЄС та ратифіковано Європарламентом.

Основні завдання та пріоритетні напрями діяльності у сфері дорожнього господарства визначено Державною програмою розвитку автомобільних доріг загального користування на 2005-2010 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів від 03.08.05 №710.

У 2005 р. виконано дорожніх робіт на суму 3372,8 млн. грн. (100,7% до плану), зокрема:

- введено в дію 304,4 км автомобільних доріг з твердим покриттям, у тому числі 182,7 км – автодоріг державного значення, 121,7 км – місцевого;
- улаштовано 22 під'їзди до сільських населених пунктів у 10 областях загальною протяжністю 53,3 км та вартістю майже 42 млн. грн.;
- з розбудови національної мережі міжнародних транспортних коридорів -- освоєно 929 млн. грн., побудовано (реконструйовано) 169,1 км та відремонтовано 198,8 км автомобільних доріг.

За рахунок коштів спеціального фонду держбюджету та залученого кредиту від «Deutsche Bank A.G.» (100 млн. дол. США) здано в експлуатацію за параметрами I категорії 163,4 км автомобільної дороги Київ – Одеса на ділянці

від Жашкова до Червонознам'янки, що дало змогу створити умови для додаткового залучення транзитних перевезень на 18-27%.

У 2005 р. введено в експлуатацію ділянку відновленої автомагістралі М-06 (м. Чоп — м. Стрий) протяжністю 224 км і ділянку автодороги від магістралі до українсько-словацького кордону у Закарпатській та Львівській областях за рахунок коштів кредиту Європейського банку реконструкції і розвитку.

На рік раніше запланованого терміну та з високою якістю робіт введено в експлуатацію після капітального ремонту автодорожній міст на греблі Каховської ГЕС на автодорозі Одеса-Мелітополь-Новомосковськ. Дострокове відкриття руху через міст на греблі Каховської ГЕС дозволить отримати економічний ефект у сумі 337 млн. грн. за рахунок зменшення пробігу вантажного автотранспорту (на 133 км), економії моторних палив, зменшення викидів в атмосферу шкідливих речовин та непродуктивних витрат часу у пасажирів.

На реалізацію заходів з організації безпеки дорожнього руху спрямовано понад 210 млн. грн. (107% до плану року), за рахунок яких встановлено та замінено понад 134 тис. дорожніх знаків; встановлено та відремонтовано 499 км бар'єрної огорожі; розмічено понад 34 тис. км доріг; встановлено 81 тис. напрямних стовпчиків; розширено 36 малих мостів загальною довжиною 1150 погонних метрів; відремонтовано 106 км тротуарів у населених пунктах, розроблено проектів (схем) організації дорожнього руху на 2007 км доріг та виконано інші роботи.

Аварійність із зазначеними недоліками в експлуатаційному утриманні доріг за звітний період зменшилась на 15% відсотків (254 проти 299 за 2004 рік), кількість загиблих зменшилась на 33 відсотки (29 проти 43) та кількість поранених -- на 15 відсотків (289 проти 340).

Україна знаходиться на перехресті головних транспортних напрямків Європи. Вигідне географічне розташування (вихід кордонів на узбережжя Чорного й Азовського морів, міжнародна судноплавна ріка Дунай, наявність судноплавних річок Дніпро, Південний Буг, Дністер, можливість виходу на внутрішні судноплавні шляхи Росії через ріку Дон) сприяє розширенню діяльності ві-

тчизняного і закордонного водного транспорту. Він користується послугами морських і річкових портів України, однією з яких є послуга з обробки вантажів.

Вітчизняний морський та річковий торговельний флот збільшив перевезення вантажів на 3,8%, у цілому замовникам доставлено 21,4 млн. т вантажів. Перевезення вантажів підприємствами річкового транспорту порівняно з 2004р. зросло на 8,5%, морського транспорту – знизилося на 2,5%. Обсяг переробки вантажів у торговельних і рибних портах та на промислових причалах (морських і річкових) збільшився на 5,4% і становив 151,9 млн.т. Переробка експортних вантажів збільшилася на 7,0%, імпорتنих – на 13,8%, внутрішнього сполучення – на 7,2% та транзитних вантажів – на 0,8%. Кількість оброблених суден – закордонних та інфрашт – зросла на 10,8% і склала 16,5 тис. одиниць.

Завантаження або розвантаження вантажів здійснюється на причалах морських і річкових портів або інших підприємств 12 регіонів України. Найбільші обсяги переробки експортних вантажів здійснюються в Одеській області (62,1%), Миколаївській області (8,0%) і Донецькій області (14,3%). У переробці імпорتنих вантажів домінують Одеська і Миколаївська області (по 3,2 млн.т) та Запорізька область (0,4 млн.т). Основні потоки транзитних вантажів проходять через Одеську область (18,1 млн.т), Донецьку область (1,7 млн.т) та Автономну Республіку Крим (2,3 млн.т). Переробка вантажів внутрішнього сполучення здійснюється переважно у м. Києві (1,3 млн.т), Дніпропетровській області (1,0 млн.т), Автономній Республіці Крим (0,9 млн.т).

Переробка вантажів у морських портах (причалах) складає 93,3% всіх обсягів переробок вантажів, основна частина яких виконується в Одеській області (43,2 млн.т), Миколаївській області (7,4 млн.т) і Донецькій області (6,9 млн.т), в Автономній Республіці Крим (4,7 млн.т) та м. Севастополі (3,1 млн.т). Порівняно з I півріччям 2004р. збільшено обсяги переробки у Миколаївській області (на 27,4%), Одеській області (на 11,8%) і м. Севастополі (на 22,7%).

У річкових портах (причалах) виконується всього 6,7% переробки всіх обсягів вантажів, основна частина яких (73,0%) здійснюється в Дніпропетровській і Запорізькій областях та м. Києві.

Україна має досить розгалужену мережу трубопровідного транспорту. Магістральними трубопроводами транспортовано 212,6 млн. т вантажів, що менше, ніж у 2004 р., на 3,8%. Перекачка газу зросла на 0,1%, аміаку – на 5,9%, транспортування нафти зменшилося на 15,7%. Транзит газу зріс на 0,5%, аміаку – на 6,8%, нафти – зменшився на 3,4%.

Інфраструктура авіаційного транспорту складається з 36 аеропортів, з яких 17 мають статус міжнародних. Авіаційним транспортом у 2005 році перевезено 3,8 млн. пасажирів, що на 17,6% більше порівняно з 2004р.

Розвиток та функціонування транспортної інфраструктури регіону проходить в органічній єдності з розвитком та функціонуванням виробничої інфраструктури регіону. Кількість та якість транспортного обслуговування виробництв матеріальної сфери та населення на регіональному рівні тісно пов'язані зі спеціалізацією регіону, географічними та кліматичними умовами. Велике значення в промисловому розвитку регіону має так звана «транспортна доступність», під якою розуміються економічні господарські зв'язки в необхідних масштабах, що дозволяє формувати сферу матеріального виробництва. Транспортна інфраструктура в цьому випадку виступає як стимулюючий чинник розширення виробництва, комплексного розвитку регіону та підвищення життєвого рівня населення. Причому якісні та кількісні зміни, що проходять в транспортній інфраструктурі, збільшують можливості освоєння нових територій, виробництв, використання місцевих природних ресурсів, що в свою чергу створює нові робочі місця -- збільшується зайнятість працездатного населення.

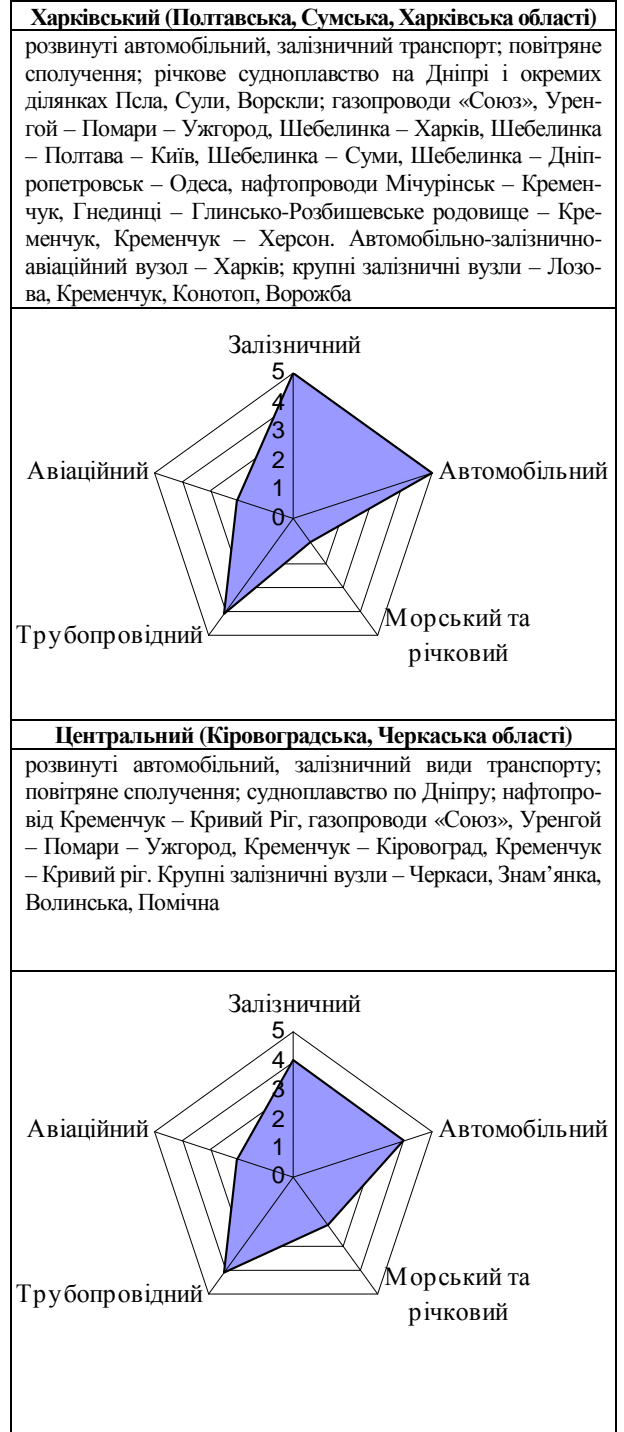
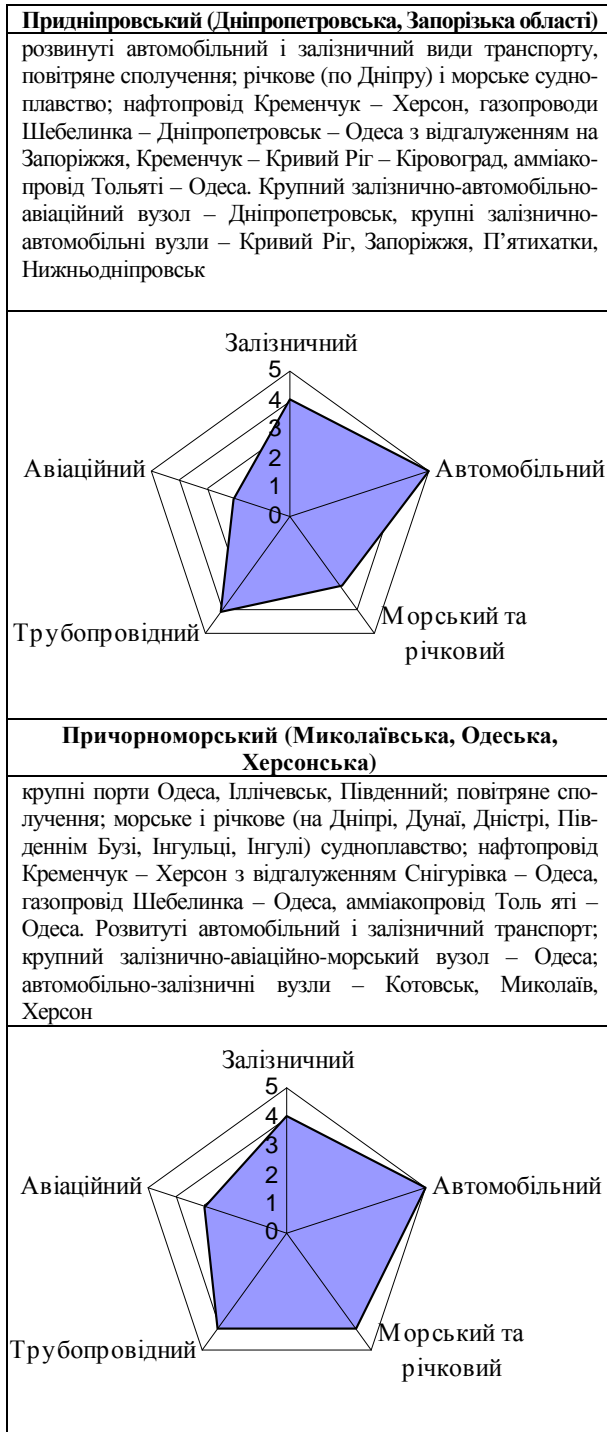
Нерівномірність розвитку транспортної інфраструктури обумовлює необхідність дослідження забезпеченості окремих регіонів України транспортною інфраструктурою. З позиції географічної наближеності та схожості рівня виробничого потенціалу можна виділити 10 економічних регіонів України. Оскільки транспортне забезпечення є достатньо складним і багатоаспектним показником, то спочатку, для загальної оцінки, використаємо експертні оцінки та визначимо рівень забезпеченості регіонів різними видами транспорту (табл. 2.14) [46].

Таблиця 2.14

Оцінка забезпеченості транспортної інфраструктури економічних регіонів України

Волинський (Волинська, Рівненська області)	
розвинута авто- і залізнична мережі; територією регіону проходять нафтопровід «Дружба», газопроводи Івацевичі – Долина, Кам'янка-Бузька – Рівне. На річках Стрий і Горинь – малотоннажний річковий флот. Найкрупніші автодорожні і залізничні вузли: Рівне, Ковель (міжнародний транспортний вузол «Інтерпорт Ковель»), Здолбунів, Сарни	
<p>Залізничний 5 4 3 2 1 0</p> <p>Авіаційний</p> <p>Автомобільний</p> <p>Морський та річковий</p> <p>Трубопровідний</p>	
Донецький (Донецька, Луганська області)	
висока щільність автомобільних і залізничних доріг; розвинуті повітряне сполучення, морське судноплавство (порт – Маріуполь); газопроводи «Союз», Ставрополь – Москва, Шебелинка – Донбас, нафтопроводи – Самара – Лисичанськ – Кременчук, амміакопровід Тольятті – Одеса. Крупні автомобільно-залізничні вузли: Донецьк, Луганськ, Дебальцеве, Ясинувата	
<p>Залізничний 5 4 3 2 1 0</p> <p>Авіаційний</p> <p>Автомобільний</p> <p>Морський та річковий</p> <p>Трубопровідний</p>	
Карпатсько-Галицький (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області)	
густа мережа автомобільних доріг і залізниць; розвинуте повітряне сполучення; річковий транспорт на Дністрі, нафтопровід «Дружба», газопроводи «Братство», «Союз», Уренгой – Помари – Ужгород, Київ – Західна Україна, Івацевичі – Долина. Крупні автомобільно-залізничні вузли: Львів, Стрий, Івано-Франківськ, Самбір, Чоп, Чернівці, Мукачеве	
<p>Залізничний 5 4 3 2 1 0</p> <p>Авіаційний</p> <p>Автомобільний</p> <p>Морський та річковий</p> <p>Трубопровідний</p>	

Київський (Житомирська, Київська, Чернігівська області)	
існує міжнародне повітряне сполучення; судноплавство по Дніпру, Прип'яті, Десні, Сожу; нафтопроводи «Дружба», Гнединці – Глинсько-Розбишевське родовище – Кременчук, газопроводи Уренгой – Помари – Ужгород, Дашава – Київ, Київ – Західна Україна, Шебелинка – Полтава – Київ. Автомобільно-залізнично-водно-авіаційний вузол – Київ; крупні автомобільно-залізничні вузли – Коростень, Фастів, Бахмач, Ніжин	
<p>Залізничний 5 4 3 2 1 0</p> <p>Авіаційний</p> <p>Автомобільний</p> <p>Морський та річковий</p> <p>Трубопровідний</p>	
Кримський (АР Крим)	
розвинуте повітряне сполучення, автомобільний транспорт; морське судноплавство (порти Феодосія, Керч, Ялта, Севастополь, Євпаторія); газопроводи Глібовка – Євпаторія – Сімферополь – Севастополь, Херсон – Красноперекіпськ – Джанкой – Ялта. Крупний автомобільно-залізничний вузол – Сімферополь, залізнично-автомобільні – Керч, Джанкой	
<p>Залізничний 5 4 3 2 1 0</p> <p>Авіаційний</p> <p>Автомобільний</p> <p>Морський та річковий</p> <p>Трубопровідний</p>	
Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області)	
розвинуті автомобільний транспорт, повітряне сполучення; річковий транспорт на Дністрі і Південному Бугу; газопроводи «Союз», Уренгой – Помари – Ужгород, Київ – Західна Україна. Крупні автомобільно-залізничні вузли: Жмеринка, Вінниця, Козятин, Хмельницький	
<p>Залізничний 5 4 3 2 1 0</p> <p>Авіаційний</p> <p>Автомобільний</p> <p>Морський та річковий</p> <p>Трубопровідний</p>	

З таблиці 2.14 видно, що рівень розвитку транспортної інфраструктури в Україні досить високий. Аналізуючи рівень розвитку транспортної інфраструктури в економічних регіонах України за видами транспорту, можна сказати, що найбільш гармонійний розвиток за всіма регіонами має автомобільний вид транспорту. Бо він є найбільш всеохоплюючим, доступним, має найменшу межу окупності.

Історично склалося, що розвиток та функціонування транспортного комплексу регіону проходить в органічній єдності з розвитком та функціонуванням виробничої сфери регіону. Це найбільшою мірою справедливо для залізничного транспорту. Залізничний вид транспорту набув найбільшого розвитку у великих промислових регіонах: Донецькому, Київському, Придніпровському, Харківському, в яких існує потреба у великій кількості перевезень вантажів з найменшими витратами. На тлі наведених регіонів цей вид транспорту недостатньо розвинений у Кримському, Причорноморському, Подільському, Волинському регіонах. Досліджуючи розвиток трубопровідного транспорту, можна сказати, що він тяжіє до специфічних об'єктів (нафтопереробних, газопереробних та ін. заводів). Найбільший розвиток цей вид транспорту отримав у Харківському, Кримському та Карпатсько-Галицькому економічних регіонах України, що відповідає розташуванню місць видобування та переробки енергоносіїв. Через територію України йдуть транзитні вантажопотоки в європейські країни. В Україні завершилося будівництво нафтопроводу Одеса – Броди і нафтоперевантажувального комплексу «Південний», які призначені для постачання сировини нафти не тільки на українські нафтопереробні заводи, але й у країни Центральної і Західної Європи.

Морський та річковий транспорт в Україні розвинені досить слабо. Морське судноплавство набуло найбільшого розвитку у Кримському та Причорноморському регіонах. Річковий вид транспорту розвинений у Київському, Центральному та Придніпровському регіонах, наявний у Подільському регіоні.

Авіаційний транспорт в Україні розвинений найменше, що зумовлено перш за все його високою вартістю. Тяжіє до густонаселених регіонів та великих міст (м. Київ, м. Донецьк, м. Львів). Його вантажообіг найменший у відношенні до інших видів транспорту.

Здійснивши загальний аналіз забезпеченості транспортною інфраструктурою економічних регіонів України, можна зробити висновок про достатньо ви-

сокий рівень цього показника. Зважаючи на галузеву та регіональну специфіку розвитку транспортного комплексу, що проявляє себе через наявність певних умов (водні ресурси; наявність потужних промислових виробництв, що потребують значних обсягів перевезень; наявність значної кількості платоспроможного населення з високим рівнем транспортної активності), можна стверджувати, що у регіонах України найбільш гармонійно розвиненим є автомобільний транспорт. Отже, перейдемо до більш глибокого дослідження окремих аспектів розвитку автотранспорту, як найбільш репрезентативного показника середнього рівня розвитку транспортної інфраструктури регіонів України.

У таблиці 2.15 наведено окремі показники автомобільного транспорту за регіонами. Розрахунок середньої дальності перевезень засвідчив істотні відмінності у значенні цього показника по регіонах. Так, найбільше значення – 184,4 км. спостерігається у м. Києві, а найменше у Дніпропетровському регіоні – 7,6 км.

Пояснення таких істотних відмінностей у функціональності транспортної інфраструктури може критися в організаційній та структурній складових.

Організаційна складова лежить за межами системи інфраструктурних послуг і проявляється в тім, що на збільшення середньої дальності перевезень істотним чином впливає наявність підприємств, що здійснюють дальні перевезення. Зосередження їх у столичному та прикордонних регіонах істотним чином збільшує середню відстань перевезень.

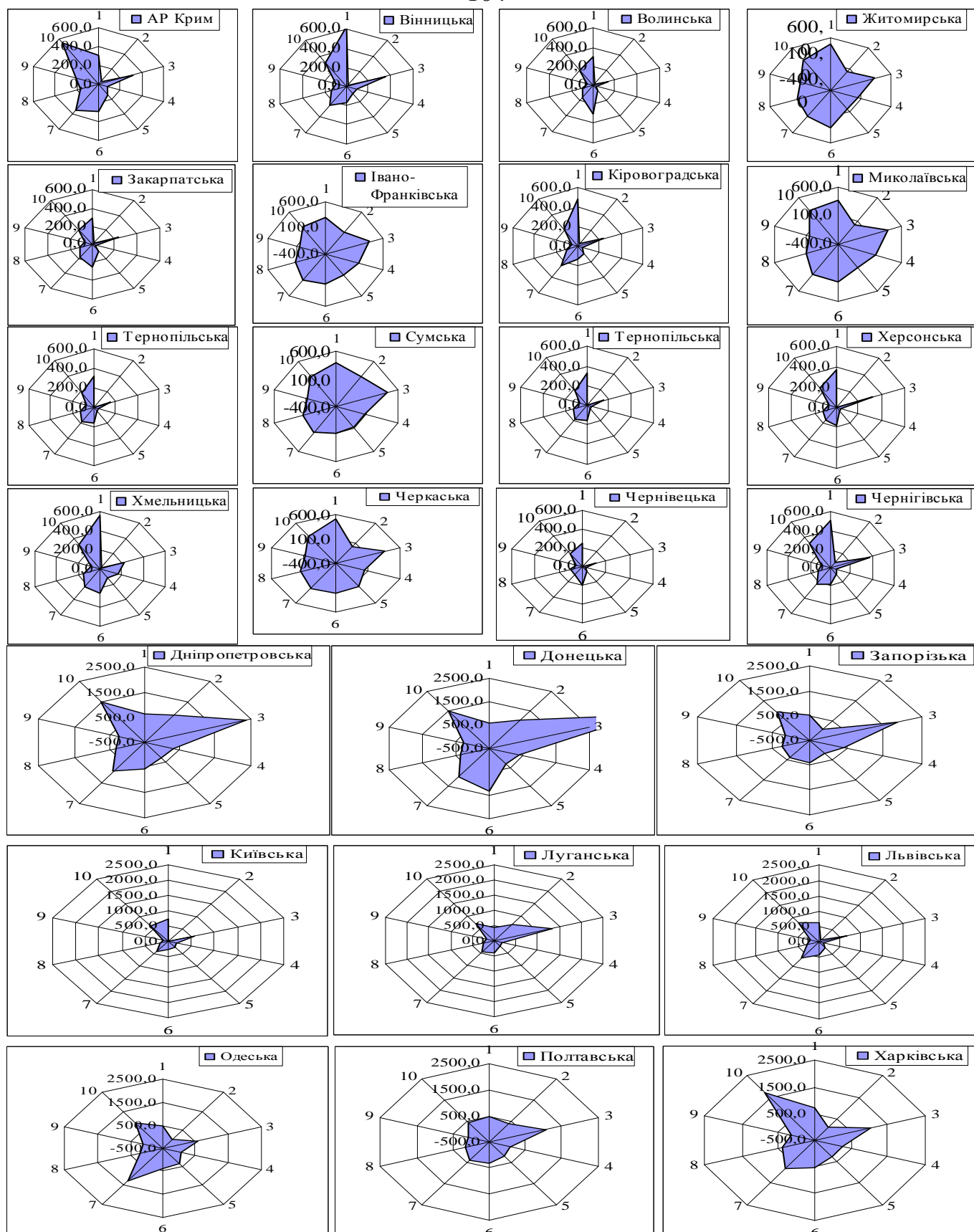
Структурна складова пояснюється відмінностями у галузевій структурі регіону і, відповідно, різним попитом на перевезення за регіонами.

Інші показники, що подані в таблиці 2.15, характеризують рівень взаємодії транспортної інфраструктури із соціально-економічною інфраструктурою регіону. Пояснення специфіки зазначених показників, на думку автора, слід шукати саме в аналізі пропорцій виробництва доданої вартості регіону.

Зівставлення показників розвитку регіонів та автотранспортної інфраструктури

	Середня дальність перевезень автотранспортом, км	у % до середнього значення по регіонах	Середній розмір вантажообігу автотранспорту на 1 тис. грн. ВДВ регіону	у % до середнього значення по регіонах	Середній розмір вантажообігу автотранспорту на 1 жителя регі- ону	у % до середнього значення по регіонах	Кількість легкових авто на 1000 чол.	у % до середнього значення по регіонах	ВДВ на 1 чол., тис. грн	у % до середнього значення по регіонах
Україна	28,1	62,2	0,32	89,5	610,12	102,4	108,41	104,2	1,9	110,9
АР Крим	37,2	82,4	0,29	79,1	356,42	59,8	126,11	121,2	1,2	73,3
Області:										
Вінницька	35,1	77,7	0,46	126,0	564,97	94,8	93,66	90,0	1,2	72,9
Волинська	70,2	155,5	0,56	154,8	726,07	121,9	91,50	87,9	1,3	76,3
Дніпропетровська	7,6	16,7	0,26	71,7	596,00	100,1	105,86	101,7	2,3	135,2
Донецька	13,7	30,4	0,19	51,4	432,33	72,6	106,66	102,5	2,3	136,8
Житомирська	20,9	46,3	0,35	95,2	530,14	89,0	99,16	95,3	1,5	90,6
Закарпатська	88,1	195,1	0,67	184,8	762,03	127,9	102,60	98,6	1,1	67,0
Запорізька	35,9	79,5	0,31	86,4	837,20	140,5	165,57	159,1	2,7	157,6
Івано-Франківська	45,0	99,6	0,21	58,0	293,70	49,3	95,65	91,9	1,4	82,4
Київська	44,5	98,6	0,55	150,3	1011,58	169,8	131,71	126,6	1,9	109,4
Кіровоградська	20,9	46,3	0,26	71,5	386,01	64,8	89,40	85,9	1,5	87,8
Луганська	42,3	93,6	0,28	77,7	554,28	93,0	111,63	107,3	2,0	115,9
Львівська	87,9	194,7	0,46	127,4	709,97	119,2	87,13	83,7	1,5	90,6
Миколаївська	27,8	61,6	0,31	86,6	535,99	90,0	87,27	83,9	1,7	100,7
Одеська	63,9	141,5	0,30	82,7	520,93	87,4	97,24	93,4	1,7	102,4
Полтавська	15,0	33,3	0,42	116,2	914,47	153,5	113,39	109,0	2,2	127,9
Рівненська	43,6	96,5	0,52	142,8	694,49	116,6	88,48	85,0	1,3	79,1
Сумська	36,8	81,5	0,29	78,5	449,79	75,5	91,33	87,8	1,6	93,1
Тернопільська	50,2	111,2	0,40	111,0	453,02	76,0	80,03	76,9	1,1	66,3
Харківська	42,7	94,5	0,26	71,7	543,57	91,2	121,19	116,5	2,1	123,2
Херсонська	38,8	86,0	0,25	69,1	337,73	56,7	113,51	109,1	1,3	79,4
Хмельницька	37,6	83,2	0,49	135,3	746,97	125,4	73,56	70,7	1,5	89,8
Черкаська	28,6	63,3	0,38	105,3	587,36	98,6	121,51	116,8	1,5	90,7
Чернівецька	47,9	106,0	0,36	99,0	430,83	72,3	96,22	92,5	1,2	70,7
Чернігівська	40,3	89,3	0,30	82,5	498,95	83,8	73,25	70,4	1,7	98,3
Довідково:										
м. Київ	184,2	408,0	0,34	92,6	1167,79	196,0	166,55	160,1	3,5	205,1

На рис. 2.5 подані профілі виробництва доданої вартості за регіонами України.

Де:

- 1 - Сільське господарство, мисливство та лісове господарство
- 2 - Добувна промисловість
- 3 - Обробна промисловість
- 4 - Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води
- 5 - Будівництво

- 6 - Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту
- 7 - Транспорт
- 8 - Освіта
- 9 - Охорона здоров'я та соц. допомога
- 10 - Інші види економічної діяльності

Рис. 2.5. Профілі виробництва доданої вартості за регіонами

Як видно з рисунку 2.5, аналіз здійснено за 10 основними секторами виробництва доданої вартості. При цьому, для кожного з регіонів можна відстежити певний домінуючий напрям – галузі, що забезпечують формування головної частини доданої вартості відповідного регіону. На рисунку регіони згруповані за кількісним рівнем виробництва ВДС регіону – 16 регіонів, у яких за кожним з обраних секторів обсяг виробництва ВДС не перевищує 600 млн.грн., та 9 регіонів з рівнем виробництва до 2500 млн. грн. Винятком є Донецька область, де обсяг ВДС обробної промисловості складав 4104 млн.грн. На рисунку не представлені міста Київ та Севастополь, оскільки вони, по-перше, не відбивають регіональну структуру, а по друге – столиця України перетягує на себе значну частину валової доданої вартості регіонів у силу того, що в ній розташована значна частина головних офісів багатьох корпорацій, які звітують про додану вартість, створену на периферії.

Проаналізуємо окремі показники забезпеченості транспортом Харкова і Харківської області. Останнім часом було припинене падіння обсягів вантажних і пасажирських перевезень, але ці обсяги залишаються набагато нижчими від рівня 90-х років (по вантажоперевезеннях майже в 6 разів, а по перевезеннях пасажирів – у 2 рази). Щодо автомобільного транспорту, то зберігається тенденція скорочення вантажоперевезень галузевими автотранспортними підприємствами. Останнім часом зросла кількість підприємств – фізичних осіб, що одержали ліцензію на вантажоперевезення. Однак можна стверджувати, що при такому істотному зниженні попиту виникає недозавантаженість інфраструктурних можливостей, що призводить до зниження внутрішньої ефективності функціонування інфраструктурного комплексу.

У таблиці 2.16 представлені дані щодо відправлення вантажів за період 1985-2005 р.

Відправлення вантажів усіма видами транспорту по Харкову і Харківській області

Роки	Перевезено (відправлено) вантажів, млн. т				Вантажообіг, млрд. т.км			
	Транспорт, усього	Залізничний	Автомобільний	Авіаційний	Транспорт, усього	Залізничний	Автомобільний	Авіаційний
1985	208,8	23,3	185,5	0,028	47,6	43,7	3,7	0,2
1990	220,5	21,1	199,4	0,018	45,9	41,7	4,0	0,2
1995	68,1	7,1	61,0	0,0	10,5	9,4	1,1	0,0
1998	40,9	4,2	36,7	0,0	7,2	6,5	0,7	0,0
1999	35,4	4,1	31,3	0,0	6,7	6,0	0,7	0,0
2000	32,4	4,6	27,8	0,0	7,2	6,6	0,6	0,0
2001	35,4	5,0	30,4	0,0	0,7	....	0,7	0,0
2002	34,3	5,6	28,7	0,0	1,0	....	1,0	0,0
2003	38,7	5,4	33,3	0,0	1,2	....	1,2	0,0
2004	42,8	6,5	36,3	0,0	1,5	....	1,5	0,0
2005	43,3	6,8	36,5	0,0	1,8	....	1,8	0,0

Як видно з таблиці 2.16, за аналізований двадцятирічний період відбулося істотне зниження показників роботи всіх видів транспорту. Розрахунки засвідчили (таблиця 2.17-2.18) істотні кількісні і якісні зміни. Відбувалося зменшення показників за всіма видами транспорту в регіоні, відправлення вантажів залізницею скоротилося більш ніж утричі, автотранспортом – у п'ять разів.

При цьому темпи зменшення відправлення грузів залізницею були дещо меншими порівняно з автотранспортом, унаслідок цього питома вага відправлення вантажів автотранспортом у 2005 році скоротилася на 4,5% порівняно з 1985 роком. За роки економічної кризи відбувся істотний перерозподіл вантажопотоків. З одного боку, цьому сприяв розрив економічних зв'язків, які існували в межах єдиного територіального комплексу колишнього СРСР, що в першу чергу вплинуло на залізничний транспорт, за рахунок цього, на думку автора, відбулося істотне зменшення середньої відстані перевезень.

Таблиця 2.17

Вантажні перевезення в 1985 та 2005 роках

Види транспорту	Відправлено вантажів, млн. т		Вантажообіг, млрд. т.км.		Середня відстань пере- везень, км	
	1985	2005	1985	2005	1985	2005
Залізничний	23,3	6,8	43,7	н/д	1875,5	н/д
Автомобільний	185,5	36,5	3,7	1,8	19,9	49,3
Авіаційний	0,028	0,0	0,2	0,0	-	

Таблиця 2.18

Показники структури та приросту відправлення вантажів та
вантажообороту

Види транспорту	Структура відправлення вантажу, %		Структура вантажо- обороту, %		Середньорічний при- ріст перевезення (від- правлення) вантажу, %			Середньорічний приріст вантажо- обороту, %		
	1985	2005	1985	2005	1985- 2005	1985- 2000	2000- 2005	1985- 2005	1985- 2000	2000- 2005
Залізничний	11,15	15,70	91,81	н/д	-6,0	-10,3	8,1	н/д	-11,8	н/д
Автомобільний	88,84	84,30	7,77	н/д	-7,8	-11,9	5,6	3,5	-11,4	24,6
Авіаційний	0,01	0,0	0,42	0,0	-	-				

Наведене є свідченням формування транспортної інфраструктури у відповідності до ринкових вимог. Загальновідомо, що країни колишнього СРСР характеризувалися недостатньою розвиненістю інфраструктури. Проте показники роботи транспорту є чутливими до стану функціонування виробничого комплексу в цілому, і затяжна криза 90-х років призвела до істотного погіршення умов його функціонування. З іншого боку, поступова активізація підприємництва в регіоні зумовила більш ніж двократне зростання середньої відстані перевезень автотранспортом.

В останні роки спостерігається тенденція відновлення залізничним транспортом своїх позицій у внутрішньодержавних перевезеннях, що є свідченням поступового відновлення інфраструктурного потенціалу регіону.

Основними проблемними завданнями регулювання інфраструктури транспортних комунікацій є заміна старого транспортного парку (особливо залізничного), стабілізація цін на паливо, своєчасний ремонт залізничних і автомобільних доріг.

Серед пріоритетних напрямків розвитку транспортної інфраструктури Харківського регіону (що є цілком справедливим і для України в цілому [191]) мають бути:

- розвиток залізничного транспорту в частині удосконалення рухомого складу (локомотивів і вагонів), нарощування швидкості як пасажирських, так і вантажних поїздів, збільшення протяжності електрифікованих ліній тощо;

- розвиток та відновлення доріг у частині будівництва мережі автобанів західного зразка; удосконалення нормативно-законодавчої бази стосовно забезпечення рівноправних умов для підприємств, які здійснюють перевезення пасажирів; удосконалення системи фінансування перевезень пасажирського транспорту, тарифної політики;

- для розвитку вітчизняного морського та річкового торговельного флоту необхідне не тільки створення нових суден і відновлення морських та річкових перевезень, а й реконструкція та нарощування потужності морських портів у цілому - загальний розвиток усього морегосподарського комплексу України: водного транспорту, портово-промислових комплексів, суднобудівництва, рибного господарства і промисловості з переробки риби і рибопродуктів, інфраструктури з гарантування безпеки морегосподарської діяльності, науково-дослідницьких та проектних організацій тощо;

- для підвищення дієвості магістральних трубопроводів необхідні значні капіталовкладення у їх модернізацію та обслуговування;

- для розвитку авіаційної інфраструктури необхідно поліпшити технічний рівень та пропускну спроможність аеропортів та їх злітно-посадочних смуг, але також потрібно знайти шляхи для модернізації та поновлення повітряного флоту країни, насамперед орієнтуючись на національну літакобудівну галузь.

Таким чином, у сучасних умовах виникає нагальна потреба в обґрунтуванні шляхів підвищення рівня транспортної інфраструктури розвитку господарства регіону, розробленні теоретичних і практичних рекомендацій щодо створення раціональної транспортної системи та підвищення ефективності її діяльності з метою налагодження та покращання економічних зв'язків як окремих

територій, так і всієї держави взагалі.

2.3. Комунікаційна інфраструктура регіонів

Галузь зв'язку та інформатизація є однією з найбільш науко- та капітало-ємних складових інфраструктури держави, що, з одного боку, відбиває стан її економіки, а з іншого, ця галузь повинна випереджати розвиток економіки, щоб не стримувати розвиток суспільного виробництва.

Розвиток галузі зв'язку та інформатизації зберігає позитивну тенденцію. Забезпечення населення стаціонарними телефонними апаратами в середньому становить 54 одиниці на 100 сімей. Найвищий рівень забезпеченості в мм. Севастополь (94) та Київ (92), а також в Одеській (69) та Запорізькій (68) областях, а найменша – у Вінницькій (39), Закарпатській (41), Кіровоградській (41) та Івано-Франківській (44) областях. Причому у сільській місцевості цей показник у 2,6 разу нижчий, ніж у міській. Загальні показники розвитку інфраструктури зв'язку за регіонами та їх рейтинг за регіонами подані у таблиці 2.19.

Інтенсивно розвивається мережа мобільного зв'язку та національний сегмент Інтернет. У 2005 році мобільним стільниковим зв'язком користувалося понад 30,0 млн. осіб, у тому числі 13,0 млн. – домашні користувачі (рис. 2.6, рис. 2.7). За 2005 рік Інтернет користувалися 711,4 тис. абонентів (або 15,2 чоловіка на 1 тис. населення). Для порівняння: у Норвегії у минулому році мобільним зв'язком та Інтернет користувалися відповідно 815 та 463,8 чоловіка на 1 тис. населення, у Великій Британії – 770 та 329,6 чоловіка, Польщі – 259 та 98,4 чоловіка. У провідних країнах Європейського Союзу показники забезпеченості населення традиційними засобами зв'язку вже протягом певного часу практично не підвищуються, оскільки досягнуто високого рівня насиченості ринку.

Фактичний стан справ галузі зв'язку характеризується в основному низькою телефонною щільністю, фізично зношеним і застарілим обладнанням, недостатньо розвинутою цифровою первинною мережею, невеликою кількістю телевізійних каналів для потреб державних, комунальних та приватних телерадіоорганізацій, високою питомою вагою ручної праці в поштовій галузі і низь-

кою якістю поштових послуг. Спостерігається велика диспропорція у рівні розвитку зв'язку між містами та сільськими населеними пунктами.

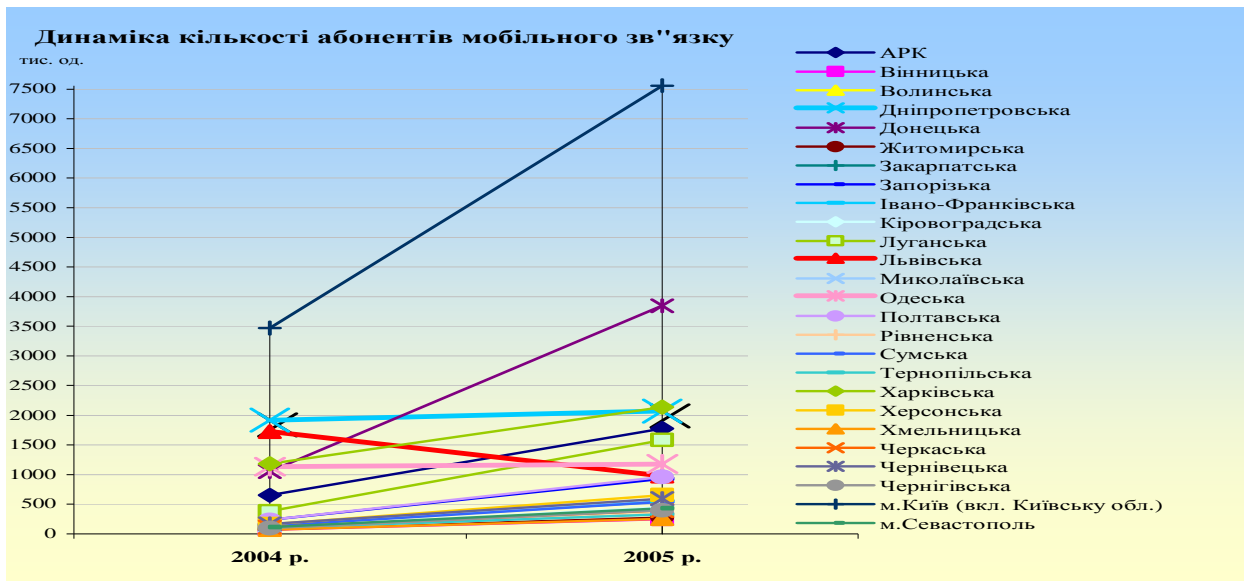

Рис. 2.6. Динаміка кількості абонентів мобільного зв'язку

Для розв'язання проблем у галузі зв'язку та інформатизації необхідно провести значні структурні зміни з метою її демонополізації, залучення вітчизняного та іноземного приватного капіталу, створення сучасного регульованого ринку телекомунікацій.

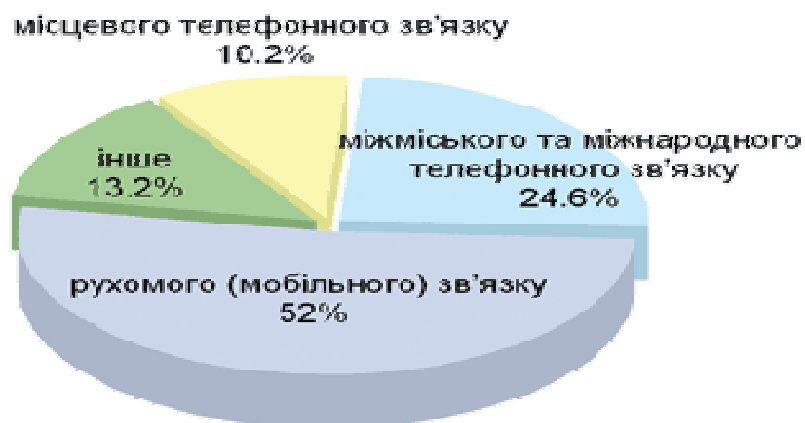

Рис. 2.7. Структура загального обсягу послуг зв'язку (%)

Найважливішою складовою інфраструктурного забезпечення соціально-виробничого сектора регіону є існування в регіоні комунікаційного середовища.

Таблиця 2.19

Показники розвитку інфраструктури зв'язку за регіонами

Регіони	Забезпеченість населення основними домашніми телефонними апаратами тис. одиниць					Абоненти мобільного зв'язку, тис. од.					Абоненти кабельного телебачення, тис. од.		Абоненти мережі «Інтернет», тис. од.	
	2004 р.	Місце	2005 р.	Місце	Т роста	2004 р.	Місце	2005 р.	Місце	Т роста	2005 р.	Місце	2005 р.	Місце
Україна	8690		9153		105%	13832,9		30017,9		217%	2577,2		711,4	
АР Крим	351	9	368	9	105%	651,7	7	1776,8	5	273%	74,1	11	18,0	8
Області:														
Вінницька	241	14	258	12	107%	71,3	26	249,6	26	350%	42,7	18	12,6	9
Волинська	150	24	160	24	107%	104,3	20	412,8	19	396%	30,8	23	7,0	20
Дніпропетровська	731	2	770	2	105%	1919,4	2	2070,7	4	108%	337,7	2	57,2	3
Донецька	722	3	767	3	106%	1048,0	6	3847,9	2	367%	203,3	3	33,9	6
Житомирська	231	16	240	16	104%	76,4	24	272,0	24	356%	-	-	7,0	17
Закарпатська	136	26	147	26	108%	151,8	13	568,3	14	374%	35,6	20	4,4	26
Запорізька	444	6	469	6	106%	240,2	9	928,4	10	387%	101,9	8	30,3	7
Івано-Франківська	192	20	203	20	106%	148,8	15	543,6	15	365%	29,0	24	6,4	23
Київська	316	10	326	10	103%	3468,1	1	7560,3	1	218%	44,7	17	10,0	12
Кіровоградська	173	22	177	22	102%	108,5	19	446,3	17	411%	32,0	22	5,6	24
Луганська	383	7	398	7	104%	381,4	8	1585,5	6	416%	125,7	5	9,2	13
Львівська	371	8	387	8	104%	1725,5	3	975,3	8	57%	148,2	4	39,6	5
Миколаївська	244	13	251	14	103%	149,3	14	582,1	13	390%	52,5	15	8,9	15
Одеська	510	5	553	5	108%	1130,6	5	1176,7	7	104%	80,5	10	52,3	4
Полтавська	296	11	314	11	106%	234,8	10	959,0	9	408%	102,9	7	11,8	11
Рівненська	167	23	176	23	105%	88,5	23	339,5	22	384%	20,0	25	2,3	27
Сумська	205	18	216	18	105%	129,9	16	537,2	16	414%	100,7	9	9,2	14
Тернопільська	177	21	185	21	105%	95,0	22	329,9	23	347%	33,4	21	7,0	19
Харківська	591	4	623	4	105%	1181,7	4	2135,4	3	181%	114,9	6	87,4	2
Херсонська	198	19	216	19	109%	163,6	12	656,4	11	401%	37,1	19	4,8	25
Хмельницька	229	17	239	17	104%	72,4	25	256,0	25	354%	51,9	16	12,1	10
Черкаська	245	12	257	13	105%	110,8	18	390,5	21	352%	54,2	14	8,2	16
Чернівецька	150	25	159	25	106%	169,7	11	592,4	12	349%	17,9	26	6,5	22
Чернігівська	234	15	243	15	104%	97,6	21	394,3	20	404%	55,8	13	7,0	18
Довідково:														
м. Київ	905	1	951	1	105%	Включено до Київської області					592,4	1	245,8	1

Протягом останніх років зв'язок та інформатизація залишаються однією зі стабільних та динамічних сфер економіки. Для галузі характерні високі темпи зростання послуг зв'язку, поліпшення якості, упровадження нових послуг, технологій, розбудови мереж зв'язку.

У 2005 р. завершено розроблення Концепцій розвитку телекомунікацій та розвитку поштового зв'язку в Україні до 2010 року.

Протягом року побудовано і введено в експлуатацію АТС на понад 830 тис. номерів, що дозволило довести показник щільності основних телефонів на 100 мешканців до 25. На місцевих телефонних мережах збільшилась частка цифрового комутаційного обладнання (міській — 52%, сільській — 31,5%).

Продовжено реконструкцію центральних телефонних станцій районних центрів — близько 50% сільсько-приміських вузлів організовані на цифровому комутаційному обладнанні.

Динамічний розвиток мережі операторів рухомого (мобільного) зв'язку дозволив удвічі збільшити кількість абонентів цього виду зв'язку порівняно з 2004 роком. Майже 60% населення країни користується цим видом зв'язку.

Завдяки розвитку волоконно-оптичних комунікаційних мереж ВАТ «Укр-телеком» поліпшив не тільки міжнародний Інтернет-зв'язок, а й забезпечив рівноправний доступ до мережі в усіх регіонах України.

Операторами всіх форм власності на розвиток галузі зв'язку використано понад 7,2 млрд. грн. інвестицій (на 24,1% більше, ніж у 2004 році). Фінансування розвитку сектору телекомунікацій та поштового зв'язку на 62% забезпечувалось власними коштами вітчизняного капіталу, на 38% — коштами іноземних інвесторів (на 1 жовтня 2005 р. обсяг прямих іноземних інвестицій досяг 146,4 млн. дол. США -- 1,5% від обсягу іноземних інвестицій, залучених в економіку України). За ці кошти, зокрема:

- на мережах розповсюдження державних програм телебачення: введено в дію один новий передавач на мережі УТ-3; 18 нових передавачів на мережах обласного мовлення; замінено 53 передавачі; модернізовано 18 передавачів;

відновлено роботу 5 ретрансляторів; введено 13 нових приймальних супутникових станцій;

- на мережах розповсюдження державних програм радіомовлення: замінено три потужні застарілі передавачі; модернізовано один; відновлено роботу трьох СХ передавачів.

- введено в експлуатацію 102 км та реконструйовано 66,1 км радіорелейних ліній зв'язку;

- прокладено та введено в експлуатацію 4,5 тис. км цифрової транспортної мережі зв'язку на основі волоконно-оптичних ліній зв'язку (на 7% більше, ніж у 2004 році).

Динамічно розвивається сфера інформаційних технологій та мережа Інтернет: кількість регулярних користувачів Інтернет в Україні зросла до 18% жителів країни.

У 2005 р. за активної підтримки Міністерства транспорту та зв'язку вперше в Україні було запроваджено надання послуг передачі даних за допомогою нових сучасних бездротових технологій Wi-Fi та Wi-Max.

Розроблено та затверджено Національну таблицю розподілу смуг радіочастот України (постанова Кабінету Міністрів від 15.12.05 №1208). Це дозволить провести конверсію радіочастотного ресурсу України та перевести до 75% радіочастот у загальне користування. Підготовлено проект Плану використання радіочастотного ресурсу України.

Утворено (з липня 2005 р.) технологічний центр Центрального засвідчувального органу національної системи електронного цифрового підпису та його технічний центр на базі державного підприємства «Держінформресурс», що дало змогу розпочати роботу з акредитації Центрів сертифікації ключів електронного цифрового підпису.

Однак існують проблеми, які потрібно розв'язувати: низька телефонна щільність, фізично зношене і застаріле обладнання, відсутність загальнодоступної мережі передачі даних, мало розвинена цифрова первинна мережа, висока питома вага ручної праці у поштовій галузі, низька якість поштових послуг то-

що. Розв'язання цих проблем ускладнюється обмеженістю ресурсів, незначним зовнішнім фінансуванням, неврегульованістю взаємовідносин між діючими суб'єктами і тими, що приходять на ринок (це певною мірою є результатом відсутності нормативно-правової бази у сфері телекомунікацій), слабкою конкуренцією, недостатньою виваженістю конструктивної політики операторів зв'язку, а також тим, що більша частина населення ще не готова прийняти нові послуги зв'язку, переважно через свою низьку платоспроможність.

Розглянемо рівень розвитку інфраструктури зв'язку на прикладі Харківського регіону.

У Харківській області в 2004 році, за даними Харківської обласної адміністрації, про надання послуг зв'язку звітували 86 підприємств, з них 67 – із приватною, 15 – з державною, 4 – з комунальною формами власності (у 2003 році звітувало 57 підприємств) [179].

Провідну роль в області відіграють оператори зв'язку приватної форми власності, які надають 92,6% загального обсягу послуг, у тому числі з мобільного і комп'ютерного – 99,9%, телефонного міжміського – 99,7%, телефонного міського – 97,3%, телеграфного – 70,9%. Державний сектор залишається головним у сфері поштового зв'язку, спецзв'язку і фельдзв'язку та держінспекції електрозв'язку – по 100,0% кожного виду відповідно.

Станом на 1.01.2005 року в області нараховується 686,3 тис. основних телефонних апаратів, з них у міській місцевості – 625,3 тис. одиниць (91,1%), у сільській – 61,0 тис. одиниць (8,9%). У порівнянні з минулим роком кількість апаратів збільшилась на 33,3 тис. одиниць, з них у міській місцевості – на 31,2 тис. одиниць, у сільській – на 2,1 тис. одиниць.

Забезпеченість домашніми телефонами на 100 родин дорівнює в цілому по області 57 апаратів, у тому числі в міській місцевості – 65, у сільській – 25 апаратів. У 2003 році ці показники становили 53, 62, 23 апарати відповідно.

Кількість підприємств, що надають сучасні види зв'язку, виросла протягом 2004 року на 55,2%, у т.ч. послуги «Internet» – на 61,9%, кабельного телебачення – на 55,3%. Доходи від послуг комп'ютерного зв'язку збільшилися на

19,6 млн. грн. порівняно з 2003 роком, кабельного телебачення – на 13,5 млн. грн. Кількість абонентів кабельного телебачення дорівнювала на кінець 2004 року 101,0 тисячу чоловік, що на 34,1 тисячі більше, ніж у минулому році, мережі «Internet» – 64,0 тисячі, з них майже 19,4% – домашні.

Серед послуг поштового зв'язку спостерігається зниження обсягів відправлення звичайних посилок – на 45,1%, періодичних друкованих видань (газети і журнали) за підпискою і на роздріб – на 0,9%. Відправлення листів, карток, бандеролей збільшилося на 8,0%.

Кількість основних радіоточок у населення на кінець 2004 року склала 485,6 тис. одиниць, у тому числі в сільській місцевості – 59,9 тис. одиниць, що на 2,3% і 7,8% відповідно менше від рівня 2003 року.

Комунікаційна інфраструктура не може розглядатися однобічно, тому що це поняття може мати цілий ряд значень. У даному дослідженні комунікації – це засоби спілкування і зв'язку (телефони, Internet, факс, документація і т.п.); засоби транспортного забезпечення (автомобілі, залізничний транспорт, авіатransпорт); маркетингові заходи (реклама, мерчандайзинг). Комунікації – це будь-який спосіб обміну інформацією між окремими суб'єктами чи групами суб'єктів.

Комунікації – один з інструментів збутової політики підприємства, спосіб стимулювання збуту.

Характерною рисою сучасної економіки є ускладнення бізнес-процесів, викликане, зокрема, збільшенням обсягу знань і нововведень у всіх секторах виробництва, зростанням інтенсивності інформаційних потоків, формуванням альтернативного комунікаційного середовища і фрагментації каналів комунікації. За даними ряду аналітиків, ріст інвестицій у сферу інформаційних і комунікаційних технологій, що витрачаються на автоматизацію, відбувається темпами, які значно випереджають показники інвестицій в основне виробництво, причому збільшення обсягів накопичених інвестицій визначає безупинне ускладнення завдань автоматизації і системної інтеграції [111].

Важливою тенденцією є також зростання цінності інформаційних взаємодій. За даними агентства Reuters, від 63 до 85% керівників вважають, що кому-

нікації є ключовою проблемою забезпечення ефективності їхніх організацій [118]. Багато дослідників збігаються в думці і (ми приєднуємося до них), що керівникам необхідно оновити процеси комунікацій з метою забезпечення їх інтерактивності і підвищення ступеня залучення споживачів. У результаті аналізу соціальних змін. П. Друкером був зроблений висновок про те, що роль комунікацій в інформаційному суспільстві зростає через такі причини [72]:

- зростання значення нових факторів виробництва (компетенція, споживачі і знання) у порівнянні зі старими (праця, земля і капітал);
- знання стали основним джерелом конкурентоздатності в контексті стратегії організації;
- інтелектуальний капітал (інформація, досвід і знання) стає головним активом організації, і його вартість може в кілька разів перевищувати матеріальні активи;
- з'являється поняття споживчого капіталу, що визначається як цінність взаємин організації з її партнерами і клієнтами.

За результатами досліджень комунікацій на рівні м. Харкова, Харківської області, України слід зазначити тенденцію збільшення ступеня інтерактивності і персоналізації комунікативних взаємодій, що забезпечують більш швидкий і повний обмін інформацією, надання раніше неможливих послуг, що підвищує їхню цінність, але збільшує технологічну складність. Так, і в бізнес-секторі, і на рівні держави можна відзначити перехід від обслуговування запитів, що надходять, до інтерактивного діалогу. Не останню роль у цьому відіграє прагнення самих споживачів до персонального спілкування, інтерактивного діалогу, обумовлене доступністю інформації, спрощенням і прискоренням процесу комунікацій. У ряді країн реалізуються проекти «електронних урядів», метою яких є інтерактивна взаємодія з громадянами на індивідуальному рівні. Як приклад можна навести показники затребуваності Internet-комунікацій: у першому півріччі 2004 р. обсяг реклами в Internet виріс на 75% у порівнянні з першим півріччям 2003 р., обігнавши інші сегменти цього ринку (за матеріалами Internet). На рис. 2.8 показані основні сучасні тенденції розвитку комунікацій [29].

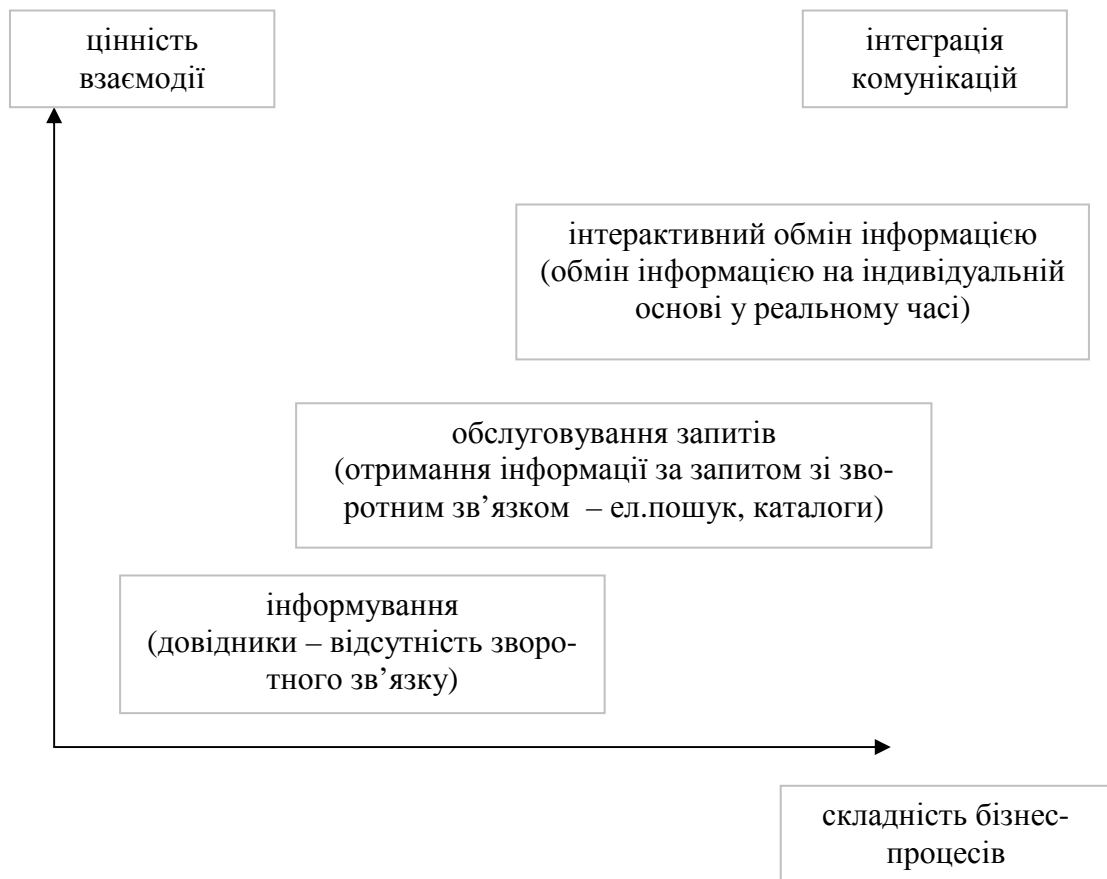

Рис. 2.8. Тенденції розвитку комунікацій у соціально-економічних системах

З рис. 2.8 видно, що розвиток комунікацій приводить до того, що з'являється можливість обмінюватися інформацією на відстані, форми комунікаційного спілкування ускладнюються в міру ускладнення життя суспільства в цілому.

2.4. Будівельна інфраструктура регіонального розвитку

Визначальним чинником розвитку економіки регіону є інтенсивність та структурно-галузеві характеристики створення в регіоні основних фондів. Створення основних фондів забезпечується господарським чи підрядним способом. Переваги господарського способу лежать у площині економії замовника на накладних витратах та збільшення завантаженості власних потужностей. Перевагами підрядного способу є можливість використання спецобладнання і технологій, вища продуктивність, гарантована якість та ін.

Поза залежністю від того, у який спосіб будуть створюватися основні засоби, мова буде йти про будівельну діяльність. Будівельна діяльність є одним з визнача-

льних елементів інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку, оскільки її інтенсивність та галузева структура визначає стратегічні умови та зміни у господарському комплексі в цілому, та, зокрема, в системі інфраструктурного забезпечення. Від галузевої структури будівельних робіт за галузями у теперішній час залежать умови функціонування економічної системи регіону у майбутньому.

Картину розвитку будівельної діяльності в Україні на сьогоднішній день ілюструє рис. 2.9.

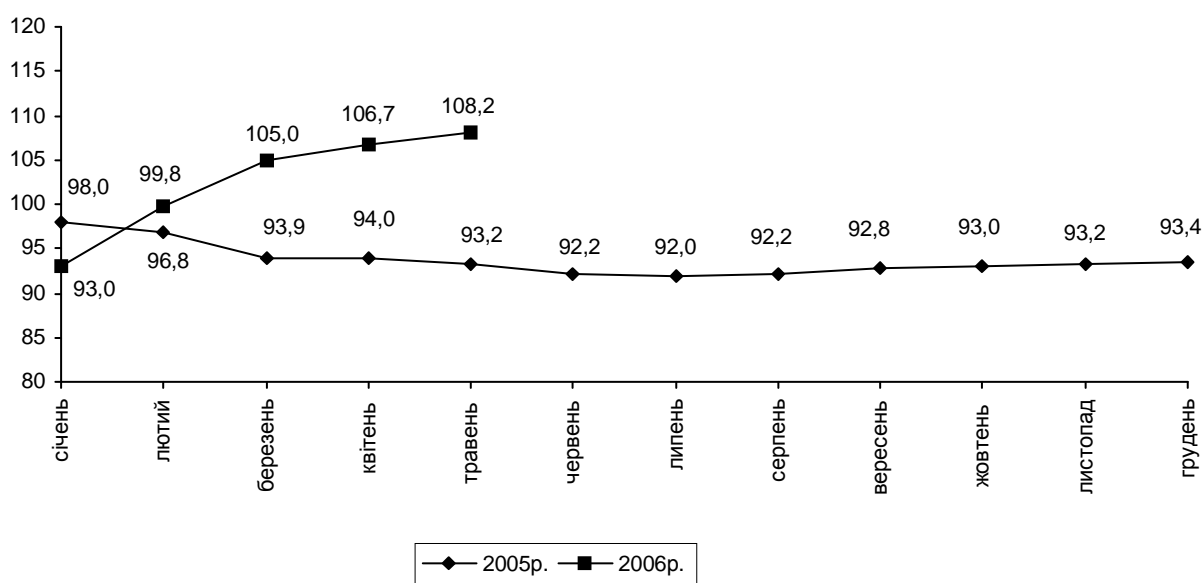

Рис. 2.9. Зміни обсягів будівельних робіт (наростаючим підсумком у % до відповідного періоду попереднього року)

У січні–травні 2006 р. будівельниками в цілому в Україні виконано робіт на суму 11357,5 млн. грн., що на 8,2% більше, ніж за відповідний період попереднього року.

За звітний період частка працюючих будівельних підприємств зросла до 91% проти 86% – у I кварталі та 65% – у січні п.р. Серед підприємств, що працювали у січні–травні п.р., більше половини (52%) наростили обсяги будівництва, у т.ч. кожне третє – більше як на 20%.

Приріст будівництва у січні–травні п.р. порівняно з відповідним періодом 2005 р. в першу чергу пов'язаний із зростанням на 10,0% обсягів робіт на будівництві завершених будівель та споруд. Зокрема, на 15,1% зросло будівництво будівель (переважно житлових), частка яких у загальному обсязі становить 53,3%.

На сьогоднішній день виконання будівельних робіт зумовлюється переважно кон'юнктурними чинниками, що визначають істотне їх зростання у галузі житлового будівництва. На жаль, недостатніми залишаються обсяги виробничого будівництва, що є визначальними з позицій стратегічного розвитку виробництв. У 2005 році обсяг будівельних робіт, виконаних підрядним способом, склав 15,5% порівняно з 1990 роком [155].

Розглянемо регіональну картину виконання будівельних робіт (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Індекси обсягів виконаних будівельних робіт за регіонами

% до відповідного періоду попереднього року

	Січень 2006 р.	Січень– лютий 2006 р.	Січень– березень 2006 р.	Січень– квітень 2006 р.	Січень– травень 2006 р.
Україна	93,0	99,8	105,0	106,7	108,2
АР Крим	98,2	93,6	97,4	95,9	105,6
Області					
Вінницька	88,1	119,2	124,8	115,9	115,2
Волинська	136,0	141,7	136,1	134,6	130,9
Дніпропетровська	93,2	99,7	100,4	102,4	103,6
Донецька	98,5	100,5	107,9	109,3	107,9
Житомирська	124,0	102,3	94,7	94,7	86,7
Закарпатська	139,2	165,0	102,1	100,2	104,7
Запорізька	73,6	89,5	101,3	101,0	103,2
Івано-Франківська	100,2	101,9	99,6	100,7	105,6
Київська	64,6	77,0	97,3	104,3	110,4
Кіровоградська	100,2	110,1	109,7	105,1	104,7
Луганська	90,6	99,3	108,0	102,9	105,7
Львівська	107,7	116,3	116,6	116,2	119,7
Миколаївська	97,1	103,1	94,2	101,2	103,9
Одеська	98,3	88,5	101,1	108,7	111,1
Полтавська	84,5	92,8	96,2	99,1	96,3
Рівненська	140,7	126,0	114,7	107,8	100,2
Сумська	88,0	95,1	99,8	106,3	100,5
Тернопільська	110,1	103,9	113,4	108,0	113,4
Харківська	94,6	99,4	118,3	120,1	119,7
Херсонська	62,2	63,3	73,2	88,3	88,7
Хмельницька	124,5	127,4	131,8	128,1	129,5
Черкаська	131,1	123,4	97,4	104,4	102,9
Чернівецька	139,6	130,7	113,8	119,6	118,4
Чернігівська	82,8	77,5	74,2	81,2	85,6
Довідково:					
м. Київ	88,0	98,9	104,5	106,7	108,8

За аналізований період збільшили обсяги робіт будівельники 22 регіонів країни (у січні–травні 2005 р. – 5 регіонів). У м. Києві, де виконано майже 29,3% загальнодержавного обсягу робіт, приросту (на 8,8%) досягнуто за рахунок будівництва культурно-розважальних, торговельних і готельних комплексів та житла.

Значно, у 1,3 разу, зросло будівництво у Волинській області -- за рахунок будівництва житла та реконструкції цехів на ВАТ «Ковель-молоко», а також Хмельницькій області -- в основному за рахунок будівництва житла, торговельних центрів, газифікації населених пунктів регіону та реконструкції цехів Кам'янець-Подільського заводу ВАТ «Модуль» і ліній електропередач.

В 1,2 разу зросли обсяги робіт у Львівській області -- за рахунок будівництва житла та волоконно-оптичних ліній зв'язку, капітального ремонту доріг та робіт з розвідувального буріння, Харківській – будівництва житла і метрополітену у м. Харкові, Чернівецькій – проведення будівельних робіт на Дністровській ГАЕС та Вінницькій області – будівництва житла, мостів та капітального ремонту доріг.

Збільшилось будівництво у Донецькій, Київській, Одеській та Тернопільській областях (на 7,9–13,4%).

Скоротили обсяги робіт порівняно з відповідним періодом попереднього року підприємства 5 регіонів: Чернігівської (на 14,4%), Житомирської (на 13,3%), Херсонської (на 11,3%) і Полтавської (на 3,7%) областей та м. Севастополя (на 7,3%).

Таким чином, наведені дані свідчать, що будівельна складова інфраструктурного розвитку регіонів на сьогоднішній день характеризується певними ареалами зростання, що головним чином визначаються окремими ефективно функціонуючими виробничими системами та їх скупченням у промислово-розвинених регіонах, а також житловим будівництвом.

2.5. Інфраструктурні умови забезпечення людськими ресурсами виробничої діяльності та оплата праці

Необхідність дослідження проблем забезпечення трудовими ресурсами в контексті інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку обумовлена необхідністю дослідження забезпеченості виробничими ресурсами економічної діяльності. Одним з визначальних економічних ресурсів була і залишається фізична та інтелектуальна праця. Як відомо, носієм цього ресурсу є людина, і, відповідно, якісні характеристики умов забезпечення економічної діяльності в регіоні повинні розглядатися і в аспекті забезпечення людськими ресурсами.

На сьогоднішній день одним з елементів привабливості України для іноземного капіталу є відносно невисока вартість кваліфікованої робочої сили.

Проте на сьогоднішній день викликає стурбованість тенденція змін вікової структури населення України.

За даними на 1.01.2006 р. в Україні нараховувалося 46,7 млн. осіб. При цьому населення працездатного віку складало 60,4%. Картину розподілу населення за основними віковими групами подано на рис. 2.10.

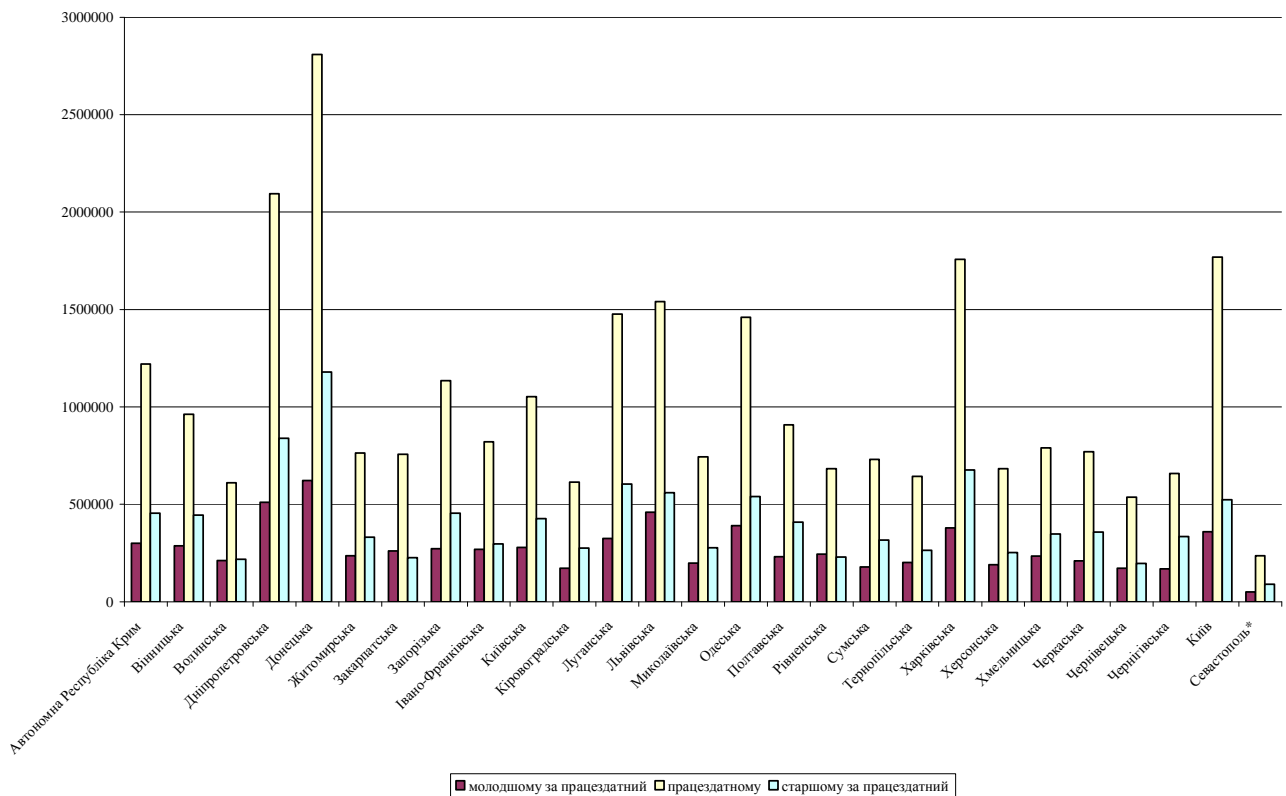

Рис. 2.10. Кількість населення за основними віковими групами за регіонами

Як видно з рисунку 2.10, кількість працездатного населення на сьогоднішній день перевищує кількість непрацездатного. Проте ситуацію, що склалася, не можна назвати нормальною, оскільки за переважною більшістю регіонів чисельність молоді є значно меншою ніж чисельність осіб, старших працездатного віку. З даних таблиці 2.21 видно, що у майбутньому відбуватиметься зменшення частки працездатного населення, оскільки кількість осіб, що будуть переходити у працездатний вік, є істотно меншою, ніж кількість осіб, що буде виходити за його межі. Можна стверджувати, що за найближчі п'ятнадцять років чисельність населення працездатного віку в Україні зменшиться на 2,98 млн. осіб. А якщо врахувати рівень смертності, то ця кількість ще підвищиться. При цьому 90% цього зменшення становитиме міське населення.

Таблиця 2.21

Розподіл постійного населення за віковими групами

Вік, років	Кількість населення, осіб		
	усього	міське	сільське
Кількість населення			
0-4	2005084	1311362	693722
5-9	2067878	1255006	812872
10-14	2691720	1669629	1022091
Загалом	6764682	4235997	2528685
45-49	3663270	2590291	1072979
50-54	3257887	2334899	922988
55-59	2825091	2019301	805790
Загалом	9746248	6944491	2801757

Таким чином, можна зробити висновок, що у найближчі п'ятнадцять років відбуватиметься істотне скорочення трудового потенціалу в Україні.

Відповідно до цього, першорядними заходами щодо інфраструктурного розвитку будуть створення умов для активізації зайнятості населення, стимулювання повернення в Україну робітників, що працюють за кордоном, сприяння зайнятості осіб, старших працездатного віку. Підвищуватиметься актуальність питань пенсійного забезпечення.

Наведене свідчить, що сучасна соціально-економічна ситуація в Україні диктує необхідність підвищення ефективності соціальної політики, концентра-

ції зусиль на рішенні найгостріших проблем, удосконалення механізмів реалізації соціальної політики і, як наслідок цих заходів, — забезпечення інститутів економіки відповідною інфраструктурою.

З огляду на наведене важливим стає розвиток інфраструктури ринку праці. На сьогоднішній момент він реалізується у двох напрямках.

Першим напрямком є система комерційних кадрових фірм та служб добору робітників. Цей напрямок орієнтований на забезпечення попиту на персонал суб'єктів господарювання на засадах платності. Існування такої інфраструктури зумовлене необхідністю «винесення» за межі підприємства функцій з пошуку та добору персоналу.

Другий напрямок забезпечується інститутами державної служби зайнятості, що мають за головну мету забезпечення умов соціально-економічного розвитку регіонів та країни в цілому в частині регулювання зайнятості та забезпечення суб'єктів господарювання персоналом. Крім інститутів Державної служби зайнятості, існує низка суспільних інститутів, що забезпечують вирішення проблем зайнятості. Вони організують реалізацію підготовки та перепідготовки кадрів, функціонування бірж праці, міграційних центрів, кадрових служб та ін.

Одним із найважливіших напрямків є створення умов для становлення і розвитку національного ринку праці та такої його інфраструктури, яка забезпечила б ефективне функціонування всіх його підрозділів.

Вищезгадані інститути стимулювання зайнятості визначають систему регулювання ринку праці. Основними напрямками його регулювання можна вважати функціонування системи різних видів матеріальної допомоги безробітним; створення нових виробництв, організацію громадських робіт і створення робочих місць, адаптацію професійно-кваліфікаційного складу робочої сили до вимог виробництва через систему професійної підготовки і перекваліфікації безробітних і тих, кому загрожує безробіття.

У результаті проведеної роботи у 2005 р. забезпечено розширення сфери застосування праці за рахунок створення нових робочих місць (за січень-листопад – для 1 млн. 139,2 тис. осіб, що становить 113,9 % річного завдання).

Протягом 2005 р. комплекс різноманітних послуг та матеріальне забезпечення у державній службі зайнятості отримали 2,9 млн. незайнятих громадян, з них більше половини були жінки, майже третину складала молодь. Статус безробітного мали 2203,9 тис. осіб, у тому числі 1798,4 тис. отримували допомогу по безробіттю. Майже половина осіб, що мали статус безробітного, проживала у сільській місцевості.

Упродовж звітнього періоду активними заходами сприяння зайнятості населення охоплено 1662,3 тис. незайнятих громадян: 1049,8 тис. осіб було працевлаштовано (на 6,7% більше, ніж у 2004 р.); 193,3 тис. – проходили профнавчання (на 4,8 % більше); 419,2 тис. осіб – брали участь у громадських роботах.

Шляхом надання дотацій роботодавцям з коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у 2005 р. працевлаштовано 43,1 тис. безробітних, не здатних на рівних конкурувати на ринку праці.

За підтримки служби зайнятості у 2005 р. організували власну справу 50,5 тис. безробітних, які отримали одноразову допомогу по безробіттю для зайняття підприємницькою діяльністю.

У 2005 році у базі вакансій державної служби зайнятості було зареєстровано 2,4 млн. вакансій.

Чисельність зайнятого населення віком 15-70 років за січень-вересень 2005 р. зросла порівняно з відповідним періодом 2004 р. на 382,8 тис. осіб і становила 20,7 млн. осіб, а чисельність безробітного населення зменшилась на 354,2 тис. осіб і становила 1553 тис. осіб. Рівень зайнятості населення за методологією МОП за цей період підвищився з 56,8% до 57,9%, а рівень безробіття, визначений за методологією МОП, знизився з 8,6 % до 7 %.

Разом з тим, у сфері зайнятості населення на сьогодні існує низка проблем, найгострішими серед яких є: наявність значних обсягів тіньової зайнятості населення; недостатній рівень кваліфікації робочої сили; якісна невідповідність попиту та пропозиції робочої сили; низька мотивація до праці.

Важливим елементом у регулюванні соціально-трудових відносин, розвитку соціального партнерства, реалізації конституційних прав і гарантій працівників і роботодавців стала практика укладання на державному рівні Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і підприємців та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями. Соціальний діалог також утверджується на галузевому і на регіональному рівнях. Зараз укладено і діють 79 галузевих та 27 регіональних угод.

Дуже важливим є розвиток соціального діалогу на виробничому рівні. Сьогодні в Україні укладено 82,9 тис. колективних договорів проти 79,6 тис. у 2004 році. Колективно-договірним регулюванням соціально-трудових відносин охоплено 9,5 млн. чоловік, що становить 81,7% до облікової кількості штатних працівників.

Однак потенційні можливості колективних договорів та угод ще недостатньо використовуються для підвищення ефективності виробництва, запровадження механізмів дотримання власниками правових норм і гарантій для найманих працівників: найменше працюючих охоплено колективними договорами в Тернопільській, Хмельницькій, Львівській областях та м. Києві (60,6%, 71,3%, 74,7%, 72,5% відповідно).

З 1 березня 2005 р. здійснено підвищення розміру виплат потерпілим на виробництві на 23,8 %. У 2005 р. зменшено заборгованість за «регресними» позовами та одноразовими допомогами шахтарям на 18,7 млн. грн., а також забезпечено 100 % фінансування поточних страхових виплат 316 тис. потерпілих на виробництві.

Одним з найважливіших завдань заходів Програм є підвищення рівня зайнятості населення, створення нових робочих місць. Крім того, в регіонах реалізуються цілеспрямовані пілотні проекти та підпрограми, які сприяють залученню до підприємницької діяльності соціально незахищених категорій населення: безробітних, жінок, молоді, інвалідів, звільнених у запас військовослужбовців.

Офіційний рівень безробіття за 9 місяців 2004 року за методологією МОП до економічно активного населення у віці 15-70 років становив 7,8 відсо-

тка проти 9,8 відсотка станом на 01.10.02 р.).

У 12 областях зареєстрований рівень безробіття за методологією МОП нижчий за офіційний: а саме: в Одеській області (5,3%), м. Києві (5,6%), Дніпропетровській області (6,0%) Полтавській (6,2%), Харківській (6,3 %), Автономній Республіці Крим (6,4%), Закарпатській області(6,4%), Полтавській (6,2%), Донецькій (7,0%), Київській (7,0%), Запорізькій (7,4%), Вінницькій (7,7%). На рівні середнього показника по Україні — в Чернігівській та Луганській областях.

Разом з тим, у 13 областях ситуація залишається складною: вищий, ніж в середньому по Україні (7,8%), офіційний рівень безробіття за методологією МОП зареєстровано у Черкаській (12,5%), Чернівецькій (11,9%), Тернопільській (11,8%), Рівненській (11,7%), Житомирській (10,7%), Волинській (10,6%), Кіровоградській (10,2%), Сумській (10,1%), Миколаївській (9,2%), Херсонській (9,2%), Івано-Франківській (8,6%), Львівській (8,5%) областях.

Водночас тенденція до зменшення рівня безробіття спостерігалася на ринках праці 20 регіонів, а саме у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій та Чернігівській областях.

Вирішення проблеми безробіття шляхом залучення до підприємницької діяльності широких верств населення є однією з важливих характеристик ефективності заходів регіональних програм підтримки малого підприємництва.

У 2004 році послугами державної служби зайнятості скористалися 2,9 млн. осіб незайнятого населення. За цей період було охоплено профнавчанням, працевлаштуванням та громадськими роботами близько 1,6 млн. осіб, що в 1,6 разу більше, ніж у 2003 році.

Державна служба зайнятості постійно інформувала населення про наявні вакансії на ринку праці, висвітлювала це на Web-сайті та у засобах масової ін-

формації. Двічі на місяць оновлювалася інформація про наявні вільні робочі місця в регіональних центрах зайнятості.

Кількість осіб, що отримали роботу за сприяння служби зайнятості, у 2004 році становила 984,2 тис. осіб, що на 12,2% більше, ніж у 2003 році.

У 2004 році проводилося професійне навчання безробітних на замовлення роботодавців, за індивідуальними навчальними програмами з основ підприємницької діяльності, підвищення кваліфікації шляхом стажування, впроваджувалися модульні технології навчання.

З Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття надавалася одноразова допомога по безробіттю для зайняття підприємницькою діяльністю. У 2004 році понад 52,7 тис. безробітних громадян зареєстрували підприємницьку діяльність після отримання такого виду допомоги, що на 8 відсотків більше, ніж у 2003 році (48,5 тисяч осіб). Це переважно категорія безробітних, які не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, а саме жінки, у тому числі одинокі матері, які мають дітей віком від 6 до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, молодь, яка закінчила навчальні заклади.

У 2004 р. скористалися одноразовою допомогою у Вінницькій області — 5,4 тис. осіб, Харківській — 3,5 тис. осіб, Донецькій — 3,3 тис. осіб, Волинській — 2,65 тис. осіб, Луганській — 2,65 тис. осіб, Херсонській — 2,65 тис. осіб, Дніпропетровській — 2,5 тис. осіб, Рівненській — 2,5 тис. осіб, Івано-Франківській — 2,3 тис. осіб.

У Київській, Черкаській, Запорізькій областях одноразову допомогу отримали близько 2 тисяч осіб у кожній; м. Києві, Чернігівській, Львівській, Житомирській, Кіровоградській, Тернопільській областях — від 1,4 до 2 тисяч осіб у кожній. У Полтавській, Хмельницькій областях та Автономній Республіці Крим — від 1,1 до 1,3 тис. осіб у кожній. У Сумській, Запорізькій та Чернівецькій — від 0,9 до 1,0 тис. осіб у кожній.

Найбільші обсяги коштів одноразової допомоги були надані у Вінницькій (9,3 млн. грн.), Донецькій (8,7 млн. грн.), Харківській (7,3 млн. грн.) областях,

м. Києві (7,5млн. грн.), Луганській (5,9 млн. грн.), Київській (5,2 млн. грн.), Івано-Франківській (5,0 млн. грн.) областях. Незначні – у м. Севастополі – 0,3 млн. грн., Чернівецькій – 1,7 млн. грн.; Тернопільській – 2,1 млн. грн.

За рахунок дотацій роботодавцям з Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття створювалися нові робочі місця. Усього по Україні у 2004 році працевлаштовано на додаткові робочі місця за рахунок дотацій роботодавцям 42,9 тис. осіб, що на 16,3 відсотка більше, ніж у 2003 році. Так, у Івано-Франківській області за рахунок дотацій роботодавцям працевлаштовано на додаткові робочі місця понад 2 тис. безробітних осіб (сума дотацій становила 6,1 млн. грн.); Запорізькій – 1,3 тис. безробітних осіб, з яких 493 осіб – у малому бізнесі; Миколаївській – 1,5 тис. безробітних осіб, що на 12,1 відсотка більше, ніж у 2003 році; Черкаській – 3,7 тис. безробітних осіб; Автономній Республіці Крим – 935 безробітних осіб (з них 625 – жінки, 221 – молодь); Хмельницькій – створено 87 нових робочих місць та збережено 140 робочих місць; у м. Севастополь – 167 нових робочих місць. У Вінницькій – сума дотацій роботодавцям для працевлаштування безробітних на додаткові робочі місця збільшилася вдвічі в порівнянні з 2003 роком і становила 9,7 млн. грн.

Підприємницькими структурами також створювалися нові робочі місця. Так, у Дніпропетровській області створено 14 тис., Харківській – 18 тис., Тернопільській – 7 тис., Миколаївській – 14,9 тис., Херсонській – 2,7 тис. нових робочих місць, Чернівецькій – суб'єктами малого підприємництва створено 50 відсотків від усіх створених в області нових робочих місць..

У м. Київ на підприємствах усіх галузей економіки у 2004 році створено 32,6 тис. робочих місць, що на 21,6% більше, ніж у 2003 р. За рахунок дотацій роботодавцям з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття працевлаштовані 1,2 тис. осіб, з них 0,9 тис. жінок та 0,3 тис. осіб молоді у віці до 28 років. Усього за час дії програми розвитку малого підприємництва у м. Київ створено 59,4 тис. нових робочих місць.

За рахунок упровадження пілотних проектів створено робочі місця у Закарпатській – близько 2 тис. нових робочих місць та збережено 185 робочих

місць; Луганській – 14 тис. нових робочих місць, Донецькій – близько 100 нових робочих місць; Кіровоградській – 30 робочих місць.

У Житомирській області молодіжними центрами праці працевлаштовано майже 4 тис. молодих людей.

Одним з важливих напрямків регіональних програм розвитку малого підприємництва є спрямування зусиль регіональних органів влади та різноманітних установ на створення сприятливих умов щодо залучення безробітних до занять підприємницькою діяльністю, і в першу чергу його соціально-вразливих категорій (жінок, молоді, інвалідів, звільнених у запас військовослужбовців).

Приділялася увага розвитку жіночого підприємництва та працевлаштуванню жінок. Проводилися спеціалізовані семінари з основ підприємництва, різноманітні тренінги для жінок, головною метою яких була допомога жінкам в започаткуванні та веденні власного бізнесу в сучасних умовах. Як приклад, в Автономній Республіці Крим розпочав роботу Центр сімейного бізнесу як структурна одиниця громадської організації «Кримська регіональна рада ділових жінок», за підтримки Швеції реалізовувалися проекти «Зміцнення ролі жінок-підприємців» та «Створення жіночого бізнес-клубу». Для відродження народних промислів в рамках проекту «Відродження народних промислів і національних традицій» Центром зайнятості Сімферопольського району організовано госпрозрахункову групу жінок з вивчення народного прикладного мистецтва та виготовлення сувенірної продукції.

У Волинській області завершено реалізацію проекту «Зменшення рівня жіночого безробіття у Ківерцівському районі Волинської області», надавалися консультації для жінок, які планували займатися сільським зеленим туризмом. У Дніпропетровській області бізнес-центром ГО «Асоціація жінок-підприємців» та жіночим інформаційно-координаційним центром надавався комплекс послуг жінкам-підприємцям, реалізовувалися учбові програми для жінок з багаторівневими бізнес-тренінгами, реалізується Програма підтримки жіночого підприємництва. У Донецькій області Донецькою обласною Лігою ділових і професійних жінок розроблені і розповсюджені інформаційні видання

для підприємців «Захист прав споживачів», «Податок з доходу фізичних осіб»; у Житомирській – діє жіночий інформаційно-консультативний центр; проведено науково-практичну конференцію «Найкоротший шлях до успіху». У Кіровоградській – спілкою підприємців області та обласною Асоціацію «Бізнес-Леді» створено осередки Асоціації «Бізнес-Леді» в містах Олександрія, Знам'янка, Світловодськ, Новомиргород, які реалізують програму тренінгів для жінок.; в рамках реалізації програми «Мобільний консультативний пункт. Сільська жінка» проведено консультування жінок Новомиргородського, Маловисківського та Бобринецького районів з питань підприємницької діяльності, відкриття власної справи. У Миколаївській області реалізується проект „Мобільний центр підтримки жіночого підприємництва». У Полтавській – впроваджено проект «Жіночий успішний бізнес» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку; працює «Школа жіночого підприємництва і лідерства». У Харківській – створено Бізнес-центр для жінок. У м. Київ організовано поїздки ділових жінок до Росії та Польщі з метою вивчення та ознайомлення з досвідом функціонування малого бізнесу в цих країнах.

Міжрегіональними центрами професійної перепідготовки звільнених в запас військовослужбовців та членів їх сімей проводилася робота з надання їм консультативної інформації щодо працевлаштування з орієнтацією на самозайнятість та підприємництво. Так, у Дніпропетровській області впроваджено комплексну програму соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, на період до 2005 року, регіональним Центром адаптації військовослужбовців запасу проводиться робота щодо соціальної адаптації та перекваліфікації офіцерів, звільнених у запас. Центром спільно з обласною державною адміністрацією реалізується пілотний проект бізнес-інкубатора з використанням вивільненої інфраструктури військових містечок на території смт. Гвардійське та Черкаське, у рамках проекту створено швейне виробництво. ГБФ «Науково-технологічний парк» започатковано практику проведення тижневих циклів семінарів-тренінгів для звільнених у запас або відставку військовослужбовців. У Хмельницькій – працює Хмельницький

українсько-британський центр перепідготовки та працевлаштування військово-службовців, звільнених у запас або відставку, а також включених у план звільнення зі Збройних Сил України. Завдяки проведеному «Ярмарку вакансій», понад 65% випускників центру працевлаштовані; регіональним центром з перепідготовки та працевлаштування військовослужбовців запасу та членів їх сімей Технологічного університету Поділля у співпраці з Міністерством оборони Великої Британії в рамках спільного українсько-британського проекту у 2003 році закінчено перепідготовку 30 офіцерів запасу, 24 з яких працевлаштовано. У Житомирській – на базі Центру соціальної адаптації навчанням було охоплено 151 військовослужбовця, звільненого у запас, з них 23 відкрили власну справу.

У Полтавській – Міжрегіональним центром професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців проводилася роз'яснювальна робота з метою залучення їх до самозайнятості. У м. Київ з метою організації зайнятості цих категорій населення укладено угоду про співпрацю між Київським міським центром зайнятості, Міжрегіональним центром професійної підготовки військовослужбовців, звільнених у запас, та Всеукраїнською громадською організацією «Українська асоціація звільнених у запас кадрових військовослужбовців». У Чернігівській – діє громадське об'єднання «Чернігівська міська громадська організація «Центр підтримки військовослужбовців, звільнених у запас, у сфері бізнесу «Легіон».

Головними проблемами розвитку інфраструктури стимулювання зайнятості на сьогодні є:

- реформування політики зайнятості та активізація напрямів, які сприяють підвищенню ефективності економіки з урахуванням структурної перебудови;
- розвиток фінансового забезпечення системи регулювання зайнятості та формування джерел забезпечення безробітного населення;
- подальша інтеграція на теренах сприяння зайнятості зусиль Державної служби зайнятості та профспілкових, молодіжних, партійних, підприємницьких та ін. суспільних організацій;

- удосконалення нормативно-правової бази стимулювання зайнятості, яка б зменшувала утриманські настрої у безробітних та стимулювала їх підприємницько-ділову активність.

2.6. Інфраструктурне забезпечення організаційних умов виробничої діяльності в регіонах

Одним з визначальних напрямків інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку є створення умов розвитку ринкових відносин та стимулювання підприємницької активності.

В останні роки державною владою продекларовано формування нової стратегії взаємовідносин держави з бізнесом, головною метою якої є активізація діалогу органів влади з підприємцями та їх громадськими об'єднаннями на засадах захисту найважливіших економічних та соціальних інтересів країни.

В останній час активізувалася суспільно-політична діяльність, спрямована на досягнення порозуміння між владними та підприємницькими структурами. Упродовж 2005 року відбулися три форуми «Влада і бізнес – партнери», на яких обговорено актуальні проблеми сфери підприємництва. За результатами проведених форумів прийнято Укази Президента України: від 12.05.05 № 779 «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва» та від 01.06.2005 № 901 «Про деякі заходи щодо забезпечення здійснення державної регуляторної політики», – спрямовані на вирішення питань щодо удосконалення сфери оподаткування суб'єктів підприємництва, упорядкування надання органами влади адміністративних послуг, прискорення прийняття законів, які впливають на підприємницьку діяльність, а також на врегулювання інших питань, що є актуальними для бізнесу.

Поступово удосконалюється інфраструктура документарного забезпечення господарювання. Закон від 06.09.05 № 2806 «Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності» дасть змогу запровадити прості та впрозорі процедури видачі документів дозвільного характеру, значно зменшити кількість обов'язкових документів, необхідних для започаткування та провадження пев-

них видів господарської діяльності, майже вдвічі скоротити часові затрати та кошти для започаткування та впровадження певних видів господарської діяльності. Законом уперше вводиться адміністративна відповідальність посадових осіб за безпідставну відмову у видачі дозволів підприємцям і встановлюється норма, яка дозволяє оплачувати дозвіл на розміщення стаціонарного об'єкту один раз.

Консультаційну, інформаційну та правову підтримку підприємництву надають створені при органах виконавчої влади громадські приймальні, у районах областей проводяться інформаційно-роз'яснювальні акції за такими темами, як «Тиждень податкових знань», «Дні юридичної допомоги підприємцям» тощо. У м. Київ кожної другої середи місяця протягом 2004 року надавалися безкоштовні індивідуальні консультації, оформлено стенд та створено «скриньку довіри».

З метою активізації виходу вітчизняних товаровиробників на міжнародні ринки товарів та послуг малі підприємства постійно залучалися до виставкових заходів. Місцевими органами виконавчої влади проводилася робота з пошуку потенційних інвесторів для проектів, реалізація яких має стратегічне значення для економіки регіону.

Результати аналізу виконання регіональних програм розвитку малого підприємництва на 2003-2004 роки свідчать, що в цілому передбачені заходи виконано. Водночас в Україні залишається високим рівень безробіття, значна кількість малих підприємств ще працює зі збитками, незначною є частка малих підприємств у загальних обсягах виробленої продукції (послуг), недостатня фінансово-кредитна підтримка суб'єктів малого підприємництва з бюджетів усіх рівнів, що вимагає постійної уваги з боку місцевих органів влади.

Зокрема, потребує покращення аналітична робота з підготовки інформації про виконання заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва. Упродовж 2003-2004 років надходили змістовні, інформаційно-насичені, з наведенням порівняльних характеристик звіти з Автономної Республіки Крим, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької, Чернігівської, Харківської областей та м. Києва.

Водночас в аналітичних інформаціях низки регіонів відсутні цілісність та послідовність у здійсненні аналізу, загальні підсумки виконання регіональних програм у цілому, не проводився аналіз ефективності регіональної програми та не надавалася оцінка виконання певних програмних заходів, їх впливу на вирішення соціально-економічних проблем регіону. Не в усіх інформаціях висвітлювалася робота щодо запровадження нових механізмів фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва. Це не дозволяє зробити всеохоплюючий аналіз ефективності Програм.

Для належного завершення розпочатої роботи з прискореного перегляду регуляторних актів і визначення подальшої стратегії регуляторної реформи Кабінетом Міністрів прийнято розпорядження від 08.08.05 №321 «Про першочергові заходи щодо поліпшення стану справ із прискореного перегляду регуляторних актів та вдосконалення реєстраційної і дозвільної процедури» та від 08.09.05 №391 «Про подальші заходи щодо здійснення державної регуляторної політики».

На відповідність принципам державної регуляторної політики було переглянуто 9340 регуляторних актів, з них 55,5% було визнано такими, що зазначеним принципам не відповідають, а відтак потребують скасування або внесення змін.

Загалом залишається привести у відповідність до принципів державної регуляторної політики 72 регуляторні акти (або 1,4% від загальної кількості), з яких 47 є власними регуляторними актами органів виконавчої влади, 27 – актами Кабінету Міністрів. Зазначені акти мають безпосередній вплив на діяльність суб'єктів господарювання та потребують негайного приведення у відповідність до принципів державної регуляторної політики.

У 2005 р. у малому підприємстві кількість суб'єктів господарювання зростала. Так, за даними Держкомстату, станом на 1 жовтня 2005 р. в економіці України функціонувало 277 тис. малих підприємств (без сільськогосподарських підприємств та банківських установ), їх кількість порівняно з відповідним періодом 2004 р. збільшилася на 3,9%. На малих підприємствах було зайнято 1782,4 тис. осіб, що на 9,7% менше проти відповідного періоду попереднього року.

За даними Державної податкової адміністрації, станом на 1 жовтня 2005 р. було зареєстровано 1859,8 тис. осіб – фізичних, осіб-суб'єктів підприємницької діяльності (на 7,4% більше, ніж на відповідну дату 2004 року).

На 1 січня 2006 р. частка малих підприємств у загальній кількості підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності в Україні становила 85,6%.

Підтримку підприємництва в Україні – надання консультативної та фінансової допомоги малому підприємству – здійснювало: 72 бізнес-інкубатори, 337 бізнес-центрів, 205 лізингових центрів, 150 фондів підтримки підприємства, 709 кредитних спілок, 1009 інвестиційних фондів та компаній, 214 інноваційних фондів та компаній, 1604 регіональні громадські об'єднання, 1429 інформаційно-консультаційних установ.

У регіонах створено 673 центри, які здійснюють видачу документів дозвільного характеру за принципом організаційної єдності. Для підприємців суттєво скорочено час для постановки на облік у відповідних органах, забезпечено умови для запобігання зловживань з боку окремих державних службовців. Крім цього, суб'єктам господарювання надано право здійснювати свою діяльність узагалі без отримання дозволів. Для цього йому необхідно лише добровільно задекларувати, що матеріально-технічна база відповідає вимогам законодавства.

За результатами дослідження, проведеного Світовим банком, за критерієм часу, який необхідно витратити на процес реєстрації підприємства, у 2005 р. Україна увійшла до десятки кращих країн Європи.

З метою спрощення започаткування бізнесу в усіх регіонах здійснюють реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності за принципом «єдиного вікна» 677 єдиних офісів. У результаті терміни реєстрації бізнесу з урахуванням постановки на облік в органах статистики, податкової служби та відповідних фондах скоротилися майже вдвічі.

На сьогодні завершується робота щодо запровадження електронного взаємобміну інформацією на районному рівні між державними реєстраторами та органами, що здійснюють постановку підприємців на облік та зняття з нього. Підготовлено та затверджено Порядок взаємодії суб'єктів інформаційного об-

міну з питань надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Основним стримуючими чинниками розвитку підприємництва є: складна процедура отримання кредиту для суб'єктів малого підприємництва; повна відміна фінансування заходів із ведення Єдиного реєстру у Державному бюджеті на 2006 р.; недостатнє фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва.

Інфраструктурне забезпечення поживавлення економіки регіонів найбезпосереднішим чином пов'язане з розвитком малого бізнесу. Останнім часом роль цього сектора економіки серйозно переосмислена. Сьогодні він розглядається як необхідна умова саморозвитку і стійкості всієї регіональної економічної системи. Сучасна практика промислово розвинених країн показує, що одним з головних напрямів у формуванні успішного малого бізнесу є утворення всіляких мережевих структур, у рамках яких малі підприємства, співпрацюючи створюють сприятливі умови для взаємної підтримки [101]. Визначальна роль у його розвитку належить умовам інфраструктурного забезпечення сформованим в регіоні.

Сьогодні даний сектор економіки став виконувати найважливішу роль накопичувача капіталів, надалі вони почнуть інтегрувати в суміжні галузі, сприяючи виникненню нових підприємств. Формується свого роду інфраструктура постійних зв'язків між малими фірмами, стійкі ринкові відносини. У малому бізнесі йде постійний рух: безперервно виникають нові фірми, які ростуть, зливаються з іншими, об'єднуються з більшими, трансформуються, продаються і купуються. Інфраструктура вітчизняного підприємництва тільки закладається.

Під час переходу економіки від планової до ринкової стали яскраво вираженими зміни в структурі зайнятості населення, багато людей просто не можуть адаптуватися і знайти своє місце в цих жорстких, постійно змінюваних умовах, диктованих ринком. Безробітними виявилися мільйони колишніх службовців, працівників науково-технічної сфери, оборонної промисловості тощо.

Однією із серйозних проблем, яка залишається невирішеною, є підготовка і перепідготовка кадрів для роботи в цих нових умовах.

Інша не менш важлива проблема – скорочення інвестицій в економіку, особливо для регіонів з невисоким рівнем економічного розвитку.

Одним з шляхів вирішення даних проблем є утворення мережових структур. Роль системи регіонального управління саме й полягає в забезпеченні відповідної консультативно-правової інфраструктури.

Одним з перспективних напрямів, який, при належному інфраструктурному забезпеченні, дозволить істотно підвищити рівень ефективності регіонального комплексу, є реалізація системи франчайзингу. Його розвиток здатний значно прискорити вирішення багатьох проблем і є особливо актуальним для регіонів з невисоким рівнем виробничо-технічного розвитку. Основними перевагами таких схем є: мінімальні витрати на розвиток; залучення технологій, що містять повний пакет чітких інструкцій, інформацію про матеріали, сировину, устаткування, постачальників, систему збуту, методи і прийоми роботи; розвиток ефективних методів управління бізнесом; створення робочих місць. Розвиток франчайзингових схем стимулюватиме створення власної внутрішньої інфраструктури, що охоплює всю палітру бізнес-функцій (фінансові, юридичні, рекламні, у зв'язках з громадськістю, контроль якості товарів, що надаються, і послуги, інш.) Стимулюючи їх розвиток, з одного боку, і контролюючи і спрямовуючи цей процес в рамках єдиної політики – з іншого, регіональні органи влади зможуть значно прискорити формування загальноекономічної інфраструктури.

Бурхливий розвиток подібних технологій експорту бізнесу став найбільш помітною світовою тенденцією кінця 20-го століття. Сьогодні важко говорити про якісь загальні напрями в організаційному управлінні. Проте можна з упевненістю стверджувати, що, стимулюючи франчайзинг і його елементи як систему управління бізнесом в регіонах, держава здатна створити передумови для переходу на нові, прогресивні форми управління.

Можна з упевненістю говорити, що тепер назріла реальна потреба у створенні на регіональному рівні шкіл, асоціацій, інститутів франчайзингу, які б змогли забезпечити весь науково-інформаційний комплекс послуг, пов'язаний з проведенням конференцій, семінарів, випуском спеціальної рекламної інформаційної продукції, публікацією довідників, з інформацією і умовами ведення бізнесу про фірми, які вже сьогодні працюють за системою франчайзингу.

Важливим елементом інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку є розвиток системи стандартизації і уніфікації. За часів пострадянського розвитку передовий потенціал системи стандартизації був утрачений. Була знищена система планування та нормування, до якої на сьогоднішній день повертаються «передові» підприємства, що впроваджують системи управління, системи менеджменту якості та ін. З набуттям самостійності і переходом до побудови ринкових відносин Україна відійшла від принципу обов'язковості державних стандартів. У травні 1992 року Кабінетом Міністрів України була схвалена Концепція державних систем стандартизації, метрології та сертифікації, а в 1993 році прийнятий ряд законодавчих актів (Декретів) у галузі стандартизації, метрології та сертифікації, зокрема Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію».

Слід зазначити, що саме з вступом України в ISO розпочався якісно новий етап розвитку національної системи стандартизації. Діяльність Держстандарту України спрямовувалась на створення структури стандартизації відповідно до існуючої світової практики, тобто створення мережі технічних комітетів зі стандартизації (ТК) у провідних галузях науки, техніки та економіки.

З метою реалізації завдань з удосконалення національної системи стандартизації та сертифікації було прийнято Закон «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» (від 01.12.05 № 3164-IV), введення в дію якого забезпечить приведення національних законодавчих вимог у сфері технічного регулювання, стандартизації та оцінки відповідності у відповідність до норм і принципів СОТ, дасть можливість суттєво спростити процедури спів-

робітництва у сфері технічного регулювання, стандартизації та оцінки відповідності як між Україною та країнами-членами СОТ і ЄС, так і в самій країні.

Президентом України підписано Указ від 13.07.05 № 1105 «Про удосконалення діяльності у сфері технічного регулювання та споживчої політики», на виконання якого Держспоживстандартом, із залученням представників громадськості, підприємців та наукових працівників, підготовлено проекти:

- Концепції розвитку системи технічного регулювання та споживчої політики і стратегічний план її реалізації на 2006 – 2010 роки. Основною метою розроблення Концепції є створення сучасної гнучкої системи технічного регулювання, здатної швидко й адекватно реагувати на потреби і запити національної економіки, споживачів і торгових партнерів, суб'єктів підприємницької діяльності;

- Закону «Про загальну безпеку продукції», який встановлює загальні засади розміщення і розповсюдження на ринку продукції, безпечної для життя та здоров'я людей, та регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, розповсюджувачами та особами, що користуються послугами ринку;

- Закону «Про стимулювання вітчизняних підприємств і установ до створення систем управління», метою якого є визначення механізмів стимулювання вітчизняних підприємств до створення систем управління, що дозволить підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції (робіт, послуг).

На сьогодні в Україні прийнято 16 технічних регламентів, розроблених на основі європейських директив «Нового підходу».

Станом на 30 грудня 2005 р. чинними є 3103 національні стандарти, гармонізовані з міжнародними та європейськими, з яких у 2005 р. розроблено та прийнято 900.

Одним з аспектів інтеграції України у світову економіку, забезпечення якості і конкурентоспроможності вітчизняної продукції є точність і достовірність результатів вимірювань, їх простежуваність до міжнародних еталонів. Станом на 1 січня 2006 р. до Державного реєстру еталонів занесено 52 державні еталони та 61 вторинний еталон.

У рамках виконання Актуалізованої програми створення стандартних зразків складу і властивостей речовин і матеріалів в Україні до 2006 року створено 5 типів державних стандартних зразків.

Уже восьмий рік Україна є членом Міжнародної організації стандартизації (ISO), яка об'єднує національні органи зі стандартизації 132 країн світу. Головна мета їхньої діяльності полягає у розробці міжнародних стандартів та активному сприянні їх добровільному прийняттю і використанню для досягнення максимально можливого рівня ефективності промисловості і торгівлі в усьому світі.

Україна успадкувала від колишнього СРСР систему обов'язкової стандартизації, яка обслуговувала планову економіку і нараховувала близько 20000 стандартів СРСР (ГОСТ). Держстандарт України, як рівноправний член ISO, організовує свою роботу для забезпечення процесу міжнародної і національної стандартизації з метою спрощення міжнародного обміну товарами та послугами, а також розвитку кооперації у сфері інтелектуальної, наукової та економічної діяльності.

Одним з проявів функціонування інфраструктури стандартизації є забезпечення задоволеності споживачів. Права споживачів, як відомо, належать до найголовніших прав громадян. Національна політика у сфері захисту прав споживачів є складовою кардинальних соціально-економічних перетворень, що нині відбуваються в Україні.

Протягом 2005 р. до державних органів у справах захисту прав споживачів надійшло 36931 звернення громадян (у тому числі понад 20702 звернення на особистому прийомі), що на 9,96 % більше, ніж за 2004 рік.

За результатами здійснення державного контролю за дотриманням законодавства України про захист прав споживачів більше ніж на 43 тис. підприємствах (94 % від перевірених) виявлено й упереджено майже 205 тис. порушень прав споживачів.

Економічна конкуренція в Україні стала реальністю. Тепер головне завдання – це не формальне усунення монополізму, а створення ефективного конкурентного середовища, здатного забезпечити стабільне економічне зростання і підвищення життєвого рівня людей.

Антимонопольний комітет контролює дотримання антимонопольного законодавства суб'єктами господарювання, органами державної влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю, зокрема при створенні, реорганізації, ліквідації господарюючих суб'єктів та в усіх інших випадках економічної концентрації.

Унаслідок посилення вагомості вжитих органами Комітету заходів щодо захисту економічної конкуренції, прав і законних інтересів підприємців і споживачів протягом 2005 р. було виявлено та припинено 3248 порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Як і в попередні роки, 81,2 % з них – протиправні діяння, що безпосередньо створювали загрозу конкуренції на товарних ринках, порушували права споживачів: антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, зловживання монопольним (домінуючим) становищем, антиконкурентні дії державних органів, несумлінна конкуренція.

Значно зросла сума економічного ефекту припинення порушень для юридичних та фізичних осіб: у 2005 р. становила 245,24 млн. грн. (у 2004 р. – 104,9 млн. гривень).

Органами Комітету у 2005 р. припинено 1748 зловживань монопольним (домінуючим) становищем, що на 13,2 % більше ніж у 2004 році.

У галузі зв'язку першорядну увагу органів Антимонопольного комітету привертали проблемні питання, що виникали на ринках послуг, пов'язаних із запровадженням новітніх технологій. Двом найбільшим операторам мобільного стільникового зв'язку, ЗАТ «Український мобільний зв'язок» та ЗАТ «Київстар Дж.С.М.», Комітетом надано рекомендації скасувати плату за з'єднання при наданні послуг мобільного стільникового зв'язку.

У 2005 р. завершено розгляд справи за ознаками зловживання монопольним (домінуючим) становищем з боку компанії «Вестерн Юніон Файненшл Сервісез Інк.» (США). На вимогу Комітету компанія в 1,5 – 4,1 разу зменшила тарифи на грошові перекази в Україну з Іспанії, Італії, Португалії, а також знизила тарифи на перекази з Казахстану, Польщі та Чехії. Компанією розгляда-

ється також питання про зменшення розміру тарифів на грошові перекази з Греції, Ізраїлю та Німеччини.

Упродовж 2005 р. органами Комітету припинено 779 порушень законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді антиконкурентних дій органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю.

Ефективне функціонування механізму регіонального управління неможливе без визначення цілей регіонального розвитку, під якими можна розуміти конкретизацію інтересів у формі управлінських рішень і дій. При визначенні основних цілей промислового розвитку можна виділити такі:

- цілі стратегічного характеру;
- довгострокові цілі по окремих галузях промислового виробництва;
- середньострокові цілі галузевого і функціонального типу;
- тактичні цілі (конкретні завдання по розвитку окремих об'єктів, підприємств, промислового комплексу регіону в цілому).

Початковим пунктом функціонування механізму регіонального управління промисловими підприємствами якраз і повинні стати виявлення, перегляд і систематизація зафіксованих в різних документах указаних цілей.

Інфраструктурне регулювання регіональної економіки може здійснюватися через фінансові, методичні, організаційні, інформаційно-технічні та інші інструменти. Головним завданням інфраструктурного регулювання повинне стати надання допомоги підприємствам в адаптації до ринкових вимог. При цьому законодавчо повинні бути вирішені питання, що стосуються взаємних зобов'язань держави і суб'єктів господарювання на відповідній території. Це потребує реорганізації структури і функцій органів виконавчої влади в регіонах і містах.

Головними функціями інфраструктурного забезпечення регіонального управління виробничим комплексом повинні стати регулювання і реформування, глибокий аналіз стратегічних цілей промислових підприємств і відповідної території, удосконалення методів економічного регулювання і фінансової сис-

теми, розробка і реалізація структурної політики, розвиток фондового ринку, формування сприятливих умов інвестиційної і зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, інфраструктурне забезпечення повинне передбачати функції, пов'язані з інвестиційним проектуванням, організацією і діяльністю служб маркетингу на підприємствах, роботою з цінними паперами. У цьому напрямі певні зусилля з боку органів формування регіональної інфраструктури (у першу чергу державних) повинні стосуватися консультативного забезпечення таких функцій підприємства, як: маркетингове і організаційно-управлінське забезпечення, стимулювання системи бізнес-планування та інвестування, формування інформаційної бази, нормативно-правова підтримка. Крім того, важливими функціями інфраструктурного забезпечення є антимонопольний і екологічний моніторинг на відповідній території, активізація зусиль зі створення конкурентного середовища. Віддзеркалення вказаних функцій повинне виявлятися в реалізації планів і програм соціально-економічного розвитку регіону.

Корисним є досвід Великої Британії, де для стимулювання розвитку тих або інших «зон» уряд відповідно до Закону про промисловий розвиток (1982 р.) може надати приватним інвесторам додаткові засоби, особливо в тих випадках, коли місцева промисловість визнана неконкурентоздатною і потребує перебудови. Схвалення дістають лише ті проекти, які створюють нові або збільшують існуючі виробничі потужності, покращують якість товарів або послуг, удосконалюють технологію процесу виробництва. Особливо враховуються можливості створення нових робочих місць або підвищення кваліфікації зайнятих працівників. Тому передбачається обмеження допомоги для тих капіталомістких проектів, які не створюють додаткових робочих місць або навіть ведуть до їх скорочення.

У літературі досить широко представлені системи показників регіонального розвитку. Найбільш вдалим з позицій оцінки рівня інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку видається набір індикаторів соціально-економічного розвитку, зведений в систему:

індикатори економічного розвитку – обсяги і темпи зростання виробництва, структура виробничих витрат (матеріальних, на оплату праці і т.ін.), рентабельність, податкове навантаження, сальдо платіжного балансу, інвестиційна активність;

соціальні індикатори – рівень розвитку невиробничої сфери і динаміка джерел її змісту, зайнятість і оцінка рівня безробіття, динаміка номінальних і реальних доходів населення і структури його витрат, показники соціальної підтримки населення;

загальні показники – оцінка рівня і чинників інфляції, доходи і витрати суб'єктів господарювання (населення, товаровиробників сфери нематеріальних послуг, регіонального бюджету і позабюджетних фондів державного бюджету), основні параметри економічного регулювання соціально-економічних процесів в регіоні.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Формування ефективної соціальної інфраструктури – процес тривалий і дорогий. Тому тут необхідний зважений підхід.

Соціальна інфраструктура – це сукупність або комплекс галузей, що виділилися в системі суспільного поділу праці виходячи з функціонального призначення у відтворювальному процесі – задоволення потреб населення в послугах. Причому їхній розвиток територіально орієнтований, а послуги надаються переважно всьому населенню конкретної території.

З урахуванням загальної спрямованості роботи, а також для подальшого дослідження поставлених у ній проблем треба особливо підкреслити територіальну прив'язку соціальної інфраструктури. Саме в рамках регіону можливий комплексний підхід до різних соціальних проблем, рішення завдань комплексного поліпшення умов життя населення, включаючи умови побуту і дозвілля.

На розвиток соціальної інфраструктури, як ні на яку іншу підсистему народногосподарського комплексу, впливає просторовий фактор, її функціонування нерозривно пов'язане з населенням конкретної території. Необхідно прагнути до комплексного розвитку всіх галузей соціальної інфраструктури незалежно від розмірів адміністративно-господарського регіону.

Розгляд соціальної інфраструктури як сукупності галузей народногосподарського комплексу повинен будуватися з урахуванням її соціально-економічної природи. Соціальна інфраструктура – складна і динамічна підсистема народногосподарського комплексу, до того ж за видами послуг, що надаються, вона не однорідна. Ця обставина визначає різні погляди на склад її галузей, вона має внутрішні та зовнішні відмінності від невиробничої сфери, що дозволяють виділити її як самостійну підсистему народногосподарського комплексу.

Соціальна інфраструктура за економічним змістом і складом галузей, що до неї входять, є близькою до понять «сфера послуг» і «сфера обслуговування».

Оснoву їхнього взаємозв'язку становить те, що соціально-економічною формою праці є послуга. Поняття «послуга» охоплює багату гаму усіляких видів діяльності.

У рамках радянської школи досліджень інфраструктури доведено [130], що вичленовування і розгляд невиробничої сфери, сфери обслуговування населення, сфери послуг, соціальної інфраструктури, незважаючи на наявні в них відмінності, на сучасному етапі розвитку є виправданим, оскільки кожна з них спрямована на дослідження специфічних проблем управління і підвищення соціально-економічної ефективності суспільного виробництва.

Регіональний аспект аналізу соціальної інфраструктури визначається тим, що вона за своєю сутністю представляє не простий набір галузей, що надають послуги населенню, (як часто характеризується сфера обслуговування населення), а їх єдине ціле – комплекс, що є насамперед складовою функціональної і територіальної структур народногосподарського комплексу. Якщо в розвитку сфери обслуговування населення перевага віддається галузевим проблемам, то соціальна інфраструктура пов'язана із задоволенням потреб населення конкретної території. На рис. 3.1 подано загальні тенденції розвитку основних показників соціальної інфраструктури України.

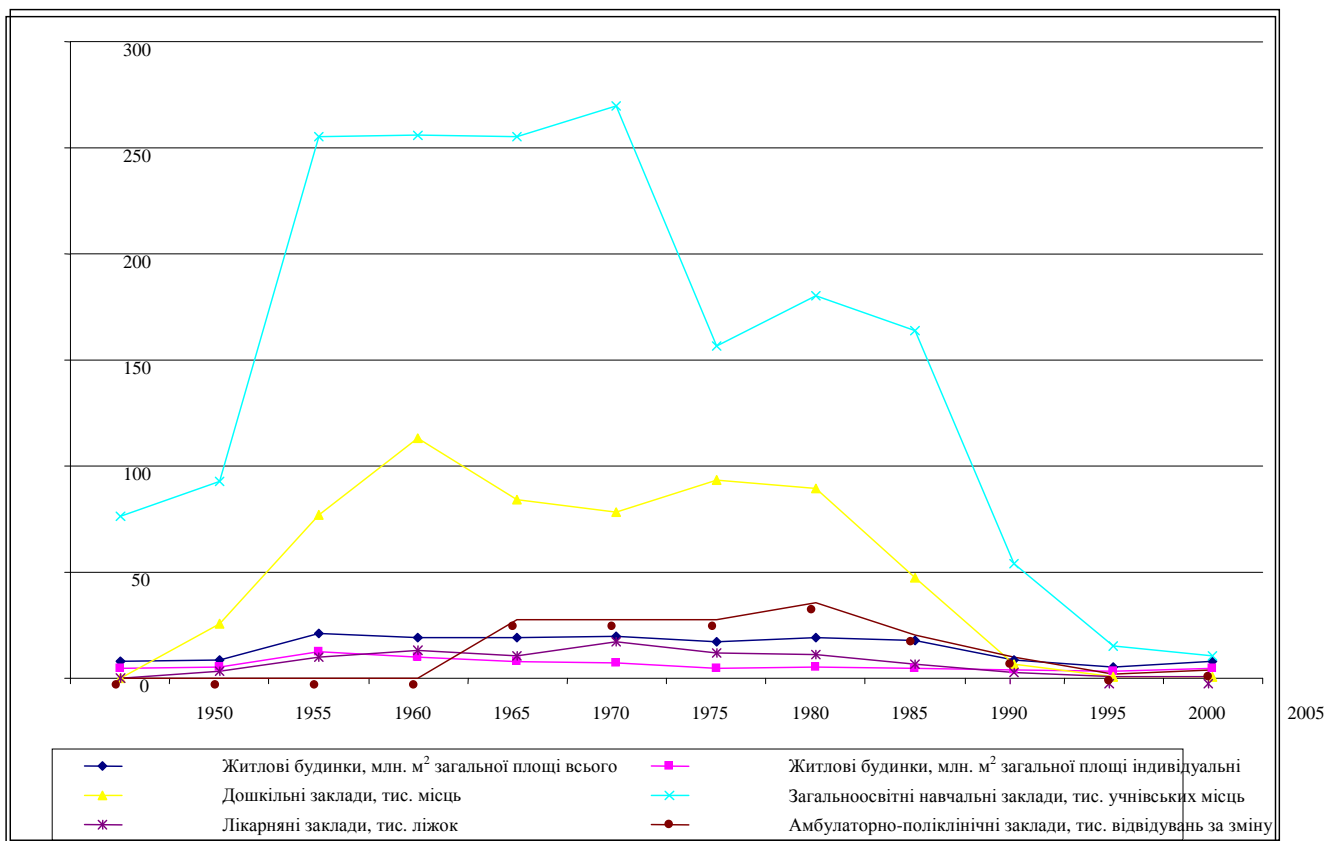

Рис. 3.1. Введення в експлуатацію житла та інших об'єктів соціальної сфери

Розходження в рівнях розвитку соціальної інфраструктури між регіонами поступово знижується. Однак цілком перебороти їх неможливо, тому що між економічними районами існує і завжди буде існувати нерівність у природно-кліматичних, економічних та інших чинниках і умовах. У зв'язку з цим кінцевою метою регіонального розвитку соціальної інфраструктури є досягнення рівного ступеня задоволення відмінних за обсягом і структурою потреб населення в послугах, що надаються її підприємствами.

Дослідження радянських економістів [42] показали, що найбільший вплив на темпи економічного зростання регіонального народногосподарського комплексу соціальна інфраструктура надає за допомогою впливу на відтворення робочої сили шляхом зниження втрат сукупного робочого часу і підвищення продуктивності суспільної праці.

Стимулювання розвитку таких елементів соціальної інфраструктури, як охорона здоров'я, культура і спорт, туризм, поряд з основним функціональним призначенням – наданням послуг по зміцненню здоров'я, гармонійному фізичному і духовному розвитку – впливає також на використання виробничого потенціалу регіону. Вплив соціальної інфраструктури на ефективність регіонального суспільного виробництва виявляється у формі економії часу населення завдяки більш раціональній організації зв'язку, руху на пасажирському транспорті, скороченням зайнятості в домашньому господарстві тощо. Розвиток соціальної інфраструктури сприяє скороченню витрат часу населення на користування послугами даної підсистеми регіонального господарського комплексу, тим самим призводить до збільшення вільного часу, раціонального його використання, що значною мірою визначає якість відтворення робочої сили.

Розвиток територіальної інфраструктури полягає в регулюванні міграційної рухливості трудових ресурсів. Особливо яскраво це помітно на сьогодні на прикладі Київського регіону. Хоча понад двадцять років тому економістами відзначалося, що в областях, які характеризуються більш високим рівнем розвитку сфери обслуговування (за кількістю зайнятих у ній у розрахунку на 1000

жителів), спостерігається і збільшення чисельності населення за рахунок мігрантів, а в областях з низьким рівнем її розвитку – його відтік» [24].

Ключовою підсистемою регіональної інфраструктури є соціальна інфраструктура міських комплексів, що являє собою, з одного боку, важливу соціально-економічну систему, до складу якої входять органи управління містом, виробники послуг і їхні споживачі, а з іншого – складний техніко-технологічний комплекс, що включає сукупність інженерних об'єктів, які забезпечують потребу населення і міста в цілому у різних послугах. Необхідно враховувати, що в окремих випадках соціальна інфраструктура міста використовується і виробничою сферою. У літературі неодноразово вказувалося, що подвійний характер мають комунальні послуги (водопостачання, електропостачання, газопостачання), міський транспорт, оскільки послуги міського транспорту, з одного боку, можна віднести до послуг населенню, з іншого боку – без послуг міського транспорту неможливе в більшості випадків функціонування виробничої сфери.

Особливістю функціонування соціальної інфраструктури міста є [25]:

- зв'язок елементів даного комплексу, що обумовлює пропорційність їхнього розвитку;
- залежність складу і змісту галузей інфраструктури від розмірів і специфіки міста;
- сезонний характер коливання попиту;
- нематеріальний характер більшості послуг, що обумовлює неможливість створення резерву;
- монопольний характер діяльності ряду елементів соціальної сфери.

Детальний аналіз функціонування соціальної інфраструктури показує, що її елементи, деталі і взаємозв'язки по горизонталі і вертикалі різноманітні. Сама інфраструктура – складна система, її ж складові – прості і добре видимі елементи, покликані задовольняти необхідні потреби працівників виробництва [164].

На цей час у світі поширені такі джерела фінансування соціальної сфери: плата за послуги; бюджетні асигнування; фінансові ресурси підприємств; кош-

ти спонсорів, меценатів та благодійних організацій і фондів; страхові фонди, кредит. В Україні використовуються всі зазначені вище джерела, однак переважає централізований перерозподіл через бюджет, Пенсійний фонд і Фонд соціального страхування.

Удосконалення системи фінансового забезпечення соціальної сфери має здійснюватися шляхом комплексного використання всіх джерел та оптимізації їх структури. Така модель є об'єктивною реальністю і поступово формується в Україні. Однак цей процес має стихійний характер. Назріла необхідність упорядкування системи фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Автор поділяє думку, яка існує в літературі відносно того, що рівень прибутковості підприємств соціальної сфери має бути обмежений і виходити з потреб їх розвитку. Максимізація прибутку в тарифі є неприпустимою, оскільки знижує доступність соціальних послуг широким верствам населення і, як наслідок, ускладнює функціонування муніципального господарства.

В економічній літературі подаються різноманітні пропозиції щодо реформування бюджетного забезпечення галузей соціальної сфери. Серед них: установлення мінімальних меж витрат Державного і місцевих бюджетів на охорону здоров'я, освіту та культуру; упровадження цільових податків на фінансування цих галузей або виділення в межах уже існуючих податків та податкових ставок певної частки податкових надходжень, які у цільовому порядку направлятимуться на фінансування соціальної сфери; установлення нормативів витрат держави на охорону здоров'я, освіту та культуру, обчислених або у грошовому виразі на душу населення, або як частка від ВВП; розширення переліку тих видів витрат у галузях соціальної сфери, які входять до категорій «захищених» статей бюджету, що фінансуються у першу чергу (сьогодні до них відносять тільки витрати на заробітну плату, відрахування у фонди соціального страхування, витрати на харчування у лікарнях, придбання медикаментів) та низка інших.

3.1. Аналіз рівня інфраструктурного забезпечення освіти

Рівень освіти громадян держави є одним з визначальних показників її розвиненості. Освіта була та залишається визначальним чинником соціально-економічного прогресу та суспільного розвитку. Головними функціями її є: підвищення освітнього та культурного рівня членів суспільства, сприяння раціональному використанню вільного часу і зростанню продуктивності праці.

Рівень освітнього забезпечення є ключовим орієнтиром державної соціальної політики і регіональної політики розвитку. Система освітнього забезпечення в Україні визначається трьома основними рівнями: дошкільна освіта та виховання, загальна освіта, вища освіта.

Рівень розвитку системи дошкільної освіти визначається розвиненістю мережі загальноосвітніх закладів. Основними рисами її розвитку можна назвати: масовість охоплення; вона є невід'ємним елементом інфраструктурного забезпечення територіальної общини будь-якого рівня; висока роль виховної складової.

Рівень розвитку інфраструктури дошкільної освіти може бути проілюстрований таблицями 3.1-3.2.

Як видно з таблиці 3.1, за аналізований період відбувалося зменшення кількості дітей, що в середньому виховуються у одному дошкільному закладі. За п'ятнадцятирічний період в середньому по Україні ця цифра зменшилася майже у півтори рази. Таке зменшення відбулося під впливом цілого кола чинників, головним серед яких було зменшення народжуваності і відповідно – зменшення чисельності дітей.

Проте, як видно з таблиці 3.1, відбувалося зменшення і загальної чисельності дошкільних закладів. Головною проблемою в цьому є те, що за зменшенням чисельності дитячих закладів стоїть зменшення відповідної матеріальної бази: будівель, споруд, обладнання і т.ін. В останній час поширився досвід перепрофілювання дошкільних закладів, позаяк народжуваність поступово починає зростати. Таким чином, може виникнути проблема нестачі потенціалу інфраструктури дошкільної освіти.

Таблиця 3.1

Рівень розвитку інфраструктури дошкільної освіти за регіонами України [155]

	Навантаження дітей на 1 дошкільний заклад						Середньорічні темпи приросту кількості закладів, %					Середньорічні темпи приросту кількості дітей, %				
	1990	1995	2000	2003	2004	2005	90-95	95-00	00-03	04	05	90-95	95-00	00-03	04	05
Україна	99,0	71,9	60,1	65,0	66,8	68,5	-2,7	-5,2	-2,8	-0,7	1,0	-8,8	-8,5	-0,2	2,0	3,5
АР Крим	139,7	86,1	53,1	56,3	60,9	65,7	-4,0	-4,6	-2,2	-2,5	-1,8	-12,9	-13,4	-0,3	5,6	6,1
області																
Вінницька	74,2	56,7	54,4	57,0	59,4	60,6	-2,7	-6,7	-2,0	-2,1	0,6	-7,8	-7,5	-0,4	1,9	2,6
Волинська	87,1	65,0	55,7	62,8	63,0	65,1	-1,1	-8,2	2,1	4,9	4,1	-6,7	-11,0	6,3	5,4	7,4
Дніпропетровська	119,5	86,9	72,9	81,9	84,0	86,3	-1,9	-6,7	-4,6	-1,3	0,0	-7,9	-9,9	-0,9	1,1	2,7
Донецька	114,3	80,6	76,3	87,9	88,9	91,5	-2,7	-7,2	-5,7	-0,8	-0,9	-9,3	-8,2	-1,2	0,4	1,9
Житомирська	74,2	67,1	58,9	60,0	61,4	51,8	-6,4	-4,1	-2,8	-1,1	31,3	-8,3	-6,6	-2,2	1,1	10,8
Закарпатська	76,3	51,2	39,8	49,3	51,2	53,2	-1,7	-3,8	-0,3	-0,2	1,2	-9,2	-8,5	7,1	3,6	5,1
Запорізька	115,0	82,1	67,5	76,3	78,5	81,6	-3,0	-5,1	-4,8	-1,4	-2,3	-9,3	-8,8	-0,8	1,4	1,6
Івано-Франківська	91,1	71,3	61,4	65,8	68,3	70,7	-3,7	-4,7	-0,8	0,0	1,8	-8,3	-7,5	1,5	3,8	5,3
Київська	95,8	69,3	57,3	59,0	60,1	63,2	-1,5	-2,6	-1,8	-2,0	-1,3	-7,7	-6,3	-0,9	-0,2	3,9
Кіровоградська	81,0	58,6	41,5	44,6	44,9	47,5	-3,5	-4,1	-3,2	0,8	-2,3	-9,6	-10,4	-0,9	1,3	3,4
Луганська	109,3	70,8	64,3	68,8	71,7	74,3	-3,4	-8,6	-2,5	-2,3	-1,2	-11,4	-10,4	-0,2	1,7	2,4
Львівська	97,6	69,8	72,3	78,3	81,4	85,4	-4,6	-6,6	-0,6	-0,6	1,3	-10,7	-5,9	2,2	3,2	6,3
Миколаївська	87,8	62,5	53,4	55,9	56,0	56,7	-2,1	-7,2	-1,9	-0,6	2,0	-8,5	-10,1	-0,5	-0,4	3,2
Одеська	102,0	68,2	61,8	60,7	66,6	69,6	-2,8	-7,6	0,9	-3,2	1,6	-10,3	-9,5	0,3	6,3	6,2
Полтавська	74,1	58,0	48,6	53,2	54,7	57,3	-1,9	-5,3	-5,3	-1,7	-3,9	-6,6	-8,6	-2,4	1,2	0,6
Рівненська	88,5	79,4	69,2	76,7	78,5	84,2	-5,7	-6,3	-0,6	2,7	-	-7,7	-8,8	2,8	5,1	7,2
Сумська	91,3	61,3	50,7	67,4	67,1	68,7	-2,6	-2,9	-10,7	1,2	-2,4	-10,1	-6,5	-1,8	0,7	-
Тернопільська	59,9	48,3	40,3	42,9	42,9	43,3	-3,9	-3,0	0,6	2,7	0,6	-8,0	-6,5	2,7	2,9	1,4
Харківська	111,9	78,1	74,3	87,0	89,1	90,5	-1,9	-9,6	-6,5	0,2	0,8	-8,7	-10,5	-1,5	2,7	2,4
Херсонська	97,9	63,3	47,4	53,8	55,8	55,6	-3,0	-3,5	-4,0	-1,0	-0,8	-11,1	-8,9	0,1	2,6	-1,1
Хмельницька	76,7	60,6	45,0	45,0	45,8	45,4	-2,4	-0,3	1,7	0,1	1,1	-6,8	-6,0	1,6	2,0	0,3
Черкаська	89,1	64,4	45,6	49,9	50,9	51,8	-0,4	-2,2	-4,5	-0,9	1,0	-6,6	-8,7	-1,6	1,2	2,9
Чернівецька	94,8	64,1	60,7	67,8	66,8	68,6	-3,2	-4,2	1,6	8,3	8,0	-10,5	-5,2	5,4	6,7	11,0
Чернігівська	73,8	63,1	42,1	44,8	47,6	49,2	-6,3	-1,1	-1,8	-6,7	0,2	-9,2	-8,8	0,3	-0,9	3,7

Аналізуючи дані за регіонами, слід відзначити такі риси розвитку інфраструктури дошкільної освіти:

- найвище навантаження на дошкільні заклади спостерігається в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Львівській, Рівненській та Харківській областях. Найнижче – в Тернопільській, Хмельницькій та Чернігівській областях;

- найвищі темпи зменшення кількості дошкільних закладів за періодами спостерігалися: 90-95 роки - у Житомирській; 95-2000 роки – у Харківській; 2000-2003 роки – у Сумській, 2004 – Чернігівській, 2005 – Полтавській областях. Найменший спад та найвище зростання кількості спостерігалось: 90-95 роки – у Черкаській; 95-2000 роки – у Хмельницькій; 2000-2003 роки – у Волинській, 2004-Чернівецькій, 2005 – Житомирській областях.

Таблиця 3.2

Охоплення дітей дошкільними закладами за регіонами [155]

% до кількості дітей відповідного віку

	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005			2005
							усього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	Середня кількість дітей, у розрахунку на один заклад
Україна	57	44	40	48	49	50	51	66	26	134,3
АР Крим	68	50	37	45	45	46	49	69	22	134,2
області										
Вінницька	58	43	38	46	47	49	50	72	30	121,1
Волинська	44	34	24	31	34	36	38	63	17	171,2
Дніпропетровська	65	55	48	60	59	58	60	66	30	143,8
Донецька	63	54	53	61	60	61	62	64	42	147,6
Житомирська	52	38	35	40	41	43	46	69	19	112,7
Закарпатська	43	29	25	32	34	35	37	56	27	143,7
Запорізька	66	51	49	60	60	60	60	75	24	136,0
Івано-Франківська	31	22	20	23	25	27	28	53	12	252,4
Київська	57	48	48	57	57	58	60	73	38	105,4
Кіровоградська	68	47	39	50	50	51	52	70	28	91,4
Луганська	59	42	39	49	49	50	50	57	17	148,6
Львівська	35	23	23	28	30	32	33	51	10	258,7
Миколаївська	66	51	43	55	55	54	55	69	35	103,0
Одеська	60	43	37	44	45	47	50	61	35	139,2
Полтавська	61	50	45	54	54	55	55	74	27	104,1
Рівненська	40	29	23	27	28	30	32	63	11	263,0
Сумська	66	48	49	54	56	59	58	72	33	118,4
Тернопільська	43	31	29	34	38	40	40	64	23	108,2
Харківська	62	52	46	54	52	53	54	65	20	167,6
Херсонська	70	45	40	51	51	53	52	68	32	107,0
Хмельницька	57	44	43	53	56	58	58	74	40	78,3
Черкаська	68	56	49	59	59	62	63	78	47	82,2
Чернівецька	43	27	26	36	37	40	45	74	29	152,5
Чернігівська	57	44	39	47	48	48	50	70	16	98,5

В аналізований період відбувалося зменшення і чисельності дітей у дошкільних закладах. Найбільші темпи зменшення спостерігалися у 90–2000 роки у Криму; 2000-2003 роки – у Полтавській, 2004 – Чернігівській, 2005 – Херсонській областях.

Найменшими темпами кількість дітей зменшувалася у 90-95 роки у Полтавській; 95-2000 роки – Чернівецькій областях. А починаючи з 2000 року спо-

стерігається збільшення їх чисельності. Найвищі темпи приросту спостерігаються у 2000-2003 роки у Закарпатській, та у 2004-2005 роках у Чернівецькій областях.

Як видно, існує невідповідність у тенденціях розвитку інфраструктури дошкільної освіти і чисельності дітей. При цьому проблема нестачі інфраструктури загострюється у найбільш промислово та технологічно розвинених регіонах. Чинником, що визначає таку ситуацію, на думку автора, є те, що у розвинених регіонах, з одного боку, спостерігається більша бізнесова активність, що веде до перепрофілювання дитячих закладів та «поглинання» їх підприємницьким середовищем. З іншого боку, найвищий рівень навантаження спостерігається у регіонах з найбільшою кількістю та щільністю населення.

Для формування повної картини рівня розвитку інфраструктури слід розглянути рівень її масовості та охоплення цільового сегменту.

У таблиці 3.2 подані показники рівня охоплення дітей дошкільними закладами та розрахунки загальної кількості дітей до кількості наявних закладів по регіонах у 2005 році.

Як свідчать дані таблиці 3.2, в Україні інфраструктура дошкільної освіти охоплює дещо більше половини всіх дітей. А у сільській місцевості – дещо більше чверті. При цьому незначне зростання цього показника спостерігається починаючи з 2000 року, хоча рівень 1990 року ще не досягнутий. Таким чином, можна констатувати кризовий стан інфраструктури дошкільної освіти.

Розрахунки середньої кількості дітей, що припадають на один заклад, дали можливість встановити регіони з найбільш низьким рівнем інфраструктури, – це Рівненська, Львівська та Івано-Франківська області. У згаданих регіонах інфраструктура дошкільної освіти є нерозвиненою: існує наднизький рівень охоплення інфраструктури на фоні нестачі дошкільних закладів.

Таким чином, інфраструктура дошкільної освіти в Україні розвинена недостатньо. Головною проблемою є брак закладів, особливо у сільській місцевості. Вирішення проблеми є можливим через реалізацію загальнонаціональної програми створення та оновлення інфраструктури дошкільних закладів. У першу чергу реалізація такої програми має бути спрямована на кризові регіони. Це

питання потребує нагального вирішення, оскільки тенденції останніх років в Україні свідчать про поступове зростання народжуваності, а за таких умов відсутність інфраструктури дошкільної освіти буде істотним обмежуючим чинником залучення трудового потенціалу в економіку та відповідно обмежуватиме умови економічного зростання.

Рівень розвитку інфраструктури загальноосвітніх закладів в Україні ілюструють таблиця 3.3 та рисунок 3.2.

Таблиця 3.3

Рівень розвитку інфраструктури загальноосвітніх закладів за регіонами [155]

Області	Кількість закладів				У них учнів, тис.				Навантаження на один заклад			
	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06
Україна	21825	22255	22210	21589	7132	7143	6764	5399	327	321	305	250
Автономна Республіка Крим	583	625	645	632	314	329	295	223	539	526	457	353
області												
Вінницька	1120	1116	1072	1040	246	248	245	205	220	222	229	197
Волинська	845	866	832	816	168	170	167	147	199	196	201	180
Дніпропетровська	1079	1098	1113	1094	523	522	492	378	485	475	442	346
Донецька	1281	1325	1318	1235	666	665	588	432	520	502	446	350
Житомирська	980	967	950	903	217	211	208	173	221	218	219	192
Закарпатська	716	734	722	716	216	210	208	182	302	286	288	254
Запорізька	664	690	698	677	284	285	269	203	428	413	385	300
Івано-Франківська	731	762	772	772	218	222	222	191	298	291	288	247
Київська	820	821	813	809	267	270	263	214	326	329	323	265
Кіровоградська	642	647	631	617	162	164	159	125	252	253	252	203
Луганська	833	851	843	793	377	376	325	234	453	442	386	295
Львівська	1353	1457	1479	1487	389	395	390	328	288	271	264	221
Миколаївська	693	684	672	651	206	203	187	147	297	297	278	226
Одеська	951	944	975	975	364	355	344	283	383	376	353	290
Полтавська	1037	1009	962	870	224	228	222	178	216	226	231	205
Рівненська	766	791	796	750	188	193	192	171	245	244	241	228
Сумська	717	712	704	658	185	184	172	130	258	258	244	198
Тернопільська	878	913	925	920	169	169	170	145	192	185	184	158
Харківська	1007	1015	1007	984	408	405	373	285	405	399	370	290
Херсонська	582	588	581	575	195	195	182	143	335	332	313	249
Хмельницька	1062	1099	1103	1075	210	217	212	177	198	197	192	165
Черкаська	716	724	719	699	202	205	199	158	282	283	277	226
Чернівецька	453	455	462	454	143	138	138	121	316	303	299	267
Чернігівська	909	891	843	778	179	177	166	129	197	199	197	166

Як видно з таблиці 3.3, за останні п'ятнадцять років не відбувалося істотних змін кількості середньоосвітніх закладів. Коливання в цілому по Україні не перевищували 5% від загальної кількості. За регіонами зміни були більш відчутними. У Полтавській області за аналізований період кількість закладів змен-

шилася на 16%, у Чернігівській – на 14%. Це є нормальною тенденцією з огляду на істотне зменшення кількості учнів. За аналізований період кількість учнів по Україні в цілому зменшилася майже на 25%. Більш ніж на третину зменшилася кількість учнів у таких густонаселених регіонах, як Донецький, Харківський, та у Луганському регіоні. Найнижчий спад – на рівні 9% – спостерігався у Рівненській області. Така ситуація призвела до істотного зменшення навантаження на один навчальний заклад. У середньому по Україні один навчальний заклад у 1990-1991 роках нараховував 327 учнів, а у 2005-2006 роках – 250. При цьому за регіонами найбільше зменшення навантаження спостерігалось у Криму, Донецькій та Луганській областях – більш ніж на третину.

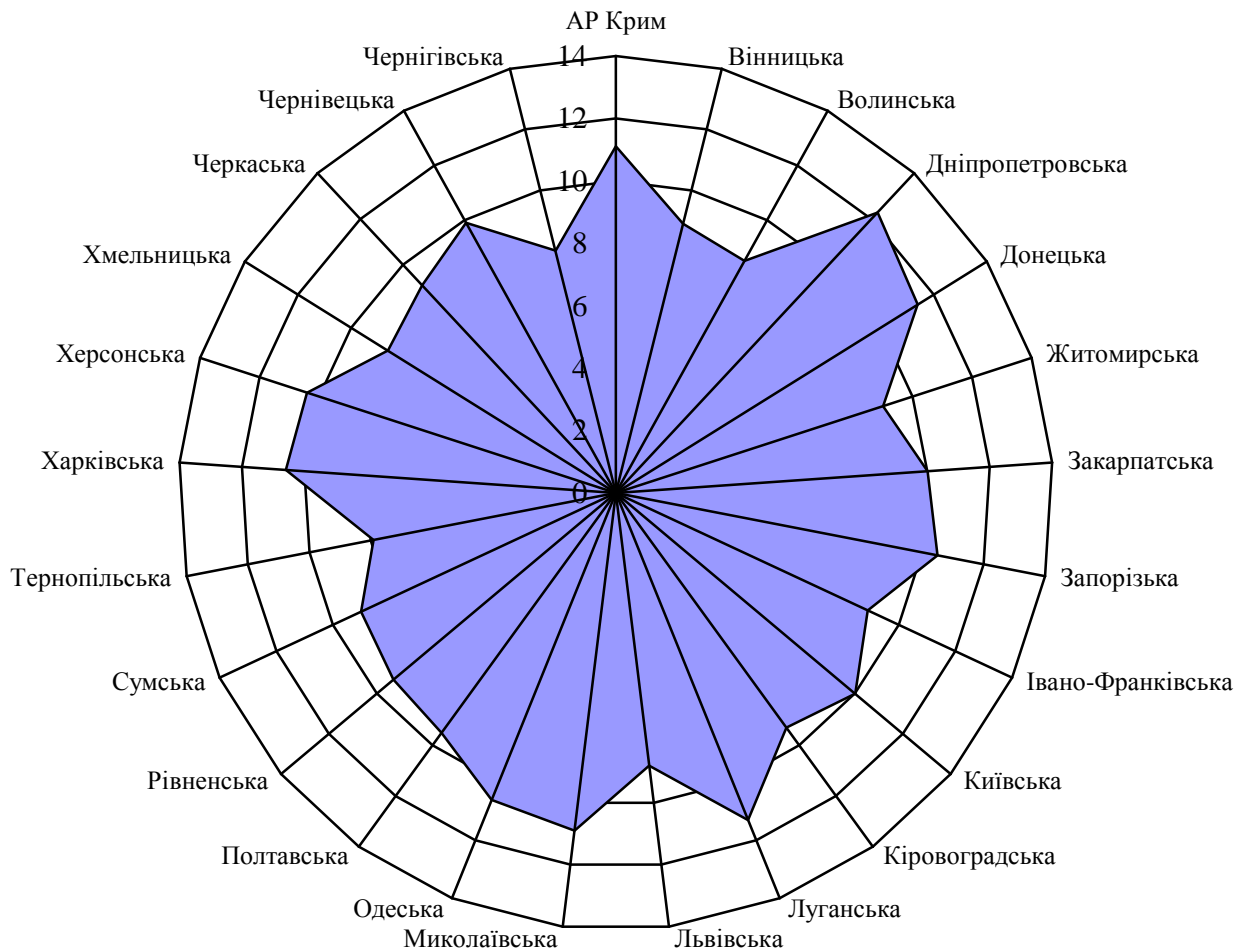

Рис. 3.2. Середня кількість учнів, що припадає на одного вчителя за регіонами України у 2005/06 р.

Найменший спад наповнюваності шкіл спостерігався у Полтавському та Рівненському регіонах. Причому у першому випадку головним чином за рахунок зменшення кількості закладів, а у другому – за рахунок найменшого по Україні спаду кількості учнів. Така ситуація створює умови для зниження економічної ефективності середньої освіти в цілому за рахунок недозавантаженості її інфраструктури.

Якісною характеристикою навантаження інфраструктури середньої освіти за регіонами є кількість учнів, що припадає на 1 вчителя.

Як видно з рисунка 3.2, найбільше навантаження на одного вчителя спостерігається у Дніпропетровському регіоні. Також істотну нестачу вчителів відчуває інфраструктура середньої освіти у Донецькій, Луганській, Миколаївській, Харківській областях та у Криму.

Таким чином, головними проблемами розвитку інфраструктури середньої освіти на сьогодні є, з одного боку, істотне кількісне недозавантаження навчальних закладів, а з іншого – нестача вчителів. Особливо гостро ці проблеми постають у сільській місцевості.

Інфраструктурне забезпечення системи вищої освіти в Україні представлене навчальними закладами першого-другого та третього-четвертого рівнів акредитації. Необхідно нагадати, що система вищої освіти України знаходиться у стані постійного реформування. І якщо на початку аналізованого періоду нараховувалося лише 149 вищих навчальних закладів, то у 05/06 навчальному році в Україні функціонувало 345 закладів III-IV рівня акредитації. Збільшення кількості вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації відбулося за рахунок зміни статусу закладів I-II рівня, виокремлення філіалів та створення нових. Слід також зауважити, що істотна частина вищих навчальних закладів сконцентрована у м. Київ.¹ За кількістю навчальних закладів I-II рівнів він поступається тільки Донецькому регіону, а за кількістю вищих навчальних закладів III-IV рівня є беззаперечним лідером (таблиці 3.4 та 3.5).

¹ Тут і далі в цьому розділі у таблицях подана інформація у розрізі регіонів. Міста державного підпорядкування Севастополь та здебільшого Київ подаються у разі, коли за аналізованими показниками вони є порівнянними з показниками окремих регіонів.

Таблиця 3.4

Вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації за регіонами [155]

(на початок навчального року)

	Кількість закладів				Зростання за період, %	У них студентів, тис.				Зростання за період, %
	1990/ 91	1995/ 96	2000/ 01	2005/ 06		1990/ 91	1995/ 96	2000/ 01	2005/ 06	
Україна	742	782	664	606	81,7	757	617,7	528	505,3	66,8
Автономна Рес- публіка Крим	25	33	26	22	88,0	21,7	19,8	14,1	11,2	51,6
області										
Вінницька	28	29	26	20	71,4	27,8	24	22,8	17,8	64,0
Волинська	15	15	15	14	93,3	12,8	10,4	10,7	11	85,9
Дніпропетровська	72	75	43	35	48,6	79,1	64,7	37	32,6	41,2
Донецька	83	82	68	63	75,9	88	65,7	51,1	56,8	64,5
Житомирська	21	22	20	20	95,2	20,4	17	17,5	22,7	111,3
Закарпатська	15	16	15	14	93,3	11,4	10,5	8,2	7	61,4
Запорізька	27	29	23	23	85,2	29,8	22,2	18,4	18,9	63,4
Івано-Франківська	18	20	25	22	122,2	15,8	15,1	19,4	18,3	115,8
Київська	16	16	18	20	125,0	16,9	15	12,8	11,3	66,9
Кіровоградська	18	19	18	17	94,4	16,2	11,8	11,2	12,3	75,9
Луганська	40	43	30	33	82,5	40	33,4	25	28	70,0
Львівська	40	44	40	33	82,5	41,2	35,9	33,4	30,8	74,8
Миколаївська	14	16	17	12	85,7	17,1	13,9	13,1	10,4	60,8
Одеська	35	36	32	23	65,7	38,9	30,1	27,6	24,8	63,8
Полтавська	27	27	24	18	66,7	25,1	21,1	18	14,3	57,0
Рівненська	15	17	11	11	73,3	13,1	12,2	12,8	11	84,0
Сумська	26	26	21	12	46,2	22,5	17,7	14,5	6,6	29,3
Тернопільська	15	15	13	12	80,0	13,4	12,5	11	9,5	70,9
Харківська	49	50	39	38	77,6	55,6	42,8	31,2	29,3	52,7
Херсонська	19	21	18	15	78,9	19	15	14,3	15	78,9
Хмельницька	18	18	15	15	83,3	16	13,6	9,6	10,9	68,1
Черкаська	20	22	20	21	105,0	19,6	17,4	16,2	17,8	90,8
Чернівецька	18	18	16	16	88,9	14,2	12,5	13,6	13,6	95,8
Чернігівська	20	21	20	21	105,0	16,2	15,8	15,6	15,4	95,1
Довідково										
Київ	40	48	46	51	127,5	55,3	44,2	44,9	45,1	127,5

Аналіз інфраструктури вищої освіти I–II рівнів в Україні (табл. 3.4) свідчить про поступове зменшення як кількості закладів, так і кількості студентів, при чому останнє відбувається більш високими темпами. Зменшення кількості студентів, на думку автора, надалі буде відбуватися більш значними темпами, що зумовлено проблемами низької народжуваності в Україні. На найближчі 15

років кількість випускників шкіл буде зменшуватися, таким чином зменшуючи базу абітурієнтів. Ця тенденція стосуватиметься закладів вищої освіти всіх рівнів.

Аналізуючи кількісні показники закладів освіти III–IV рівнів акредитації за регіонами, слід відзначити, що за аналізований період відбулося істотне зростання як кількості самих закладів, так і кількості студентів (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації за регіонами [155]

(на початок навчального року)

	Кількість закладів				Зростання за період, разів	У них студентів, тис.				Зростання за період, разів
	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06		1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	
Україна	149	255	315	345	2,3	881,3	922,8	1402,9	2203,8	2,5
Автономна Республіка Крим	3	11	14	13	4,3	15,5	24,1	42,4	53,3	3,4
області										
Вінницька	3	5	5	5	1,7	19,4	19,4	25,6	39,8	2,1
Волинська	1	2	3	4	4,0	9,4	11,6	18,1	23,8	2,5
Дніпропетровська	12	16	20	22	1,8	77,4	70,4	107	156,3	2,0
Донецька	10	21	26	27	2,7	61,5	76,4	120,4	160,3	2,6
Житомирська	2	5	5	5	2,5	9,5	10,6	20,1	28,5	3,0
Закарпатська	1	1	4	5	5,0	8	8,5	14,5	20,1	2,5
Запорізька	7	12	12	12	1,7	33,8	36,5	51,5	83,4	2,5
Івано-Франківська	3	3	6	9	3,0	14,3	12,6	24,5	42,2	3,0
Київська	1	2	3	5	5,0	6	7,4	18,5	28,9	4,8
Кіровоградська	3	6	6	6	2,0	11,8	12,2	17,7	20,8	1,8
Луганська	5	7	7	9	1,8	32,6	30	52,3	86,4	2,7
Львівська	12	15	17	28	2,3	67,7	59,3	83,8	127,8	1,9
Миколаївська	2	3	3	5	2,5	12,8	13,2	21,7	33,5	2,6
Одеська	15	19	20	22	1,5	77,5	73	88,4	119,5	1,5
Полтавська	5	6	8	8	1,6	22,6	20,8	38,5	58,8	2,6
Рівненська	3	3	5	6	2,0	15,7	15,5	22,9	42,9	2,7
Сумська	4	5	6	5	1,3	15,5	16,2	27	59,2	3,8
Тернопільська	3	7	9	11	3,7	17,5	22,6	43,8	57,4	3,3
Харківська	22	36	36	37	1,7	128,7	135,5	176,7	256,8	2,0
Херсонська	3	5	6	6	2,0	15,7	17	25,2	29,7	1,9
Хмельницька	3	7	10	10	3,3	16,5	17,9	28,7	39,4	2,4
Черкаська	3	5	7	6	2,0	11,7	17,2	24,2	39,3	3,4
Чернівецька	2	2	4	4	2,0	11,9	12,7	17,6	25,8	2,2
Чернігівська	2	5	4	5	2,5	10,9	11,3	19,4	26,7	2,4
Довідково										
Київ	18	45	66	65	3,6	150,2	165,1	259,9	525,7	3,5

Можна констатувати існування двох тенденцій:

- з одного боку, спостерігається поступове вирівнювання рівня забезпечення вищою освітою за регіонами – кількість закладів у регіонах із слабшим потенціалом вищої освіти за аналізований період зростала більшими темпами, ніж у регіонах з високорозвиненою освітньою інфраструктурою, тобто можна вести мову про раціоналізацію інфраструктури вищої освіти;

- з іншого боку, центром вищої освіти став Київ, де відбувається все більша концентрація навчальних закладів. При цьому все відчутнішим стає відрив столиці України від регіонів з найбільшим потенціалом вищої освіти – Харківського, Одеського, Львівського, Донецького та Дніпропетровського.

Таким чином, у системі освіти III–IV рівнів акредитації притаманні тенденції централізації та регіоналізації.

Накладання тенденцій розвитку вищих навчальних закладів в Україні на тенденції народжуваності в Україні за останні 15 років свідчить, що майбутні п'ятнадцять років будуть важким випробуванням на конкурентоздатність вітчизняної системи вищої освіти.

Таким чином, дослідження освітньої інфраструктури України дозволяє зробити висновок, що рівень розвитку інфраструктури освітнього забезпечення в Україні є достатньо високим. При цьому найбільш розвиненою є інфраструктура вищої освіти, а найслабше – інфраструктура дошкільної освіти. Інфраструктура дошкільної освіти потребує істотного розширення, особливо у сільській місцевості. Що стосується інфраструктури вищої освіти, то, на думку автора, її можливості на сьогодні та на найближчі п'ятнадцять років істотно перевищують потреби. Отже, актуальним є питання переорієнтації (підвищення кваліфікації, отримання другої освіти, підготовка іноземних студентів) інфраструктури вищої освіти (у першу чергу це стосується закладів III–IV рівнів акредитації).

Аналіз тенденцій кількісних змін чисельності молоді, що обслуговується інфраструктурою дошкільної та середньої освіти, свідчить, що система вищої освіти України сьогодні знаходиться на порозі кризи, тому актуальним питан-

ням сьогодення є формування умов збереження наукового потенціалу держави в умовах істотного скорочення попиту на освітні послуги.

Інфраструктура дошкільної освіти, навпаки, потребує реалізації ряду програм з відновлення та розвитку мережі дошкільних закладів та посилення охоплення дітей.

Головною проблемою інфраструктури середньої освіти на сьогоднішній день є необхідність зміцнення матеріально-технічної та кадрової бази.

3.2. Інфраструктура охорони здоров'я

Сучасний стан розвитку регіональної інфраструктури охорони здоров'я входить до складу головних проблем регулювання розвитку соціальної інфраструктури. Недостатність розвитку матеріально-технічної бази, низький рівень фінансового забезпечення галузі спричиняють її незадовільний стан.

Кількісні характеристики розвитку інфраструктури охорони здоров'я можуть бути проаналізовані на основі таких даних (табл. 3.6).

Як видно з таблиці 3.6, загальна кількість лікарів по Україні має тенденцію до незначного зменшення. За п'ятнадцять років цей показник зменшився на 1,5%. Проте у розрахунку на 10 тисяч населення, навпаки, спостерігається зростання майже на 9%. Тобто за рахунок зменшення загальної кількості населення кількість лікарів на десять тисяч осіб збільшилася.

Аналіз регіональних відмінностей свідчить, що за аналізований період відбулося найістотніше зменшення чисельності лікарів у Кіровоградській, Одеській областях та у Криму. Найбільше зростання кількості лікарів спостерігалося у Рівненській та Чернівецькій областях.

Що стосується показників забезпеченості лікарями на 10 тис. населення, то лідерами по спаду цього показника були відповідно Кіровоградська, Одеська області та Крим. І якщо за кількість лікарів Крим значно перевищує середньоукраїнські показники за рахунок концентрації здравниць, то за іншими вказаними регіонами цей показник свідчить про істотне зниження потенціалу охорони здоров'я.

Таблиця 3.6

Кількість лікарів усіх спеціальностей за регіонами [155]

(на кінець року)

	Тис.					На 10 тис. населення				
	1990	1995	2000	2005	Темпи зростання за період, %	1990	1995	2000	2005	Темпи зростання за період, %
Україна	227	230	226	224	98,5	44	45,1	46,2	47,9	108,9
Автономна Республіка Крим	12,9	12,1	11,1	10,7	82,9	60,8	55,6	53,3	54,4	89,5
Області										
Вінницька	7,7	8,3	8,3	8,3	107,8	40,4	44,3	46,6	48,9	121,0
Волинська	3,9	4,2	4,2	4,1	105,1	36,1	39,1	39,6	39	108,0
Дніпропетровська	17,1	18,5	17,5	16,6	97,1	43,9	48,3	47,7	48,3	110,0
Донецька	23,7	23,5	22,4	21,6	91,1	44,5	45,4	46	46,9	105,4
Житомирська	5	5,1	5,4	5,2	104,0	32,9	34,8	38,5	39,3	119,5
Закарпатська	4,9	5,2	5,2	5,2	106,1	39,2	40,6	40,6	42,1	107,4
Запорізька	9,1	9,2	9,5	8,8	96,7	43,6	44,2	48,3	47,6	109,2
Івано-Франківська	6,1	6,4	6,6	6,7	109,8	42,7	44,1	45,6	48,7	114,1
Київська	6,1	6,2	6	5,8	95,1	31,2	32,6	33,4	32,8	105,1
Кіровоградська	4,8	4,2	4	3,7	77,1	38,7	34,5	35,3	35,2	91,0
Луганська	11	11,2	10,7	10,3	93,6	38,4	40,3	41,2	43	112,0
Львівська	13,5	14,2	13,9	14,5	107,4	49	51,8	51,9	56,6	115,5
Миколаївська	4,6	4,9	4,6	4,4	95,7	34,3	36,6	36	35,8	104,4
Одеська	13,5	12,3	11,9	11,2	83,0	51,8	47,9	48	46,8	90,3
Полтавська	6,8	7,5	7,8	7,3	107,4	38,5	43,4	46,9	47,4	123,1
Рівненська	3,7	4,2	4,6	4,7	127,0	31,9	35,2	38,9	40,6	127,3
Сумська	4,6	4,7	4,8	4,5	97,8	32,1	33,8	36,7	36,5	113,7
Тернопільська	5,1	5,5	5,4	5,4	105,9	43,7	47	47	49,1	112,4
Харківська	15,7	16	15,2	15,8	100,6	49,5	52,1	52	56,1	113,3
Херсонська	4,5	4,6	4,2	4,1	91,1	35,9	36,6	34,9	36,1	100,6
Хмельницька	4,9	5,4	5,4	5,5	112,2	32,5	35,8	37,4	40,1	123,4
Черкаська	5,6	5,6	5,4	5,1	91,1	36,9	37,2	37,9	37,8	102,4
Чернівецька	4	4,3	4,4	4,9	122,5	42,7	45,6	47,2	54	126,5
Чернігівська	4,5	4,6	4,6	4,3	95,6	32,2	34,1	36,3	36,9	114,6
Довідково										
Київ	21,2	20,1	21,3	23,2	109,4	81,3	77	81,5	87,6	107,7

Найвідчутніше зростання чисельності лікарів у розрахунку на 10 тис населення спостерігалось у Вінницькій, Полтавській, Рівненській, Хмельницькій та Чернівецькій областях.

Дані про кількість середнього медичного персоналу наведені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Кількість середнього медичного персоналу за регіонами [155]

(на кінець року)

	Тис.				Темпи зростання за період, %	На 10 тис. населення				Темпи зростання за період, %
	1990	1995	2000	2005		1990	1995	2000	2005	
Україна	607,2	595,1	541	496,3	81,7	117,5	116,5	110,3	106,2	90,4
Автономна Республіка Крим	27,4	27,1	23,1	21,9	79,9	129,7	124,3	111,5	111,1	85,7
області										
Вінницька	23,1	22,6	20,5	18,9	81,8	121,3	121,2	114,4	111,7	92,1
Волинська	13,9	13,3	11,8	11,3	81,3	130,2	123,6	112,5	108,8	83,6
Дніпропетровська	45,3	46,2	39,3	35,3	77,9	116,3	120,3	107	102,4	88,0
Донецька	67,4	63,5	55,1	48,4	71,8	126,5	122,7	113,1	104,9	82,9
Житомирська	16,8	17,4	16,5	15,3	91,1	112	118,3	116,4	114,7	102,4
Закарпатська	13	13,5	13,1	12,9	99,2	103	105,3	103,1	104,1	101,1
Запорізька	23,5	22,9	22	19,2	81,7	112,2	110,8	111,4	103,2	92,0
Івано-Франківська	16,5	16,1	15,5	14,2	86,1	115,2	110,5	107,6	102,7	89,1
Київська	19,7	19,7	18,5	16,3	82,7	101,5	104,3	102,2	92,9	91,5
Кіровоградська	15,7	13,5	12,9	11,4	72,6	127,5	111,3	112,7	107,9	84,6
Луганська	33,9	31,4	26,6	24,8	73,2	118,4	112,9	102,1	103,2	87,2
Львівська	28,8	30,5	30,5	30,1	104,5	104,8	111,2	113,8	117,6	112,2
Миколаївська	13,8	13,8	12,3	11,1	80,4	102,7	103	95,9	90,9	88,5
Одеська	31,3	27,6	24,9	21,8	69,6	119,5	107,4	100,5	91,3	76,4
Полтавська	19,2	20,3	19,4	16,8	87,5	109,8	117,2	116,9	108,3	98,6
Рівненська	13	14,3	13,2	13,5	103,8	110,8	120,2	112,3	116,9	105,5
Сумська	16,2	15,6	14,5	13	80,2	113,9	112	110,5	106,7	93,7
Тернопільська	13,7	13,2	12,5	12,2	89,1	117,3	113,1	109	109,9	93,7
Харківська	35,6	36,3	32,3	28,7	80,6	112,2	118,4	110,7	102	90,9
Херсонська	15,6	14,7	12,2	11,3	72,4	124,2	116,7	100,8	100,3	80,8
Хмельницька	16,3	16,6	14,7	13,8	84,7	107,7	110,2	102,1	100,4	93,2
Черкаська	17,2	16,8	16,2	14,6	84,9	112,5	112,2	113,5	108,9	96,8
Чернівецька	9,9	10,2	9,4	9	90,9	105,1	107,8	101	99,4	94,6
Чернігівська	16	16,3	15,1	13,3	83,1	113,8	120,7	119,1	114,6	100,7
Довідково										
Київ	38,6	36,6	34,6	33,4	86,5	148	140,1	132,8	125,9	85,1

Як свідчать дані, за аналізований період відбулося істотне зменшення чисельності середнього медперсоналу як в абсолютній кількості (-18,3%), так і в розрахунку на 10 тис. населення (-9,6%). Причиною такого явища є непопулярність на недостатній рівень оплати праці таких робітників. Зменшення чисельності середнього медперсоналу спостерігалось за всіма регіонами, найбільший

спад кількості, як в абсолютному значенні, так і в розрахунку на 10 тис. населення, спостерігався в Одеській та Херсонській областях.

Аналогічні тенденції спостерігаються і у розвитку показників забезпеченості населення медичними закладами (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Кількість лікарняних ліжок за регіонами [155]

(на кінець року)

	Тис.				Зростання за період, %	На 10 тис. населення				Зростання за період, %
	1990	1995	2000	2005		1990	1995	2000	2005	
Україна	700,3	638,9	466	444,9	63,5	135,5	125,1	95	95,2	70,3
АР Крим	26,3	25	19,3	17,9	68,1	124,3	114,7	92,9	90,6	72,9
області										
Вінницька	28,2	25	16,1	15,6	55,3	148,2	134,1	90,2	92,1	62,1
Волинська	14,7	13,7	8,9	8,6	58,5	137,5	127,5	84,2	82,5	60,0
Дніпропетровська	54,7	54,1	40,3	37,5	68,6	140,3	141	109,9	109	77,7
Донецька	74,1	63,6	44,3	41,7	56,3	139,2	122,9	90,9	90,5	65,0
Житомирська	20,9	15,3	11,4	10,8	51,7	138,8	104,1	80,9	80,8	58,2
Закарпатська	14,8	14	10,8	10,2	68,9	117,6	108,9	84,4	82	69,7
Запорізька	29,4	28,5	20,8	18,3	62,2	140,7	137,6	105,2	98,6	70,1
Івано-Франківська	18,3	16,8	12,8	12,7	69,4	128,1	115,3	88,6	91,3	71,3
Київська	24	21,8	15,5	14,3	59,6	123,8	115,2	85,6	81,5	65,8
Кіровоградська	18,1	16,5	11	10,3	56,9	146,6	136,3	96,3	97,2	66,3
Луганська	40,8	35,8	25,8	25,7	63,0	142,5	128,7	99,1	106,7	74,9
Львівська	34,3	29,5	25,8	24,8	72,3	124,9	107,7	96,3	97	77,7
Миколаївська	17,9	17,7	11,1	10,6	59,2	133,6	131,6	86,7	87,2	65,3
Одеська	35	28,6	22,7	21,8	62,3	133,7	111,2	91,7	91,1	68,1
Полтавська	24	23,7	14,4	13,8	57,5	137	136,8	87,2	89,1	65,0
Рівненська	15,8	15,4	10,3	10,5	66,5	135,1	129,3	87,7	90,9	67,3
Сумська	20	17,6	11,9	11,4	57,0	140,4	126,5	90,8	93,2	66,4
Тернопільська	15,5	14,3	10,7	10,1	65,2	132,5	122,5	93	91,4	69,0
Харківська	42,4	41,9	29	27,8	65,6	133,5	136,6	99,4	98,7	73,9
Херсонська	16,5	15,5	11,2	11,8	71,5	131	122,8	92,7	105	80,2
Хмельницька	20,6	19,1	13,2	12,2	59,2	136	127,1	91,6	88,9	65,4
Черкаська	20,8	17,9	12,9	12,1	58,2	136,5	119	90,3	90,7	66,4
Чернівецька	12,2	10,8	8,2	8,3	68,0	130,1	114,5	87,6	91,5	70,3
Чернігівська	20,1	19	14,2	13	64,7	143	140,7	112,1	112,1	78,4
Довідково										
Київ	36,6	33,6	30,3	30,1	82,2	139,9	129	116,4	113,6	81,2

Як видно з таблиці 3.8, відбулося істотне зменшення кількості лікарняних ліжок по Україні. За аналізований період їх кількість зменшилася майже на тре-

тину. Майже вдвічі зменшилася кількість лікарняних ліжок на Житомирщині. При цьому відбувається зростання кількісних показників обслуговування населення амбулаторно-поліклінічними закладами за регіонами. Як видно з таблиці 3.9, планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів за аналізований період по Україні зросла більш ніж на 10%, а у розрахунку на 10 тис. населення – більш ніж на 20%.

Таблиця 3.9

Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів за регіонами [155]

(на кінець року)

	Тис. відвідувань за зміну				Зростання за період, %	На 10 тис. населення				Зростання за період, %
	1990	1995	2000	2005		1990	1995	2000	2005	
Україна	894,9	965,5	973	989,9	110,6	173,1	189	198,4	211,7	122,3
АР Крим	31,9	34,1	35,1	34,9	109,4	150,7	156,5	169,5	176,6	117,2
області										
Вінницька	24,3	25,7	25,3	25,8	106,2	127,6	137,7	141,3	152,5	119,5
Волинська	14,7	16,2	17,9	18	122,4	137,8	151,2	170	173,2	125,7
Дніпропетровська	82,4	93,1	93,7	93,2	113,1	211,5	242,4	255,7	270,6	127,9
Донецька	79,7	82,3	86,4	94	117,9	149,6	158,9	177,3	204	136,4
Житомирська	28,8	31,1	32,5	32,3	112,2	191,8	211,5	230,3	242,7	126,5
Закарпатська	22,3	24	24,2	24,8	111,2	177,1	187,1	189,9	199,7	112,8
Запорізька	31,9	33,2	36,4	37,1	116,3	152,6	160,3	184,3	199,4	130,7
Івано-Франківська	18,6	20,3	20,5	20,6	110,8	130	139,2	141,8	149	114,6
Київська	31,4	35,4	35,1	34,3	109,2	161,8	187,5	194,5	195	120,5
Кіровоградська	26,2	27,9	27,2	27	103,1	212,1	230,1	238,3	254,1	119,8
Луганська	52	52,7	53,9	53,4	102,7	181,4	189,5	207	222,2	122,5
Львівська	44,1	47,4	47,3	48	108,8	160,7	173	176,1	187,6	116,7
Миколаївська	20,6	22,3	23,3	22,4	108,7	153,7	166,2	181,4	183,4	119,3
Одеська	51,1	51,4	48,3	50,9	99,6	195,4	200,1	195,1	212,8	108,9
Полтавська	33,2	37	37,2	38,1	114,8	189,6	213,2	224,4	246,5	130,0
Рівненська	20,1	23,3	22,7	23,6	117,4	171,6	196,2	192,9	204,7	119,3
Сумська	23,5	27,2	26,9	27,5	117,0	165,1	195,1	204,7	224,4	135,9
Тернопільська	18	19,5	19,8	20,2	112,2	153,6	166,4	173	181,8	118,4
Харківська	56,1	59	57,2	60,9	108,6	176,8	192,2	195,8	216,3	122,3
Херсонська	20,8	20,9	21	21,4	102,9	165,6	165,2	173,2	190,6	115,1
Хмельницька	22,6	25,2	25,8	25,2	111,5	149,6	168	178,8	184,2	123,1
Черкаська	25,1	27,3	27,4	27,6	110,0	164,2	181,7	191,5	206,2	125,6
Чернівецька	15,3	15,2	15,1	15,9	103,9	162,2	161,2	162,4	175,3	108,1
Чернігівська	22,2	24	24,1	23,8	107,2	158,2	178,6	190,9	205,6	130,0
Довідково										
Київ	70,8	82	81,1	81,6	115,3	270,9	314,4	311,2	307,7	113,6

Спад абсолютної планової ємності поліклінічних закладів спостерігався тільки в Одеській області, найбільше зростання – у Волинській області. У роз-

рахунку на 10 тис. населення найбільше зростання спостерігалось у Донецькій, Запорізькій, Полтавській та Чернігівській областях.

Таким чином, можна говорити про поступову переорієнтацію системи охорони здоров'я у бік поліклінічного обслуговування.

Що стосується інфраструктурного забезпечення охорони здоров'я, то слід указати на головні проблеми сьогодення та напрямки їх вирішення.

1. Загальна кількість лікарів в Україні є високою і перевищує відповідні показники по країнах Євросоюзу (рис. 3.3). Проте на сьогоднішній день потребує вирішення проблема формування гідної зарплати лікарів, а також підвищення забезпечення лікарями сільських мешканців.

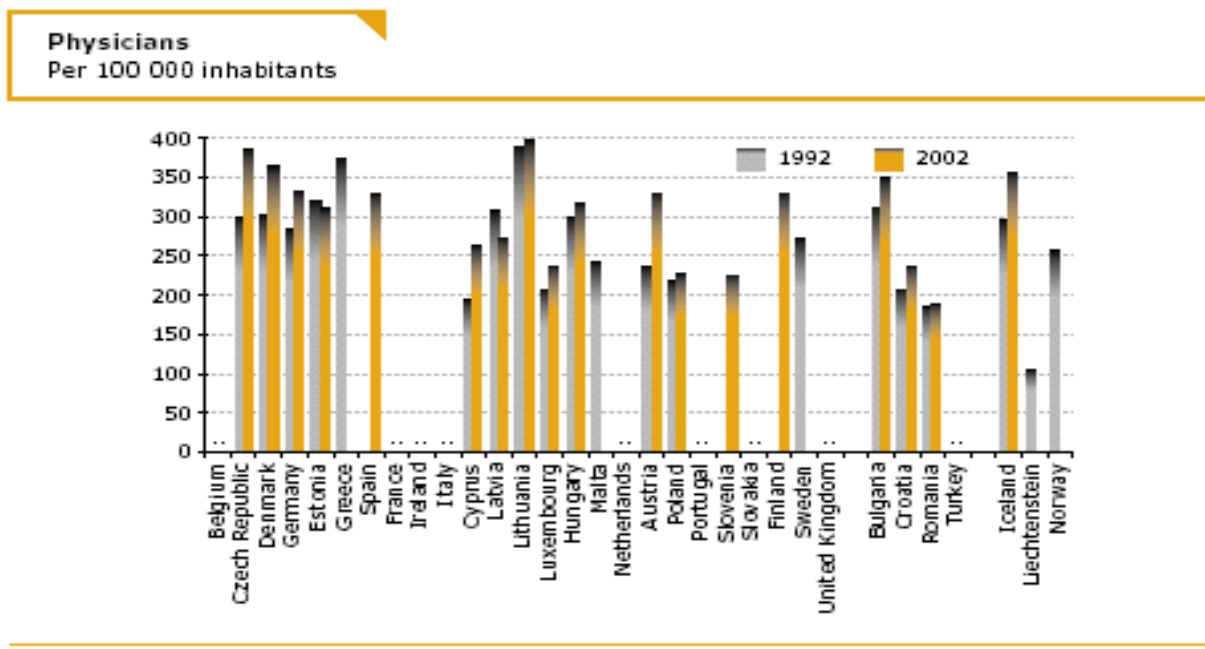

Рис. 3.3. Кількість лікарів у розрахунку на 100 тис. населення по країнах Євросоюзу [194]

2. Тенденції зміни кількості середнього медичного персоналу за регіонами свідчать про необхідність популяризації даного виду діяльності, і головним чинником у цьому має стати реформування системи охорони здоров'я, підвищення авторитетності, та рівня оплати праці.

3. Виявлені тенденції зменшення лікарняних ліжок по регіонах України відповідають тенденціям зміни цього показника по країнах Євросоюзу (рис. 3.4).

Рівень цього показника в Україні відповідає загальноєвропейському рівню, проте якісна складова є значно нижчою. Низький рівень забезпечення фінансування лікарняних ліжок в Україні зумовлює потребу в реформуванні системи фінансування охорони здоров'я, розвитку системи страхової та комерційної медицини та ін.

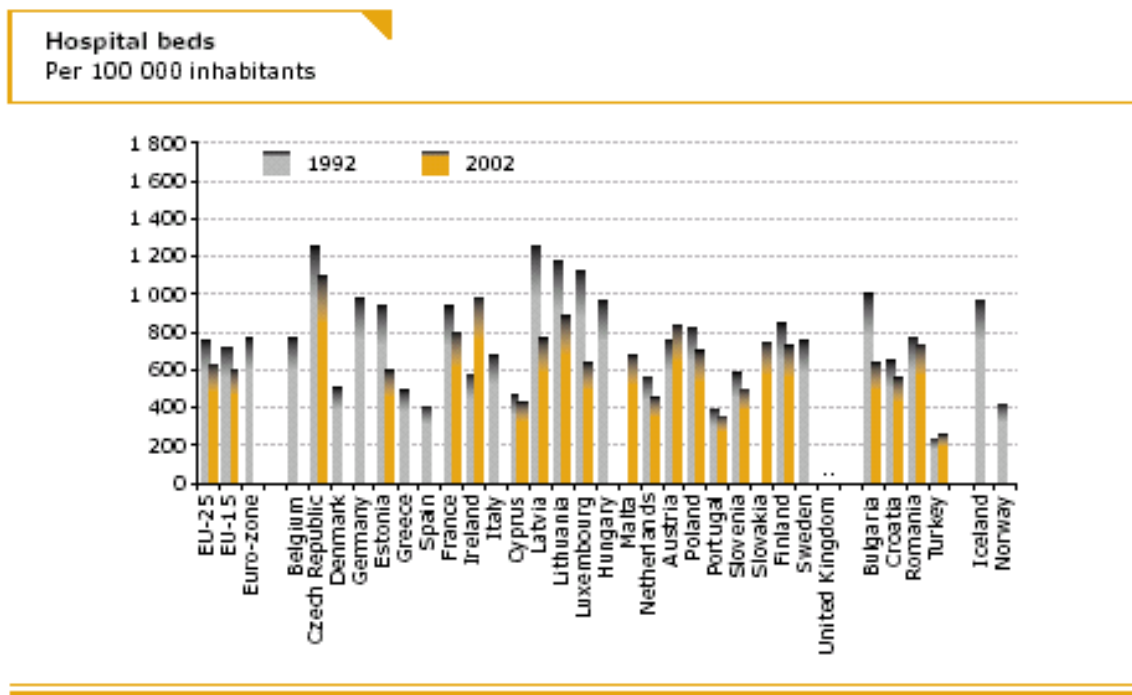

Рис. 3.4. Кількість лікарняних ліжок по країнах Євросоюзу у розрахунку на 100 тис. населення [194]

4. Зростання кількості амбулаторно-поліклінічних закладів за регіонами України є результатом поступового реформування системи охорони здоров'я, розвитку системи «домашньої медицини», зростання кількості сімейних лікарів. У цілому впровадження такої політики забезпечить зростання ефективності системи охорони здоров'я та водночас сприятиме зниженню неефективного навантаження на лікарняні заклади.

3.3. Інфраструктура культури та туризму

Розвитку вітчизняної інфраструктури культурного забезпечення на сьогоднішній день приділяється недостатня увага. Стрімкий розвиток інформаційних технологій та видів освітньо-культурного виховання населення призвів до того, що інфраструктурне забезпечення культурного розвитку населення на сьогоднішній час є безсистемним та недостатньо ефективним. Оцінюючи виховну роль інфраструктури культури та туризму, можна стверджувати, що за останні двадцять років сама інфраструктура зазнала значних позитивних змін, проте майже зникла її виховна роль у формуванні та розвитку добропорядного суспільства. Розвиток ринкових відносин та технологічний розвиток має підкріплюватися відповідним удосконаленням підходів та систем культурного виховання населення, що, на жаль, є недостатнім.

Розвиток інфраструктури культурного забезпечення за регіонами України ілюструють данні таблиці 3.10.

Як видно з таблиці 3.10, переважна більшість театрів сконцентрована у м. Київ, а у сукупності з Дніпропетровською, Львівською, Одеською областями та АР Крим вони складають більше половини театрів України. Більш рівномірним є розподіл музеїв, хоча найбільша їх частина (8%) також знаходиться в Києві. Також достатньо рівномірним за регіонами України є розподіл бібліотек та закладів культури клубного типу.

Показники забезпеченості населення закладами культури за регіонами наведені в таблиці 3.11.

Як видно з таблиці 3.11, забезпеченість населення книжковим фондом бібліотек за регіонами поступово зменшується, винятком є Рівненська, Харківська та Чернігівська області. Істотно зменшилася кількість місць у залах для демонстрування фільмів. Це може пояснюватися зменшенням популярності таких закладів в силу розвитку індивідуальних технологій перегляду фільмів: телебачення, відео та ін. Достатньо розвиненою є інфраструктура закладів культури

клубного типу, хоча її показники за аналізований період дещо зменшилися (за винятком Дніпропетровської області).

Таблиця 3.10

Заклади культури та мистецтва за регіонами у 2005 р. [155]

	Театри		Музеї		Бібліотеки		Заклади культури клубного типу	
Україна	135	100%	437	100%	19821	100%	19149	100%
АР Крим	6	4%	19	4%	815	4%	650	3%
Області								
Вінницька	2	1%	25	6%	1035	5%	1179	6%
Волинська	2	1%	10	2%	579	3%	673	4%
Дніпропетровська	13	10%	8	2%	747	4%	640	3%
Донецька	5	4%	23	5%	867	4%	703	4%
Житомирська	2	1%	6	1%	972	5%	1127	6%
Закарпатська	5	4%	8	2%	520	3%	488	3%
Запорізька	5	4%	21	5%	550	3%	499	3%
Івано-Франківська	4	3%	18	4%	783	4%	733	4%
Київська	1	1%	17	4%	924	5%	867	5%
Кіровоградська	2	1%	28	6%	616	3%	641	3%
Луганська	4	3%	16	4%	635	3%	585	3%
Львівська	11	8%	17	4%	1373	7%	1395	7%
Миколаївська	3	2%	3	1%	522	3%	556	3%
Одеська	9	7%	13	3%	898	5%	752	4%
Полтавська	2	1%	28	6%	860	4%	907	5%
Рівненська	2	1%	10	2%	606	3%	703	4%
Сумська	2	1%	11	3%	599	3%	683	4%
Тернопільська	2	1%	17	4%	955	5%	921	5%
Харківська	6	4%	24	5%	1329	7%	747	4%
Херсонська	2	1%	6	1%	503	3%	486	3%
Хмельницька	3	2%	15	3%	968	5%	1206	6%
Черкаська	2	1%	25	6%	766	4%	752	4%
Чернівецька	3	2%	4	1%	419	2%	391	2%
Чернігівська	4	3%	28	6%	772	4%	806	4%
Довідково								
Київ	29	21%	33	8%	142	1%	26	0%

Показники рівня використання закладів культури та мистецтва за регіонами наведені в таблиці 3.12.

Загальний аналіз даних таблиці свідчить, що показники відвідування населенням закладів культури та мистецтв корелюють з показниками економічного розвитку держави. На думку автора, економічна криза дев'яностих років зу-

мовила істотне погіршення платоспроможності населення, і відповідно до цього скоротилися показники відвідування закладів культури. Економічне пожвавлення, що настало після 2000 року, зумовило поступове зростання згаданих показників. Проте рівень 1990 року ще не досягнутий.

Таблиця 3.11

Забезпеченість населення закладами культури за регіонами [155]

(на 100 населення)

	Книжковий фонд бібліотек, примірників				Кількість місць для глядачів у залах для демонстрування фільмів				Кількість місць у закладах культури клубного типу			
	1990	1995	2000	2005	1990	1995	2000	2005	1990	1995	2000	2005
Україна	806	715	693	702	11	7	4	2	13	12	11	11
Автономна Республіка Крим	725	654	658	659	14	5	1	2	13	9	10	10
області												
Вінницька	1107	1082	1057	1043	16	10	11	10	22	21	21	21
Волинська	897	795	718	689	14	10	2	1	19	16	14	14
Дніпропетровська	657	582	557	559	7	2	1	0,2	8	7	6	14
Донецька	587	543	533	499	7	3	1	0,4	6	6	5	5
Житомирська	945	864	841	840	14	11	4	1	21	20	19	19
Закарпатська	781	678	591	549	9	6	5	2	13	11	10	9
Запорізька	666	583	551	548	12	7	2	1	11	9	9	8
Івано-Франківська	830	687	667	667	10	7	7	5	13	12	12	12
Київська	760	690	654	627	11	7	4	1	13	13	12	12
Кіровоградська	987	890	860	857	16	12	2	1	19	18	18	19
Луганська	580	521	481	476	8	4	0,4	0,2	7	7	6	6
Львівська	789	598	548	536	9	6	2	0,4	11	10	10	10
Миколаївська	882	836	801	797	13	3	2	1	15	13	13	13
Одеська	975	838	842	882	9	7	6	6	10	11	10	8
Полтавська	922	840	821	827	16	13	8	2	17	17	17	16
Рівненська	956	806	769	1091	12	7	4	0,4	15	14	13	12
Сумська	931	829	785	741	14	7	3	0,4	17	16	16	15
Тернопільська	1030	778	744	772	14	13	4	2	20	19	18	17
Харківська	903	757	822	1033	7	5	1	1	9	8	7	7
Херсонська	728	652	644	652	15	10	8	3	15	14	12	12
Хмельницька	1073	1047	1024	933	16	13	6	4	24	23	23	23
Черкаська	1012	903	952	917	17	13	11	6	19	18	18	18
Чернівецька	912	786	734	709	11	9	8	7	14	12	12	11
Чернігівська	935	914	922	951	15	13	9	3	18	18	17	18
Довідково												
Київ	566	497	418	404	2	1	1	0,4	2	1	0,4	0,5

За кількістю відвідувань музеїв беззаперечними лідерами є АР Крим та м. Київ, це зумовлено значним рівнем їх рекреаційного потенціалу, а також значною міграційною активністю населення в них. Дійсно, АР Крим є зоною відпочинку, а Київ – центром екскурсійного туризму України.

Для виявлення схожості регіонів за рівнем та тенденціями розвитку інфраструктури закладів культури та мистецтва був здійснений кластерний аналіз рівня відвідування населенням музеїв, театрів та концертних організацій.

Таблиця 3.12

Відвідування населенням закладів культури та мистецтва за регіонами

(у середньому за рік)

	На 100 осіб населення								На одного жителя							
	музеїв				театрів				Концертних організацій				кіносеансів			
	1990	1995	2000	2005	1990	1995	2000	2005	1990	1995	2000	2005	1990	1995	2000	2005
Україна	61	34	32	40	34	16	11	13	29	14	8	9	11	1	0,1	0,2
АР Крим	308	89	90	135	33	21	14	18	69	22	16	20	15	0,5	0,1	0,3
області																
Вінницька	31	19	31	37	20	9	8	8	21	8	7	8	11	1	0,2	0,2
Волинська	21	15	8	12	28	19	13	13	33	17	9	11	11	1	0,04	0,05
Дніпропетровська	29	22	21	23	34	16	9	14	16	6	1	2	10	0,3	0,02	0,3
Донецька	16	15	15	16	17	10	9	11	16	28	18	15	8	2	0,1	0,1
Житомирська	15	9	7	12	25	19	8	7	19	11	3	7	11	1	0,1	0,2
Закарпатська	28	14	13	15	37	24	16	13	12	10	7	9	11	0,4	0,1	0,1
Запорізька	25	28	23	30	25	11	5	7	33	19	10	7	12	0,3	0,1	0,1
Івано-Франківська	44	14	22	32	17	7	9	6	22	6	1	3	10	0,5	0,04	0,05
Київська	28	20	14	21	7	2	0,3	2	59	3	5	1	8	1	0,1	0,1
Кіровоградська	9	9	9	16	28	18	10	9	22	14	11	10	13	1	0,1	0,1
Луганська	33	25	19	24	20	7	7	8	31	10	3	4	8	0,3	0,03	0,1
Львівська	81	41	39	40	72	22	13	15	16	6	5	6	10	0,5	0,1	0,05
Миколаївська	26	24	24	25	39	30	20	17	22	9	4	2	11	0,3	0,1	0,2
Одеська	78	44	31	38	52	29	18	20	26	6	6	6	11	1	0,2	0,2
Полтавська	61	47	43	50	21	8	5	6	23	2	7	8	12	1	0,1	0,2
Рівненська	33	21	11	17	34	11	8	11	31	6	4	5	13	1	0,1	0,1
Сумська	16	9	7	12	26	8	14	10	18	7	1	8	12	1	0,1	0,1
Тернопільська	47	36	36	37	21	11	7	8	26	5	1	4	12	1	0,2	0,1
Харківська	21	11	17	31	27	13	11	13	21	12	3	3	8	1	0,2	0,4
Херсонська	21	22	24	32	25	20	14	12	37	97	4	4	14	0,5	0,2	0,1
Хмельницька	27	10	14	27	21	15	7	9	11	13	2	8	11	1	0,2	0,3
Черкаська	46	50	47	50	23	14	8	7	19	7	5	7	14	1	0,1	0,2
Чернівецька	18	28	29	26	31	16	5	7	48	16	11	8	11	1	0,3	0,4
Чернігівська	46	64	39	52	30	16	11	14	23	11	2	14	11	1	0,1	0,1
Довдково:																
Київ	308	139	132	123	126	40	36	45	80	18	29	43	11	0,3	0,2	1

Показники кількості відвідування кіносеансів при здійсненні кластерного аналізу не враховувалися в силу істотного зменшення ролі цих заходів у культурному розвитку. Результати аналізу подані на рисунку 3.5.

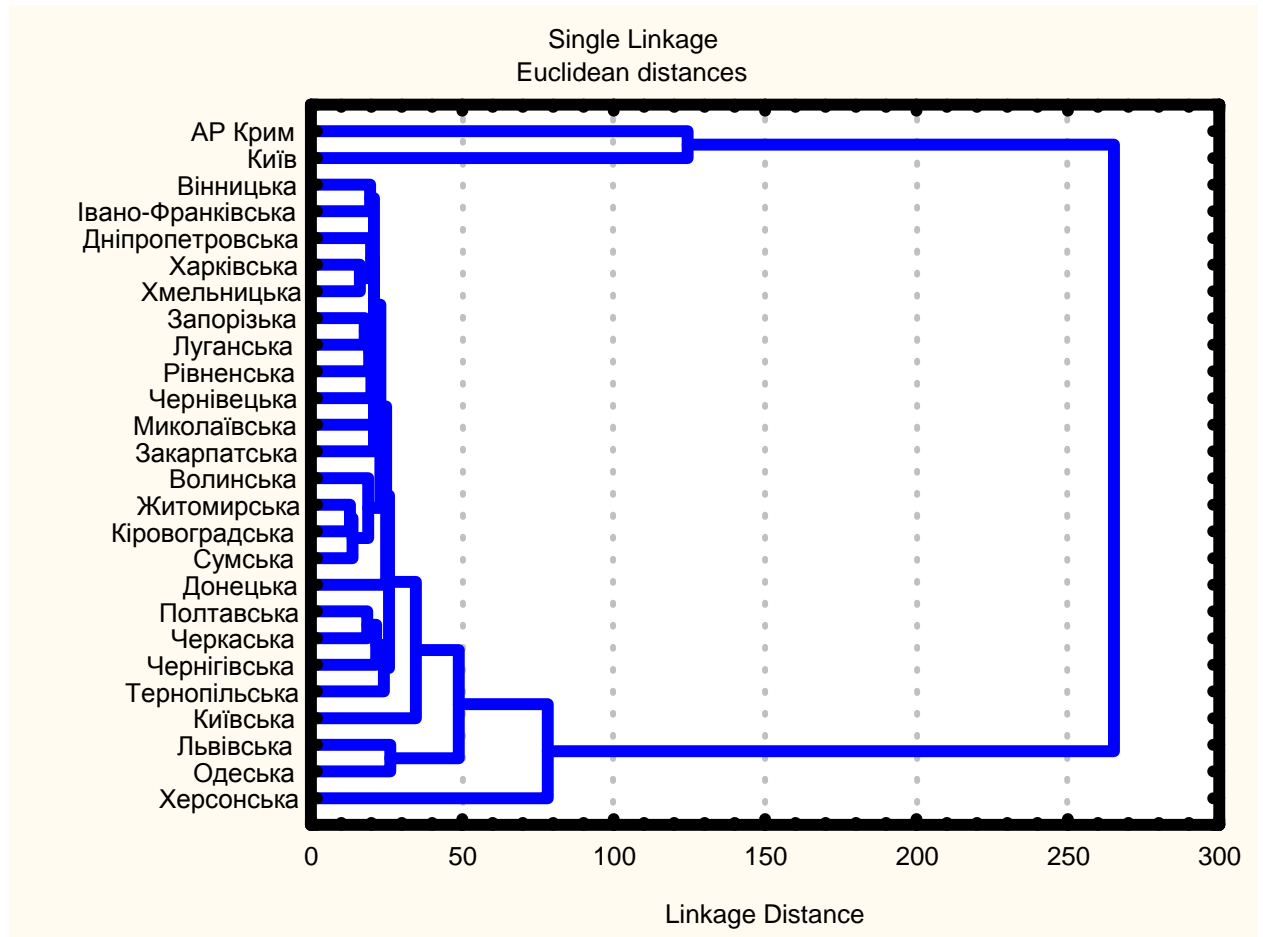

Рис. 3.5. Кластерний аналіз рівня використання інфраструктури закладів культури та мистецтва

Як видно з рисунку 3.5, крім згаданих вище регіонів, можна виділити Львівську, Одеську та Херсонську області, де рівень розвитку інфраструктури культури та мистецтва є дещо вищим. Причому виділення Херсонської області зумовлене проведенням на її території значної кількості музичних фестивалів, а за іншими показниками вона наближається до більшості інших регіонів України.

У сучасній Україні роль національної культури набуває ключового значення, а отже – зростає і значення державної політики у сфері культури.

Упродовж 2005 р. Верховною Радою прийнято закони щодо врегулювання правових питань культурної галузі, зокрема: «Про театри і театральну справу» (від 31.05.05 № 2605); «Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005-2007 р.» (від 03.03.05 № 2460); «Про тимчасову заборону приватизації об'єктів культурної спадщини» (від 01.02.05 № 2391); «Про внесення змін до Закону України «Про позашкільну освіту»(щодо наповнюваності груп у школах естетичного виховання)» (від 02.06.05 № 2626-15); та постанову «Про недопущення закриття об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості»(щодо збереження існуючої мережі закладів культури) (від 06.09.05 № 2848).

За рахунок Державного бюджету в 2005 р. на капітальний ремонт, реконструкцію та технічне переоснащення об'єктів культури державної форми власності використано 25,9 млн. гривень.

Фактичне державне фінансування інфраструктури галузі зросло порівняно з 2004 р. у півтора рази – до 532 млн. грн.; протягом року використано 93,9 % коштів. У межах цих коштів проведено ремонтно-реставраційні роботи об'єктів культурної спадщини, здійснено виплати грантів Президента України, державних і галузевих премій і стипендій за видатні досягнення у галузі культури, літератури та мистецтва, поповнено експозиції музеїв та репертуар театрів і концертних організацій, надано фінансову підтримку гастрольній діяльності театально-видовищних підприємств, проведено мистецькі та культурологічні загальнодержавні заходи тощо.

Заробітну плату працівникам галузі протягом року підвищено на 57%, введено доплати за вислугу років працівникам бібліотек та музеїв.

Збільшено бюджетні видатки на заходи з розвитку української мови (до 24,4 млн. грн.), на підтримку творчо обдарованих дітей та молоді (до 15 млн. грн.), на утримання державних заповідників – 42 млн. грн., з них на ремонтно-реставраційні роботи – до 15,7 млн. гривень.

Фактично у 2005 р. на забезпечення виконання державного замовлення в галузі кінематографії спрямовано 26,5 млн. грн., що становить 80% до планових

призначень. У виробництві було 77 кіновідеофільмів, на кінець року завершено виробництво 36.

Аналізуючи нинішній стан книговидання в Україні, необхідно відзначити позитивну тенденцію щодо збільшення обсягів випуску книг та брошур. Відповідно до Порядку використання у 2005 р. коштів держбюджету на видання книжкової продукції за програмою «Українська книга», затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 18.08.05 №761, у вересні 2005 р. було відновлено фінансування видавництв – виконавців державного замовлення на випуск книжкової продукції. На реалізацію програми «Українська книга» у 2005 р. було передбачено кошти у сумі 14,4 млн. грн.; затверджено до випуску 123 друковані видання. Станом на 1 січня 2006 р. випущено 46 назв загальним тиражем 272,6 тис. примірників на суму 5,3 млн. гривень.

Таким чином, можна стверджувати, що рівень розвитку інфраструктури культури та мистецтв по більшості регіонів України є недостатнім, що негативним чином впливає на ефективне використання їх рекреаційного потенціалу.

Одним з напрямків підвищення ефективності використання рекреаційного потенціалу є розвиток сільського зеленого туризму, що дає поштовху розвитку рекреаційно-туристичного підприємництва.

Для забезпечення реалізації державної політики в туристичній та курортно- рекреаційній галузях протягом 2005 р. прийнято: Закон «Про оголошення природних територій міста Бердянська Запорізької області курортом державного значення» (від 11.01.05 № 2305); постанову Верховної Ради «Про оголошення природних територій м. Саки Автономної Республіки Крим курортом державного значення» (від 11.01.05 №2306); постанову Кабінету Міністрів «Про утворення Державної служби туризму і курортів» (від 12.07.05 №564).

Існує позитивний досвід розвитку зеленого туризму. Наприклад, в Автономній Республіці Крим створено 14 культурно-етнографічних центрів, у рамках програми «Зелений туризм» розроблено туристичні маршрути для кримськотатарського культурно-етнографічного центру в Судакському районі та вірменського культурно-етнографічного центру у м. Феодосія, організовано турис-

тичні маршрути «Золоте кільце Ялти» та в Казантипський та Опускський заповідники, у місцевий етнічний музей в с. Новомиколаївка; проведено науково-практичну конференцію «Культурно-етнографічний туризм в Криму: традиції, проблеми, перспективи». З метою активізації підприємницької діяльності серед репатріантів Криму в рамках розвитку сільського зеленого туризму відроджено традиційні галузі у сільському господарстві та народні ремесла.

У Закарпатській області налічується понад 820 селянських осель, які надають туристичні послуги. За підтримки асоціації сприяння розвитку туризму «Шипот» у Воловецькому районі у зимовий період скористалися зазначеними послугами близько 1000 відпочиваючих. У Мукачівському районі новостворене комунальне підприємство «Туристська садиба» виступило координатором мережі сільських садиб, всього у сфері туризму та рекреації в районі займається 67 суб'єктів малого бізнесу. У Київській – у Тетіївському та Богуславському районах створюються умови для відпочинку та обслуговування туристів у сільських садибах.

У Львівській – продовжується процес створення агроосель у сільській місцевості, який було започатковано в Жовківському районі (на цей час їх створено понад 300 одиниць); у м. Жовкві діє регіональний інформаційно-туристичний центр з сільського туризму.

У Чернівецькій – пропаганді туристичних можливостей регіону сприяє мережа Інтернет, Черкаській – смт. Червона Слобода – фермерським господарством «Фауна» та у Смілянському районі розроблено програми туристичних маршрутів, надаються послуги відпочиваючим у сільській місцевості.

У Вінницькій – Барський районний центр зайнятості співпрацює з районним осередком спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні – центром «Подільська». Інформація про сільський зелений туризм видається у формі буклетів та брошур, ця діяльність висвітлюється на стенді цього центру під назвою «Сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності».

Організовано відпочинок у сільській місцевості у Черкаській області в мм. Канів, Чигирин та Корсунь-Шевченківський. В Івано-Франківській – щорічно відпочивають у сільській місцевості понад 15 тис. туристів.

У Полтавській – діють Полтавське регіональне відділення Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму та 3 районні осередки з розвитку зеленого туризму: Великобагачанський, Диканьський, Котелевський. У Тернопільській – виготовлено карту-схему «Сільський зелений туризм», випущено туристичний путівник «Мальовнича колиска краю». У Волинській – створенню рекреаційно-туристичних підприємств сприяє громадське об'єднання «Волинські перспективи». У Харківській – започатковано проект «Розвиток малого бізнесу та зеленого туризму в районах Харківської області, як шлях подолання бідності». У Хмельницькій – у смт. Гриців Шепетівського району реалізується Проект розвитку зеленого туризму за підтримки фонду «Євразія» та Агентства США з міжнародного розвитку; створено Кластер Сільського Туризму «Оберіг», який залучає до своєї діяльності і зацікавлених осіб з багатьох областей України.

Розвиток туристичної та курортної галузей України впродовж останніх трьох років характеризується позитивною та сталою динамікою. Створення нового іміджу українського турпродукту, конкурентоспроможного в нашій державі та за кордоном, комплексний підхід до розвитку туризму та курортів на регіональному рівні, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу у туристичній сфері, зокрема сільського зеленого туризму, зумовили неухильне зростання кількості туристів та обсягів наданих їм послуг.

Важливою характеристикою інфраструктури туризму є рівень розвитку та використання готельного господарства (табл. 3.13). Як видно з таблиці, загалом по Україні за останні десять років відбулося збільшення житлової площі всіх номерів у готелях та ін місцях для короткотермінового проживання. Однак за регіонами спостерігаються різноманітні тенденції. Майже в півтора рази зросла готельна площа у Дніпропетровській та Львівській областях, і майже вдвічі зменшився цей показник у Кіровоградській та Миколаївській областях, а у Хмельницькій області зменшився більш ніж у 2,5 рази.

Таблиця 3.13

Показники розвитку готельної інфраструктури за регіонами [155]

Регіон	Житлова площа всіх номерів у готелях та ін. місцях для короткотермінового проживання за регіонами, (на кінець року) тис. м ²					Одноразова місткість підприємств готельного господарства, місць					Коефіцієнт використання місткості підприємств готельного господарства			
	1995	2000	2004	2005	Зростання за період, %	1995	2000	2004	2005	Зростання за період, %	1995	2000	2004	2005
Україна	1032	949	1012	1072,4	103,9	130869	102906	103953	106048	81,0	0,29	0,24	0,31	0,33
АР Крим	100,3	99	101,1	115,6	115,3	12805	11329	12289	12710	99,3	0,27	0,28	0,38	0,35
Вінницька	25,4	22,3	19,2	15,9	62,6	2932	2464	1469	1519	51,8	0,32	0,17	0,34	0,36
Волинська	19	20,9	18,3	18,2	95,8	2455	2378	1948	1961	79,9	0,18	0,21	0,27	0,27
Дніпропетровська	67	57,9	90	98,6	147,2	8404	6025	11534	11658	138,7	0,26	0,21	0,2	0,24
Донецька	67,8	57	65,3	67,6	99,7	8619	5910	5628	5457	63,3	0,21	0,22	0,2	0,22
Житомирська	18,4	23,3	23	22,4	121,7	2772	2312	2112	1752	63,2	0,21	0,11	0,19	0,23
Закарпатська	20,5	23,4	29,5	27,8	135,6	2606	2839	3147	3152	121,0	0,35	0,19	0,35	0,34
Запорізька	31,8	28,9	27,4	24,3	76,4	4356	3554	2813	2696	61,9	0,3	0,32	0,28	0,3
Івано-Франківська	18,6	19,9	19,7	20,7	111,3	2302	2305	2075	2092	90,9	0,3	0,17	0,2	0,23
Київська	23,3	22,1	21,2	21	90,1	3395	2693	2454	2447	72,1	0,28	0,2	0,27	0,23
Кіровоградська	15,9	10,1	8,9	8,2	51,6	2074	970	1130	1066	51,4	0,2	0,18	0,35	0,36
Луганська	42,7	30,4	30	38,1	89,2	4920	3297	2596	3807	77,4	0,2	0,09	0,17	0,2
Львівська	49,4	40,9	55,7	77,1	156,1	6612	4893	6751	8701	131,6	0,38	0,19	0,21	0,18
Миколаївська	25,4	20,8	14,3	14,8	58,3	3267	2490	1471	1486	45,5	0,15	0,09	0,27	0,29
Одеська	71,1	75,7	72,8	75,3	105,9	8394	8161	6565	6619	78,9	0,21	0,2	0,28	0,28
Полтавська	27,9	27,4	23,7	23,4	83,9	4191	3421	2603	2571	61,3	0,32	0,24	0,26	0,31
Рівненська	16,3	15,9	22,6	22,4	137,4	2152	1833	2541	2519	117,1	0,33	0,19	0,32	0,35
Сумська	26,5	18,3	17,6	17,9	67,5	4033	2372	2120	2054	50,9	0,23	0,16	0,21	0,25
Тернопільська	24,2	27,3	37,9	28	115,7	2157	2478	3251	3082	142,9	0,18	0,13	0,3	0,31
Харківська	59,2	49,1	44,3	44	74,3	6758	4859	3620	3467	51,3	0,29	0,18	0,26	0,24
Херсонська	23,9	24,8	23,3	21,9	91,6	3182	2817	2475	2186	68,7	0,18	0,19	0,17	0,13
Хмельницька	32,8	15	14,5	12,6	38,4	4531	1578	1636	1352	29,8	0,24	0,18	0,26	0,28
Черкаська	20,7	21,1	20	20,9	101,0	2629	2491	2018	2139	81,4	0,23	0,2	0,26	0,25
Чернівецька	15,2	13,8	12,2	11,6	76,3	2131	1793	1457	1398	65,6	0,25	0,21	0,21	0,2
Чернігівська	20,6	13,3	15	16	77,7	2741	1887	2156	2095	76,4	0,25	0,18	0,36	0,38
Довідково														
Київ	157,6	157	171,7	192,5	122,1	18765	14478	14801	14757	78,6	0,52	0,4	0,56	0,68

Загалом по Україні за аналізований період відбулося зменшення майже на 20% загальної місткості готельної інфраструктури. При цьому за окремими регіонами спостерігається її зростання. Так, у Дніпропетровській, Закарпатській, Львівській, Рівненській, Тернопільській областях спостерігається істотне зростання цього показника. На думку автора, головним чином це зумовлено активізацією використання рекреаційного потенціалу (особливо для західних регіонів).

Значення коефіцієнту використання місткості підприємств готельного господарства за регіонами свідчить про істотне недовикористання їх потенціалу. Лише у м. Київ рівень цього показника перевищує 50%.

В інших регіонах у 2005 році він коливався від 0,13 у Херсонській області до 0,38 у Чернігівській. Таким чином, по регіонах України у середньому номери готельного господарства з кожних десяти днів використовуються не більше чотирьох, що свідчить про наявність істотних резервів використання потенціалу цього сектора. На думку автора, одним з напрямків підвищення використання потенціалу є розвиток системи планування та координації заповнюваності готелів між туроператорами та іншими зацікавленими сторонами.

Показники розвитку інфраструктури відпочинку за регіонами наведені в таблиці 3.14.

Як видно з таблиці 3.14, за п'ятнадцятирічний період відбулося істотне зменшення кількісних показників інфраструктури відпочинку. Кількість місць у санаторіях з лікуванням зменшилася майже на 7%, а у пансіонатах та будинках відпочинку – майже на 44%.

При цьому картина за різними регіонами істотно різниться. Збільшення кількості санаторіїв та пансіонатів з лікуванням відбулося у Миколаївській області (більш ніж у тричі), Рівненській та Херсонській областях (більш ніж удвічі), Волинській, Житомирській, Тернопільській, Чернігівській (на рівні 150%) та в інших регіонах. Найвідчутніше зменшення відбулося в Кіровоградській та Запорізькій областях (на рівні 2,5 разу), Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Київській, Сумській, Харківській (на рівні 30%).

Таблиця 3.14

Показники розвитку інфраструктури відпочинку за регіонами

Області	Санаторії та пансіонати з лікуванням					Зростання за період, %	Будинки та пансіонати відпочинку					Зростання за період, %
	кількість (2004/05)	у них місць					кількість (2004/05)	у них місць				
		1990	1995	2000	2004/05			1990	1995	2000	2004/05	
Україна	524	154484	158507	150554	144242	93,4	321	114980	83282	62923	64804	56,4
АР Крим	142	56330	60220	56981	54470	96,7	136	43028	37339	27590	29344	68,2
Вінницька	21	5391	5993	5246	5091	94,4	1	1459	570	—	400	27,4
Волинська	7	1271	1331	1482	2027	159,5	1	39	39	39	44	112,8
Дніпропетровська	20	3365	2742	2742	2340	69,5	5	3285	2000	1140	1150	35,0
Донецька	21	6972	6197	4200	4889	70,1	52	17226	14824	9475	11286	65,5
Житомирська	6	1010	1820	2750	1665	164,9	—	818	—	—	—	—
Закарпатська	16	4509	4307	3564	3254	72,2	—	424	170	200	—	—
Запорізька	16	6424	5725	5169	2883	44,9	9	2622	2236	1812	1211	46,2
Івано-Франківська	16	2260	2134	2743	2581	114,2	4	517	451	145	244	47,2
Київська	14	3806	3302	3004	2781	73,1	3	1464	540	748	188	12,8
Кіровоградська	3	785	680	630	310	39,5	1	350	70	450	450	128,6
Луганська	12	1552	2157	1207	1193	76,9	—	3312	527	60	—	—
Львівська	66	20149	20437	19807	18756	93,1	9	307	24	340	439	143,0
Миколаївська	11	1190	1930	2374	3958	332,6	23	10862	4492	6791	4723	43,5
Одеська	37	16230	17233	15053	14638	90,2	13	7236	2646	2023	2092	28,9
Полтавська	14	4670	4941	4462	3880	83,1	2	251	177	177	385	153,4
Рівненська	10	655	859	1324	1478	225,6	—	—	37	—	—	—
Сумська	3	712	580	535	460	64,6	—	1059	660	—	—	—
Тернопільська	10	1250	1300	1729	1865	149,2	—	212	—	—	—	—
Харківська	15	4901	4082	3714	3274	66,8	4	3360	1253	1705	1296	38,6
Херсонська	11	1381	1197	2119	2778	201,2	52	12440	12289	8482	10424	83,8
Хмельницька	12	1629	1557	1610	1707	104,8	—	265	100	—	—	—
Черкаська	10	2420	2325	2300	2348	97,0	—	537	198	—	—	—
Чернівецька	6	910	785	897	958	105,3	—	260	220	—	—	—
Чернігівська	8	895	1426	1759	1325	148,0	1	1022	585	336	140	13,7
Довідково												
Київ	14	2867	2897	2598	3089	107,7	3	1070	910	650	450	42,1

Ще більш вражаючі тенденції у зміні місткості будинків та пансіонатів відпочинку за регіонами. Збільшення кількості місць спостерігалось тільки у Волинській, Кіровоградській, Львівській та Полтавській областях. Слід зауважити, що таке збільшення значним чином зумовлене перепрофілюванням закладів, що надають медичні послуги, та будівництвом нових. За іншими регіонами відбулося істотне скорочення, а по окремих – повне зникнення будинків та пансіонатів відпочинку.

Наведена картина свідчить про істотну деградацію вітчизняної системи відпочинку та її низьку конкурентоспроможність порівняно із закордонною інфраструктурою відпочинку. На думку автора, головним напрямком розвитку даного виду інфраструктури має бути секторна конкуренція, що б дозволяла максимально використовувати рекреаційний потенціал регіонів.

Протягом 2005 р. Україну відвідало 17,6 млн. іноземних туристів, за кордон виїжджало 16,5 млн. українських туристів.

Введення безвізового режиму в'їзду до України для громадян європейських та низки інших держав світу сприяло збільшенню в'їзних туристичних потоків загалом на 14%. Зокрема, кількість подорожуючих в Україну громадян країн ЄС у 2005 р. становила 6,3 млн. осіб, що на 36 % більше аналогічного показника 2004 року.

За попередніми даними, у розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури було вкладено понад 1 млрд. грн., з яких більшість – власні кошти підприємств, понад 32 % – кошти внутрішніх та іноземних інвесторів.

За даними ліцензійного реєстру суб'єктів туристичної діяльності, на 1 січня 2006 р. ліцензії на туроператорську діяльність отримало 3449 суб'єктів господарювання, з них у 2005 р. видано ліцензій на туроператорську діяльність – 1333, на турагентську діяльність – 2116.

Здійснюється інтеграція України у світовий туристичний ринок. Станом на 1 січня 2006 р. укладено 40 міжнародних угод, у тому числі 9 – з країнами ЄС. Готуються до підписання ще близько 30 міжнародних угод з країнами, що є

перспективними для України туристичними ринками. 18 жовтня 2005 р. Україна стала членом Європейської туристичної комісії (ЄТК).

В Україні офіційно визнано та розвиваються 76 неолімпійських видів спорту, у тому числі 25 спортивно-технічних та прикладних. Протягом року на змаганнях Європейського та світового рівня з неолімпійських видів спорту спортсменами України завойовано 191 золоту, 172 срібні та 202 бронзові медалі.

Протягом 2005 року спортсмени-інваліди взяли участь у 7 чемпіонатах світу, 10 чемпіонатах Європи, 10 Кубках світу, на яких здобуто 89 золотих, 59 срібних та 51 бронзову медалі. На XX літніх Дефлімпійських іграх національна збірна команда України виборола 51 нагороду (20 золотих, 17 срібних, 14 бронзових медалей) та зайняла перше загальнокомандне місце серед 85 країн світу.

За рахунок кооперації коштів Державного бюджету України (20 млн. грн.) та місцевих ресурсів облаштовано 175 майданчиків для ігрових видів спорту із синтетичним покриттям. У квітні 2005 р. в ході місячника «Спорт для всіх – спільна турбота» до належного стану приведено понад 5 тисяч спортивних майданчиків.

Показники розвитку спортивних шкіл для дітей за регіонами подано у таблиці 3.15.

Таблиця 3.15

Спортивні школи для дітей за регіонами [155]

(на кінець 2005 р.)

	Дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ)				Спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву (СДЮ-ШОР)				Школи вищої спортивної майстерності (ШВСМ)			
	кількість закладів	питома вага, %	у них дітей	питома вага, %	кількість закладів	питома вага, %	у них дітей	питома вага, %	кількість закладів	питома вага, %	у них дітей	питома вага, %
Україна	1424	100	637814	100	256	100	83163	100	33	100	5261	100
АР Крим	45	3	21232	3	8	3	1678	2	1	3	118	2
області												
Вінницька	56	4	25992	4	5	2	1533	2	1	3	120	2
Волинська	41	3	20020	3	3	1	612	1	1	3	81	2

Продовження табл. 3.15

Дніпропетровська	102	7	47684	7	20	8	8049	10	1	3	347	7
Донецька	106	7	51748	8	22	9	9647	12	1	3	338	6
Житомирська	47	3	15998	3	2	1	929	1	1	3	168	3
Закарпатська	30	2	17420	3	3	1	1001	1	1	3	120	2
Запорізька	49	3	16459	3	15	6	4891	6	1	3	103	2
Івано-Франківська	44	3	24667	4	7	3	2031	2	1	3	82	2
Київська	72	5	31022	5	4	2	953	1	2	6	294	6
Кіровоградська	39	3	16185	3	2	1	718	1	1	3	59	1
Луганська	58	4	31538	5	17	7	7254	9	1	3	134	3
Львівська	81	6	29299	5	21	8	4222	5	2	6	297	6
Миколаївська	44	3	16726	3	18	7	4548	5	1	3	107	2
Одеська	61	4	28639	4	10	4	3478	4	1	3	99	2
Полтавська	55	4	19308	3	5	2	1697	2	1	3	111	2
Рівненська	45	3	20022	3	3	1	969	1	1	3	124	2
Сумська	48	3	18127	3	4	2	1022	1	1	3	87	2
Тернопільська	36	3	13088	2	5	2	1398	2	1	3	108	2
Харківська	101	7	61111	10	15	6	3947	5	2	6	549	10
Херсонська	43	3	15404	2	8	3	2551	3	1	3	149	3
Хмельницька	54	4	24802	4	2	1	843	1	1	3	108	2
Черкаська	44	3	17562	3	2	1	680	1	1	3	43	1
Чернівецька	37	3	16423	3	2	1	355	0	—	—	—	—
Чернігівська	45	3	14657	2	7	3	2144	3	—	—	—	—
Довідково												
Київ	31	2	17750	3	42	16	14383	17	6	18	1447	28

Як видно з таблиці 3.15, більшість об'єктів дитячої спортивної інфраструктури сконцентрована у найбільш розвинених регіонах: Дніпропетровській, Донецькій, Львівській, Харківській областях та у м. Київ. За всіма іншими регіонами рівень розвитку дитячої спортивної інфраструктури є значно нижчим та потребує удосконалення та розвитку.

Поліпшилась матеріально-технічна база суб'єктів сфери фізичної культури і спорту. Фінансування баз олімпійської та параолімпійської підготовки здійснено в обсязі 35,97 млн. грн., у тому числі на проведення робіт з капітального ремонту, реконструкції спортивних об'єктів, придбання спортивного обладнання та інвентарю – майже 3,3 млн. грн., поточних трансфертів і субсидій на утримання – 3 млн. гривень.

Українські спортсмени взяли участь у 16 чемпіонатах світу (з олімпійських видів спорту), на яких здобули 4 золоті, 5 срібних, 12 бронзових медалей; у

14 чемпіонатах Європи (з олімпійських видів спорту) – 10 золотих, 8 срібних та 15 бронзових медалей.

Указом Президента України від 11.07.05 № 1071 засновано 140 стипендій Президента України для видатних спортсменів та тренерів України з олімпійських видів спорту у розмірі: 9 тис. грн. на місяць спортсменам, які зайняли перше чи друге місце на Олімпійських іграх або перше місце на чемпіонатах світу, та їх тренерам; 6 тис. грн. на місяць – спортсменам, які посіли третє місце на Олімпійських іграх або друге місце на чемпіонатах світу, та їх тренерам; та 4 тис. грн. на місяць – спортсменам, які посіли третє місце на чемпіонатах світу або перше місце на чемпіонатах Європи, та їх тренерам.

3.4. Інфраструктура комунально-побутового споживання

Однією з визначальних інфраструктурних функцій забезпечення функціонування територіальної громади є забезпечення можливостей споживання населенням усього спектру комунальних послуг та можливості задоволення потреб у купівлі товарів побутового вжитку та продуктів харчування.

Успішне вирішення проблем задоволення потреб людей залежить насамперед від темпів зростання виробництва товарів народного споживання.

За роки економічної кризи відбулася істотна трансформація торговельної інфраструктури. Торговельна інфраструктура є достатньо складною системою, проте за п'ятнадцятирічний період можна виділити два етапи. Перший етап – становлення ринкової торговельної системи, що проявлялося у розквіті дрібних форм у торгівлі, зростанні кількості ринків, кіосків, лоткової торгівлі та ін. Другий етап – стандартизація та упорядкування системи торгівлі, поступовий занепад кіосків, лоткової торгівлі та ринків і розвиток мережі магазинів та супермаркетів.

Трансформація торговельної інфраструктури відбувається під впливом ринкових відносин, та у боротьбі за покупця головним чинником є скорочення

витрат обігу та зниження роздрібних цін. У літературі приділяється увага цій проблемі.

«Нині склалася така ситуація, що відсутність економічної зацікавленості у підприємств випускати дешеві товари поглибилася загальним скороченням виробництва, а утримання фінансової нестабільності за рахунок «накручування» цін на продукцію вступає у суперечність з кінцевою метою виробництва – споживанням» [129].

На сучасному етапі пріоритетними напрямками розвитку торговельної інфраструктури є створення оптових споживчих ринків у вигляді відкритих акціонерних товариств, корпоративних аграрних бірж, аукціонів, «реанімації» оптових торговельних баз, об'єднання інвестицій із закордонними компаніями для розвитку консигнаційних, лізингових фірм, селянських торгових домів.

Значний інфраструктурний потенціал має споживча кооперація. У ній сконцентровано більше 280 оптових торговельних баз, близько 1400 овоче- та картоплесховищ, 260 складів-холодильників, 410 заготівельних організацій районного масштабу, 18,5 тис. продовольчих магазинів та 11 тис. підприємств громадського харчування. Крім того, споживча кооперація володіє 930 продовольчими ринками, які розташовані майже в усіх областях України. Уся мережа функціонує нині на 25-30% своєї потужності і може вдало інтегруватися в єдину ринкову інфраструктуру АПК.

Таким чином, інфраструктура, що формується, охоплює існуючі і принципово нові організаційні форми, покликані забезпечити різні стадії процесу обміну кінцевого продукту. Її життєздатність і ефективність залежатиме від багатьох факторів, у тому числі від рівня наукового обґрунтування формування відповідної інфраструктури.

З кожним роком все більше зростають обсяги споживання послуг. Показники розвитку системи торгівлі були розглянуті вище, тож для повноти огляду розглянемо показники споживання послуг.

За січень-травень 2006 р. споживачам реалізовано різноманітних послуг на суму 36,9 млрд. грн., що більше від обсягу відповідного періоду минулого

року на 17,2% (з урахуванням зміни цін). У середньому одним підприємством було реалізовано послуг на 800,2 тис. грн. Значення цього показника було найбільшим на підприємствах міст Києва, Севастополя та Одеської області (2876,1 тис. грн. до 1077,9 тис. грн.) (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Динаміка обсягу реалізованих послуг

	Обсяг реалізованих послуг (у ринкових цінах*), млн. грн.		Частка послуг, реалізованих населенню у загальному об- сязі, %	Темп зростання (зменшення) обсягу реалізованих по- слуг, у порівнянних цінах, у % до попе- реднього місяця
	Усього	у тому числі ре- алізовано насе- ленню		
2005 рік				
травень	6242,2**	1846,9**	29,6**	100,7**
червень	6701,3	2136,1	31,9	106,3**
липень	6915,7	2274,1	32,9	102,6
серпень	7444,9	2399,5	32,2	106,8
вересень	7276,6	2245,9	30,9	94,0
жовтень	7262,7	2231,9	30,7	99,3
листопад	7342,9	2139,0	29,1	100,6
грудень	8050,9	2337,1	29,0	109,4
2006 рік				
січень	6719,3	2103,5	31,3	83,1
лютий	6865,3	2077,8	30,3	101,7
березень	7747,7	2250,5	29,0	112,6
квітень	7473,5	2185,0	29,2	96,3
травень	8083,6	2454,6	30,4	107,3

* включаючи ПДВ

** уточнені на підставі даних звітів підприємств за травень 2006 р.

У травні порівняно з відповідним місяцем минулого року на 0,8 в.п. збільшилася частка послуг, реалізованих населенню, і становила 30,4% загального обсягу реалізованих послуг. Переважно населенню надавали послуги підприємства освіти, фотографії, ветеринарної діяльності та індивідуальних послуг (від 86,5% до 73,4% загального обсягу). Поряд з цим, порівняно з травнем 2005 року частка послуг, виконаних для населення, зменшилась з таких видів діяльності: секретарських послуг, послуг з перекладу та експедиторської роботи; ре-

монту предметів особистого користування і домашнього вжитку; підбору та забезпечення персоналом (на 17,7 – 6,5 в.п.).

Серед регіонів найбільшою частка послуг, реалізованих населенню, була у Чернівецькій області, Автономній Республіці Крим та Хмельницькій області (від 45,9 до 40,6%).

У таблиці 3.17 наведено дані діяльності підприємств сфери послуг. Як видно з таблиці, за аналізований період найменший обсяг послуг надано у Тернопільській області – 57,7 млн. грн. Найбільший обсяг послуг припадає на м. Київ – 2466,4 млн. грн. (30,5%), Одеську область – 840,2 млн. грн. (10,4%) та Донецьку – 725,4 млн. грн. (9,0%). Отже, майже 50% від загального обсягу реалізованих послуг зосереджено у трьох областях. Така ж тенденція простежується і за відповідний період минулого року. Що стосується обсягу послуг, реалізованих населенню, то у травні 2006 року найбільше послуг населенню було надано у м. Київ та Донецькій області – 656,3млн грн. та 229,3 млн грн. відповідно.

Таблиця 3.17

Діяльність підприємств сфери послуг за регіонами у 2006 році

	Обсяг реалізованих послуг (у ринкових цінах*)				Обсяг послуг, реалізованих населенню			
	за травень		за відповідний місяць минулого року		за травень		за відповідний місяць минулого року	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Україна	8083,6	100,0	6242,2	100,0	2454,6	100,0	1846,9	100,0
АР Крим	341,1	4,2	271,3	4,3	141,1	5,7	100,4	5,4
Області:								
Вінницька	101,3	1,3	86,4	1,4	33,5	1,4	26,8	1,5
Волинська	85,4	1,1	62,0	1,0	30,8	1,3	23,9	1,3
Дніпропетровська	472,2	5,8	348,3	5,6	168,9	6,9	120,4	6,5
Донецька	725,4	9,0	517,3	8,3	229,3	9,3	133,1	7,2
Житомирська	70,6	0,9	56,8	0,9	27,6	1,1	23,3	1,3
Закарпатська	90,8	1,1	67,9	1,1	28,8	1,2	20,7	1,1
Запорізька	200,4	2,5	160,4	2,6	75,6	3,1	59,4	3,2
Івано-Франківська	87,9	1,1	57,6	0,9	27,5	1,1	18,4	1,0
Київська**	178,6	2,2	133,5	2,1	43,0	1,8	33,7	1,8
Кіровоградська	117,6	1,5	89,4	1,4	26,3	1,1	19,3	1,0
Луганська	195,9	2,4	154,4	2,5	64,5	2,6	51,7	2,8

Львівська	485,1	6,0	397,6	6,4	136,1	5,5	86,5	4,7
Миколаївська	169,4	2,1	128,1	2,1	32,5	1,3	26,3	1,4
Одеська	840,2	10,4	690,5	11,1	147,9	6,0	105,7	5,7
Полтавська	138,9	1,7	94,8	1,5	43,0	1,8	30,0	1,6
Рівненська	105,4	1,3	85,0	1,4	28,9	1,2	22,1	1,2
Сумська	84,8	1,0	65,0	1,0	32,8	1,3	24,3	1,3
Тернопільська	57,7	0,7	43,1	0,7	23,4	1,0	18,7	1,0
Харківська	434,8	5,4	327,3	5,2	164,2	6,7	118,7	6,4
Херсонська	113,6	1,4	87,3	1,4	32,8	1,3	25,2	1,4
Хмельницька	69,4	0,9	50,9	0,8	28,2	1,1	18,4	1,0
Черкаська	94,5	1,2	74,2	1,2	34,9	1,4	25,0	1,4
Чернівецька	63,7	0,8	48,9	0,8	29,3	1,2	22,7	1,2
Чернігівська	76,5	0,9	63,2	1,0	24,4	1,0	20,3	1,1
Довідково:								
м. Київ	2466,4	30,5	1904,1	30,5	656,3	26,7	560,1	30,3

*включаючи ПДВ

**не включені обсяги підприємств «Авіалінії України», «Аеросвіт» та а/п «Бориспіль», оскільки порядок ведення бухгалтерського обліку цих підприємств не дозволяє розподілити обсяги послуг за регіонами

Це більше 35% від загального обсягу послуг, наданих населенню у відповідний період. А в Автономній Республіці Крим, Дніпропетровській, Одеській, Львівській та Харківській областях населенню надано 30,8% послуг від загального обсягу. Тобто, лише 33,3% наданих населенню послуг припадає на всі інші області. Найменше послуг населенню було надано у Чернігівській області – 1% від загального обсягу по Україні. У минулому році спостерігається відповідна тенденція.

Таким чином, аналіз рівня розвитку інфраструктури ринку послуг дозволяє робити висновок відносно його структурних характеристик та стверджувати, що половина послуг, що надаються в Україні, припадає на два регіони та місто Київ. Слід зауважити, що в цих регіонах сконцентровано тільки 20% населення. Що стосується послуг, наданих безпосередньо населенню, то на сім регіонів, де сконцентровано 43% населення, припадає дві третини загальноукраїнського споживання послуг. Нерівномірність розподілу споживання послуг, на думку автора, може пояснюватися як структурними факторами: недостатність розвитку інфраструктури послуг, їх концентрація у великих та розвинених регіонах, – так і недоліками системи обліку та тіньовим характером надання окремих видів послуг.

Істотною частиною інфраструктури сектору комунального споживання є

житлово-комунальне господарство. У цьому секторі сконцентрована істотна кількість проблем, зумовлених його дотаційністю, високою витратністю, нестачею коштів на відновлення мереж. Фінансування відновлення житлово-комунального господарства здійснюється за рахунок коштів комунальних підприємств та місцевих бюджетів, але ці джерела покривають тільки поточні витрати, «латання дірок», не забезпечуючи необхідного розвитку.

У літературі майже не розглядаються проблеми особливостей регіонального розвитку житлового сектору у ринкових умовах та забезпечення громадян житлом на нових засадах, роль громадян в управлінні місцевим житловим фондом.

Загальну характеристику тенденцій розвитку житлової інфраструктури можна дати виходячи з рівня забезпечення населення житлом за регіонами (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Забезпеченість населення житлом за регіонами

(у середньому на одну особу; м² загальної площі)

	1990	1995	2000	2005	Темпи зростання 2005 до 1990
Україна	17,8	19,2	20,7	22	124%
АР Крим	14,8	16,9	18	19	128%
області					
Вінницька	21	22,5	24,1	25,4	121%
Волинська	17,2	18,2	19,2	19,5	113%
Дніпропетровська	17,7	20	21,2	22,5	127%
Донецька	17,9	18,4	20,2	21,5	120%
Житомирська	18,8	20,7	22,5	23,3	124%
Закарпатська	16,9	18,4	19,8	21,1	125%
Запорізька	17,6	18,5	19,9	21,4	122%
Івано-Франківська	17,5	18,4	20	21,6	123%
Київська	20,4	22,9	25,9	27,7	136%
Кіровоградська	19,1	20,2	21,9	23,2	121%
Луганська	18,4	19,4	21,1	23,2	126%
Львівська	16,1	17,2	18,6	19,8	123%
Миколаївська	17,5	17,5	20,2	21,2	121%
Одеська	17,3	18,6	19,5	21	121%
Полтавська	18,7	19,8	21,9	23,4	125%
Рівненська	17,8	18,4	19,5	20,1	113%
Сумська	18,1	19,4	20,5	22	122%
Тернопільська	17,7	18,6	20,5	21,7	123%

Продовження табл. 3.18

Харківська	17	18,7	20,5	21,6	127%
Херсонська	17,5	18,3	20,2	21,4	122%
Хмельницька	19,1	20,2	22	23,4	123%
Черкаська	20,2	21,5	23,5	25,3	125%
Чернівецька	17,5	18,9	20,2	21,3	122%
Чернігівська	18,8	20,1	22,2	24	128%
Довідково					
Київ	16,7	18,4	18,7	20,2	121%

Як видно з таблиці 3.18, за п'ятнадцятирічний період відбулося збільшення майже на 25% житлової площі, що припадає на одного жителя. Найвищий рівень забезпечення житлом спостерігався у Вінницькій області. У 2005 році її випередила Київська. Найбільше зростання спостерігалось у Київській області, що, на думку автора, зумовлене активізацією будівництва у передмістях столиці. Найнижчий рівень зростання забезпечення житловою площею спостерігався у Рівненській та Волинській областях. Найнижчий показник забезпечення житловою площею спостерігається у Криму, що, на думку автора, не зовсім точно відбиває реальну картину, оскільки в цьому регіоні значна частина житла, особливо у періоди літнього відпочинку, перетворюється на готелі. Проте слід зауважити, що загалом рівень забезпеченості населення житлом в Україні є низьким. У розвинених країнах світу цей показник у 2-2,5 разу більший.

Близько третини населення України проживає в незадовільних умовах: гуртожитках, комунальних квартирах, приміщеннях із забезпеченістю менше ніж 9 кв. м житлової площі на одну людину, непридатних для проживання приміщеннях, тоді як державні кошти, що спрямовуються на спорудження житла, незначні та постійно зменшуються [70].

Останнім часом в більшості регіонів надії на вирішення вказаних проблем покладаються на впровадження ринкових механізмів у ЖКГ та розвиток конкурентних відносин. Помітним є розвиток ринкових відносин та створення конкурентного середовища у сфері вулично-дорожнього господарства, санітарної очистки та похоронної справи, де із загальної кількості суб'єктів господарювання частка підприємств приватної або колективної власності становить від-

повідно 39%. Крім того, на ринку ритуальних послуг працює 636 приватних підприємців.

Приватизація квартир не вирішила питання створення ефективного власника житла, хоча на початок року рівень приватизації державного житлового фонду становив 81,5%.

Повільно відбувається процес утворення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, які більш ефективно управляють будинками. Станом на 1 липня 2005 р. (за оперативною інформацією) їх налічується чотири тисячі, загальна площа, якою вони володіють і управляють, становить лише 18 млн. кв. м, або 4 % багатоквартирного житлового фонду.

Недостатньо залучаються до сфери утримання житла приватні підприємства, усього їх налічується 417. Вони надають послуги з утримання будинків і прибудинкових територій лише у 14,1% багатоквартирного житлового фонду.

Серед позитивних результатів у роботі галузі слід вважати прискорення темпів погашення реструктуризованої заборгованості за житлово-комунальні послуги, спожиті газ та електроенергію. За період з 2003 р. по травень 2005 р. населенням було укладено 2213,5 тис. договорів на погашення такої заборгованості на загальну суму 1387,6 млн. грн., а внесені платежі за цей період досягли 359,9 млн. грн., що становить 25,9 % від суми, на яку були укладені договори, у той час як на 10.01.2005 ці платежі становили 20,8%.

Поліпшився стан розрахунків енергоносії підприємств тепло- та водопостачання за. Рівень проплат за спожиту електроенергію підприємств водопровідно-каналізаційного господарства становить 83,2% проти 81,7% у відповідний періоді минулого року. Підприємства комунальної теплоенергетики розраховувалися за спожитий природний газ на 83,3% (у відповідний період 2004 року – на 75,2%).

З початку року внаслідок підвищення життєвого рівня значно скоротилася кількість сімей, які отримують субсидії, та відносно – розміри бюджетних коштів, які спрямовувалися на цю ділянку. Станом на 1 червня 2005 р. кількість сімей-учасників програми житлових субсидій, які одержували субсидії для від-

шкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, становила 3,7 % від загальної кількості сімей. Зокрема, серед регіонів найменша питома вага сімей, які отримували субсидії, у м. Севастополь, Луганській, Івано-Франківській, Дніпропетровській, Київській, Львівській та Донецькій областях.

Загальна картина рівня надання субсидій населенню подана у табл. 3.19.

Таблиця 3.19

Надання населенню субсидій за регіонами у 2005 р.

	Для відшкодування витрат на оплату			
	житлово-комунальних послуг		газу та палива	
	кількість сімей, яким призначено субсидії, тис.	загальна сума призначених субсидій, тис. грн.	кількість сімей, яким призначено субсидії, тис.	загальна сума призначених субсидій, тис. грн.
Україна	1422,8	43603,4	646,9	170648,9
АР Крим	32,9	408,5	23,7	6632,3
області				
Вінницька	61,5	1504,2	89,2	23332,8
Волинська	31,1	1006,6	11,2	2209
Дніпропетровська	77,2	2600,3	13,6	4845,8
Донецька	187,5	7226,7	18,1	3981,6
Житомирська	54,5	1017,8	39,6	7389,8
Закарпатська	29,1	912,1	16	2911,7
Запорізька	55,2	1654,9	19,3	4736,6
Івано-Франківська	33,7	1872,9	13	2590,5
Київська	50,8	1928,2	23,1	6399,8
Кіровоградська	55,3	1430	36,8	10867,7
Луганська	45,6	1282,2	9,2	1906,4
Львівська	70	3664,8	15,7	3558,7
Миколаївська	27,1	353,3	20,4	7182,2
Одеська	44,3	1301,7	36	11061,4
Полтавська	46,1	1458,1	15,7	4831,1
Рівненська	23,3	1100,6	9,9	1964,7
Сумська	61,6	1401,5	37,3	11832,3
Тернопільська	37	930,4	17,2	4740,6
Харківська	128,4	4095,2	25,1	8323,5
Херсонська	31	658,5	17,7	4954,9
Хмельницька	57,8	1280,2	43,8	10509,4
Черкаська	63,7	1534,4	46,6	13575,8
Чернівецька	25,6	387,1	23,3	5744,4
Чернігівська	48,9	1129,5	24,6	4378,1
Довідково				
Київ	41,6	1426,9	0,1	26,1

Беззаперечними лідерами з субсидіювання житлово-комунальних послуг є Донецька та Харківська області, на які припадає 25% загальних сум житлово-комунальних субсидій. За обсягами субсидіювання витрат населення на газ та паливо лідером є Вінницька область, на яку припадає майже 14% усього обсягу фінансування субсидій даного виду.

У січні-травні 2005 р. загальна сума субсидій готівкою, отриманих сім'ями для відшкодування витрат на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, становила 105,6 млн. гривень. Питома вага сімей, яким субсидію призначено виходячи з 15-відсоткового середньомісячного сукупного доходу, у загальній кількості її отримувачів становить 43% від загальної кількості отримувачів житлових субсидій, або зменшилася порівняно з відповідним періодом минулого року майже у 2 рази.

Субсидії на оплату житлово-комунальних послуг у 2005 р. отримувало 5,8 % кількості сімей в Україні. Проте внаслідок недостатнього контролю з боку керівництва регіональних підрозділів праці та соціального захисту населення ще мають місце випадки нецільового використання коштів, які асигнуються з Державного бюджету на виплату державної допомоги та субсидій.

Однак головною проблемою розвитку житлово-комунального господарства залишається зменшення заборгованостей, що істотно обмежують його роботу. З одного боку – заборгованість населення за спожиті послуги, а з іншого – заборгованість держави по субсидіюванню житлово-комунальних послуг. Важливою функцією інфраструктури у цьому аспекті є удосконалення системи стягнення заборгованості.

Проблеми розвитку інфраструктурного забезпечення житлово-комунального господарства полягають у вирішенні таких питань:

- нестабільність фінансового стану житлово-комунального господарства через хронічну збитковість, зростання дебіторської та кредиторської заборгованості. Збитковість підприємств також впливає на їх заборгованість перед енергопостачальниками за паливно-енергетичні ресурси, яка виникає внаслідок постій-

ного зростання цін на енергоносії; відсутність нормативно-правового регулювання своєчасного відшкодування підприємствам галузі коштів за обслуговування пільгової категорії громадян; неприйняття органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями рішень про встановлення самоокупних тарифів на житлово-комунальні послуги для населення;

- створення системи чіткого контролю за тарифами та співвіднесення їх з реальними витратами виробників;

- низькі темпи розвитку конкурентного середовища на ринку послуг з управління багатоквартирними будинками та їх утримання через суміщення функцій управління і господарської діяльності житлово-експлуатаційними підприємствами та недосконалість законодавчих норм щодо стимулювання утворення ОСББ (укладення договорів між співвласниками багатоквартирних будинків та управителями, у разі нестворення ОСББ стимулювання залучення суб'єктів підприємництва та малих підприємств у сферу надання житлово-комунальних послуг тощо);

- зростання бюджетної заборгованості за надані субсидії перед організаціями-надавачами житлово-комунальних послуг. Якщо з початку 2005 р. заборгованість становила 3,5 млн. грн., то на кінець квітня вона зросла у 2,3 разу до 8,1 млн. гривень. Заборгованість бюджетів з виплати сім'ям субсидій готівкою для відшкодування витрат на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива на кінець травня 2005 р. значно зросла порівняно з початком року і становила 31,7 млн. гривень;

- відсутність цільового фінансування надзвичайно зношених основних фондів та систем інженерного забезпечення житлово-комунального господарства;

- розподіл функцій замовника, виробника та виконавця житлово-комунальних послуг між різними суб'єктами, розвиток ринкових відносин та становлення договірних відносин між ними.

3.5. Інфраструктура соціально-економічного забезпечення

Система інфраструктурного забезпечення територіальної громади гарантує виконання ряду суспільних функцій економічного утримання та соціальної допомоги тій частині територіальної громади, що вже чи ще не в змозі забезпечити своє існування. Рівень розвитку такої інфраструктури є визначальним чинником, що характеризує рівень розвитку суспільства взагалі. Її особливістю є загальнодержавний характер, що проявляється у єдиному нормативно-правовому полі системи соціального забезпечення. Проте реалізація системи соцзабезпечення здійснюється на регіональному рівні, і її ефективність значною мірою зумовлена регіональними чинниками, у першу чергу наповненістю джерел фінансування заходів соціального захисту.

Упродовж 2005 р. у сфері соціального страхування значно підвищено соціальний захист громадян у разі настання безробіття, тимчасової непрацездатності, вагітності, пологів, народження дитини, догляду за нею, нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Допомогу при народженні дитини, за соціальним страхуванням, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності з 1 квітня 2005 р. збільшено до 8497,6 грн. (на 1 січня 2005 р. її розмір становив лише 1550 гривень). Сума витрат на виплату цієї допомоги (у підвищеному розмірі) у 2005 р. становила майже 1035,6 млн. грн., що в 6 разів більше, ніж у 2004 році.

Розмір допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку збільшено з 90 грн. до 108,67 грн. (з урахуванням індексації).

Розмір допомоги на поховання застрахованим особам підвищено до 1000 грн. (більш ніж на 40% порівняно з 2004 роком). З 1 січня 2006 р. розмір цієї допомоги підвищено ще на 20%.

Розмір допомоги на поховання у разі смерті безробітного збільшується відповідно до зростання прожиткового мінімуму для працездатних осіб (2004 р. – 379,5 грн., 2005 р. – 453 грн., з 1 січня 2006 р. – 483 гривні).

У 2005 р. як допомогу малозабезпеченим сім'ям щомісячно отримували 381 тис. сімей, загальні нарахування перевищили 1,2 млрд. гривень. Заборгованість відсутня.

Функціонування системи пенсійного забезпечення на сьогоднішній день базується на інфраструктурі Пенсійного фонду. Протягом 2005 р., за оперативними даними, до бюджету Пенсійного фонду з усіх джерел фінансування надійшло 65,7 млрд. грн., власні надходження становили 42,7 млрд. грн. (102,6 % планових показників). Загальний обсяг видатків на виплату пенсій та грошової допомоги склав 64,1 млрд. грн., що на 24,8 млрд. грн. більше, ніж у 2004 році. З Державного бюджету на фінансування пенсійних програм та покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду для виплати пенсій надійшло 22,8 млрд. грн., що становить 34,6 % загального обсягу надходжень.

У результаті перерахунків розмірів пенсій, що здійснювалися протягом року, зріс середній розмір пенсійної виплати: порівняно з початком року – на 21,6 % – і становив на кінець року 384,64 гривень.

З урахуванням проведених підвищень, забезпечено виплату пенсій у повному обсязі в усіх регіонах.

У 2005 р. органами Пенсійного фонду призначено майже 728 тис. пенсій, що на 18 тис. більше, ніж у 2004 р., здійснено 23 перерахунки пенсій різними категоріям громадян. Зокрема, перераховано пенсії 12,4 млн. пенсіонерів (які мають страховий стаж не менше ніж 25 і 20 років – відповідно для чоловіків та жінок) у зв'язку із встановленням, з 12 січня 2005 р. мінімального розміру пенсії за віком у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (у 2005 р. – 332 грн.). Для порівняння: у 2004 р. розмір мінімальної пенсії становив лише 92,47 грн., або 34,5 % прожиткового мінімуму.

Також перераховано пенсії 1,4 млн. пенсіонерів відповідно до ст. 42 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у зв'язку із зростанням величини середньої заробітної плати, пенсії ліквідаторам аварії на ЧАЕС, державним службовцям, працівникам прокуратури, льотно-

випробувального складу цивільної авіації та членам льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації тощо.

У 2005 р. збільшено розмір соціальної пенсії. Відповідно до статті 59 Закону «Про Державний бюджет України на 2005 рік» з 1 квітня забезпечено виплату інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам різниці між розміром державної соціальної допомоги та пенсією. Проведено перерахунок пенсій по інвалідності 422,5 тис. пенсіонерів згідно з пунктом 2 статті 33 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Відновлено виплату соціальних пенсій 13,2 тис. пенсіонерів на підставі Закону від 31.05.05 № 2603 «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», а також призначено державну соціальну допомогу на догляд 50 тис. пенсіонерів.

Навантаження інфраструктури пенсійного фонду за регіонами є нерівномірним. Як видно з таблиці 3.20, найбільша частина пенсіонерів зареєстрована у Донецькій та Дніпропетровській областях, на які припадає відповідно 10,6% та 7,5% від загальної кількості пенсіонерів в Україні, що в цілому відповідає загальному розподілу населення. За кількістю пенсіонерів на 1000 осіб населення спостерігаються істотні розбіжності. Найбільший рівень пенсіонерів у розрахунку на 1000 осіб спостерігається у Чернігівській та Черкаській областях, де він перевищує середньоукраїнський показник відповідно на 11,6% та 17,6%. Найнижчий рівень пенсіонерів на 1000 осіб населення спостерігається у Закарпатському регіоні, де він нижчий від середньоукраїнського на 21,9%. Таким чином, можна стверджувати, що навантаження інфраструктури пенсійного фонду за регіонами України є нерівномірним, що потребує обліку при розробці заходів розвитку інфраструктури пенсійного забезпечення.

Кількість пенсіонерів за регіонами

(на початок 2006 р.)

	Усього, осіб	Частка регіону	На 1000 населення	У відсотках до середньо-українського рівня
АР Крим області	558390	4,0%	283	94,0%
Вінницька	552214	3,9%	326	108,3%
Волинська	293952	2,1%	283	94,0%
Дніпропетровська	1057925	7,5%	307	102,0%
Донецька	1484942	10,6%	322	107,0%
Житомирська	438047	3,1%	329	109,3%
Закарпатська	291877	2,1%	235	78,1%
Запорізька	563426	4,0%	303	100,7%
Івано-Франківська	380414	2,7%	274	91,0%
Київська	567433	4,0%	323	107,3%
Кіровоградська	333930	2,4%	315	104,7%
Луганська	784614	5,6%	326	108,3%
Львівська	719189	5,1%	281	93,4%
Миколаївська	350862	2,5%	288	95,7%
Одеська	663367	4,7%	277	92,0%
Полтавська	501201	3,6%	324	107,6%
Рівненська	318780	2,3%	276	91,7%
Сумська	390538	2,8%	319	106,0%
Тернопільська	325288	2,3%	293	97,3%
Харківська	824670	5,9%	293	97,3%
Херсонська	319503	2,3%	284	94,4%
Хмельницька	443262	3,2%	323	107,3%
Черкаська	449811	3,2%	336	111,6%
Чернівецька	244266	1,7%	270	89,7%
Чернігівська	410213	2,9%	354	117,6%
Довідково				
Київ	668600	4,8%	252	83,7%

З метою удосконалення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування у 2005 р. розроблено та подано на розгляд Верховної Ради проект Закону «Про єдиний соціальний внесок» (реєстр. № 2122-2 від 06.09.05). Законопроектом передбачається запровадження в Україні єдиного соціального внеску, зосередження функцій, пов'язаних з формуванням страхових коштів (збору, обліку, контролю за повнотою і своєчасністю сплати єдиного соціального внеску), та ведення єдиної для всіх фондів інформаційної бази в одному органі – Пенсійному фонді, що має забезпечити прозорість фінансових потоків,

підвищити платіжну та звітну дисципліну платників страхових внесків, збільшення надходження до фондів та цільове використання страхових коштів.

З метою посилення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування та забезпечення прозорості та публічності діяльності фондів підготовлено та подано на розгляд Кабінету Міністрів проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України з питань загальнообов'язкового державного соціального страхування», яким передбачена обов'язковість публікації в установлені терміни в офіційних виданнях Верховної Ради та Кабінету Міністрів звітів про виконання бюджетів фондів з детальним розшифруванням витрат. У зазначеному законопроекті також передбачено здійснення попередньої експертизи постанов правлінь фондів соціального страхування, які не підлягають державній реєстрації.

З метою подальшого реформування пенсійної системи схвалено Стратегію розвитку пенсійної системи (розпорядження Кабінету Міністрів від 15.12.05 № 525), основними напрямками реалізації якої є підвищення ролі страхових принципів, забезпечення фінансової стабільності солідарної та запровадження накопичувальної складової пенсійної системи. Реалізація Стратегії дасть змогу відновити фінансову стабільність пенсійної системи, збільшити розмір пенсійних виплат, підвищити довіру населення до пенсійної системи, продовжити розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення тощо.

Задля забезпечення інформаційно-технологічних та технічних умов для створення накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, Кабінетом Міністрів прийнято постанову від 14.09.05 № 909 «Про проведення експерименту зі створення автоматизованої системи Накопичувального фонду». Відповідний експеримент розпочато з 1 грудня 2005 р. у Жидачівському та Сокальському районах Львівської області. За результатами експерименту, який триватиме до 31 жовтня 2006 р., буде визначено механізм запровадження у цілому в Україні інформаційно-технологічної системи обліку обов'язкових пенсійних накопичень громадян.

Станом на 1 січня 2006 р. повністю пройшли процедуру реєстрації та отримали свідоцтво про реєстрацію фінансової установи 54 недержавні пенсійні фонди, з яких 42 – відкриті, 8 корпоративні та 4 професійні.

Органами Пенсійного фонду України проведено прийом до «Системи персоніфікованого обліку відомостей» та обробку первинної річної звітності страхувальників, підготовлено бази даних та передано їх до Центру. Зібрано та введено до баз даних понад 25 млн. бланків (записів) первинної звітності за 2004 р., виготовлено 15,3 млн. свідоцтв про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

У рамках Єдиного вікна між Пенсійним фондом та Держпідприємництвом здійснюється обмін інформацією з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, запроваджено взяття на облік платників страхових внесків – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – на підставі даних державного реєстру.

Незважаючи на позитивні зрушення, що відбулися у сфері пенсійного забезпечення, проблемним на сьогодні питанням залишається борг підприємств, установ, організацій (включаючи пеню і фінансові санкції) зі сплати страхових внесків до Пенсійного фонду. Його сума збільшилась порівняно з початком року на 196,4 млн. грн. (на 18 %) і на 1 січня 2006 р. становила 1289,5 млн. грн., у тому числі по страхових внесках – 1068,6 млн. грн. (зростання з початку 2005 р. на 165,8 млн. грн., або на 18,4 %).

Найбільші борги мають підприємства Луганської області (206 млн. грн.), Донецької (129,8 млн. грн.), Харківської (89 млн. грн.) та Автономної Республіки Крим (92,1 млн. грн.), що становить 40 % від загальної суми по Україні. Лише в Івано-Франківській, Полтавській, Харківській та Херсонській областях зменшено заборгованість по страхових внесках.

Борг платників, щодо яких порушено справу про банкрутство або визнано банкрутами, на 1 січня 2006 р. становив 573,4 млн. грн., або 44,5% від загальної суми боргу.

Збільшення боргу обумовлено: несплатою страхових внесків з нарахованої заробітної плати в установлені чинним законодавством терміни, виплатою заборгованої заробітної плати за рішенням суду без сплати внесків до Пенсійного фонду, погашенням заборгованості по заробітній платі підприємствами-банкрутами без відповідної сплати страхових внесків.

Інфраструктурне забезпечення соціального захисту має бути інформаційно-обґрунтованим. З цією метою розвивається функціонування Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги (ЄДАРП), що дозволило облікувати та підтримувати в актуальному стані інформацію про ветеранів війни, ветеранів праці, постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи, ветеранів військової служби та ветеранів органів внутрішніх справ, реабілітованих та інші пільгові категорії громадян за соціальною ознакою.

Станом на 1 січня 2006 р. до ЄДАРП включено інформацію про 12,1 млн. осіб, які мають право на пільги за соціальною ознакою, що становить орієнтовно 98,9 % від їх загальної чисельності.

Інформація ЄДАРП використовується для перевірки відомостей, отриманих від підприємств-надавачів послуг, та проведення розрахунків; ефективне функціонування ЄДАРП на місцевому рівні можливе за наявності електронного обміну інформацією між надавачами послуг і органами праці та соціального захисту населення. Проте, за повідомленням управлінь праці та соціального захисту, в організаціях-надавачах послуг в основному відсутня комп'ютерна техніка. Так, наприклад, у Волинській області з 242 організацій-надавачів послуг в електронному форматі подають інформацію управлінням праці та соціального захисту населення лише 124.

Значна частина інфраструктурного забезпечення функціонування територіальної громади орієнтована на забезпечення умов існування людей з фізичними вадами та інвалідів.

У таблиці 3.21 наведено кількість інвалідів та кількість уперше визнаних інвалідами за регіонами України.

Показники стану інвалідності за регіонами України

	Кількість інвалідів за регіонами на початок 2006 р.		Кількість уперше визнаних інвалідами					
	Усього	На 1000 населення	Усього			На 1000 населення		
			1995	2000	2005	1995	2000	2005
Україна	2495241	53	261,2	215,2	212,2	65	54	56
АР Крим	116337	59	14,8	13,1	11,3	87	77	70
області								
Вінницька	103765	61	8,1	7,6	7,8	55	53	58
Волинська	66439	64	6	4,7	4	74	58	50
Дніпропетровська	157795	46	19,7	15,7	15,5	64	52	55
Донецька	239706	52	32,7	21,5	24,4	78	53	63
Житомирська	85852	65	7,6	7,4	6,3	65	65	59
Закарпатська	54989	44	3,5	3,4	5,3	37	35	57
Запорізька	89499	48	11,1	8,1	7,9	68	50	52
Івано-Франківська	77842	56	4,7	5,7	5,5	43	51	51
Київська	93106	53	10,8	7,4	7,1	72	50	50
Кіровоградська	52535	50	6,3	4,7	4,6	66	51	54
Луганська	109509	46	11,5	9,8	10,6	51	45	53
Львівська	153149	60	15,6	13,1	11,3	74	61	56
Миколаївська	59531	49	5	5,3	6,2	48	52	63
Одеська	129013	54	12,6	11,8	12,9	62	59	67
Полтавська	80780	52	8,9	7,7	6,6	64	57	52
Рівненська	62106	54	6,3	5,5	5	71	61	57
Сумська	62469	51	7,8	5,6	3,9	70	52	39
Тернопільська	50962	46	4	3,5	4,9	44	38	56
Харківська	145397	52	14,5	12	9,9	58	49	42
Херсонська	50074	45	6	4,6	5	62	48	55
Хмельницька	91174	67	6,3	6	5,7	53	51	52
Черкаська	83525	62	7,7	7	6,2	64	60	57
Чернівецька	40743	45	3	3,3	4	42	45	57
Чернігівська	81842	71	8,9	6,4	5,7	81	61	59
Довідково								
Київ	140624	53	16,1	12,5	12,5	78	58	56

Аналізуючи таблицю 3.21, можна сказати, що найбільше інвалідів на 1000 населення зареєстровано у Чернігівській та Хмельницькій областях.

Найбільша кількість інвалідів сконцентрована у Донецькій, Дніпропетровській, Львівській, Одеській, Харківській областях та АРК, м. Києві.

Вияв інвалідності у регіонах говорить про необхідність розвитку виробничої інфраструктури та соціальної інфраструктури запобігання травматизму, профілактики здорового образу життя та лікування.

Як видно з таблиці, у 2005 році найбільша кількість уперше визнаних інвалідами зареєстрована у Донецькій області – 24,4 тис. чол. Це може бути зумовлено галузевими особливостями промисловості регіону. У цьому регіоні зосереджений значний обсяг небезпечних виробництв, де людина може втратити здоров'я. Зменшення ж кількості інвалідів за аналізований період може пояснюватися приділенням цій проблемі особливої уваги, тобто застосуванням сучасних технологій попередження травматизму і охорони праці, проведенням профілактики травматизму на виробництві. Крім того, чинники виникнення інвалідності мають і невиробничий характер. Наприклад, незастосування сучасних лікарських засобів, що можуть попередити виникнення інвалідності, та інш. Проведені дослідження засвідчили невисокий рівень системи медичного забезпечення в цьому регіоні порівняно із загальноукраїнським рівнем.

До областей з високими темпами зростання інвалідності у розрахунку на 10 тис. населення можна віднести: Донецьку, Одеську, Миколаївську та Автономну Республіку Крим. Найбільша кількість уперше визнаних інвалідами у розрахунку на 10 тис. населення в Автономній Республіці Крим може бути обумовлена міграційним аспектом: кліматичні та рекреаційні особливості цього регіону зумовили розташування на його території багатьох лікувальних центрів, а головне – наявність унікальних природних умов, що впливають на вибір інвалідами окремих груп, що в'їжджають на територію України, постійного місця проживання

У 2005 р. прийнято понад 30 нормативних актів – законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів, спрямованих на створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з особливими потребами. Зокрема, це Закони: «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (від 06.10.05 № 2961), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо професійної і трудової реабілітації інвалідів» (від 06.10.05 № 2960); Укази Президента України: «Про вдос-

коналення державного регулювання у сфері зайнятості населення та ринку праці в Україні» (від 11.07.05 № 1073), «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» (від 01.06.05 № 900), «Про заходи щодо створення сприятливих умов для забезпечення соціальної, медичної та трудової реабілітації інвалідів» (від 27.12.05 № 1845).

Покращанню життєдіяльності інвалідів сприяло збільшення на 58,1 млн. грн. порівняно з 2004 р. фінансування програм щодо їх соціального захисту: загальна сума видатків за цими програмами становила 296 млн. гривень.

Уперше, починаючи з квітня 2005 р., забезпечено виплату державної соціальної допомоги згідно із Законом «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», з урахуванням розмірів прожиткового мінімуму, для відповідних категорій населення без застосування розрахункового розміру.

У 2005 р. кількість центрів (відділень) реабілітації інвалідів та дітей-інвалідів, підпорядкованих місцевим органам праці та соціального захисту населення, становила 296 установ, з яких понад 20 центрів професійної реабілітації інвалідів здійснюють професійне навчання за 32 робітничими професіями.

Державними протезно-ортопедичними підприємствами за рахунок коштів держбюджету у 2005 р. видано 217,6 тис. одиниць протезно-ортопедичних виробів.

У 2005 р. профінансовано заходи із соціально-трудової та професійної реабілітації на суму 109,36 млн. гривень.

Упродовж 2005 р. забезпечено стале функціонування 316 будинків-інтернатів та 746 територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян. Розвивається мережа відділень територіальних центрів, у 2005 р. їх кількість зросла з 1931 до 1979.

Порівняно з 1 січня 2005 р. чисельність людей похилого віку та інвалідів, які проживають у будинках-інтернатах системи, збільшилася майже на тисячу осіб – на сьогодні налічується вже 53,3 тис. таких громадян.

У 2005 р. в санаторіях сфери управління Мінпраці оздоровлено понад 26,3 тис. осіб та в санаторіях-переможцях тендерних торгів – 9053 особи з числа інвалідів, ветеранів війни, що на 2 тисячі більше, ніж у 2004 році.

Але, на жаль, питання оздоровлення інвалідів та ветеранів залишається проблемним: у 2005 р. оздоровлення потребувало 322 тис. осіб, тобто фактично оздоровлено лише 11% від загальної кількості потребуючих.

Органи праці та соціального захисту населення опікують дітей-інвалідів з вадами фізичного та розумового розвитку через мережу 56 дитячих будинків-інтернатів, що функціонують практично в усіх регіонах України. Чисельність волонтерів в Україні становить понад 204 тис. осіб, які обслуговують більше півмільйона потребуючих.

Проблемою залишається недостатня кількість місць для перебування в будинках-інтернатах, що спричиняє чергу до цих установ. Особливо це характерно для м. Києва, Київської, Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Проводилася робота щодо працевлаштування інвалідів. Так, у м. Київ міським центром по роботі з інвалідами реалізується міська програма підтримки малого підприємництва інвалідів. У Вінницькій області в обласному центрі трудової реабілітації інвалідів «Поділля» щорічно проходять курс трудової реабілітації 100 осіб. У Волинській – розпочато реалізацію проекту «Комп'ютер – мій шанс», який допомагає молодим людям з функціональними обмеженнями у здобутті знань, створено Молодіжний Інтернет-Клуб, де ця категорія населення користується безкоштовно мережею Інтернет; у Донецькій – у м. Димитров працює підприємство «Крістіна» Всеукраїнської організації інвалідів «Рада організації інвалідів України»; у Чернігівській – створено центр соціальної реабілітації інвалідів, відкрито творчу майстерню, де молоді інваліди мають можливість творчо розвиватися; Закарпатській – в селі Кваси Рахівського району за фінансової підтримки американської Міжнародної благодійної фундації «Хай-фер прожект Інтернешнл» мешканцям-інвалідам села закуплено 4 ткацькі верстати для виготовлення гуцульських ліжників з овечої вовни, підприємці-

інваліди залучалися до відродження народних промислів: різьбярства та ткацької справи, декоративного мистецтва. У Луганській – обласним відділенням Фонду соціального захисту інвалідів організовано 3-х місячне навчання інвалідів основам підприємницької діяльності. У Київській – на обліку в обласному центрі зайнятості перебувало 119 інвалідів, з них працевлаштовано 45 осіб, у тому числі на заброньовані робочі місця – 24 особи. У Сумській – працевлаштовано 102 особи з числа інвалідів; Фондом соціального захисту інвалідів виділено кошти на оплату за навчання 52 інвалідам у розмірі 99,68 тис. грн.

У м. Київ працевлаштування інвалідів здійснюється у співпраці з громадською організацією «Об'єднання інвалідів-працівників побутових послуг «Побутовець». У Харківській області фондом Харківського обласного відділення соціального захисту інвалідів створювалися робочі місця. Усього в області діють 70 громадських організацій інвалідів, 7 центрів соціальної, трудової і професійної реабілітації інвалідів. За підтримки «Фонду сприяння демократії» Посольства США та Харківської облдержадміністрації Харківською громадською організацією інвалідів міста створено Центр трудової та соціальної реабілітації інвалідів, який займається питаннями підприємницької діяльності; розроблено дві програми їх самозабезпечення та переліки послуг, які надаватимуться Центром. Продовжується робота з відкриття центру соціальної реабілітації інвалідів у м. Чугуїв.

Одним з напрямків інфраструктурного забезпечення є соціальний захист бездомних громадян та осіб, звільнених з місць позбавлення волі. В окремих регіонах прийнято регіональні програми (заходи), спрямовані на розв'язання проблем бездомності. Проте через нестачу коштів у місцевих бюджетах вирішення проблем безпритульних гальмується.

Протягом 2005 р. утворено 5 будинків нічного перебування на 168 місць (у Дніпропетровській, Донецькій, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Херсонській областях), де впродовж року надано послуги 1893 особам, та 8 спеціально відведених місць для надання послуг особам, які не мають житла (на 220 місць), отримали послуги 1762 особи. У Києві функціонують Будинки соціаль-

ного піклування (для нічного перебування), Центр соціальної адаптації для жінок, які не мають певного місця проживання, Центр соціальної адаптації людей похилого віку, інвалідів та інших осіб, які не мають постійного місця проживання.

Основним напрямом роботи з подолання безпритульності є фінансове забезпечення заходів, спрямованих як на профілактику цього явища, так і на реінтеграцію безпритульних громадян, зокрема, на створення мережі закладів соціального захисту для безпритульних громадян.

З метою надання реінтеграційної допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми, спільно з Міжнародною організацією міграції створено центри реінтеграції для зазначеної категорії осіб у Чернівцях, Луцьку та Житомирі, відкривається центр у Сімферополі. Надано допомогу 600 жертвам торгівлі людьми (на 15 % більше, ніж у 2004 році).

У 2005 р. реалізовувалася Комплексна програма протидії торгівлі людьми: розроблено нормативно-правові акти з метою приведення чинного законодавства до норм міжнародного права; підготовлено та розповсюджено майже 3 тис. брошур, листівок та плакатів із зазначеної тематики; проведено понад 300 лекцій; 100 осіб у 20 областях пройшли відповідне навчання з метою надання допомоги жертвам торгівлі людьми.

З метою подальшого вдосконалення цього напрямку роботи розроблено проект Концепції відповідної державної програми на 2006–2010 роки та здійснюються організаційні заходи зі створення Національного бюро з протидії торгівлі людьми.

З метою дотримання Україною гендерних стандартів Верховною Радою прийнято Закон від 08.09.05 № 2866 «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який спрямовано на ліквідацію дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів щодо усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати права, надані їм Конституцією. Розроблено проект Державної програми з утвердження гендерної рівності у суспільстві на 2006 – 2015 роки.

Значна частина інфраструктури соціального захисту орієнтована на молодь. У 2005 р. реалізовувалася державна політика щодо адресної підтримки вразливих верств населення, зокрема, малозабезпечених сімей, сімей з дітьми та сімей, які мають право на призначення житлових субсидій.

На виплату державної допомоги сім'ям з дітьми спрямовано 1686,1 млн. грн., що у 2,6 разу більше, ніж у 2004 році. Збільшилася на 11% порівняно з 2004 р. чисельність одержувачів допомоги, у 2005 р. році щомісячно отримували державну допомогу 985,1 тис. осіб.

Майже в 11,3 разу збільшився розмір допомоги при народженні дитини для незастрахованих осіб (з 764 до 8497,6 грн.). Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, збільшилася з 90 до 362-468 грн. на місяць залежно від віку дитини.

У 2005 р. Верховною Радою прийнято Закон (№ 2853), яким внесено зміни до деяких законодавчих актів щодо призначення тимчасової державної допомоги дітям. Відповідно до зазначеного закону, з 1 січня 2006 р. вводиться новий вид допомоги, який надаватиметься сім'ям на дітей у випадках, якщо місце проживання батьків невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину. Сума допомоги передбачена у розмірі 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

З метою створення більш ефективної системи державної підтримки сімей з дітьми упродовж 2005 р.:

- організовано паспортизацію для багатодітних сімей (з метою визначення родин, котрі найбільше потребують допомоги з боку держави), якою охоплено понад 85 % від їх загальної кількості. Близько 30 % паспортизованих сімей охоплено соціальним супроводом, що включає в себе комплекс різних видів допомоги та послуг;

- закуплено та видано майже 190,9 тис. комплектів пакунків малюка на загальну суму майже 19,1 млн. гривень;

- запроваджено пільги для багатодітних матерів (відповідно до Закону від 02.11.05 № 3045), відзначених почесним званням «Мати-героїня» (зокрема, збі-

льшено до 5% розмір надбавки до пенсії). Розроблено проект постанови Кабінету Міністрів про порядок виплати одноразової грошової винагороди цим жінкам на рівні 20-кратного розміру прожиткового мінімуму, встановленого на одну особу.

Для забезпечення права кожної дитини на виховання у сімейному оточенні створювалися дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї. Упродовж 2005 р. створено 19 дитячих будинків сімейного типу та 64 прийомні сім'ї. За оперативними даними, станом на 1 січня 2006 р. в Україні налічувалося 149 дитячих будинків сімейного типу та 180 прийомних сімей (у яких виховується понад 1,3 тис. дітей).

Реалізується проект щодо впровадження нових форм виховання таких дітей, зокрема, подано на розгляд Уряду проект Положення про СОС-дитячі містечка, які будуть створюватися за фінансової підтримки Асоціації «СОС-Кіндердорф Інтернешнл» (Австрія).

Розроблено і подано до Кабінету Міністрів проект Концепції Державної програми реформування системи закладів усіх форм власності для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою забезпечення пріоритету виховання таких дітей в сімейному оточенні.

Під час реалізації експериментального проекту реформування системи опіки і піклування у Київській області щодо, у 8 районах та містах області створено Центри матері і дитини. Також протягом жовтня-грудня 2005 р. в Україні створено 6 центрів матері і дитини та 7 соціальних.

На 1 січня 2006 р. в Україні діяло 32 центри соціально-психологічної реабілітації дітей, у 2005 р. відкрито 18 таких центрів та використано 13 млн. грн. на їх ремонт і облаштування.

Соціально-реабілітаційний центр-дитяче містечко являє собою заклад соціального захисту для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, надання їм комплексної соціальної психологічної, педагогічної, медичної, правової допомоги та їх подальшого влаштування.

В Україні діє 95 притулків для неповнолітніх. У 2005 р. відкрито притулків для неповнолітніх в Одеській області. Розширилася мережа створених громадськими та релігійними організаціями закладів соціального захисту дітей, з 45 до 60.

У 2005 році обстежено умови виховання дітей у понад 40 тис. сімей кризових категорій, попереджено майже 20 тис. та ініційовано притягнення до адміністративної відповідальності понад 11 тис. батьків. З таких сімей вилучено майже 4 тис. дітей, яким загрожувала небезпека.

За оперативною інформацією служб у справах неповнолітніх, у 2005 р. виявлено 1055 випадків порушень житлових і майнових прав дітей. До судових установ було направлено 282 позови щодо відновлення житлових і майнових прав неповнолітніх, відновлено 393 права на житло, попереджено 1706 випадків незаконного продажу житла.

Стабілізувалась ситуація щодо дітей, вилучених з вулиць. Кількість затриманих безпритульних порівняно з 2004 р. зменшилася на 18% (у 2004 р. – 13,8 тис., 2005 р. – 11,2 тис.).

Реалізовувались проекти Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ), спрямовані на реалізацію програм та проектів у пріоритетних сферах охорони дитинства, з обсягами фінансування у сумі 3,5 млн. дол. США. У 2005 році Україна була обрана на черговий трирічний термін (2005-2007 рр.) до складу Виконавчої ради ЮНІСЕФ – найвищого керівного органу цієї організації. Основними складовими співпраці ЮНІСЕФ з Урядом були: інтегрований розвиток в ранньому дитинстві, боротьба проти ВІЛ/СНІДу та захист дітей, підвищення рівня обізнаності щодо прав дитини.

За період літньої оздоровчої кампанії 2005 р. в Україні організованими формами оздоровлення та відпочинку охоплено близько 3 млн. дітей (50 % дітей шкільного віку). У дитячих оздоровчих закладах відпочило 2,4 млн. дітей, в санаторно-курортних закладах – майже 595,9 тис. дітей. У першу чергу оздоровлювались діти соціально вразливих категорій, зокрема: 90,2 тис. дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; 100,3 тис. дітей, постраждалих від

наслідків аварії на ЧАЕС; 576,6 тис. дітей з багатодітних та малозабезпечених сімей та 24,6 тис. дітей-інвалідів.

Протягом звітнього року молодіжна політика здійснювалася через мережу центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрів ресоціалізації наркозалежної молоді «Твоя перемога», молодіжних центрів праці тощо, якими проводилася інформаційно-просвітницька робота (індивідуальна та групова: лекції, бесіди, тренінги, практичні заняття, круглі столи, диспути, семінари, акції, вулична робота) з метою попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки молоді, виявлення та запобігання будь-якому негативному впливу на життя і здоров'я.

В Україні функціонує 1044 центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Протягом 2005 р. було створено 94 центри, з яких: 2 – районні, 6 – міських, 16 селищних і 70 сільських (53 з яких реорганізовано у філії). При центрах діє 2780 спеціалізованих формувань і закладів (на 19 % більше, ніж у 2004 р.), а також – 21 центр соціально-психологічної допомоги. Центрами протягом 2005 р. надано понад 5,5 млн. соціальних послуг.

У 2005 р. створено 4 центри ресоціалізації наркозалежної молоді, які входять до мережі «Твоя перемога» (у Миколаївській – 2, Черкаській та Чернігівській областях). Усього в мережі діє 23 центри.

Станом на 1 січня 2006 р. у регіонах забезпечено діяльність 132 молодіжних центрів праці (у 2005 р. створено 7 таких центрів), якими працевлаштовано майже 83,5 тис. молодих осіб, надано майже 84,8 тис. інформаційно-консультаційних послуг; здійснено підготовку та перепідготовку 1625 осіб.

З метою забезпечення зайнятості молоді у вільний від навчання та канікулярний час здійснювалась підтримка руху молодіжних трудових загонів. У рамках проведення Всеукраїнської молодіжної акції «Пам'ятаймо минуле заради майбутнього» діяло майже 6,8 тис. трудових загонів, у яких взяло участь понад 155 тис. молодих людей.

На реалізацію Державної програми забезпечення молоді житлом у 2005 р. з Державного бюджету виділено 130 млн. грн., з місцевих бюджетів залучено більше ніж 20 млн. гривень. Це дало можливість надати 7783 державні довготе-

рмінові кредити на будівництво та придбання житла. Державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву залучено понад 1,6 млрд. грн. кредитних ресурсів комерційних банків. У 2005 р. Фондом, за різними механізмами державної підтримки, забезпечено житлом близько 15 тис. молодих сімей, що у 5 разів більше, ніж у 2004 році. Усього за період діяльності Фонду, через різні механізми державної підтримки, забезпечено житлом понад 23 тис. молодих сімей у всіх регіонах України.

На підтримку всеукраїнських молодіжних громадських організацій з держбюджету в 2005 р. профінансовано 11,5 млн. грн., які були спрямовані на підтримку 170 програм від 71 всеукраїнської молодіжної громадської організації.

З метою підтримки творчих ініціатив молоді упродовж 2005 р. організовано прийом заявок на здобуття грантів Президента України для обдарованої молоді на 2006 р. (загалом отримано 152 проекти). За підсумками експертизи підписано Розпорядження Президента України «Про призначення грантів Президента України для обдарованої молоді на 2006 рік» від 14.12.05 № 1276.

Особлива увага приділяється навчанню молоді. На базі загальноосвітніх шкіл, профтехучилищ, вищих навчальних закладів створено спеціальні служби профорієнтації з елементами психологічної підтримки та тестування щодо готовності громадян до підприємницької діяльності.

У Волинській області випущено методичний посібник «Абетка молодого підприємця», реалізовано проект «Мобільна консультативно-правова служба для сільської молоді»; у Дніпропетровській – започатковано проект «Школа молодого керівника»; у Донецькій – при молодіжному центрі праці випущено збірник для молоді «Порадник при працевлаштуванні»; в Івано-Франківській – реалізовано міжнародний проект «Молодіжне підприємництво: Україна-Польща»; у Миколаївській – діють Програми підтримки молодіжного підприємництва на 2002-2005 роки; у Полтавській – випущено методичні матеріали «Як розпочати власну справу», розпочала роботу обласна Школа бізнесу для учнівської молоді «Світоч»; у Тернопільській – працюють молодіжна біржа праці при Тернопільському міському центрі соціальних служб для молоді, обласний та 15 районних молодіжних центрів праці; у Харківській – Молодіжним

центром праці проведено семінар з питань розвитку молодіжного підприємництва у сільській місцевості, випущено збірки «Основні способи організації власного бізнесу в Україні» та «Довідник молодого фермера»; у Херсонській – створено школу «Молодого підприємця»; при Херсонському економіко-правовому інституті створено студентській навчально-консультаційний центр «Бізнес-експерт»; у Чернігівській – розпочав роботу клуб «Молодий підприємець» у місті Чернігові; у м. Київ – впроваджувалася комплексна програма навчання, профорієнтації і працевлаштування молоді „Освіта. Робота. Бізнес».

У рамках реалізації регіональної програми розвитку малого підприємництва у Дніпропетровській області у червні 2004 року проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Методи підтримки малого бізнесу на регіональному рівні. У м. Севастополь з метою виявлення проблемних питань у сфері малого та середнього бізнесу проводилося анкетування підприємців; проведено конференцію «Партнерство органів державної влади і громадських об'єднань підприємців».

На Веб-сайтах обласних та міських державних адміністрацій створено відповідні сторінки, на яких висвітлювалася інформація про наявність мережі інфраструктури підтримки підприємництва, про започаткування бізнесу, пошук ділових партнерів та потенційних інвесторів, проведення цільових заходів, про діяльність громадських підприємницьких структур тощо. Популяризації напрямків розвитку підприємництва, малого бізнесу, висвітленню шляхів вирішення існуючих проблем, обміну досвідом ведення бізнесу приділялася увага в обласних та районних засобах масової інформації тощо.

РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВА ІНФРАСТРУКТУРА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Фінансовий сектор є тією частиною економіки, яка безпосередньо пов'язана з діяльністю фінансових інститутів. Останні здійснюють акумулювання та трансформацію заощаджень або тимчасово вільних коштів одних економічних агентів у інвестиції інших, забезпечують розподіл фінансових ресурсів між різними секторами економіки і, в остаточному підсумку, сприяють сталому економічному розвитку.

Фінансовий ринок – це особливий механізм взаємодії власників заощаджень, реальних інвесторів і фінансових посередників, що ґрунтується на добровільній договірній основі та принципах економічної доцільності і забезпечує на основі попиту та пропозиції мобілізацію заощаджень і трансформацію їх в інвестиції [64].

Складовою фінансового сектору є фондовий ринок. Фондовий ринок – це ринок, на якому відбувається купівля-продаж пайових, боргових та похідних цінних паперів. Він є сегментом як грошового ринку, так і ринку капіталу.

Ринок цінних паперів має виконувати належним чином властиві йому функції щодо залучення, перерозподілу капіталу та його спрямування в реальний сектор [134, с. 5]. Отже, фондовий ринок має обслуговувати всі складові певного циклу фінансово-кредитних систем.

Нерозвиненість фондового ринку стримує економічний розвиток, надходження іноземних інвестицій, підвищення ефективності перерозподілу коштів в економіці.

Важливим завданням фондового ринку є створення умов, за яких інвестор може в будь-який час повернути вкладені в цінні папери кошти шляхом продажу цих паперів, – ліквідності.

Неможливо відокремити від фінансового сектора такі його складові, як страхові, заставні, іпотечні, саморегулювні установи, інвестиційні інститути та пенсійні фонди тощо. Вони виконують властиві їм функції фінансово-

кредитних відносин.

Аналізуючи фінансово-кредитні інститути з точки зору основного принципу цієї роботи – принципу циклічності – маємо зауважити, що в даній сфері вбачається стійкий цикл:

- залучення грошових засобів (акумулявання);
- управління фінансовими засобами;
- їх перерозподіл.

У кожному регіоні складається своя, притаманна тільки йому фінансова інфраструктура, яка має забезпечити відповідні умови розвитку всієї регіональної інфраструктури. Як зазначає У.Я. Грудзевич, регіональна інфраструктура фінансового ринку – це фінансові механізми і фінансові інститути, які діють на території регіону і мають регулюючий вплив на регіональний розвиток [64]. Це є сукупність фінансових механізмів і структур, які регулюють рух потоків на фінансовому ринку і забезпечують його нормальне функціонування [64].

Інфраструктура фінансового ринку – це сукупність організаційно-правових форм, які виконують опосередкований рух об'єктів фінансового ринку, сукупність інститутів, систем, служб, підприємств, що обслуговують фінансовий ринок і забезпечують його нормальне функціонування. До організаційно-правових форм саме і віднесемо всіх суб'єктів регіонального фінансового ринку різних форм власності. При аналізі інфраструктури на перший план виходить взаємодія елементів та їхня роль у виконанні певної функції. Як зазначає автор роботи У.Я. Грудзевич [64], розглядаючи будову ринкової інфраструктури, не слід обмежуватися перерахуванням інститутів, адже, крім них, інфраструктура включає регулюючі органи, інформаційну мережу та інститути, які її забезпечують, правове забезпечення.

На нашу думку, фінансова інфраструктура регіону являє собою сукупність організаційно-правових і економічних відношень, і зв'язує ці відношення в одне ціле при всьому їх різноманітті система державних, приватних і суспільних фінансових інститутів (організацій і утворень) і технічних засобів, що об-

слуговують інтереси суб'єктів ринкових відносин, забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили [44] (рис 4.1).

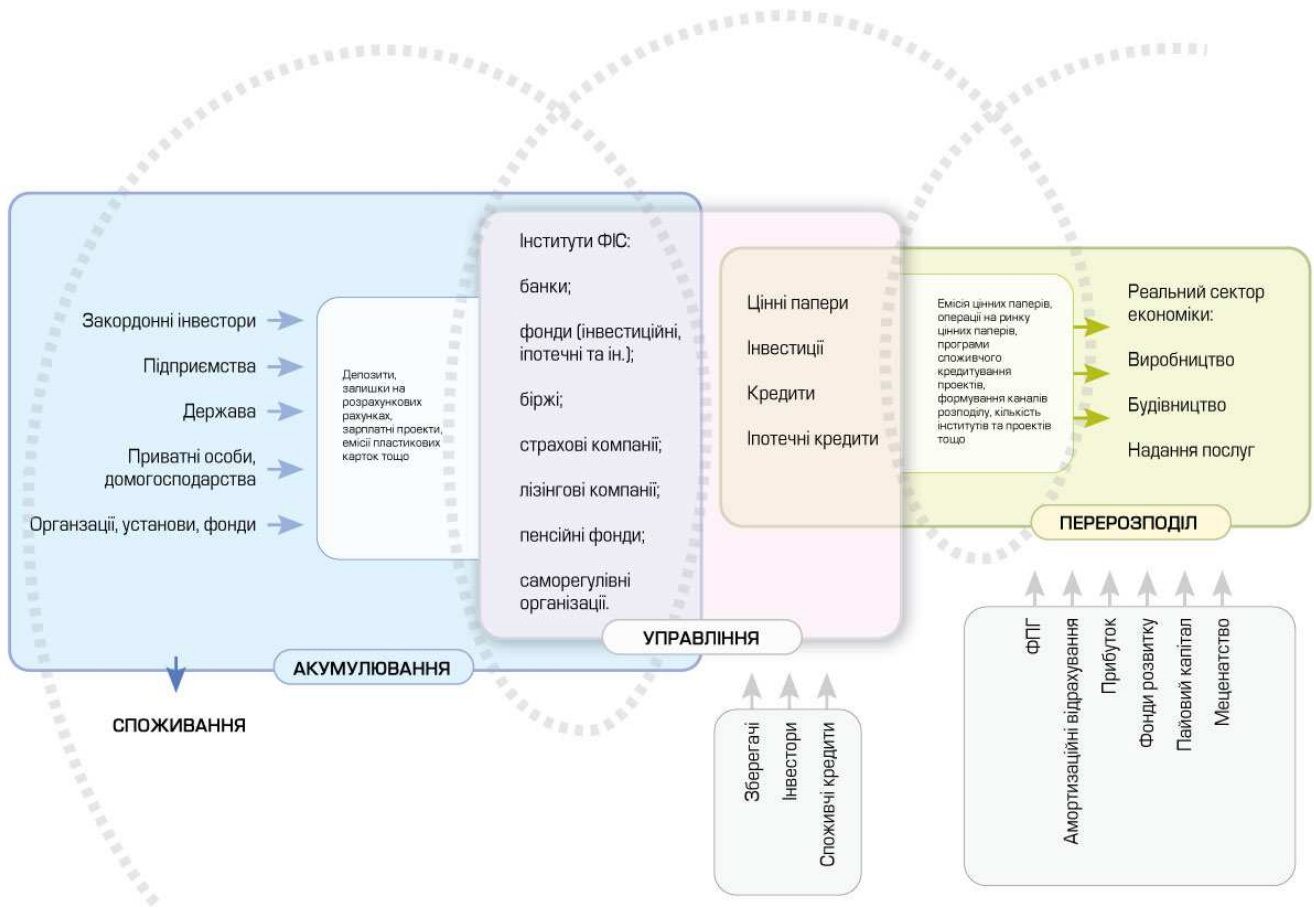

Рис. 4.1. Функціонально-суб'єктне поле фінансової інфраструктури регіону

До складових інфраструктури фінансового ринку віднесено кредитно-фінансові установи і фондові біржі, які забезпечують взаємодію між усіма структурними елементами ринкової економіки, оскільки здійснюють акумуляцію вільних коштів, перетворюють їх у позиковий капітал і перерозподіляють між учасниками суспільного виробництва.

Залежно від віднесення фінансової інфраструктури до загальної або спеціалізованої можна виокремити два підходи до визначення категорії «фінансова інфраструктура». Перший підхід полягає у виділенні фінансової інфраструктури як спеціалізованої, зі своїми інституціями та організаціями. Зокрема, І.А.

Бланк визначає інфраструктуру фінансового ринку як комплекс закладів і підприємств, які обслуговують безпосередніх його учасників з метою підвищення ефективності здійснюваних ними операцій. У складі цих суб'єктів інфраструктури фінансового ринку автор виділяє такі елементи: фондові і валютні біржі, депозитарій цінних паперів, реєстраторів цінних паперів, розрахунково-клірингові центри, інформаційно-консультаційні центри та інші заклади інфраструктури переважно фондового ринку [40, с. 205-206].

Другий підхід полягає у більш широкому визначенні фінансової інфраструктури як такої, що обслуговує загальний ринок, є його атрибутом і отримує ринкові сигнали від різних секторів та структур економіки. Для прихильників цього підходу є характерним розгляд інфраструктури як елемента посередництва. До складових інфраструктури можна віднести посередництво на біржах, небіржове посередництво, соціальні інститути, кредитну систему, комунікаційну інфраструктуру, податкову систему, посередництво через систему торговельних домів. Крім того, у складі оптового ринку він виділяє основну інфраструктуру (товарні біржі, ярмарки, оптові ринки, аукціони, склади) та загальну (банківсько-кредитні установи, фінансові організації, установи зв'язку, різні консалтингові, холдингові, лізингові, рекламні, аудиторські, інформаційні та інші компанії, юридичні фірми, центри маркетингових досліджень, бізнес-центри). Таким чином, автор об'єднує в понятті інфраструктури різні організаційно-правові форми здійснення ринкової діяльності, що не може бути підставою для виділення окремих складових такого поняття, як інфраструктура. Можна розширити перелік компонент фінансової інфраструктури, вказуючи на наявність у її складі, крім бірж, компаній, таких структур, як:

- фонди (інноваційний, державного майна, інвестиційний, регіонального регулювання, науково-технічних програм);
- комітети і комісії;
- центри (інформаційного та юридичного забезпечення);
- державні інспекції (Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку; Податкова адміністрація; страховий нагляд);

- інші організації (аукціони, комерційні банки, аудиторські і консалтингові компанії).

На думку автора, фінансова інфраструктура належить до загальної інфраструктури, що визначає ефективність роботи всього реального сектора. Не можна виділити ні інституціональний, ні організаційний аспекти інфраструктури, оскільки вони взаємопов'язані та взаємопоєднані. Жодна організація, що виконує специфічні функції обслуговування потоків капіталів, не може тривалий час функціонувати без відповідного законодавчого забезпечення. Так само в нормативних актах, що приймаються, обов'язково передбачається, що будуть виділені спеціальні організації, які виконуватимуть операції, зумовлені цими нормативними актами.

Отже, інфраструктуру фінансового ринку можна визначити як сукупність інститутів і організацій, науково-методичних і кадрових елементів, що забезпечує безперервну, прозору й надійну основу функціонування фінансового ринку в його динамічному розвитку, а також організує переміщення й розподіл потоків капіталів між секторами, суб'єктами й об'єктами ринку.

Слід зауважити, що регіональна фінансова інфраструктура утворює належні умови розвитку та функціонування реального сектора економіки, забезпечує наявність необхідних інформаційних потоків. Продуктом інфраструктури є посередницька послуга (особливий товар, що існує тільки в момент його виробництва і одночасно споживається).

У свою чергу, інфраструктура фондового ринку як однієї з основних складових фінансової інфраструктури – це система спеціалізованих фінансових посередників – професійних учасників фондового ринку, які беруть на себе відповідальність за мінімізацію ризиків та захист інтересів інвестору [113, с.65]. Ця система обслуговує організований ринок цінних паперів.

Інфраструктура фондового ринку є ланкою, що пов'язує емітентів й інвесторів. Вона покликана забезпечувати виконання таких функцій:

- виконання угод з цінними паперами та їх похідними з мінімальним ризиком;

- здійснення поставки фондових інструментів покупцеві або його довірчій особі з перереєстрацією прав власності в обумовлені терміни;
- оплата поставлених цінних паперів;
- відповідне зберігання та облік цінних паперів [134, с. 11].

Отже, на прикладі лише фондового ринку, маємо відзначити посередницьку функції регіональної фінансової інфраструктури, яка складається саме у поєднанні двох незалежних сторін здійснення господарської діяльності – емітентів й інвесторів. При цьому наочно видно, що інфраструктура виконує саме посередницькі функції: перерозподіляє потоки капіталів, бере на себе фінансові гарантії, виконує для учасників дослідницькі операції і отримує за свою діяльність відповідну сплату.

Інфраструктура фондового ринку України складається з професійних учасників: торговців цінними паперами (брокерів, дилерів), компаній з управління активами, організаторів торгівлі на фондовому ринку, депозитаріїв та організацій, які здійснюють кліринг, реєстраторів та зберігачів, за безпосередньої участі яких забезпечується випуск (емітування) та обіг цінних паперів [134, с. 60].

В роботі В.В. Корнєєва зазначено, що становлення та розвиток фінансових систем, кредитних відносин може відбуватися за трьома моделями: англо-американською (або англосаксонською), романо-німецькою (інші назви – євроконтинентальна, німецько-японська) та ісламською [99, с.76]. Перші дві з них вважаються основними. Принципова відмінність цих двох моделей у тому, що романо-німецька уособлює домінування кредитної форми фінансування з використанням інструментів боргу, тоді як англосаксонська використовує ринок цінних паперів, особливо ринок акцій і пайових сертифікатів як пріоритетний інструментарій формування контрактних відносин. Реалізація англосаксонської моделі потребує розвиненої мережі посередницьких структур, зокрема небанківських, пропозиції та споживання масових послуг дрібними учасниками ринку.

Система «континентального» права («романо-германська», або «кодифікована» існує в Німеччині, Франції, Італії, Іспанії, Японії та інших країнах) ба-

зується на чіткій законодавчій регламентації діяльності суб'єктів ринку, при цьому основними джерелами права є закони і кодекси.

Основу «англо-американської» системи права (системи «загального», або «прецедентного» права, що діє у США, Великій Британії, Австралії, Канаді й інших країнах) законодавці вбачають у тім, що в ній закон не є єдиним переважним джерелом права, поряд з ним важливу роль відіграє судовий прецедент. Більшість сторін господарського життя не кодифіковано. Законодавство визначає найбільш загальні умови, правові рамки економічної діяльності, без детальної регламентації.

Щодо традиційних ісламських систем фінансів, то вони ґрунтуються на забороні та інколи на обмеженні отримання відсоткової винагороди за проведення фінансових операцій – доходи здебільшого виплачуються як результат участі у прибутках, а не як процентні нарахування. Ісламські фінансові інститути позбавлені змоги стягувати попередньо фіксовану плату, угоди контракуються у формі пайової участі, придбання майна посередником і перепродажу його клієнту в розстрочку зі збільшеною платою за ризик. Для акумуляції ресурсів замість традиційних депозитних рахунків використовують акції, інвестиційні та ощадні вклади, сертифікати пайових і взаємних фондів, тобто ті інструменти, виплати за якими наперед не фіксуються і відбуваються на основі розподілення прибутку з фінансовою установою. У таких країнах, як Пакистан, Кувейт, Індонезія, Іран, відсутні ринки облігацій. Незначними є ринки облігацій порівняно з ринками акцій в Йорданії та Єгипті. Заборонені строкові угоди з похідними цінними паперами. Розрахунки й перекази грошей поряд з традиційними методами їх організації (з використанням послуг банків) можуть бути забезпечені й у нетрадиційних формах без участі офіційних посередників. Наслідком застосування ісламської моделі фінансового ринку є спрощена його структура та уніфікація вживаних фінансових інструментів; переважання великих, у тому числі й сімейних власників-інвесторів у структурі акціонерних капіталів; відсутність масових дрібних інвесторів і спекулянтів. Ці особливості

свідчать про порівняно обмежену ліквідність фінансових ринків, що використовують ісламську модель розвитку.

Слід зазначити, що інфраструктура фондового ринку України має свою особливість, яка відрізняє її від аналогічного елементу ринкової інфраструктури інших країн, – концепція функціонування і розвитку ринків капіталів передбачає поєднання рис американської та європейської моделі одночасно. Система обліку прав власності України передбачає діяльність як реєстраторів, які працюють на фондових ринках, побудованих за американською моделлю, так і зберігачів, які є ознакою європейської моделі фондового ринку [134, с. 56]. За словами О.М. Іваницької, «при створенні інфраструктури фінансового ринку використовувалися численні проекти, які фінансово і технічно підтримувалися урядами різних країн-донорів. Як результат, сформувалася досить еклектична модель фінансового ринку, де превалюють концепції побудови її структурних елементів, запозичені в різних країнах світу: французька – при розбудові Української фондової біржі (УФБ); американська – при створенні Першої фондової торговельної системи (ПФТС); японська – при створенні системи електронних комунікацій тощо. Отже, часто порушується принцип узгодженості фінансової інфраструктури з іншими складовими фінансової системи» [84].

Фінансовий ринок України еволюціонує шляхом модифікації кількісних і якісних характеристик свого розвитку – насамперед через упровадження нових фінансових інструментів, операцій і послуг. Разом з наявними проблемами (незадовільні оцінки капіталізації, ліквідності та прозорості, слабкий захист прав власності) спостерігаються очікувані ознаки інституціоналізації ринку: переважання інституційних учасників – інвесторів, кредиторів і реципієнтів капіталу над індивідуальними, що засвідчує зрілість корпоративних (об'єднаних) варіантів розміщення активів та професіональне використання коштів; поширення організованих форм встановлення і реалізації фінансових відносин, що означає легітимність та прозорість намірів учасників-контракторів при здійсненні угод [99, с. 77]. Ці процеси можна спостерігати безпосередньо на всіх регіональних фінансових ринках. Так, лише в Харківській області станом на 1 січня 2006 р.

практичну діяльність здійснювали 12 бірж, серед них 6 універсальних та 6 товарно-сировинних. При цьому зареєстровано було 15 діючих бірж та філій. У порівнянні з 2003 р. їх кількість зросла на 13%, а в порівнянні з 2002 р. – на 20%. Зросла не тільки кількість фондових інститутів, а й кількість їх учасників – членів бірж, кількість здійснених операцій.

Біржовий ринок є окремим фінансовим інститутом фінансово-кредитної інфраструктури регіону. На біржовий ринок припадає 30% світового товарообігу, з них майже 2/3 контрактів стосуються аграрної продукції.

У своїх роботах автор привертав увагу до функціонування фондових ринків і фондових бірж [44, 48]. На нашу думку, фондові біржі є своєрідним індикатором економічних процесів в суспільстві, тому що дозволяють контролювати перелив капіталу в галузевому та об'єктному напрямках; через систему допуску до котировок (лістинг) визначати найбільш інвестиційно привабливі об'єкти; проводити моніторинг активності професійних учасників фондового ринку; сприяти розкриттю інформації про реальний економічний стан емітентів, що сприяє інвестиційному клімату країни [45].

Одним з ключових завдань фінансової інфраструктури є забезпечення взаємодії фінансових ринків [84]. На погляд автора, фінансова інфраструктура, перш за все, має забезпечувати відповідні умови, надавати необхідну інформацію щодо ефективної та раціональної роботи фінансово-кредитного сектора. Отже, вона має виконувати відповідні функції для забезпечення певного циклу (рис.4.2)

Слідом за М. Портером, автор вважає за доцільне зауважити, що фінансово-кредитна інфраструктура регіону має утворити конкурентні переваги певного регіону. Отже, бізнес з розвитком і функціонуванням регіональної фінансової інфраструктури отримує фактори впливу, які створені в самому регіоні. Регіональна фінансова інфраструктура може суттєво збільшувати або зменшувати витрати виробництва, впливати на розподіл доходів усередині регіону, отже, збільшувати якість життя.

Рис. 4.2. Базові функції фінансової інфраструктури

Перший етап циклу існування регіональної фінансової інфраструктури – залучення та акумулювання фінансових коштів. Саме наявність таких ресурсів обумовлює подальший їх перерозподіл серед ринкових суб'єктів.

За словами С.Д. Соловйова, «потенційні можливості економічного розвитку кожного регіону здебільшого залежать від його ресурсного потенціалу: при-

родних багатств, виробничих потужностей, кваліфікованого персоналу та однієї з найважливіших складових – забезпеченості фінансовими ресурсами» [152, с. 341]. Під регіональними фінансовими ресурсами будемо розуміти сукупність доходів, що створена господарським комплексом регіону, і заощадження громадян, а також кошти, що надійшли в результаті їх територіального і структурного перерозподілу.

Особливе місце у формуванні регіональних фінансових ресурсів мають фінансові послуги, діяльність фондів ринків, іпотечних установ тощо.

Фондовий ринок є барометром суспільного виробництва. В економічній літературі фондовий ринок розглядається як частина ринку позичкових капіталів, де відбувається процес купівлі-продажу цінних паперів, акцій та облігацій, їх емісія [107].

Фондові ринки розвинених країн, будучи незмінною складовою ринку капіталу, історично доповнювали та в деяких сферах заміщували банківську сферу, особливо для залучення ресурсів на нові ризикові проекти. У стійко функціонуючій ринковій економіці фондовий ринок регулює інвестиційні процеси, додаючи руху великим потокам інвестиційного капіталу, сприяє їх перерозподілу в більш привабливі галузі для інвесторів, забезпечує тим самим розвиток економіки країни в цілому.

Ринок цінних паперів є багатофункціональною системою, яка сприяє акумулюванню капіталу для інвестицій у виробничу і невиробничу сфери, структурній перебудові економіки, підвищенню добробуту громадян за рахунок володіння і вільного розпорядження цінними паперами, підготовленості населення до ринкових відносин. За переконанням С.А. Томляновича, «ринок цінних паперів є одним з основних механізмів акумулювання й перерозподілу інвестиційного капіталу в світовій економіці. На сучасній стадії розвитку світового господарства можна говорити про домінування даного джерела формування капіталу в порівнянні з кредитом та внутрішнім накопиченням і подальше зростанні його значення» [171].

У країнах Західної Європи, у США і Японії через фондовий ринок за допомогою випуску акцій і корпоративних облігацій підприємства залучають 50-80% всіх інвестиційних ресурсів. Отже, найважливішим питанням для вирішення завдання якісного економічного розвитку є формування довгострокових інвестиційних ресурсів. Одним з ефективних механізмів для цього є сек'юритизація, чи трансформація через ринок цінних паперів.

Для успішної реалізації цього завдання – акумулювання фінансових коштів – необхідно утворити реальну та ефективну інфраструктуру регіону, яка б забезпечила умови виконання завдання та необхідну інформацію щодо її розв'язання.

Фінансова інфраструктура в регіоні має виконувати такі функції:

- забезпечувати мінімізацію інвестиційних ризиків;
- здійснювати системний моніторинг фінансового ринку;
- законодавчо регулювати залучення грошових коштів (наприклад, забезпечивши гарантованість вкладів для фізичних осіб);
- формувати позитивну суспільну думку;
- забезпечувати розвиток асоційованих структур;
- забезпечувати умови розвитку мережі філій тощо.

Виконання даних функцій відбувається із застосуванням різноманітних фінансових інструментів. Зауважимо, що кожний з ринків різних фінансових інструментів має своє специфічне завдання щодо наповнення приватних чи державних бюджетів. Ринок державних облігацій пропонує джерело наповнення державного бюджету. Ринок муніципальних облігацій при вдалому управлінні випуском може забезпечити надходження коштів до скарбниці місцевих та регіональних органів влади. Ринок споживчих кредитів дає змогу розширити межі споживання фізичних осіб, а ринок іпотеки – межі фінансування галузі капітального будівництва. Наявність венчурного капіталу і відповідних інституціонально-правових платформ дозволяє забезпечити інвестування наукових розробок і новітніх технологій. Первинний ринок прирощує капітал та організує доступ до нього широкого кола учасників, вторинний ринок забезпечує переміщення

капіталу між учасниками ринку, надає більшої ліквідності не зовсім ліквідним інструментам, а також ринкової вартості – фінансовим активам. Зрозуміло, що кожен інструмент, який випускається, може застосовуватися на різних ринках і залучати все більшу кількість інвесторів, кожен з яких спроможний мати певний зиск від цього використання, що примножує загальний обсяг капіталів.

Оптимальною є ситуація, коли взаємодія між ринками призводить до збільшення потоків фінансових ресурсів, їх інтенсивності та розміру. Фінансова система, що нормально функціонує, породжує і спекулятивні потоки, які, хоча і підвищують ризики фінансового ринку, але призводять до значного зростання його потенціалу і залучення кола нових гравців. Зрозуміло, що підвищення ризику має бути порівнянним із загальною вигодою, отриманою суспільством від примноження грошових потоків, тобто загальний ефект від збільшення грошових фондів (індекс збільшення грошових фондів), помножений на коефіцієнт ефективності використання (окупності) у співвідношенні до індексу зростання ризиків, має бути не меншим від одиниці.

Ринок цінних паперів як економічний механізм, що регулює фінансові потоки, які пов'язані зі всіма сферами соціально-виробничого організму суспільства (накопичення, споживання, виробництво), існує нерозривно з динамічними процесами в регіонах, де концентрується інвестиційна активність суб'єктів підприємницької діяльності. При цьому така інвестиційна активність може проявлятися як у загальнодержавному масштабі (наприклад, у випадку емісії акцій об'єкта загальнодержавної значущості, яка передбачає розміщення цінних паперів в усіх регіонах серед широкого кола учасників), так і мати виключно місцевий характер (наприклад, при розміщенні муніципальних облігацій). За своєю суттю, спрямованість емісій на вирішення визначених завдань, вибір кола потенційних інвесторів і контроль за виконанням правил залучення і витрачання коштів визначають умовну класифікацію фондowych інструментів на національні та регіональні.

До національних цінних паперів, як правило, відносять корпоративні фондові інструменти – акції, облігації підприємств. Такі папери вільно котиру-

ються на фондовому ринку та мають необмежені можливості в обігові на всій території держави. Їх основні емісії пов'язані з процесами приватизації майна державних підприємств, коли утворення акціонерних товариств відбувалося з широким залученням приватизаційних коштів населення без регіональної прив'язки. Національними цінними паперами є також облігації внутрішньої державної позики, які передбачають розміщення емісії через уповноважені банки (агентів) на всій території України.

До особливих видів регіональних цінних паперів відносять векселя. Ці папери мають свою, відмінну від інших фондових інструментів, специфіку обігу, яка пов'язана як з нормативними документами, що регулюють їх переміщення (Закон України „Про обіг векселів»), так і з особливою метою їх випуску. Мета випуску векселів може суттєво різнитися залежно від емітенту векселя і господарчої операції, що забезпечує вексельний обіг.

Розглянемо інші види цінних паперів і особливості їх регіонального обігу.

Облігація як борговий цінний папір, що випускається місцевими органами влади, є класичним прикладом регіональних цінних паперів. Саме в облігаціях концентруються основні риси напрямів розвитку регіону, що пов'язані з його інвестиційними потребами, платоспроможністю населення, довірою місцевої влади та можливостями впливу адміністративного ресурсу на залучення коштів.

Облігації місцевих органів влади як регіональні цінні папери мають свої особливості, пов'язані з географічним охопленням території (залежно від органу місцевої ради, який випускає облігації, – обласні, місцеві ради); потенційними інвесторами; напрямками інвестування (регіональні програми); рівнем забезпеченості облігаційної позики; поточної доходності облігації; строком погашення та досвідом проведення подібних позик. Як правило, регіональні програми залучення коштів через облігаційні позики мають яскраво виражену територіальну спрямованість та передбачають концентрацію коштів під житлові, продовольчі або транспортні проекти, покликані вирішувати поточні проблеми регіону.

Характерною рисою облігаційних позик місцевого рівня є безпосереднє кураторство проектів з боку муніципальних органів влади, які через уповноваженого агента (найчастіше ним виступає комерційний банк, який має ліцензію на торгівлю цінними паперами) відстежують правильність витрачання залучених коштів, ефективність їх роботи та соціальні наслідки позики.

Важливим аспектом надійності регіональних позик виступає рівень їх забезпеченості. Так, залежно від ліквідності та цінності застави розраховується доходність облігації і відповідно гарантії повернення коштів. При цьому такі гарантії може надавати і уповноважений агент з розповсюдження облігацій.

Доходність облігацій місцевого рівня, як правило, базується на співвідношенні середньопоточних банківських ставок в регіоні з можливим викупом облігацій до завершення строків погашення. У деяких випадках використовується дисконтний порядок розрахунку доходу, що визначається як різниця між ціною продажу облігації та її номінальною вартістю. Слід також зазначити, що пік випуску облігацій місцевих позик припадав на 1996 – 1998 рр. до кризи 1998 р., коли довіра до облігацій внутрішніх державних позик і через них до цінних паперів була значно підірвана. Лише через три роки активний обіг облігацій (у першу чергу облігацій підприємств) повернувся на регіональні фондові ринки.

Досліджуючи вексель як регіональний цінний папір, слід зазначити, що до них найчастіше відносяться комерційні векселі природних монополістів, тому що споживачами послуг таких утворень (в першу чергу комунальних господарств) є місцеві суб'єкти підприємництва. Випуск таких векселів пов'язаний з необхідністю зменшення внутрішнього боргу комунальних підприємств перед своїми кредиторами, який виникає з причин невідповідності реальної вартості комунальних послуг соціальним цінам за надання. Розподіл таких векселів регулюють нормативні документи місцевих органів влади і управління.

Акція як цінний папір відноситься до корпоративних фондових інструментів і, як правило, внаслідок специфічних рис, що притаманні саме цьому цінному паперу, не має меж обігу, точніше, такі межі встановлюють адміністрати-

вними методами. Саме з таких причин акції класифікують як міжнародні, національні та регіональні.

Міжнародні акції – це цінні папери, що можуть мати обіг на фондових ринках різних країн; інвестувати кошти в такі папери можуть економічні інститути в усіх країнах світу. Як правило, емітентами таких акцій виступають відомі, стабільні, надійні компанії, які представляють держави з відкритою економікою. Держави, що не інтегровані в міжнародну фінансову систему (до яких належить і Україна), можуть брати участь у котируванні акцій своїх головних емітентів лише шляхом особливих фондових інструментів – депозитарних розписок, які є своєрідним „сурогатом» акцій і дозволяють проводити опосередковану торгівлю цінними паперами на світових фондових площадках.

Національні акції складають основний масив цінних паперів, які підлягають обігу всередині держави. Це акції тих емітентів, які передбачають залучення інвестицій у масштабі країни і проводили реалізацію акцій на загальноукраїнських сертифікаційних аукціонах із залученням громадян України поза залежністю від місця проживання.

Поняття регіональних акцій відноситься до приватизаційних процесів. У період роздержавлення власності утворення акціонерних товариств проходило на різних рівнях – загальнодержавному, комунальному. Так, утворення АТ, яке проводилося фондами комунального майна, у тому випадку якщо підприємство відповідало нормативним критеріям Фонду державного майна України, передбачало участь у спеціалізованих сертифікаційних аукціонах за приватизовані кошти тільки громадян певної області з обов’язковою реєстрацією іногородніх у регіональних центрах аукціонної торгівлі за місцем розташування об’єкта. З урахуванням великої кількості підприємств, які підлягали продажу в той час, участь у таких аукціонах обмежувалася жителями певного регіону, акції таких об’єктів залишалися виключно на місцевому рівні. Таким чином, регіональні АТ здійснювали випуск та подальший обіг своїх акцій в обмежених масштабах, що дозволило проводити умовне виділення регіональних акцій. На сьогодні поняття регіональних акцій стало ще більш умовним, тому що скуповувати такі

цінні папери можуть будь-які особи (фізичні та юридичні) незалежно від місця проживання або розташування.

Доцільно зауважити, що випуск і обіг цінних паперів, що здійснюють вплив на регіон, неможливий без контролю з боку місцевих органів влади і управління. Такий контроль може бути зведеним як до безпосередньої участі в розробці інвестиційних проектів з їх подальшим супроводженням, так і до поверхового кураторства за обігом цінних паперів, які не справляють суттєвого впливу на регіональну політику. Як правило, основний контроль за розміщенням цінних паперів з боку місцевих органів влади стосується муніципальних облігацій та «комунальних» векселів. Водночас акціонерні відносини виходять за межі регіонального регулювання.

Вплив місцевих органів влади на обіг цінних паперів безпосередньо пов'язаний як з бюджетними програмами регіону, збільшенням їх доходної частини, так і зі стратегічними інвестиційними планами, які розробляє відповідна структура. Такі плани можуть передбачати як відносно короткий проміжок часу (наприклад, акумулювання коштів під фінансування сільського господарства), що пов'язаний із сезонними коливаннями інвестиційної активності, так і достатньо тривалий план розвитку регіону, що включає фінансування виробничих (наприклад, забезпечення обігових коштів місто утворюючого об'єкта) або соціальних (будівництво житлового фонду) проектів.

Участь органів влади в інвестиційних проектах через емісію цінних паперів проявляється і в якості замовника певних програм, і в адміністративному тиску на інвесторів відносно залучення коштів, і в утворенні інфраструктури фондового ринку. При цьому розвиненість фондової інфраструктури дозволяє забезпечити широке охоплення різних прошарків місцевих інвесторів, а також позитивний імідж для іноземних капіталовкладень.

Інфраструктура ринку корпоративних цінних паперів може бути розглянута на основі діяльності інфраструктурних учасників. Одним з найактивніших таких учасників є комерційні банки, які виступають як професійні учасники

ринку і можуть здійснювати такі види діяльності: реєстраторську, депозитарну, розрахунково-клірингову.

Основні характеристики ринку реєстраторських послуг в Україні наведено в роботі [184] (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Основні характеристики ринку реєстраторських послуг в Україні
(станом на початок зазначеного року)

Показник	1999	2000	2001	2002	2003
Загальна кількість реєстраторів	398	357	357	366	365
Кількість емітентів, реєстри яких ведуть реєстратори	12373	14938	16035	17593	18111
Кількість власників іменних цінних паперів у реєстрах (тис. осіб)	18512	19123	17578	17760	16658
Кількість номінальних утримувачів у реєстрах	256	2084	4423	5579	6143
Середня кількість реєстрів на одного реєстратора	31	42	45	48	50
Частка номінальних утримувачів від кількості власників у реєстрах	0,0014%	0,0109%	0,0252%	0,0314%	0,0369%

Як видно з наведеної таблиці, загальна кількість реєстраторів в Україні зменшилася, що пов'язано зі зміною правил реєстраторської діяльності у бік посилення жорсткості нормативів та моніторингу за реєстрами. Однак інші показники відбивають позитивні зрушення. Так, покращилася динаміка кількості емітентів, реєстри яких ведуть реєстратори, збільшилася середня кількість реєстрів на одного реєстратора – що є якісним показником зростання потенціалу ринку означених послуг. Розвиткові ринку реєстраторських послуг сприяє зменшення кількості власників у реєстрах. Це означає, що у товариствах, які обслуговували реєстратори, збільшується концентрація акціонерного капіталу, а значить, кількість акціонерів меншає і тому меншає кількість трансакцій. Зростання частки номінальних утримувачів обумовлене збільшенням ринку інфраструктурних послуг таких учасників, як зберігачі та депозитарії.

Надалі очікується позитивне зростання актуальності та ефективності діяльності реєстраторів. Це пов'язано з усвідомленням важливості тієї інформації,

яку зберігає реєстратор. Вона є основою для здійснення перебирання корпоративного контролю і вимагає від реєстраторів високого професіоналізму.

Зауважимо, що в Україні комерційні банки можуть вести депозитарну діяльність тільки як зберігачі. Така діяльність стає все більш популярною серед українських комерційних банків, оскільки: вимоги до зберігача з боку ДКЦПФР узгоджуються з вимогами НБУ до мінімального статутного фонду; вимоги національного регулятора ринку цінних паперів щодо умов ведення депозитарної діяльності збігаються з вимогами МВС щодо охорони кас та банківських сховищ. Однак аналіз ринку зберігачів доводить, що комерційні банки віддають свої позиції і втрачають частку на користь торгівців цінними паперами (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Динаміка основних показників, що характеризують діяльність зберігачів та депозитаріїв в Україні [184]

Показники	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Загальна кількість зберігачів	29	61	75	84	86	106
з них банки	26	41	53	58	58	66
з них торгівці цінними паперами	2	20	22	26	27	39
Частка банків у загальній кількості зберігачів, %	89,66	67,21	70,67	69,05	67,44	62,26

Констатуємо, що рівень інфраструктури ринку корпоративних цінних паперів є основою та об'єктивною передумовою розвитку всього ринку. При цьому комерційні банки беруть активну участь у розбудові даної інфраструктури. Вони наявні на всіх ланках інфраструктурної сфери – від реєстратора до зберігача, і сьогодні проникають до організаторів торгів та депозитаріїв. Така діяльність забезпечує банк відповідною інформацією (про клієнтів, про угоди на ринку, про акціонерів тощо), отже, збільшує економічні результати господарювання і покращує стан фінансової інфраструктури в цілому.

Дослідження різних учених показали велику кількість проблем щодо реалізації функції акумулювання коштів фінансовою інфраструктурою України.

Можна зауважити, що подальший розвиток національного ринку цінних паперів стримується об'єктивними і суб'єктивними факторами, зокрема станом економіки, недосконалістю чинної законодавчої бази, недостатнім державним регулюванням ринку, психологічною невідповідністю населення до операцій з цінними паперами тощо.

Так, Ш.І. Ібатулін довів, що банківська система України забезпечує низький рівень мобілізації та нагромадження капіталу з причин низької довіри до неї населення. У його дослідженні, на основі побудови кейнсіанської моделі IS-L-M, виявлено досить високий рівень приросту заощаджень (з 1 грн. доходів було заощаджено в середньому у 1999-2000 рр. – 14 коп., у 1997-1998 рр. – 21 коп.). Однак зберігається низька довіра до банківської системи країни та невисока схильність населення до вкладення своїх заощаджень у кредитну систему – «до банків потрапляє лише 5 коп. з 1 грн. доходів, що становить 38% від заощаджень» [83].

Це, своїм чином, обумовлює невідповідність між існуючими рівнями позиції грошей та національного доходу, отже, зумовлює дефіцит кредитних ресурсів та високі процентні ставки. При цьому динаміка банківського кредитування в цілому відповідає динаміці обсягів залучення банками коштів юридичних та фізичних осіб, тобто банківський сектор вкладає у реальну економіку фактично всі грошові ресурси, які йому вдається мобілізувати на грошовому ринку.

У свою чергу, М. Лазарчук обґрунтовує складність виконання фінансовою інфраструктурою зазначеної функції умовами її становлення та розвитку [105]. Перш за все він акцентує увагу на суттєвому погіршенні соціально-економічних умов української держави в перші роки проголошення незалежності. Серед факторів, що аналізуються, привертає увагу суттєве зменшення грошових доходів населення країни, коли воно перестає відігравати роль внутрішнього інвестора економіки. За статистичними даними капітальні вкладення в економіку України в 1991 році склали 42,7 млрд. крб., а сума вкладів населення – 116,1 млрд. крб. Якщо дані показники виразити через американський

долар, то вони відповідно становили 46,0 та 126 млрд. У кінці 1992 року ті ж показники в доларовому еквіваленті становили відповідно 11,4 та 1,22 млрд. [105]. Отже, фінансові ресурси банківської системи України скоротилися до дуже низького рівня в порівнянні з попереднім періодом. Сумарний капітал українських банків за станом на 1 січня 2000 р. складав усього 6% ВВП, тим часом як в інших країнах з перехідною економікою цей показник досягає 40% [105].

Численні економісти приділяють багато уваги рівневі заощаджень, оскільки заощадження є єдиним джерелом інвестицій, від яких залежить стан фондового ринку й економічний розвиток країни. Основними заощадниками в економіці є домогосподарства, підприємства, держава і, нарешті, іноземці, якщо заощаджені ними кошти надходять у цю країну у вигляді інвестицій. Показник заощаджень залежить від рівня доходів, отриманих населенням, і схильності населення та суспільства до заощадження, яка визначає обсяг заощаджень, що дозволяють собі накопичити суб'єкти ринкових відносин при такому доході.

Сьогодні, як зазначає О. Іткін, у країнах з перехідною економікою, і особливо в Україні, доходи населення витрачаються переважно на споживання, отже, вони не можуть бути джерелом інвестицій [88]. Така ситуація впливає на функціонування фінансово-кредитного сектора, на функціонування фондового ринку, оскільки він не може сприяти залученню інвестицій в реальний сектор економіки.

Вирішення питання залучення грошових коштів тісно пов'язано з динамікою та тенденціями заощаджень з боку домогосподарств (населення).

У країнах виникаючих ринків спостерігається брак заощаджень з боку домогосподарств, до того ж заощадження часто оминають офіційні канали інвестування. Це пояснюється кількома причинами. Серед них можна назвати відсутність довіри фізичних та юридичних осіб до фінансової системи, яка зумовлена попереднім негативним досвідом її функціонування. Це призводить до обмеження використання фінансових інститутів як зберігачів заощаджень та гарантів неінфляційного отримання доходів. Значно підривають довіру насе-

лення до фінансових інститутів, а відтак – до застосування офіційних фінансових каналів інвестування, часті зміни в законодавстві, недосконалість правової бази захисту прав інвесторів, зміни в регламенті обслуговування фізичних осіб з боку різноманітних банків, інвестиційних фондів, компаній тощо, а також відсутність інформаційного поля, яке б надавало фізичним та юридичним особам відомості про різноманітні засоби збереження капіталу. Відновлення довіри до фінансової системи є довготривалим і може мати різний ефект на певних етапах.

Пропозиція грошей відбувається на різноманітних фінансових ринках. Будь-яка країна потребує різних форм і достатнього обсягу пропозиції інвестицій, що має забезпечити економічне зростання. За моделлю Харрода – Домара, темпи економічного зростання є прямо пропорційними до рівня заощаджень та обернено пропорційними до коефіцієнта капіталоємності:

$$R = S/Q, \quad (4.1)$$

де R – бажані темпи економічного зростання;

S – рівень заощаджень у відсотках до ВВП;

Q – коефіцієнт капіталоємності.

В Україні рівень заощаджень тривалий час тримався на позначці 13-15% при його пороговому рівні 18%. Тому очікувати на неінфляційні тривалі позитивні зрушення в економіці України і стабільні темпи економічного зростання в найближчому майбутньому навряд чи доводиться.

Більшість країн з метою залучення грошових коштів удавалася до помноження торговельного оборотного капіталу, який сам себе відтворює протягом досить нетривалого строку, створення механізму саморозширення фінансових ринків через механізм мультиплікатора, систему спекуляцій на ф'ючерських ринках або до отримання синергетичного ефекту взаємодії різних ринків.

На наш погляд, зазначені підходи ще не дістали належного поширення в Україні.

Ефективна реалізація функції акумулювання фінансових засобів перш за все вимагає від інфраструктури зменшення і гарантування інвестиційних ризиків. Виконання цих умов має привести до більшого залучення інвестицій в національну економіку за рахунок утворення сприятливого режиму для приросту національної інвестиційної бази.

Для сучасного сприйняття ризику характерним є те, що його визначають, по-перше, як економічну категорію, по-друге, його виникнення зумовлене попередніми процесами формування цілей та завдань управління. По-третє, ризики породжують не тільки загрози ринковому середовищу, а й появу невикористаних можливостей. Можна визначити ризик як економічну категорію, що відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин, об'єктивно наявних невизначеності й конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями.

Отже ризики на фінансовому ринку України мають передбачати не тільки незалежну від середовища оцінку їх рівня, а й оцінку самого середовища, що їх породжує.

Під інвестиційним ризиком розуміють можливість повної чи часткової втрати інвестованого капіталу з якихось причин. Фахівці називають його «базовим» або «інфраструктурним» ризиком – ризик, сутність якого полягає в можливій втраті інвестованого капіталу внаслідок непередбачених змін або неефективності функціонування фінансової інфраструктури [113, с. 65; 171]. Інвестиційний ризик є зворотним боком конкурентних переваг в економіці з точки зору інвесторів. Це ті ризики, що вони несуть, вкладаючи свої кошти в цінні папери на конкретному ринку.

Як зазначає А.К. Малютін, саме система спеціалізованих фінансових посередників бере на себе функції «аналізу інвестиційних ризиків, прийняття інвестиційних рішень, надання інформації, яка є необхідною для прийняття таких рішень, страхування інвестора від того чи іншого ризику» [113, с.65]. Необхідність та доцільність залучення фінансового посередника до процесів оцінки всі-

єї сукупності ризиків, пов'язаних з інвестуванням у конкретні фінансові інструменти, обумовлена постійним зростанням кількості і різноманіття фінансових інструментів, великої кількості чинників, що впливають на зміну їх споживчої вартості. О.М. Іваницька зауважує, що «розвиток досконалої фінансової інфраструктури, у тому числі інститутів депозитарію, реєстраторів і зберігачів, інформаційної та технологічної інфраструктури, є основною умовою зменшення фінансових ризиків. Традиційні методи управління фінансовими ринками відійшли або відходять у минуле. Стають ефективнішими структури, які дають змогу оптимізувати ризик, прибутковість та синхронність роботи фінансової системи» [84, с. 112].

Покладаючи на себе вказані функції, посередники захищають інтереси інвесторів. Основною метою функціонування фінансових посередників є забезпечення емітентів та інвесторів, потенційних учасників фондового ринку комплексом якісних послуг на ринку цінних паперів. Найчастіше фінансові посередники – аудиторські компанії, управлінські консультанти та ін. – беруть на себе мінімізацію так званих мікроекономічних ризиків. Вони виконують роль посередника між інвестором та його власністю або іншим посередником. При цьому маємо зазначити, що такі посередники ніяк не можуть забезпечити макроекономічні ризики. Вирішення завдань, що пов'язані з управлінням політичними та макроекономічними ризиками, знаходиться за межами впливу економічних суб'єктів та описується в категоріях політичних і міждержавних відносин.

Досліджуючи ризики, що виникають на ринку цінних паперів, маємо їх визначити, згрупувати. Серед таких ризиків виділимо:

- ризик невиконання зобов'язань перед контрагентом;
- ризик збереженості та дійсності цінних паперів;
- ризик відсутності достовірної інформації;
- ризик маніпулювання цінами;
- інші.

Аналіз існуючих інвестиційних ризиків та способів управління ними є основою для прийняття кваліфікованим інвестором рішення щодо інвестування.

С.А. Томлянович зазначає, що «інвестиційне рішення в більшості випадків (в особливості на ринках, що розвиваються) приймається на основі детального аналізу всіх факторів і породжуваних ними ризиків. При цьому аналіз інвестиційних ризиків проводиться не тільки при прийнятті рішення щодо інвестування, а і протягом усього життєвого циклу уже здійснених інвестицій» [171].

На думку автора, яку він вже доводив, фінансові посередники професійно забезпечують легітимність угод, визначають «організованість» ринку (його прозорість та об'ємність), засвідчують перехід прав власності на цінні папери та фондові інструменти [44].

При здійсненні діяльності інвестора на фондовому ринку, перш за все під час придбання цінних паперів, виникає ризик прийняття невірної інвестиційного рішення – вибір інструменту або класу інструментів. Так завдання інвестування коштів, що акумулюються інвесторами для певних цілей, беруть на себе різні посередники – інвестиційні фонди, довірчі управляючі, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії тощо. Отже, інституційні інвестори приймають інвестиційне рішення і беруть на себе функцію страхування інвестора від ризику прийняття невірної інвестиційного рішення. При цьому кожен з посередників виконує свої специфічні дії, виходячи з обов'язків та прав, наданих йому.

Так, торговці цінними паперами надають комісійні послуги з купівлі-продажу цінних паперів і діють від свого імені, але за дорученням і за рахунок клієнта. Вони забезпечують первісне розміщення цінних паперів, фондових інструментів, надають консультаційні послуги емітентам та інвесторам, прогнозують зміни на фондовому ринку.

Фондові біржі та торгово-інформаційні системи забезпечують доступ учасників на організований вторинний ринок цінних паперів. Вони дозволяють проводити незалежну політику в області ціноутворення акцій, забезпечують інвестиційну привабливість об'єктів шляхом виявлення реального попиту та пропозиції на цінні папери, встановлюють загальні правила для професійних учасників фондового ринку.

Регістратори та депозитарії проводять облік прав власності на іменні цін-

ні папери, контролюють легітимність оформлення угод з купівлі-продажу цінних паперів, оформляють документи з блокування цінних паперів у випадках, що передбачають операції застави майна. Ці організації надають емітентам послуги з ведення списку (реєстру) власників іменних цінних паперів, інформацію про рух цінних паперів і за необхідності забезпечують комплекс заходів з проведення зборів акціонерів. Вони реєструють додаткові випуски акцій та реалізують інші задачі, що пов'язані з корпоративним управлінням об'єктом.

Виконуючи функцію мінімізації ризиків, професійні учасники фондового ринку надають різноманітні консультації в області корпоративного управління власністю, в області функціонування вторинного ринку цінних паперів. Найчастіше в ролі інвестора виступають «колишні» емітенти [44]. Для них зацікавленість фондовим ринком не обмежується на етапі реєстрації і розміщення цінних паперів, а перетворюється на постійний процес пошуку найбільш вигідних економічних рішень, стратегічних господарських одиниць. Інвестор очікує від фінансового посередника прогнозування економічної ситуації (а не тільки інформаційних, оформлювальних чи організаційних функцій), яка безпосередньо пов'язана з обсягами інвестиційних вкладень. Таким чином, організації, що складають інфраструктуру фондового ринку, виступають індикатором інвестиційної активності, а отже, прямо і безпосередньо впливають на виконання інфраструктурою першого етапу циклу – акумулювання грошових коштів.

Зазначимо, що фінансові посередники за певну винагороду беруть на себе виконання таких функцій:

- аналіз інвестиційних ризиків;
- прийняття інвестиційних рішень;
- надання інформації, що необхідна для прийняття інвестиційного рішення;
- страхування інвестора від будь-якого виду ризику [171].

Окрім ризику прийняття інвестиційного рішення, при здійсненні інвестором операцій з цінними паперами виникає торговельний (розрахунковий) ринковий ризик. Його можна визначити як ризик фінансових втрат, що обумовлені

неможливістю виконання зобов'язань за укладеною угодою або порушеннями під час її виконання [171]. Торговельні ризики поділяють на такі види:

- ризик визначення ринкової ціни;
- ризик вибору контрагента;
- ризик грошових розрахунків;
- ризик постачання цінних паперів.

Елімінування розрахункових ризиків є функцією достатньо глибоко структурованої групи посередників – ринкових посередників. Вони також відповідають за мінімізацію поточних ринкових ризиків, які полягають у вірогідності втрат, що обумовлені непередбаченими змінами поточного режиму функціонування ринку цінних паперів. До цього типу ризиків відносять:

- ризик зміни ринкової ціни;
- валютний ризик;
- ризик збереження активів;
- ризик дотримання прав, що надані цінними паперами.

І емітенти, і інвестори, що вкладають власні кошти в придбання фондових інструментів, користуються послугами професійних учасників фондового ринку в повному обсязі. Водночас, інвестор, позбавляючись від первинного інфраструктурного ризику, придбає інший – вторинний ризик – ризик оптимального вибору інституційного інвестора, посередника. Фахівці називають такий ризик ендегенним, тобто ризик, породжений усередині самої фінансової системи, а саме:

- проблеми, які можуть виникати в самій фінансовій установі, а потім розповсюджуватися на інші частини фінансової системи, або вони можуть розпочатися одночасно в декількох установах з причини їх залежності від однакових ризиків;

- проблеми, які виникають на ринках, – невиконання зобов'язань контрагентами, невідповідність цін активам, масове залишення учасниками ринків та виникнення ланцюгових реакцій;

- проблеми, що виникають у фінансових установах (наприклад, ті, що

обумовлені невдалим проведенням операцій, ризиком, пов'язаним з концентрацією активів і ефектом доміно), які можуть спричинити проблеми у фінансовій інфраструктурі, – наприклад, у системі розрахунків та платежів, – та які будуть мати більш глибокі наслідки для фінансової системи. Або вразливість інфраструктури – наприклад, правової системи чи системи бухгалтерського обліку, – може призвести до банкрутства підприємств.

Саме тому кожен інвестор перш за все зацікавлений в тому, щоб існував інститут (орган), який відповідав би за надійність та ефективність функціонування системи фінансових посередників. Це може бути як державна установа, так і колективні представницькі установи професійних учасників фондового ринку (численні саморегулювні організації).

Така установа має здійснювати регулювання фондового ринку. А це, з точки зору інвестора, є оптимізацією функціонування всієї фінансової інфраструктури.

Світовий досвід підтверджує важливе значення утворення державної або недержавної системи захисту інвесторів на ринку від втрат, пов'язаних з банкрутством інвестиційних інститутів. Наприклад, у США з метою захисту інвесторів від банкрутств брокерсько-дилерських фірм у 1970 р. відповідно до спеціального акту конгресу було утворено корпорацію із захисту інвесторів, до обов'язку якої входила компенсація втрат інвесторів на суму до 500 тис. дол. (із них 100 тис. дол. можуть бути готівкою, решта – в цінних паперах). Корпорація – некомерційна організація, членами якої є інвестиційні інститути. Фонд корпорації утворюється за рахунок внесків її членів. У Великій Британії з цією метою саморегулювні організації формують компенсаційні фонди, за рахунок яких відшкодовуються збитки інвесторам у разі банкрутства інвестиційного інституту. За правилами, що діють у Раді з цінних паперів і ф'ючерсів, вклади в розмірі 30 тис. ф.ст. відшкодовуються інвестору повністю, а вищі за цю суму – в розмірі 90% від суми вкладу, але не більш як 50 тис. ф.ст. У Японії Фонд компенсації втрат з депонованих цінних паперів має статус юридичної особи, а система фонду розвивається [84, с. 90].

Наступним етапом циклу фінансово-кредитного сектору економіки є управління акумульованими коштами.

Велику роль у ринковій економіці відіграють об'єднання підприємців та різні саморегулівні організації в різноманітних галузях професійної діяльності. Сьогодні ця система в Україні нерозвинута, і, як очевидно, має минути певний час для того, щоб вона зорганізувалася та ефективно запрацювала.

Як правило, саморегулювання запроваджується неурядовими інституціями. Ключовою умовою його ефективності є існування довіри до нього та достатня мотивація з боку учасників ринку, щоб утримуватися від невиконання регуляторних вимог, адекватність санкцій. У тих випадках, коли саморегулівний орган не може застосовувати санкцій, які б утримували від невиконання регуляторних вимог, можливе вживання санкцій державними органами (однак така форма, по суті, є спільним регулюванням, де роль регуляторного акту розподілена між саморегулівною організацією та державним органом).

В Україні створення саморегулівних організацій стало можливим з прийняттям законодавчих актів зі страхування. Зокрема, передбачається можливість для страховиків утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України. Їх головною відмінністю є те, що вони не можуть займатися страховою діяльністю.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» саморегулівна організація (СРО) – це неприбуткове об'єднання фінансових установ, яке створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг. Об'єднання фінансових установ набуває статусу саморегулівної організації після внесення запису про нього до відповідного реєстру,

який ведеться державними органами з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків.

При застосуванні саморегулювання окремі учасники страхового ринку (страховики, брокери, актуарії, аварійні комісари) самостійно і добровільно створюють саморегулівні організації, виробляють стандарти діяльності та кодекси професійної етики, встановлюючи таким чином механізми для виконання вимог регулювання.

Об'єднання страховиків створюються на добровільній основі для координації діяльності та захисту інтересів своїх членів, виконання спільних програм. Об'єднання, спілки, асоціації не здійснюють страхову діяльність, є, як правило, громадськими організаціями, професійними об'єднаннями.

У цілому роль самоорганізації учасників різних сегментів страхового ринку залежить від стадії розвитку цих сегментів, а також ступеня технологічних взаємозв'язків між учасниками. На сьогодні учасники страхового ринку розуміють, що самоорганізація потрібна для захисту цілісності ринку. Однак, як і в більшості новостворених ринкових економік, важливість залучення якомога більшої кількості учасників і необхідність у зацікавленості підприємницької спільноти в стимулюванні регуляторних процесів страховики тільки-но починають усвідомлювати.

Важливо відзначити наявність саморегулюючих інститутів в системі управління та регулювання фондового ринку, однією з цілей яких є захист інтересів професійних учасників фондового ринку. На кінець 2003 р. в Україні діяло 11 саморегулівних організацій ринку цінних паперів, які об'єднують професійних учасників за видами діяльності, серед яких: 5 бірж, 4 асоціації та 2 торговельно-інформаційні системи, зокрема:

- Асоціація «Перша фондова торговельна система»;
- Асоціація «Південноукраїнська торговельно-інформаційна система»;
- Асоціація учасників фондового ринку України;
- Донецька фондова біржа;
- Київська міжнародна фондова біржа;

- Придніпровська фондова біржа;
- Українська асоціація інвестиційного бізнесу;
- Українська міжбанківська валютна біржа;
- Українська фондова біржа;
- Українська асоціація торговців цінними паперами.

Сукупність певних саморегулювних (разом із державними регулюванням) організацій виконує у відношенні до фондового ринку роль забезпечуючої правової системи і складає регулятивно-правову інфраструктуру фондового ринку. Її наявність та необхідність обумовлена прагненням інвестора до уникнення будь-якого інфраструктурного ризику. Регулятивно-правова інфраструктура фондового ринку складається з державних установ та колективних представницьких органів професійних учасників фондового ринку, які виконують операції з регулювання означеним економічним та соціальним явищем [113, с. 65]. Така регулятивно-правова система фондового ринку має відповідати за надійність і ефективність функціонування системи фінансових посередників в цілому. З точки зору інвестора, основна функція такої системи – це оптимізація функціонування всієї фінансової інфраструктури. Крім того, на думку А.К. Малютіна, «всі суб'єкти інфраструктури є агентами регулювання, тому що вони, виступаючи представниками інтересів інвестора, певною мірою мають докладати зусиль до оптимізації функціонування не тільки своєї організації, а і фінансової інфраструктури в цілому» [113, с. 67].

Аналізуючи базові аспекти діяльності регулюючих органів, функції, які вони виконують, можна згрупувати таким чином:

- нормотворча, яка полягає в розробленні та сприянні введенню в дію законів, актів виконавчої влади та інших документів, що регламентують порядок здійснення операцій на ринку цінних паперів, узагалі на фінансовому ринку, права і обов'язки його учасників. Серед указаних дій окремо слід виділити функцію з установлення правил та стандартів проведення операцій з цінними паперами, які є індивідуальними у кожного з учасників. Варто зауважити, що деякі саморегулювні інститути входять до різноманітних рад, робочих груп, вико-

навчих комітетів з нормування, регулювання та організації діяльності фондового ринку. Так, Українська фондова біржа є членом Координаційної ради з питань функціонування ринку цінних паперів при Президентові України; членом Консультаційно-експертної ради при Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку; членом Виконавчого комітету Федерації Євразійських фондових бірж; членом Робочої групи з фондового ринку в Організації по економічній співпраці та розвитку (OECD); членом Ліги меценатів Українського товариства «Інтелект нації»;

- наочна, яка передбачає здійснення регулярного (постійного або періодичного) контролю за діяльністю учасників фондового ринку, дотримання ними вимог діючих нормативних документів та, у більш широкому розумінні, інтересів інвесторів і суб'єктів інфраструктури. Серед зазначених цілей існування ПФТС задекларовано вироблення та контроль за додержанням стандартів професійної етики, захист інтересів інвесторів;

- третейська, що полягає у вирішенні спірних та конфліктних ситуацій, які виникають у процесі діяльності на фондовому ринку, надання інвесторам і професійним учасникам можливості самостійного захисту своїх інтересів. Так, ПФТС серед цілей свого існування зазначає такі: розроблення та контроль за дотриманням норм та правил поведінки, регламентів, правил здійснення операцій з цінними паперами, вимог до професійної кваліфікації фахівців – учасників саморегулювальної організації, уповноважених здійснювати операції з цінними паперами, та інших документів, передбачених законодавством; упровадження ефективних механізмів розв'язання суперечок між учасниками саморегулювальної організації, а також між учасниками саморегулювальної організації та її клієнтами;

- інформаційна, яка передбачає збирання, збереження, узагальнення і розповсюдження серед учасників ринку інформації про загальні умови здійснення діяльності на ньому і особливості ведення операцій окремими суб'єктами ринку. Виконання даної функції може передбачати і накладення обмежень на розповсюдження певної інформації (наприклад, про фінансові вкладення учасників ринків) [113, с. 67]. У кожній організації передбачено укладання угоди з її чле-

ном щодо прийняття інформації від торговців цінними паперами – як регулярної, так і нерегулярної.

Також слід виділити ще одну функцію, яку виконують саморегулівні організації – розроблення, організація та розвиток електронної системи торгівлі – утворення технологічної інфраструктури існування фондового ринку. Так, Асоціація «ПФТС» володіє торговельно-інформаційною системою (ТІС), що зареєстрована Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України. До участі у торговельній системі допускаються виключно члени Асоціації «ПФТС».

Ще один аспект діяльності інститутів регулятивно-правової інфраструктури фондового ринку – освітній. До функцій, що виконують саморегулятивні організації, відносять: забезпечення високого професійного рівня діяльності учасників ринку цінних паперів; професійна підготовка та підвищення кваліфікації фахівців-учасників саморегулівної організації, уповноваженої здійснювати операції з цінними паперами.

Усі функції знаходяться між собою в об'єктивному логічному взаємозв'язку, і продукт реалізації кожної з них є основою для здійснення інших.

Їх значна кількість мала б забезпечити жорстку конкуренцію між ними та сприяти підвищенню ефективності їх роботи з клієнтами. Але відсутність загальнодержавних базових вимог, обов'язкових для роботи всіх учасників фондового ринку, та відсутність системного підходу в розподілі функцій між ними призвела до ситуації існування різних правил, стандартів діяльності та вимог щодо їх виконання (особливо це стосується торгівлі цінними паперами на організованих ринках).

Досліджуючи питання розвитку регіональної інфраструктури, не можна обійти увагою таку її складову, як асоційовані структури. До асоційованих структур віднесемо страхові компанії, кредитні спілки, інститути спільного фінансування, недержавні пенсійні фонди, фінансові компанії, ломбарди, саморегулівні організації.

Інститути іпотеки є органічною складовою ринку застави, а отже, і фінансової інфраструктури регіону. Ринок застави є одним з найважливіших з огляду на формування інфраструктурного середовища фондового ринку, оскільки цивілізовані форми застави сприяють його розвитку та безризиковості роботи. Своїм чином, ринок застави не може формуватися без іпотечного ринку, який належить до ринків капіталів. Розвиток цього ринку має важливе значення для формування фінансової інфраструктури. Діяльність інститутів іпотеки справляє безпосередній вплив на залучення додаткових коштів у сферу агропромислового комплексу, житлового будівництва, фінансово-кредитного обігу [131]. За допомогою іпотечних фінансових інструментів значно збільшуються активи різних суб'єктів ринку, здійснюється інвестування реального сектора економіки та збільшення його капіталу і внаслідок цього забезпечується стабільне зростання доходів у різних галузях економіки [92].

Залучення, акумулювання фінансових коштів є першорядним завданням ефективного функціонування регіональної інфраструктури. Іпотека є одним з численних інструментів, які дозволяють здійснювати необхідні функції регіональної фінансової інфраструктури.

Система іпотечного кредитування посідає унікальне місце в національній економіці. По-перше, у цей час іпотечне кредитування в більшості економічно розвинених країн є не тільки основною формою поліпшення соціально-економічних умов, але й здійснює істотний вплив на економічну ситуацію у країні в цілому. З іншого боку, система іпотечного кредитування являє собою сьогодні злагоджений механізм, який складається із взаємопов'язаних та взаємозалежних підсистем (ринок нерухомості та операції з купівлі-продажу нерухомості, комплекс операцій з надання та обслуговування іпотечних кредитів, фондовий ринок та операції сек'юритизації іпотечних активів тощо). За рахунок іпотеки здійснюється інвестування реального сектора економіки та збільшення його капіталу і внаслідок цього забезпечується стабільне зростання доходів у різних галузях економіки. Іпотека може стати одним з важливих інструментів створення національної системи заощаджень. При широкому впровадженні іпо-

течного кредитування в країні збільшаться бюджетні надходження, ефективніше вирішуватимуться житлові питання, зросте відтворюваність робочої сили та її мобільність. За рахунок управління розгалуженими фінансовими потоками держава має можливість впливати на соціально-економічні процеси в країні. Особливо велика роль іпотеки виявляється в пожвавленні та стабілізації економіки в умовах формування внутрішнього ринку. Як зазначає Л.Клюско, «Відродження інституту іпотеки, створення іпотечного ринку житла в країні є об'єктивною необхідністю, що пов'язана з потребами запровадження механізмів кредитування будівництва житла замість його бюджетного фінансування» [92]. Іпотечний ринок житла повинен створити мультиплікаційний ефект прискореного розвитку багатьох галузей економіки, внутрішнього ринку, підвищення платоспроможності населення і сталого зростання ВВП країни.

Ринок іпотеки справляє вплив на фінансовий ринок загалом та механізм його функціонування за такими напрямками:

- він сприяє розвитку законодавчої бази заставних відносин;
- його функціонування передбачає використання нових для ринку України видів цінних паперів – заставних, інвестиційних сертифікатів та облігацій, сертифікатів фонду фінансування операцій з нерухомістю, отже, фінансовий ринок стає більш диверсифікованим;
- в операції з іпотечного кредитування залучаються небанківські фінансові інститути, що також сприяє диверсифікації роботи фінансового ринку з погляду його суб'єктів;
- наявність іпотечних операцій змінює організаційну структуру банків, зокрема, створюються спеціалізовані іпотечні відділення, які надають послуги юридичним та фізичним особам, запроваджується нова культура обслуговування клієнтів, активізуються процеси сек'юритизації.

Процеси державного регулювання кредитних відносин і формування ринку застави потребують особливої уваги. Вирішальним економічним аспектом іпотеки є той факт, що вона прив'язується до нерухомості, яка постійно має особливо високу ціну. Тому завжди пропонується перетворювати в об'єкт іпо-

теки не тільки окремі предмети, а все, що складає певну економічну єдність. У Німеччині та деяких державах Центральної Європи на цій підставі предметом іпотеки принципово є земельна ділянка. На підставі закону всі будівлі, які знаходяться на земельній ділянці, пов'язуються з нею, і таким чином власність на земельну ділянку та сама іпотека поширюються і на будівлю.

Для розбудови системи іпотечного забезпечення можна запропонувати такі кроки:

- опис у відповідному кадастрі всіх земельних ділянок та будівель, які на них знаходяться;
- створення публічного реєстру власників цих земельних ділянок (Закон про реєстрацію прав на нерухомість, яким запроваджується поземельна книга);
- доповнення і зміни до Земельного кодексу у розумінні широкого допуску приватної власності на землю;
- доповнення законодавства про власність в розумінні (принципового) поєднання власності на земельну ділянку з власністю на будівлі, які на ній знаходяться.

Тільки після того, як будуть створені ці передумови, має сенс почати врегульовувати через відповідне законодавство спочатку власне право про іпотеку, а потім – право про іпотечні банки. Без такого комплексу законодавства іпотечний банк в його власному розумінні буде неможливим.

Україні слід враховувати досвід розвитку та вдосконалення іпотечних відносин розвинутих країн та країн, що переходять до розвинених ринкових відносин. Зокрема, досить цікаво та корисно подивитися, як у цій сфері ідуть справи у країнах колишнього соціалістичного табору. Урахувавши всі позитиви та недоліки вже існуючих систем, історичні помилки попередників, Україна зможе за досить короткий період побудувати дієву національну систему іпотечних відносин.

Так, ключовою ланкою американської системи іпотечного кредитування є державна структура – федеральна національна іпотечна асоціація (Federal National Mortgage Association, FNMA), що називається «Фенні Мей». Вона є

найбільшою спеціалізованою організацією в країні і займається викупом стандартизованих кредитів, виданих різними кредитними і некредитними організаціями, випускає цінні папери, забезпечені пулами викуплених кредитів.

Американський ринок заставних цінних паперів є інтегрованим у національну економіку, що дозволяє йому реагувати на зміни, які відбуваються на національному ринку капіталів. Ринок іпотечних цінних паперів США сприймається експертами як значна частина загальноамериканського ринку капіталу.

Успіх іпотечної системи Сполучених Штатів Америки обумовлений не тільки значною державною підтримкою, яка була надана при її створенні, але і своєрідною структурою житлового фонду, а також особливостями англо-американської системи права, що по-своєму трактує поняття власності і правові відносини, які виникають при її передачі. При англо-американській системі права судовий прецедент є джерелом права, що дозволяє гнучко й оперативно вирішувати проблеми, які виникають у сфері нерухомості й іпотечного кредитування.

Основними гравцями іпотечного ринку є іпотечні компанії, що реально впливають на стан розвитку ситуації. Іпотечні компанії створюються для надання послуг з видачі й обслуговування іпотечних кредитів. Як іпотечні компанії можуть виступати іпотечні банки, що надають весь спектр послуг з банківського іпотечного кредитування, а також некредитні комерційні організації, які надають посередницькі послуги з обслуговування кредитів.

Позикозберігаючі асоціації, або тріфти – найстаріші установи іпотечного кредитування в Америці. Їхня історія починається ще з XIX століття, і за принципом діяльності вони схожі на будівельно-ощадні каси, що дотепер успішно функціонують у країнах Європи. У тріфтах кредитування під заставу нерухомості здійснюється із коштів, накопичених завдяки внескам їхніх учасників. Для того щоб розширити базу фінансування, тріфти засновують власні банки житлового кредитування і за їх допомогою беруть участь у рефінансуванні кредитів, що видаються. Регулює діяльність тріфтів на федеральному рівні Федеральна житлова адміністрація і Федеральне бюро житлового кредиту. Страхуван-

ня депозитів учасників асоціацій здійснюється централізовано силами Федеральної корпорації страхування тріфтів (Federal Saving's & Loans Ass. Insurance Corporation, FSLIC).

Досить активними на іпотечному ринку є також універсальні комерційні банки, для яких житлове іпотечне кредитування – одна з основних традиційних послуг. Умови щодо отримання банківських кредитів побудовані за однотипними стандартами, тому банки намагаються приваблювати клієнтів додатковими послугами, оскільки процентні ставки і базові умови кредитування (терміни кредитування, вид іпотечного кредиту) практично не відрізняються.

Частка різних іпотечних інститутів на ринку іпотечного кредитування має таку структуру (рис. 4.3).

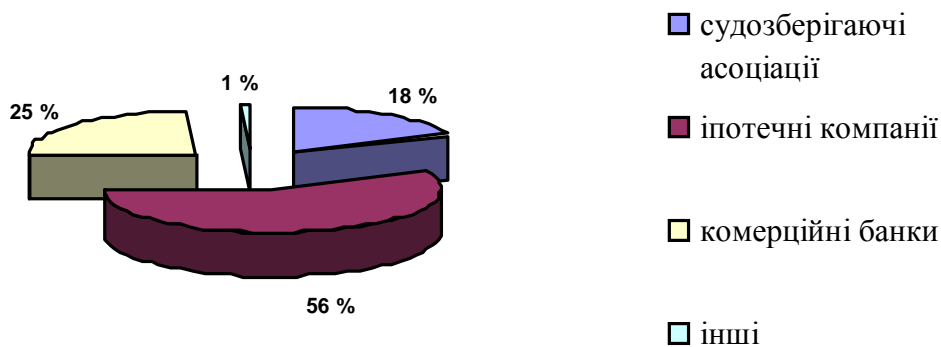

Рис. 4.3. Структура іпотечного ринку США

На сучасному етапі в США склалося два види іпотечних кредитів – з фіксованим і складним відсотком, коли процентна ставка за кредитом фіксується на перші 3–5 років кредитування, а потім може змінюватися залежно від відсотка, що виплачується за позиками Федеральною резервною системою. Терміни кредитування – 15, 20 і 30 років, проте, як правило, найбільш поширенішими є кредити на 15 та 30 років.

У США налагоджений механізм рефінансування для позичальників, що робить набагато привабливішим іпотеку. Якщо процентна ставка, що збільши-

лася, за кредитом зі складним відсотком не влаштовує позичальника, він може рефінансувати отриманий кредит – взяти новий на більш вигідних умовах (тобто з меншою процентною ставкою або з меншим терміном кредитування) і достроково погасити той, що його не влаштовує. Існують навіть спеціальні розрахунки для того, щоб дізнатися, коли можна одержати вигоду від рефінансування кредиту, а коли цього робити не варто. В Україні «першопрохідцем» такої схеми нещодавно став банк «Надра», запропонувавши рефінансування уже діючих кредитних договорів за ставкою 12% (порівняно з 13–17% інших банків та кредитних установ).

Ряд європейських країн дотримується «німецької (європейської) моделі» розвитку іпотечного ринку. Вона характеризується наявністю емісії та обігом іпотечних облігацій на зразок «заставних листів». Вони є похідною від портфеля іпотечних кредитів, наданих банком. Банк реалізує їх на ринку серед інституційних інвесторів самостійно, без посередників. У системі іпотечних облігацій кредитні ризики зосереджуються у фінансовій установі, яка надає кредити, що, у свою чергу, приводить до детального вивчення кредитоспроможності позичальника, моніторингу його діяльності після підписання кредитного договору. Отже, у даному випадку іпотечні інститути реалізують другий рівень циклу інфраструктури фінансового сектора регіональної економіки – управління коштами.

У «німецькій моделі іпотеки» діють дві форми фінансування придбання житла: система іпотечних банків і система контрактних будзаощаджень, що становлять альтернативу одна одній.

Система іпотечних банків складається не тільки з іпотечних банків, але й з інших кредитних організацій. Вони видають довгострокові кредити під заставу нерухомості (до 30 років під 8–12 % річних), а для покриття своїх витрат за кредитами випускають іпотечні облігації. Останні випускаються зі строком обороту в 1, 3, 5 або 10 років і погашаються наприкінці терміну обороту. Кредити, забезпечені облігаціями, видаються не більше ніж на 60% від вартості майна, що купується. Якщо дане відношення порушується, то такі позички фі-

нансуються з інших джерел, наприклад незабезпечених облігацій банку.

Система контрактних будзаощаджень (Bausparkasse) являє собою сукупність кас заощаджень населення. Основна її ідея полягає в мобілізації вільних грошових коштів населення на будівництво і купівлю житла. Кошти мобілізуються за допомогою спеціалізованих банківських інститутів – будівельних ощадних кас. У них майбутні позичальники протягом встановленого терміну спочатку накопичують приблизно 50% вартості майбутнього житла, а потім одержують позику на суму, якої не вистачає на придбання житла. Каса надає дану суму з коштів вкладників, які звернулися до її послуг пізніше, ніж теперішній позичальник. Даний механізм дозволяє функціонувати системі автономно від національного ринку капіталу. Процентні ставки по внесках та позиках у таких касах набагато нижчі за банківські, і вони чітко фіксуються на весь термін, який не перевищує 10 років. У такій системі функціонує три різновиди установ: суспільні ощадкаси, приватні ощадкаси, кредитні союзи.

Відмінності між ними визначаються їхньою формою власності.

Суспільні ощадкаси засновуються за територіальним принципом. Жителі якого-небудь населеного пункту об'єднуються і здійснюють погоджені дії для задоволення своєї житлової потреби.

Приватні ощадкаси є акціонерними товариствами і діють в інтересах акціонерів.

Кредитні союзи, як і суспільні ощадкаси, є некомерційними організаціями. Діяльністю союзу керує його правління.

Німеччина здійснює широку підтримку іпотечного кредитування. Позичальник може скористатися державною допомогою, коли не в змозі погасити борг або відсотки за ним. Для цього держава надає йому субсидію з бюджетів різного рівня. Здійснює вона це також шляхом надання коштів банківським установам.

Законодавство Польщі та Угорщини, як і німецьке, зорієнтоване на створення спеціалізованих іпотечних банків. В Угорщині та Польщі з давніх часів ведуться поземельні книги, також протягом довгого часу в Польщі існує право

приватної власності на землю, тим часом як в Угорщині земельне право було лібералізоване з 1987 року. Допуск до іпотеки відкрився у 1991 році, коли в обох країнах були введені закони про іпотечні банки.

Наскільки відомо, і Росія також у 1997 році зробила перший крок на шляху прийняття закону про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та договорів стосовно нього.

Цікавим є також існування в закордонній практиці так званої «стіни захисту». Зокрема, законодавство Словаччини і Чехії передбачає її застосування всіма банками, які займаються іпотечним кредитуванням. «Стіна захисту» означає чітке відокремлення всередині банку активів, пасивів і всіх операцій, пов'язаних з іпотекою, від інших видів його діяльності.

Враховуючи це, українське законодавство повинно чітко визначити, хто може займатися іпотечною діяльністю в Україні і як саме цю діяльність він здійснюватиме. На початковому етапі становлення іпотеки це могли б бути універсальні комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи, що відповідатимуть встановленим законом вимогам, отримають спеціальну ліцензію і підлягатимуть особливому державному нагляду в частині емісії іпотечних облігацій. Обов'язковою умовою їх діяльності повинна стати «стіна захисту».

Іпотечний ринок України проходить становлення в межах закономірностей розвитку світового іпотечного капіталу. На думку фахівців, тенденція до зростання обсягів іпотечного кредитування, зважаючи на стабільність сприятливих чинників, у найближчій перспективі зберігатиметься [65].

Україна має широкі перспективи щодо розвитку ринку іпотеки, проте на сьогодні він формується не досить активно. За даними Української національної іпотечної асоціації, обсяг забезпечених іпотекою кредитів на початок 2004 р. становив 4,5 млрд. грн, тобто приблизно 2% від загального кредитного портфеля банків. Основними учасниками іпотеки на сучасному етапі виступають банки, однак зі 158 українських банків іпотечні програми здійснюють лише 35. Причому цьому ринкові властивий високий рівень концентрації. Десять вели-

ких банків, членів Української національної іпотечної асоціації, контролює 2/3 вітчизняного ринку іпотечного кредитування.

Слід зауважити, що через недостатню капіталізацію комерційних банків і відсутність у структурі їх пасивів належного обсягу довгострокових депозитів існує об'єктивна необхідність для створення відповідної системи рефінансування іпотечних кредитів. Жоден комерційний банк не в змозі формувати конкурентний портфель довгострокових кредитів, спираючись на короткострокові джерела. Отже, є нагальна необхідність не тільки створення розвинутих іпотечних відносин, які саме і обумовлюють формування ринку іпотеки, а й переходу від однорівневої моделі іпотечного ринку до дворівневої [65]. Поряд з традиційними джерелами іпотечного кредитування фахівці пропонують використовувати такі, як «емісія банками цінних паперів (облігацій), у тому числі забезпечених нерухомістю» [92]. Такі цінні папери є унікальним інструментом, що характерний саме для іпотечного ринку. Він дає змогу використовувати, по-перше, переваги фінансового ринку – це ліквідність, можливість продажу, передачі чи застави цінних паперів; а по-друге, передбачає наявність фактично двох рівнів застави за ними, зокрема у вигляді нерухомості, яка є одним із найліквідніших видів застави.

Законодавча інфраструктура розвитку іпотечного ринку пов'язана з прийняттям законів України «Про іпотеку» та «Про іпотечне кредитування та операції з консолідованим іпотечним боргом і про іпотечні сертифікати», «Про фінансово-кредитні механізми управління майном при будівництві житла та операціях із нерухомістю», що набули чинності з 01.01.2004 р., на черзі проходження Закону України «Про іпотечні цінні папери» та ін.

У сучасний період українські банки самостійно визначають свою політику щодо розвитку іпотечних банківських програм. «Основні» українські банки розгледіли солідну перспективу та непогані прибутки з розвитку цієї сфери і, незважаючи на певну недосконалість українського законодавства, вкладають у розвиток іпотеки чималі гроші (таблиця 4.3).

За проведення іпотечних операцій комерційні банки стягують комісійні, розмір яких коливається від 1,5 до 1% (в абсолютному вимірюванні – 350-500 дол. США). На розвиток ринку впливає і визначення мінімальної суми кредиту, яка в середньому встановлюється на рівні 20-25 тис. дол. США.

Таблиця 4.3

Лідери в іпотечному кредитуванні в Україні

Місце	Назва банку	Усього видано, млн. грн.	Кількість позичальників, чол..	Середня сума позики, тис. грн.	Середній строк позики, місяців	Середня ставка за кредитом у гривнях, %
1.	Аваль	250	4000	70	84	20
2.	Правекс-банк	242,5	3518	68,93	96	14,48
3.	ПриватБанк	200,27	6714	37	82,5	14,8
4.	Аркада	140	2184	64,1	200	12,56
5.	Укрсоцбанк	68,6	1402	49	60	23,8

Улітку 2004 р. було прийнято поправку до Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим боргом й іпотечні сертифікати», згідно з якою скасована норма про те, що розмір кредиту не може перевищувати 70% оцінної вартості предмета іпотеки. Цією поправкою розширяться умови надання іпотечного кредиту, політика банків стане більш гнучкою, отже, банківська система залучить більше споживачів іпотеки.

Сьогодні в Україні відсоткові ставки по депозитах знаходяться на високому рівні (10-12% у валюті і 17-19% у гривні), тому здешевлення іпотечних кредитів найближчим часом очікувати не потрібно.

Розвиток іпотечних відносин нерозривно пов'язаний з розвитком ринку житлової та комерційної нерухомості.

Для кожного регіону, відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», важливим, суттєвим та значущим є зростання показників сфери нерухомості. Ці показники тісно взаємопов'язані зі станом інвестиційної привабливості.

Фактично інвестиційна привабливість будь-якої країни чи регіону заснована на двох складових: інвестиційному потенціалі та інвестиційному ризику. Інвестиційний потенціал регіону визначається основними макроекономічними характеристиками (обсягами та темпами зростання ВВП, прямих іноземних інвестицій, структурою економіки), насиченістю території факторами виробництва (ресурсно-сировинними, трудовими, фінансовими), розміром та динамікою споживчого попиту населення та ін. Рівень інвестиційного ризику відображує вірогідність втрати інвестицій чи доходу від них. У тому чи іншому регіоні цей ризик визначається загальноекономічними (тенденції в економічному розвитку регіону), фінансово-валютними (ступінь збалансованості регіонального бюджету чи фінансів підприємств), політичними (розподіл політичних симпатій населення за результатами останніх парламентських виборів, легітимність місцевої влади), законодавчими, соціальними (рівень соціальної напруги), екологічними, кримінальними та іншими чинниками.

Таким чином, рівень інвестиційної привабливості в цілому визначається співвідношенням інвестиційного ризику та інвестиційного потенціалу, тобто тим, наскільки, виходячи з існуючого стану та перспектив майбутнього розвитку регіону, ризику, пов'язані з інвестуванням в даний регіон, компенсуються надходженнями, які на ці інвестиції можна отримати.

Слід зазначити, що висока прибутковість інвестицій на вкладений інвестором капітал у будівництво об'єкта нерухомості обумовлює і високий рівень ризику. При нормальному розвитку ринку рівень ризику знаходить своє повне відображення в рівні прибутковості – чим вищий ризик, тим вищою повинна бути і прибутковість, яка б усе-таки стимулювала інвесторів працювати в даному регіоні. У протилежному випадку, якщо високий ризик не компенсується настільки ж високими доходами, зміст інвестицій відсутній. Якщо прибутковість, що є наявною на ринку, перевищує той рівень, який сприймається інвесторами як належний, виходячи з існуючого ризику, кількість учасників ринку, а відповідно і пропозицій, буде збільшуватися доти, поки прибутковість не досягне оптимального рівня.

Ще однією складовою інвестиційної привабливості є вартість фінансових ресурсів, що використовуються. Інвестори, які використовують фінансові ресурси (як запозичені, так і власні) вартістю в 7% та 12%, будуть зовсім порізно оцінювати рівень інвестиційної привабливості проекту, прибутковість якого складає 10%. Безперечно, за інших рівних умов західні інвестори, які мають можливість залучувати тривалі кредити, мають більш вигідне положення, ніж українські інвестори.

Отже, інвестиційна привабливість є відносною категорією, яка відображує погляди певної групи інвесторів відносно співвідношення рівня ризику, рівня прибутковості та вартості фінансових ресурсів у тому чи іншому регіоні.

Сучасне стимулювання розвитку регіонів України здійснюється на засадах збалансування загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів з визначенням пріоритетних напрямів регіонального розвитку, створення сприятливого інвестиційного середовища в регіонах. Відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» їх стимулювання здійснюється з метою забезпечення сталого розвитку в інтересах усієї України, підвищення рівня життя населення, подолання бідності і безробіття, формування середнього класу; ефективного використання економічного, наукового, трудового потенціалу, природних і інших ресурсів, а також особливостей регіонів для оптимальної спеціалізації у виробництві товарів і послуг.

Указ Президента України від 28 жовтня 2005 року «Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» посилює і конкретизує завдання відповідно до рішень VI засідання Консультативної ради з питань іноземних інвестицій в Україні, зокрема в інноваційній сфері, будівництві, іпотечному кредитуванні, малому підприємстві.

Нинішній рівень іноземних інвестицій (197 доларів на людину на рік) є «політикою вчорашнього дня», тому в найближчі роки цей показник має збільшитися в 9-10 разів.

У передвиборчій програмі Президента України В. Ющенка також підкреслювалися питання зміцнення засад місцевого самоврядування, одне з яких –

визначення пріоритетів державної політики на регіональному рівні, зокрема при будівництві великих виробничих об'єктів. За дорученням Президента України фахівці вже почали розробляти інвестиційний план України до 2030 року, який повинен дати відповіді на всі інвестиційні запити.

Страховий ринок на сьогодні є найрозвиненішим та найдинамічнішим сектором ринку небанківських фінансових послуг України, який забезпечує понад 80% загального обсягу цих послуг.

Маємо відзначити проміжну фінансово-кредитну сутність страхування, підкресливши існування тісного взаємозв'язку між страховою і кредитною діяльністю. Як зазначає провідний російський науковець Є.В. Коломін, „Завдяки страхуванню акумулюються великі кошти, які до настання страхових випадків використовуються передусім як джерело кредитних ресурсів [95, с. 44-46].»

«Економічна сутність страхування полягає в замкнених перерозподільних відносинах між учасниками страхування з приводу формування за рахунок сплачених страхових премій (внесків) спеціальних грошових фондів і використання їх для захисту майнових інтересів цих учасників (страхувальників) при страхових випадках» [186].

Науковці розглядають страховий ринок як систему фінансово-економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страхова послуга, формується попит і пропозиція на неї [161]. Наводиться й більш широке визначення страхового ринку як економічного простору, в якому взаємодіють страхувальники, різноманітні за формами організації страхові компанії, страхові посередники, а також організації страхової інфраструктури [162].

Діяльність страхових компаній і в цілому страхового ринку забезпечує акумулювання грошових коштів до настання страхових випадків. При цьому формується централізований страховий фонд. Централізований страховий (резервний) фонд формується за рахунок загальнодержавних ресурсів як у натуральній, так і в грошовій формі та перебуває в розпорядженні державних органів управління. Призначення централізованого фонду – відшкодування збитків та

усунення наслідків стихійних лих і великих аварій, що призвели до значних руйнувань та великих людських жертв.

Вище вже було визначено основні відмінності фінансової інфраструктури з точки зору моделі фінансової системи. Ці відмінності визначають і схеми, методи діяльності страхового ринку. Так, у континентальній системі права діє модель жорсткого регулювання страхового ринку, що характеризується детальною регламентацією всіх сторін діяльності страховиків і систематичним контролем за дотриманням законодавства при проведенні страхових операцій [136].

У свою чергу, в англо-американській моделі будується ліберальна модель регулювання страхової діяльності, у якій основна увага приділяється контролю фінансового стану компаній на основі їх звітності; відсутня жорстка регламентація страхових операцій, затвердження страхових тарифів тощо [78].

Ліберальна модель має два різновиди – децентралізований і централізований. Різниця у ступені централізації державного регулювання страхової діяльності обумовлена принципами державного устрою країни (федеративна чи унітарна держава) [117].

Розглядаючи досвід регулювання страхової діяльності в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), на які припадає 95% світового страхового ринку, можна виділити такі три форми контролю:

- державна монополія, коли страховий ринок повністю контролюється державою (Алжир, Куба, Північна Корея);

- достатньо суворий контроль держави за всіма сторонами діяльності страхових компаній, включаючи умови страхування та страхові тарифи (матеріальний контроль в Німеччині, Франції до створення єдиного економічного простору в країнах ЄС);

- ліберальна система нагляду та регулювання, яка не обмежує ціни на страхові послуги, але передбачає жорсткий фінансовий контроль за платоспроможністю страховиків (Велика Британія, Нідерланди).

Регулятивні повноваження та функції страхового нагляду різних країн світу виконують або органи влади, або незалежна фінансова інституція. США

не мають федеральної системи регулювання страхової галузі. Законодавство штату покладає повноваження регулювання страхової діяльності на спеціальні органи, які здійснюють нагляд на своїй території [23].

У Швеції регулятивну діяльність та нагляд здійснює Державний фінансовий наглядовий орган [160], в Японії – Комісія з питань фінансової реструктуризації [126], у Великій Британії – приватна фірма, яка існує за рахунок обов'язкових внесків страхових компаній [63].

Сучасний рівень розвитку страхового ринку в індустріально розвинутих країнах Заходу характеризується посиленням тенденцій до монополізації у страховій діяльності і концентрації капіталу.

В Угорщині, Ісландії, Іспанії, Швейцарії, Туреччині, США обмежується участь страхових організацій у фінансових конгломератах. У Данії, Німеччині, Нідерландах установи, що здійснюють нагляд за страховою діяльністю, мають можливість заборонити участь страховиків в таких конгломератах.

Тенденції інтеграції та глобалізації сприяють переходу до ліберальної системи нагляду. Прикладом такого процесу є створення в ЄС одного з найбільш конкурентних ринків страхових послуг у світі. Так, після укладення Римської угоди, яка встановила «свободу заснування», «свободу надання послуг», «свободу руху капіталу» на території країн-учасників, та прийняття спільної нормативної бази (трьох поколінь директив про страхування) страхове законодавство країн ЄС було до певного рівня уніфіковане та гармонізоване.

Страхові компанії, які отримали дозвіл наглядового органу однієї з країн-членів ЄС, можуть займатися реалізацією своїх продуктів в іншій країні ЄС безпосередньо або шляхом створення в цій країні філії або дочірньої компанії (система «єдиного паспорта»). В основі такої системи лежить принцип взаємного визнання нагляду, що здійснюється органами різних країн ЄС. У страховому просторі ЄС ціни, які встановлюються страховиком, не контролюються і не вимагається попереднє повідомлення про терміни і умови страхування (за винятком обов'язкових видів страхування).

Ліцензування (дозвіл на здійснення страхової діяльності) є основним засобом, який виключає започаткування діяльності страхових компаній. В усіх країнах ОЕСР страхова організація не може отримати ліцензію, якщо вона не відповідає певним вимогам. Першорядне значення мають саме фінансові вимоги. Майже в усіх країнах ОЕСР (крім Республіки Корея) однією з умов видачі дозволу на здійснення діяльності є вимога про наявність у страховика встановленого мінімального капіталу. В багатьох країнах, у тому числі в країнах ЄС, розмір мінімального капіталу залежить від виду страхування.

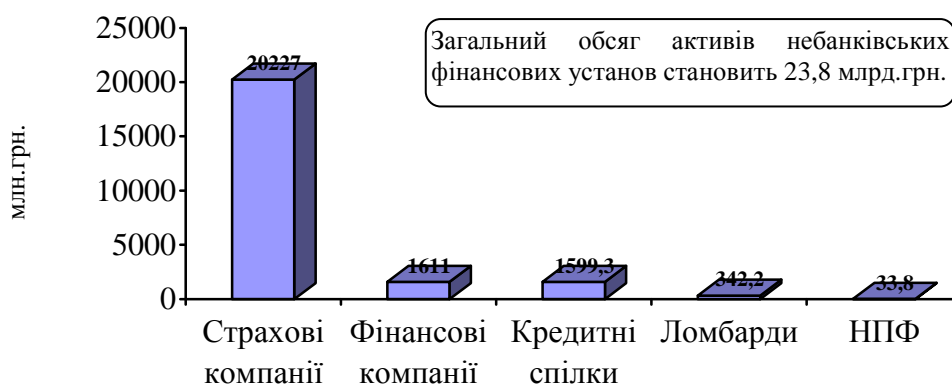
Крім власного капіталу, державою може вимагатися формування організаційного фонду, який повинен бути депонований протягом декількох років. У деяких країнах, крім мінімального капіталу, потрібне ще і депозит – або фіксований (для місцевих компаній: Чехія, Республіка Корея, Мексика, Туреччина; для закордонних компаній: Бельгія, Чехія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ісландія, Італія, Японія, Республіка Корея, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Туреччина і Велика Британія), або що варіюється (для місцевих компаній: деякі штати США; для закордонних компаній: Франція, Німеччина, Люксембург, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія, США). Розміри депозитів залежать від типу здійснюваного страхування.

Поширеною практикою захисту страхувальників є заснування (найчастіше державою) гарантійних фондів компенсаційних виплат, які фінансуються страховиками. В Європейських страхових директивах передбачено, що страхові організації повинні володіти достатнім розміром резервних коштів у формі так званого мінімального гарантійного фонду на початок підприємницької діяльності, а також власними фондами для ведення бізнесу, що будуть служити як резервний запас з метою забезпечення виконання зобов'язань за контрактом у будь-який момент (тобто маржею платоспроможності). Метою встановлення маржі платоспроможності є зниження ризиків, що залишились і що можуть виникнути, якщо навіть керівництво вживатиме конкретних заходів для запобігання ризиків або якщо були вжиті спеціальні контролюючі запобіжні заходи.

Поряд із фінансовими вимогами при ліцензуванні як директиви встановлюються інші критерії, що стосуються правових норм (відповідність юридичної форми, реєстрація статуту); вимог до бухгалтерського обліку (складання початкового балансового звіту); технічних умов (надання загальних умов страхування, страхових тарифів і технічних баз їх розрахунку в наглядові органи для інформації і/або схвалення, бізнес-плану здійснення операцій); а також вимог до менеджменту (позитивна репутація менеджерів, їх кваліфікація та досвід).

Певні країни вимагають ліцензування діяльності з перестрахування (Канада, Італія, Японія, Велика Британія), при цьому діяльність перестраховиків контролюється, як пряме страхування, шляхом нагляду за поточною діяльністю та фінансовим станом. Ще одним напрямком регулювання перестрахування може бути контроль за умовами передачі ризиків, який здійснюється таким чином: для ліцензування наглядовий орган вимагає надання списку умов, на яких планується перестрахування, а при поточному нагляді державним органом контролюються звіти страховика про існуючі умови перестрахування.

На сучасному етапі поширилася тенденція приватизації державних компаній або відкриття доступу страховиків на ринок страхових послуг. Вона набула найбільшого розповсюдження в країнах Центральної і Східної Європи, а також в африканських державах. Однак залишається ще низка країн, де страховий ринок цілком контролюється державою (Алжир, Куба, Північна Корея).

для порівняння: загальні активи 185 банків, зареєстрованих станом на 01.10.05, складають 192,1 млн.грн.

Рис. 4.4. Обсяг активів суб'єктів фінансової інфраструктури

У 2005 р. на страховому ринку відбувалися значні якісні зміни, що свідчить про поступове його очищення від «схемних» операцій. Так, за січень-вересень 2005 р. обсяги валових страхових платежів, зібраних страховиками України, скоротилися порівняно з відповідним періодом 2004 р. на 4132,1 млн. грн. (на 29,4%) та становлять 9909,1 млн. грн. Таке скорочення відбулося за рахунок зменшення обсягів валових премій зі страхування фінансових ризиків (-3489,7 млн. грн) та добровільного страхування відповідальності (-800,2 млн. гривень).

У структурі перестрахування за кордон у 2005 р. за межі країни передавалися переважно реальні великі ризики, які не можуть утримуватись українськими страховиками самостійно.

Позитивні зміни на ринку страхування відображає динаміка структури зібраних страховиками платежів за видами страхування. За результатами діяльності страхового ринку за січень-вересень 2005 р. зросла питома вага соціально значущих видів страхування, таких як добровільне особисте страхування (на 1,94 в.п.) та страхування життя (1,41 в.п.), що свідчить про поступове відновлення довіри до страхових організацій.

Водночас, значно скоротилася (на 15,71 в.п.) частка страхування фінансових ризиків, що в 2004 р. було основою схем ухилення підприємств реального сектора економіки від оподаткування та виведення коштів за кордон з використанням фіктивних страхових операцій. Таким чином, зменшення обсягів фіктивного страхування фінансових ризиків збільшить доходну частину держбюджету шляхом підвищення величини оподатковуваного прибутку підприємств.

Разом з тим, зростає частка страхових платежів, отриманих від страхувальників-громадян. Сума страхових премій, отриманих від страхувальників-фізичних осіб за січень-вересень 2005 р., становила 1226,7 млн. грн., що більше, ніж у відповідний період минулого року, на 63% та свідчить про зростання класичного страхового ринку.

Позитивні зрушення на ринку відображає і рівень валових виплат. У 2005 р. рівень виплат почав зростати та досяг 12,6% за результатами січня-вересня

2005 р., тоді як за 6 попередніх років валові виплати по ринку скоротилися з 31,01% у 1999 р. до 7,9% за результатами 2004 року.

У 2005 р. продовжувала діяти тенденція до зростання фінансової стійкості страховиків. Так, загальний обсяг власного капіталу страховиків України на кінець жовтня 2005 р. становив понад 14,2 млрд. грн. (для порівняння: капітал банків на 1 липня 2005 р. – 22,1 млрд. грн.), перевищивши показник на аналогічну дату 2004 р. в 1,3 разу.

Важливим чинником, що сприяв розвитку страхового ринку, стало введення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Незважаючи на відсутність дієвого механізму контролю наявності страхових полісів, даний вид страхування стрімко розвивається. Повними членами Моторного (транспортного) страхового бюро станом на 23 січня 2006 р. є 14 страховиків, асоційованими членами – 51.

Уже за дев'ять місяців 2005 р. обсяги премій, зібраних страховиками з цього виду страхування, досягли 458,1 млн. грн., перевищивши показник за весь 2004 р. на 90%. Введення в дію механізму захисту майнових прав потерпілих унаслідок ДТП коштом страховиків сприятиме не лише вирішенню вказаної соціальної проблеми, але й підвищенню страхової культури населення та зростанню ринку класичного страхування (додатково близько 1,5 млрд. грн. на рік). На кінець 2005 р. Держфінпослуг видано 84 ліцензії на впровадження даного виду страхування.

РОЗДІЛ 5. ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Один із секторів, виділених нами для аналізу інфраструктури в регіонах України – сектор інформаційного забезпечення діяльності.

Підвищена увага до інформації з боку всіх господарюючих суб'єктів, державних структур обумовлена становленням і розвитком інформаційного суспільства. Уперше в 1959 році Д. Белл застосував термін «постіндустріальне суспільство» для позначення такого соціального ладу, де за допомогою технологізації індустріальний сектор втрачає своє значення, а головною продуктивною силою стає наука, причому потенціал цього суспільства залежить від масштабів доступної інформації і знань. Основи концепції інформаційного суспільства були розроблені теоретиками-постіндустріалістами і полягали у ствердженні визначального характеру теоретичного знання в технологічному процесі і форматуванні нового суспільства: «виробничий процес більше не є основним вирішальним фактором змін, що впливають на права, соціальний устрій і цінності суспільства» [159, с. 9].

Слідом за дослідниками-теоретиками зростаюча роль інформації була усвідомлена і реальним сектором економіки, що проявилось у формуванні нових ринків і видів діяльності. Суть змін, що відбуваються, полягає в переході від «матеріального» до «інформаційного суспільства» – суспільства, заснованого на виробництві, поширенні і споживанні інформації і перетворенні її на пріоритетний чинник виробництва. У цей час матеріальна складова в структурі життєвих благ поступається першістю інформаційній в системі економічних цінностей. Причому йдеться не тільки про технологічну інформацію, необхідну для сучасного матеріального виробництва, а про економічну і духовно-творчу інформацію.

Відповідно і вплив інформаційної складової всіх економічних процесів значно посилюється, що знайшло відображення як у повсякденній економічній діяльності підприємницьких структур, так і в наукових дискусіях.

Підвищення значущості інформації відбилося на розвитку економічних секторів, інтенсифікації виробничої діяльності, формуванні потреб тощо. У свою чергу це не могло не відбитися на інфраструктурі економіки. Досліджуючи місце і роль інформаційного сектора в розвитку економіки держави й окремих регіонів, її інфраструктурному наповненні, можна встановити, що інформаційна інфраструктура є провідником процесів як глобалізації, так і регіоналізації в економіці. Це означає, що через діяльність відповідних інфраструктурних ділянок, елементів, які за своєю суттю є складовими інформаційного сектора економіки, створюються умови для лібералізації потоків трудових та матеріальних ресурсів, уніфікуються інституціоналізації сфер діяльності і виробництва, та інших сфер економіки, з'являються нові інструменти діяльності на ринках, стимулюється обмін інформацією та поява нових технологій роботи на ринках. Місія інформаційної інфраструктури як провідника в умовах глобалізації та регіоналізації проявляється у таких аспектах:

- інфраструктура як система взаємозв'язків, що формують інноваційну конкурентоспроможність ринку;
- інфраструктура як влада посередницьких мереж над ринком;
- інфраструктура як інструмент керування ринком і регулювання ресурсних потоків через відповідні інформаційні потоки.

Безумовно, розвиток і ефективне функціонування регіональної інфраструктури неможливі без ефективного функціонування всіх елементів інформаційного сектора економіки в регіоні. За останні роки макроекономічні та регіональні проблеми розбудови національного інформаційного середовища, у тому числі інтеграція регіонів у світове середовище та його інфраструктурні елементи, знайшли відображення в роботах провідних учених України та близького зарубіжжя. Варто особливо відзначити внесок українських учених – А.І. Бутенка, С.О. Корецької, І.Л. Дмитрук та інших, які докладають багато зусиль до розв'язання складних і неоднозначних соціально-економічних проблем, пов'язаних із функціонуванням інформаційного простору України, зокрема у регіональному розрізі.

Тісний логічний зв'язок понять, подібність виконуваних функцій і відсутність єдиного термінологічного апарату в досліджуваній області вимагає поділу поняття інформаційної інфраструктури регіону й інформаційного сектора в економіці.

Як було вже зазначено, основна мета, а отже, і функціональність інфраструктури ринкової економіки – це забезпечення умов розвитку господарюючих суб'єктів з погляду зниження їх загальних невиробничих витрат на господарську діяльність. І з цього погляду інформаційна інфраструктура економіки – це набір інструментів, інститутів і видів діяльності, що сприяють, забезпечують, створюють умови, зберігають і надають інформаційні ресурси, що належать суспільству або окремим його представникам, для задоволення потреб усіх господарюючих суб'єктів у них.

З іншого боку, саме інформаційний сектор економіки, будучи здебільшого виконавцем інформаційної функції інфраструктури, складається з певних суб'єктів господарювання, діяльність яких безпосередньо пов'язана з обробленням, збереженням і передачею інформації. Діючи як самостійні суб'єкти, що господарюють, вони також забезпечують інформаційний зв'язок між елементами ринку – підприємствами, фірмами, державними і комерційними структурами, домогосподарствами тощо. Аналізуючи інформаційний сектор, необхідно зазначити, що, на думку більшості дослідників, цей ринок має розглядатися як окремий. Він не є сектором або сукупністю секторів інших ринків, а отже, вимагає індивідуальних підходів до дослідження.

Історично обмін економічною інформацією тісно пов'язаний з будь-якою економічною діяльністю і переважно був спрямований на поширення відомостей про існуючі товари і послуги серед учасників економічних відносин. У регіонах це було пов'язано, насамперед, з діяльністю ярмарків, поштовою діяльністю.

В умовах ринкової економіки діяльність з інформування значно ускладнилася. Відбулося значне збільшення обсягів інформації. Є.А. Петрова, посиляючись на роботу Шарля Гольдфінгера, у книзі «Корисне і марне: невловима

економіка» пише: «[Інформація] є структурно надлишковою. Інформації завжди занадто багато. Кожен вид економічної діяльності виробляє її більше, ніж спроможний спожити» [195]. Уплив інформаційного сектора на соціально-економічний розвиток регіону стає більш складним, різнобічним за рахунок розширення ринків, регіоналізації виробництва, з одного боку, і виходу підприємств регіону на міжнародні ринки – з іншого. І в даному випадку діяльність сектора можна розглядати як інфраструктурне забезпечення матеріального виробництва, тому що вона сприяє раціональному використанню матеріальних і фінансових ресурсів (за рахунок сприяння формуванню даних про найкращі ресурси при найкращих умовах їхнього надання), трудових ресурсів (формування і використання трудового потенціалу регіону). А отже, для успішного розвитку матеріального виробництва в регіоні неодмінно необхідний розвиток інформаційного сектора, як засобу й інструменту передачі зростаючих обсягів інформації виробничої діяльності регіональних підприємств.

Визначення місця і ролі інформаційного сектора в ефективному функціонуванні інфраструктури регіонів України, у забезпеченні виконання основних функцій інфраструктури в області інформатизації економічних процесів варто почати з визначення змісту елементів інформаційного сектора.

Починаючи з робіт Ф. Махлупа, одного із засновників концепції «інформаційного суспільства», до інформаційної сфери відносять: освіту, бібліотечну справу, наукові дослідження і розробки, засоби масової інформації, виробництво технічних засобів і пристроїв одержання, збереження, обробки інформації, її носіїв і каналів зв'язку, видавничу справу, театр, кіно, рекламу, фінансові послуги, державне управління [116].

Американські фахівці відносять до інформаційного сектора сфери: виробництво знань і нововведень, включаючи дослідження й розробки, розповсюдження інформації і комунікації; галузі, пов'язані зі страхуванням; реклами й довідкове обслуговування; індустрію переробки і передачі інформації (ЕОМ та інші пристрої, інформаційні товари); окремі галузі державної діяльності; виробництво допоміжного устаткування [139]. Для успішної діяльності

ринку інформаційних послуг у Росії, на думку Е.А. Ярних, необхідно розгорнути широке виробництво технічних і програмних засобів задоволення запитів суспільства в інформаційних ресурсах, забезпечити чітку роботу засобів зв'язку в області інформації, провести комплекс заходів щодо забезпечення наукової і методологічної бази інформатизації суспільства, тобто розвитку засобів інформаційного обслуговування населення, виробництва, науки, організацій державного управління і т.ін., з урахуванням інформаційних вимог різних груп і прошарків населення, підприємств і організацій [192].

Набір елементів інформаційного сектора різний, однак можна однозначно сказати, що суб'єктами ринку інформаційного сектора є ринкові агенти, що беруть участь у процесі створення, збереження, перетворення, передачі й одержання інформації. Складові інформаційного сектора можна розглядати з різних точок зору. Виходячи з аналізу рівня розвитку інфраструктури в регіонах України, на наш погляд, варто розглянути елементи, що забезпечують циркуляцію інформації для економічної діяльності в регіоні, елементи, що надають послуги у техніко-технологічному процесі передачі інформації, а також відповідальні за інформаційне забезпечення соціальної сфери, місцевого і державного управління (рис.5.1).

Інформування, як функція інфраструктури, у ринковій економіці стає провідним поряд із забезпеченням і регулюванням економічної діяльності. Інформація, будучи елементом зв'язку між суб'єктами й об'єктами управління економікою, виконує самостійну функцію зв'язку цих елементів. І в цьому змісті вона є не тільки елементом інфраструктури, але і її функцією.

У такому випадку завданням інформаційної інфраструктури є не тільки забезпечення доступу до необхідної інформації, але і добір необхідної і корисної інформації, регламентація доступу до неї і її доступу до об'єкта. Ефективність інфраструктури в інформаційному секторі варто розглядати з погляду її здатності задовольнити відповідні потреби членів суспільства певної території, господарюючих і державних структур у зрозумілій, точній, доступній, якісній інформації.

Рис. 5.1. Інформаційна інфраструктура

З цією метою розглянемо набір інформаційних потреб основних економічних агентів для їх діяльності в ринкових умовах (табл.5.1).

Таблиця 5.1

Характеристики інформаційних потреб

Група споживачів	Основні інформаційні потреби
Підприємницькі структури	Інформація про макросередовище, мікросередовище функціонування підприємства, комерційна інформація, науково-технічна, фінансова, статистична, соціально-політична, правова
Фізичні особи	Побутова інформація, освітня, соціально-політична, культурна
Державні структури	Моніторингова інформація про результати діяльності підприємницьких структур, соціально-економічний стан регіону, адміністративно-правова інформація
Нерезиденти	Інформація про інвестиційно-виробничий клімат, рівень розвитку продуктивних сил, законодавче забезпечення діяльності, соціально-політичне положення

Задоволення інформаційних потреб і інтересів полягає у реалізації інформаційної функції інфраструктури.

Інформаційний сектор виконує основну функцію – забезпечення взаємозв'язку шляхом інформаційного обміну між усіма учасниками ринкового середовища, що саме по собі є інфраструктурною функцією. Завдання інфраструктури полягає в забезпеченні задоволення інформаційних потреб усіх категорій. Рішення цього завдання полягає у реалізації посередницьких функцій між споживачами інформації і ринковим середовищем, у якому вони функціонують і яким цікавляться. Крім того, в умовах постіндустріальної економіки ставиться нове завдання, пов'язане з використанням інформації: створення і розвиток нових форм просторової організації ринків – товарних, фінансових, інформаційних, трудових ресурсів. Інформаційні технології дозволяють здійснювати взаємодію між економічними суб'єктами без безпосереднього контакту цих суб'єктів, що не тільки прискорює обіг ресурсів в економіці держави, але і дозволяє здійснювати операції, раніше неможливі, такі, як наприклад, організація електронних магазинів; пошук оптимального ресурсу чи технології, виходячи з бази пропозицій, яка значно перевищує регіональну чи національну; формування електронних товарних, фінансових і ресурсних

бірж і т.ін. Таке різноманіття характеризується набором завдань, виконуваних інформаційною інфраструктурою для ефективної діяльності ринкового господарства, реалізація яких є функцією інформаційного сектора ринку:

- забезпечення організації і техніко-технологічного оснащення ефективного інформаційного обміну між суб'єктами підприємницької діяльності, державними структурами й основними споживачами товарів і послуг, що включає також:

- формування технологічної системи зв'язку для обміну інформацією;
- організацію технічного забезпечення систем інформаційного обміну, збереження, обробки і використання інформації;

- сприяння розвитку і відновленню різних областей соціальної сфери діяльності на базі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій (освіта, культура, охорона здоров'я, громадське життя і соціальне забезпечення, у тому числі підтримка суб'єктів економічної діяльності);

- організація сфери ділової інформації, консалтинга і реклами для забезпечення конкурентоздатності основних виробничих галузей і видів діяльності за рахунок використання інноваційних методів, рішень, технологій;

- розвиток наукових інститутів у рамках здійснення фундаментальних, прикладних і дослідно-конструкторських досліджень і галузевих інститутів по доведенню наукових досліджень до впровадження у виробництво на дослідних підприємствах і в масовому виробництві.

І оскільки функціонування інформаційної інфраструктури забезпечується ефективним функціонуванням елементів інформаційного сектора, варто розглянути основні його складові.

Організація виконання функцій інформаційної інфраструктури полягає у розвитку всіх елементів і учасників інформаційної діяльності в регіоні. Зростаючі потреби в інформаційному продукті, а частіше в диференційованому продукті, формують необхідність розвитку особливого елемента інформаційної інфраструктури – споживачів інформації. Як зазначає С.О. Корецька, витрати на пошук і одержання інформації різними її споживачами відносяться

до трансакційних витрат фірм і домогосподарств. Їхній розмір при ефективно функціонуючій інфраструктурі повинен бути незмінно вищим для економічних суб'єктів, ніж вартість послуг елементів інфраструктури [98]. Саме в цьому випадку можна говорити про ефективно діючу інфраструктуру. Виходячи з цього, інформаційна інфраструктура повинна забезпечувати суб'єктів регіонального ринку можливостями збирання, оброблення, передачі інформації, а також набором послуг щодо надання її за замовленням. Елементами інформаційної інфраструктури, що забезпечують взаємозв'язок споживачів інформації з джерелами її виникнення і власниками, є інформаційні посередники, розвиток яких тісно пов'язаний з розвитком систем і технологій передачі інформації.

З погляду узагальнення і категоризації опису процесів, що відбуваються під час забезпечення інформаційних потреб економічних суб'єктів і суспільства в цілому, можна визначити основних учасників інформаційного процесу і їхню роль у забезпеченні діяльності реальних секторів економіки у вигляді такої схеми (рис. 5.2).

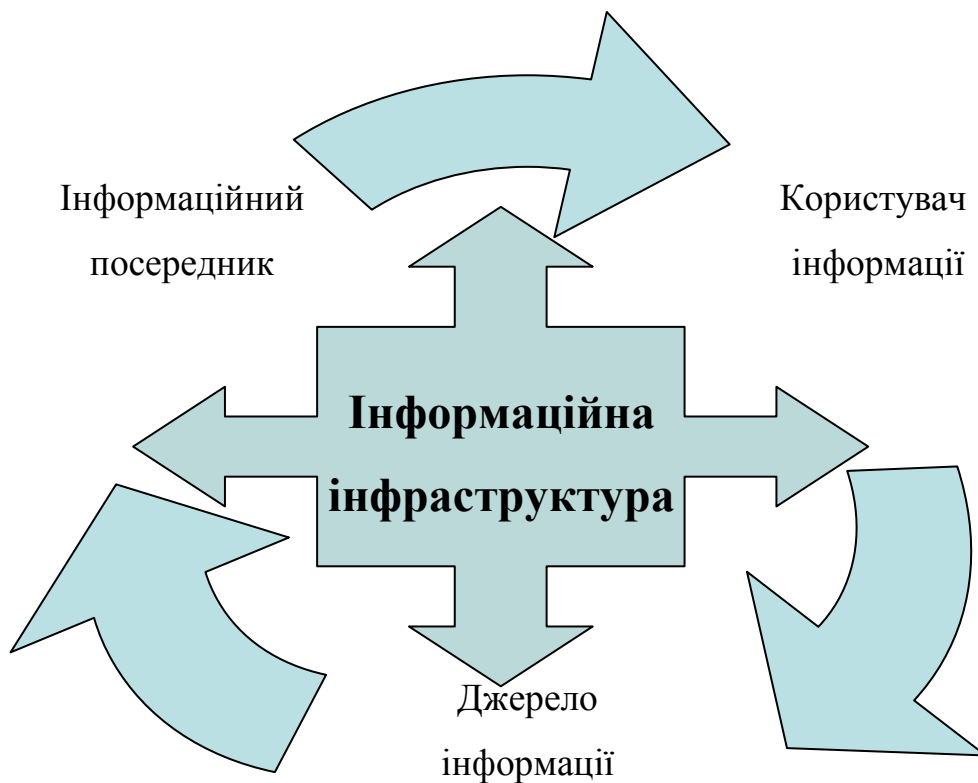

Рис. 5.2. Інформаційний цикл

Споживач інформації – суб'єкт ринку, що звертається до джерела інформації або посередника за необхідними йому інформаційними продуктами для використання їх у своїй діяльності. Слід зазначити, що споживачами інформації є всі суб'єкти економічної діяльності, оскільки для успішної діяльності в бізнес-середовищі, що змінюється, необхідний інформаційний моніторинг процесів, що відбуваються. І з цього погляду найбільш активними представниками споживачів інформації є ринкові аналітики, торгові фірми, користувачі програмного забезпечення, покупці патентованих технологій, маркетингові служби організацій.

Однією з основних складових інфраструктурного забезпечення інформаційної діяльності суб'єктів ринку є інформаційний посередник – суб'єкт, який здійснює передачу інформаційного продукту від однієї особи до іншої з використанням власних технічних та інших засобів зв'язку. Інформаційними посередниками є засоби масової інформації, телефонні й Інтернет-оператори, довідкові служби, мережі зв'язку, біржі.

Джерелом інформації на ринку можуть бути її зберігачі або виробники. Суб'єкт, що здійснює переробку інформаційних ресурсів, випускає нові інформаційні продукти і створює при цьому нову вартість, є виробником інформації. У якості виробників інформації можуть виступати аудитори, консалтингові фірми, інформаційні агентства, законодавча влада, державні інформаційні служби, органи статистики, власники патентів і програмної продукції, рекрутингові фірми, інформаційні служби товаровиробників, інформаційні агентства, аналітичні відділи компаній, бірж, ярмарків, виробники програмного забезпечення. У випадку, якщо інформація доступна без оплати, виробники інформації створюють додаткову вартість, однак її результативність відбивається на зміні мікро- і макрохарактеристик ринку, суспільства. Такими виробниками інформації виступають PR-агентства, телеканали і радіостанції, органи пропаганди і передвиборної агітації.

Ще одним учасником інформаційних процесів є зберігач інформації – суб'єкт, який забезпечує збереження інформаційних продуктів і своєчасний

доступ до них власників, власників і споживачів. Зберігачі інформації – це бібліотеки, архіви, бази даних, картотеки, Інтернет-сервери.

Перш ніж охарактеризувати елементи інформаційної інфраструктури, що забезпечують реалізацію відповідних функцій у регіонах України за допомогою діяльності в інформаційному секторі економіки, оцінити ступінь їхнього розвитку в регіонах України і вплив на ефективність економічної діяльності суб'єктів господарювання, варто описати загальні напрямки розвитку сектора.

Інформаційний сектор економіки на сьогодні є одним з найбільш швидкозростаючих. За даними IKS-online [198], у світі близько 20% коштів, задіяних в інформаційних комп'ютерних технологіях, використовується на придбання технічного устаткування, а найбільших темпів розвитку набуває ринок послуг операторів (понад 40%). В Україні витрати на комп'ютерну техніку складають лише близько 13%, і понад 70% структури ринку становлять телекомунікаційні послуги (насамперед телефонні оператори). Такі тенденції є наслідком становлення інформаційного ринку і розвитку технічного забезпечення споживання інформаційного продукту.

Обсяг українського ринку інформаційних комп'ютерних технологій у 2004 році, за даними Державного департаменту з питань зв'язку й інформатизації [197], перевищив 2 млрд. доларів, і склав близько 5,2% ВВП України. (при цьому, за оцінками експертів, 79% обсягу ринку припадало на ринок телекомунікацій і тільки близько 21% – на ринок ІТ-технологій). Це становить лише 0,15 відсотку світового ринку.

Формування і розвиток інформаційних потреб матеріального виробництва залежить від низки причин, що відносяться і до зовнішнього середовища (рівень розвитку інформаційних технологій у регіоні, країні), а також і від іманентних якостей менеджменту організації, їхньої готовності до інформаційної діяльності, бачення цієї діяльності. У даному випадку діяльність інфраструктури регіону в області інформатизації полягає у функціонуванні відповідних суб'єктів ринку, здатних задовольнити інтереси споживачів у наборі технічних,

технологічних (у т.ч. програмне забезпечення, як технологія обробки інформації) інструментів і засобів для реалізації інформаційної системи підприємства, фахівцях, що вирішують подібні задачі.

Уплив інформатизації на ефективність виробничо-збутових процесів неодноразово доведений, у тому числі і на практиці [21, 22, 102, 119, 148, 189]. У 70-ті роки минулого сторіччя з'явилася концепція, в основу якої лягли ствердження про те, що всі технічні й інші засоби, використовувані при роботі з інформацією, складають один з виробничих ресурсів [47]. Розмір витрат на інформатизацію виробничих процесів відбивається насамперед на обсязі виробництва, ступені впровадження нових технологій і т.ін. У зв'язку з цим нами була розглянута гіпотеза про кореляційну залежність між величиною витрат підприємств регіонів на проведення інформатизації виробничо-збутових процесів і виробленої в цьому регіоні доданої вартості. Розглянуті статистичні дані показали, що така залежність існує, вона значна, коефіцієнт кореляції величин, що спостерігаються, за кілька періодів коливається в межах 0,93-0,97. Проте регіональні тенденції суперечливі і відбивають, насамперед, ступінь забезпеченості підприємств регіону інфраструктурою для проведення інформаційних процесів (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Порівняльний аналіз темпів зростання валової доданої вартості і витрат на інформатизацію по регіонах України

Регіони	Темпи приросту, зниження (-) до відповідного періоду попереднього року, %			
	валової доданої вартості		витрат на інформатизацію	
	2003 р.	2004 р.*	2003	2004
Україна	10,7	12,0	41,6	2,6
АРК	12,0	8,7	5,1	62,9
Вінницька	3,5	12,1	-3,6	22,2
Волинська	2,6	21,4	-20,0	-25,0
Дніпропетровська	8,4	10,5	-22,2	11,3
Донецька	12,5	10,4	50,0	20,8
Житомирська	9,4	16,4	81,8	-5,0
Закарпатська	18,7	9,3	31,6	36,0

Продовження табл. 5.2

Запорізька	11,4	14,0	17,5	-8,1
Івано-Франківська	14,4	9,4	-24,0	26,3
Київська	9,4	9,5	41,7	27,5
Кіровоградська	1,9	18,4	-46,2	9,5
Луганська	9,2	7,1	-6,1	0,0
Львівська	12,1	5,9	-11,9	1,0
Миколаївська	4,2	18,5	23,7	38,3
Одеська	9,1	8,4	5,1	15,5
Полтавська	5,0	14,8	10,8	4,9
Рівненська	9,5	14,2	48,4	-19,6
Сумська	2,8	6,3	16,0	37,9
Тернопільська	9,2	4,5	50,0	-16,7
Харківська	13,7	9,1	1,0	21,5
Херсонська	7,9	11,8	3,6	-6,9
Хмельницька	8,7	11,5	64,3	-8,7
Черкаська	9,8	18,6	4,8	13,6
Чернівецька	9,4	9,3	14,3	87,5
Чернігівська	7,9	10,7	33,3	50,0
м. Київ	16,1	17,2	138,7	-11,5
м. Севастополь	12,5	7,3	26,1	10,3

І хоча в цілому по Україні приріст витрат на інформаційне обслуговування дозволяє говорити про його вплив на обсяг виробництва, у ряді регіонів така тенденція незначна або порушена. На це вказує приріст валової доданої вартості стосовно приросту витрат на інформатизацію економічних процесів.

Для визначення регіональних тенденцій щодо реалізації інформаційної діяльності на території різних регіонів України нами було проведене групування регіонів за значенням мультиплікатора, що характеризує «віддачу» витрат на інформатизацію процесів на підприємствах. Розрахунок мультиплікатора вироблявся відповідно до формули:

$$K_{\text{еіз}} = \frac{B^{\text{поточ}} - B^{\text{поперед}}}{ДВ^{\text{поточ}} - ДВ^{\text{поперед}}}, \quad (5.1)$$

де $B^{\text{поточ}}$ – витрати підприємств регіону на процеси інформатизації в поточний період;

$B^{\text{поперед}}$ – витрати підприємств регіону на процеси інформатизації в попередній період;

$ДВ^{поточ}$ – величина доданої вартості, виробленої підприємствами регіону в поточний період;

$ДВ^{поперед}$ – величина доданої вартості, виробленої підприємствами регіону в попередній період.

На основі регіональних даних за період 2003-2005 р. були розраховані відповідні показники для регіонів. Далі, відповідно до методики визначення оптимальної кількості груп Стерджеса [31], залежно від значення мультиплікатора сформовані групи і систематизовані регіони за чотирма основними групами (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Розподіл регіонів України за ефективністю інформаційних витрат

Група	Значення мультиплікатора	Регіон
1	0,79-5,585	Вінницький, Волинський, Житомирський, Закарпатський, Івано-Франківський, Кіровоградський, Луганський, Полтавський, Рівненський, Сумський, Тернопільський, Херсонський, Хмельницький, Черкаський, Чернівецький, Чернігівський
2	5,586-10,38	Кримський, Запорізький, Київський, Миколаївський, м. Севастополь
3	10,381-15,175	Донецький, Львівський, Одеський
4	15,176-24,53	Дніпропетровський, Харківський
5	Понад 100	м. Київ

У першу групу увійшли 16 регіонів України, що охоплюють у цілому західний і центральний регіони, крім великих центрів. До другої групи увійшли Кримський регіон і частина південно-східної України. Близькі четверту і третю групи формують східний регіон, що є індустріальним і промисловим центром України з розвиненою виробничою інфраструктурою, а також Львівський, як центральний науково-технічний і виробничий регіон західної України. Київ виступає в даному випадку відокремлено, що відбиває його роль як столичного міста з розвинутими мережами й інститутами. Розподіл регіонів за групами ко-

релює з історично сформованим рівнем розвитку їх інфраструктури. Так, регіони з ефективно діючою транспортною, виробничою, фінансово-кредитною інфраструктурою мають високий рівень віддачі і в інформаційній інфраструктурі.

Подальший аналіз регіонального розподілу витрат на інформаційне забезпечення діяльності підприємств в Україні говорить про те, що найбільший обсяг коштів в інформатизацію бізнесу вкладають столичні підприємства (від 28% до 45% усіх витрат). Така тенденція простежується протягом кількох періодів (рис.5.3).

Істотною є частка коштів, вкладених підприємствами Харківської і Дніпропетровської області. У різний час частка цих регіонів різна – від 14% до 22%. Однак сума витрат Харківського, Дніпропетровського регіонів і підприємств м. Києва складає більше половини всіх витрат підприємств на інформаційне забезпечення. Такий розподіл витрат серед регіонів показує, з одного боку, нерівномірність розвитку, а з іншого – низький рівень розвитку інформаційної складової інфраструктури в окремих регіонах поряд з іншими її елементами. Відповідно саме в цих регіонах інформаційна інфраструктура повинна розвиватися більш стрімкими темпами.

Рис. 5.3. Регіональний поділ частки витрат на інформатизацію в 2002-2004 рр.

Порівнюючи тенденції в розвитку власних систем інформаційного забезпечення підприємства і розвитку послуги щодо надання необхідного інформаційного продукту, варто сказати, що протягом розглянутого періоду тенденції досить суперечливі (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Структура витрат підприємств України на інформатизацію

Рік	Витрати на інформатизацію в цілому, тис. грн	В тому числі за структурою витрат, %		
		витрати на програмне забезпечення	витрати на обчислювальну техніку	витрати на оплату послуг сторонніх підприємств у сфері інформатизації
2001	160,4	18,3	42,3	39,4
2002	181,2	14,62	46,08	39,29
2003	256,5	7,91	53,80	38,28
2004	263,1	9,43	58,76	31,81

Так, у 2001-2002 виробничі підприємства значною мірою користувалися послугами сторонніх організацій. На це вказує приріст 40% з витрат на оплату послуг сторонніх організацій у сфері інформатизації. Водночас 2003-2004 рр. характеризуються збільшенням витрат підприємств на купівлю програмного забезпечення для обслуговування інформаційних процесів на підприємствах. Такі тенденції є наслідком більш значної уваги керівництва компаній до реалізації власних програмно-інформаційних систем. На нашу думку, це пов'язано з розвитком у регіонах інфраструктури програмних засобів, технічного оснащення, мереж передачі даних, підготовкою і наявністю на ринку трудових ресурсів відповідних кваліфікованих фахівців. Автори дослідження підприємництва в інформаційному секторі економіки А.І. Бутенко, І.М. Сараєва, Н.І. Носова, з посиланням на інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні від 21 вересня 2005 року, зазначають, що, за даними Міжнародного агентства Brain Bench, Україна за кількістю сертифікованих програмістів займає четверте місце у світі, тобто

потенціал кадрової складової розвитку інформаційної інфраструктури високий, але вимагає уваги з боку держави [139].

Диспропорції інформатизації спостерігаються в галузевій структурі. Виходячи з даних статистичного управління, найбільш значні обсяги витрат з інформатизації несуть організації, що здійснюють операції з нерухомістю і надають послуги юридичним особам. Цей вид діяльності, відповідно до класифікації КВЕД, поєднує всі підприємства, що надають інформаційні послуги юридичним особам, як-от:

- обслуговування обчислювальної й офісної техніки;
- консультування;
- діяльність у сфері досліджень і розробки, у сфері права;
- рекламна діяльність.

Будучи самі по собі підприємствами інфраструктури, вони найбільшою мірою несуть витрати з інформатизації, оскільки надають такі послуги іншим галузям, будучи одночасно і споживачами, і виробниками інформації. Саме тому їх витрати значно вищі, ніж в інших галузях.

Аналіз витрат організацій інших видів економічної діяльності показав, що найбільші витрати з інформатизації несуть невиробничі галузі – оптова і роздрібна торгівля, питома вага витрат цих підприємств коливається від 15 до 17% (рис.5.4).

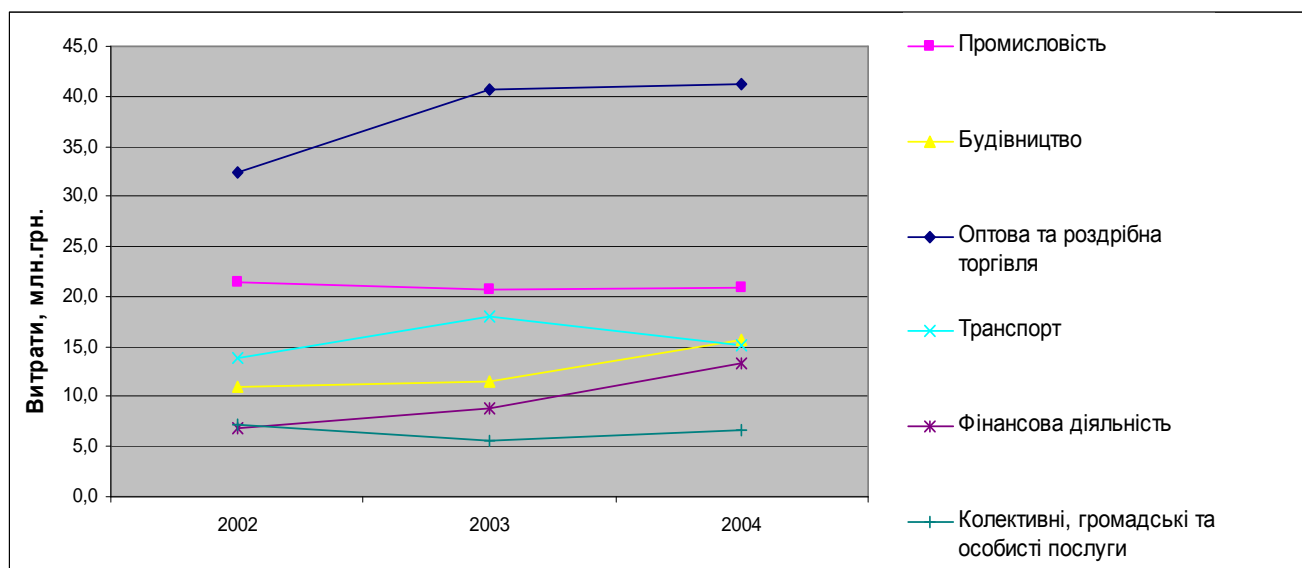

Рис. 5.4. Динаміка витрат на інформатизацію за галузями

І хоча частка витрат промисловості досить висока, досягає приблизно 10 відсотків, слід зазначити, що інформаційне обслуговування виробничого сектора значно відстає в темпах зростання від невиробничих, що вказує на нерівномірність інфраструктурного забезпечення інформатизації галузей.

Аналіз елементів інформаційної інфраструктури, їхня роль і рівень розвитку в регіонах варто почати з діяльності посередників – підприємств, що забезпечують технологічну систему інформаційного зв'язку. Традиційно інфраструктура зв'язку України ґрунтувалася на поштовому і телеграфно-телефонному зв'язку. Однак на сьогоdnішній момент їхня роль у розвитку засобів зв'язку значно знижується за рахунок упровадження нових видів зв'язку. Це відбивається на показниках розвитку видів зв'язку на території держави.

За даними Держкомстату, за період з 2000 р. кількість абонентів автоматичних телефонних станцій підвищилася на 18%, тим часом як кількість абонентів мобільних операторів – у тисячі разів. На початок 2005 р. нараховувалося 14 млн. абонентів мобільного зв'язку. Цьому сприяв розвиток технічного забезпечення мобільного зв'язку в Україні, гнучкість цінової політики операторів мобільного зв'язку, доступність і технічна незалежність зв'язку. Усі ці чинники призвели до значного зростання загального обсягу послуг щодо передачі мовних інформаційних повідомлень. У 2005 р. завершено розроблення Концепцій розвитку телекомунікацій та розвитку поштового зв'язку в Україні до 2010 року. З липня 2005 р. функціонує технологічний центр Центрального засвідчувального органу національної системи електронного цифрового підпису та його технічний центр на базі державного підприємства «Держінформресурс», що дало змогу розпочати роботу з акредитації Центрів сертифікації ключів електронного цифрового підпису та розвитку використання безпаперової технології передачі і прийому інформації на базі юридичної підтримки такої передачі. Диверсифікованість інформаційної діяльності операторів зв'язку відображається і на найбільших національних компаніях.

За обсягом та діапазоном послуг ВАТ «Укртелеком» є провідним національним телекомунікаційним оператором України. Разом з підприємствами, створеними за його участі, компанія охоплює близько 36% українського ринку

телекомунікацій. Підприємство володіє транспортною мережею України, магістральними та зоновими лініями зв'язку, що є основою телекомунікаційної інфраструктури України.

Практично всі телекомунікаційні оператори та провайдери Інтернет України користуються ресурсами транспортної мережі Укртелекому для організації власного бізнесу. Компанія є домінуючим оператором фіксованого телефонного зв'язку в Україні. За обсягом отриманих доходів, разом з ДП «Утел», вона займає майже 69% ринку послуг місцевого телефонного зв'язку та 78,4% ринку послуг міжміського та міжнародного телефонного зв'язку.

ВАТ «Укртелеком» постійно розвивається. Протягом 2005 року побудовано і введено в експлуатацію понад 830 тис. номерів АТС, що дозволило довести щільність основних телефонів на 100 мешканців до 25. На місцевих телефонних мережах збільшилася частка цифрового комутаційного обладнання (міській – 52%, сільській – 31,5%).

Продовжено реконструкцію центральних телефонних станцій районних центрів: близько 50% сільсько-приміських вузлів організовані на цифровому комутаційному обладнанні.

Демонополізація на ринку фіксованого телефонного зв'язку України відбулася наприкінці 90-х років, коли у сфері інфраструктурного забезпечення телефонного зв'язку з'явилися компанії з приватним капіталом. І хоча їхній розвиток відбувається переважно у великих містах, однак це сприяло створенню конкурентного середовища в інфраструктурі зв'язку і підвищенню якості обслуговування.

Характеризуючи сучасні підприємства, що надають послуги зв'язку, телекомунікаційні послуги, і ті, що працюють у сфері інформаційного бізнесу, Е.А. Ярних указує на загальний недолік подібних організацій – низький рівень кваліфікації кадрового складу, а також загальний брак фахівців з відповідним рівнем економічних знань і досвідом роботи зі створення інтегрованих комп'ютерних систем [192].

Територіальний аналіз забезпеченості засобами зв'язку показав розходження в ступені розвитку інфраструктури окремих видів зв'язку. Для надання порівнянних даних про розвиток інфраструктури телефонного зв'язку нами

проведений аналіз відхилень розвитку засобів зв'язку в розрахунку на тисячу жителів регіону (табл. 5.5). З розгляду виключено м. Київ, оскільки він, з одного боку, не відбиває повною мірою регіональної структури, а з іншого – не відбиває також і показників тільки київського регіону, тому що включає значну частку засобів зв'язку регіонів з централізованим управлінням і звітністю в столиці.

Таблиця 5.5

Аналіз відхилень розвитку засобів зв'язку в розрахунку на 1 тис. жителів
регіону

	2005	2004	2005	2004	2005
Середнє по Україні підключення на 1000 осіб	10,43609	232,3196	503,3711	204,3511	207,3236
Регіони	Відхилення від середнього по Україні, %				
	«Інтернет»	мобільного зв'язку		телефонні апарати загального користування	
Автономна Республіка Крим	-14	41	77	2	1
Вінницька	-30	-82	-71	-21	-23
Волинська	-36	-57	-22	-18	-19
Дніпропетровська	58	138	18	22	20
Донецька	-30	-3	64	-6	-10
Житомирська	-50	-76	-60	-4	-5
Закарпатська	-66	-48	-10	-37	-39
Запорізька	55	-45	-2	34	32
Івано-Франківська	-56	-54	-23	-23	-26
Київська	-46	Включено до Києва		0	-1
Кіровоградська	-50	-57	-18	-10	-12
Луганська	-64	-33	29	-14	-15
Львівська	47	187	-25	-19	-20
Миколаївська	-31	-48	-6	12	10
Одеська	107	101	-3	23	20
Полтавська	-28	-36	21	10	6
Рівненська	-81	-67	-42	-18	-21
Сумська	-29	-55	-14	-5	-8
Тернопільська	-40	-63	-41	-13	-14
Харківська	194	79	49	18	15
Херсонська	-60	-38	15	6	-2
Хмельницька	-16	-78	-63	-8	-12
Черкаська	-42	-65	-43	2	-2
Чернівецька	-32	-20	29	-7	-12
Чернігівська	-44	-65	-34	11	4
м. Севастополь	75	29	126	46	56

Як видно з таблиці, тільки 3 регіони України мають показники по всіх видах зв'язку вищі, ніж середні по Україні: Харківський, Дніпропетровський і м. Севастополь. Ці регіони є провідними. Ще 4 регіони мають більшість показників, вищих, ніж середні по Україні: Кримський, Одеський, Запорізький, Миколаївський, Львівський і Полтавський регіони. Причому ці показники відносяться переважно до телефонних апаратів загального користування. Це пояснюється як особливостями територіального розташування (прикордонні території – Одеський, Миколаївський, Львівський регіони), так і історичним розвитком інфраструктури регіону.

Аналогічна ситуація і на ринку поштових послуг. Розвиток безпаперової технології, систем і методів аутентифікації комп'ютерних інформаційних повідомлень, їх законодавча підтримка сприяли розвитку комп'ютерних систем, обміну документацією й інформацією. Серед послуг поштового зв'язку за 2004 р. спостерігається зниження обсягів відправлення звичайних посилок – на 45,1%, періодичних друкованих видань (газети і журнали) по підписці і в роздріб – на 0,9%. Відправлення листів, карток, бандеролей збільшилося на 8,0%.

Друга істотна причина зниження частки пошти, як інфраструктурного елемента, у наданні послуг інформаційного обслуговування пов'язана з переорієнтацією каналів поширення засобів масової інформації. Обсяг друкованих видань, розповсюджуваних через систему Укрпошти, скоротився практично в 10 разів. Це пояснюється розвитком інших елементів інфраструктури поширення друкованих видань і засобів масової інформації.

Незважаючи на досить несприятливі умови, сьогодні підприємства активно впроваджують інформаційні технології у виробничо-збутові процеси шляхом реалізації інформаційної взаємодії через елементи інформаційної інфраструктури. Цю тенденцію характеризує значне збільшення прибутковості підприємств зв'язку протягом ряду років (табл.5.6).

Доходи підприємств зв'язку, млн. грн.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Темп роста 2000/2005
Усього	6861	8754	10720	14663	21124	27411	4,00
у т. ч. за видами зв'язку							
поштовий	519	552	696	733	949	1340	2,58
телеграфний	40	38	35	39	73	60	1,50
телефонний	4570	5515	6450	7324	8813	9402	2,06
проводове мовлення	66	59	56	52	50	48	0,73
спеціальний і фельдзв'язок	23	52	60	109	152	194	8,43
передача та прийом телевізій- них і радіо-програм, радіо- зв'язок	160	202	254	354	531	673	4,21
держінспекція електрозв'язку	32	42	54	80	103	158	4,21
супутниковий	25	18	19	34	35	51	4,94
комп'ютерний	151	219	360	643	935	1009	2,04
мобільний	1275	2057	2736	5295	9483	14476	6,68

Найбільшими темпами зростають доходи підприємств мобільного, комп'ютерного зв'язку і підприємств, що надають послуги спецзв'язку. Крім очевидних достоїнств – стабільності, надійності, високої швидкості передачі даних, індивідуалізації передачі інформації, що дуже важливо для бізнес-комунікацій – такі тенденції вимагають значних матеріальних витрат, і, насамперед, придбання відповідної комп'ютерної техніки і периферійних пристроїв.

Структурний аналіз витрат виробничо-комерційних структур на інформатизацію за 2002-2005 р. показав, що найбільшими темпами зростають витрати на придбання обчислювальної і комп'ютерної техніки (понад 50% витрат на інформатизацію складають витрати на придбання техніки). У середньому по Україні темпи зростання витрат на покупку устаткування становлять 1,35. За даними Державного комітету статистики України, за 10 років кількість персональних ЕОМ збільшилася більше ніж у 10 разів (табл.5.7).

Таке зростання можливе тільки поряд зі значним зростанням інфраструктури забезпечення ринку відповідними продуктами, що і підтверджує статистика. Так, якщо в 2001 р. послуги щодо технічного забезпечення і ремонту офісної комп'ютерної техніки надавали 290 підприємств, у яких працювало близько 2

тис. співробітників, то в 2003 в Україні 900 компаній були зайняті імпортом, збіркою і продажем апаратного забезпечення обчислювальної техніки. Таке зростання характеризує інтенсивний розвиток інформаційної інфраструктури в регіонах, що підтверджується оцінками фахівців, які стверджують, що значна частка ринку забезпечувалася місцевими регіональними компаніями [139].

Таблиця 5.7

Забезпечення організацій засобами обчислювальної техніки, тис. шт.

	1995	2000	2001*	2002	2003	2004	2005
Усього ЕОМ	163,2	476,1	691,2	763,3	888,2	1124,6	1420,2
у тім числі персональних ЕОМ	156,6	472,4	689,0	761,4	886,3	1123,2	1419,2

Дослідження витрат підприємств на придбання комп'ютерної техніки дозволило зробити такі висновки. Значні диспропорції в темпах приросту витрат на технічне забезпечення інформатизації виробничо-збутових процесів і темпів приросту валової вартості, виробленої в регіоні, спостерігаються в тих областях, де рівень інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку не дозволяє цілком забезпечувати інформаційні потреби учасників економічної діяльності. Це відноситься як до регіонів з міцною регіональною промислово-виробничою базою (Запорізька, Київська області), так і до регіонів з низькою і середньою базою (Тернопільська, Рівненська, Чернігівська області). Водночас відповідність темпів зростання валової доданої вартості, виробленої в регіоні, і темпів витрат на обчислювальну техніку спостерігається в регіонах з історично розвиненою інфраструктурою – м. Київ, м. Севастополь, Донецький регіон.

Однією з необхідних умов інформатизації суспільства є те, що інформація повинна виступати як економічний ресурс і продукт. І в цьому змісті інформаційна інфраструктура повинна мати розвинені елементи, діяльність яких спрямована на збереження основного ресурсу – інформації. Як зберігачі виступа-

ють бібліотеки, архіви, картотеки і порівняно нові елементи – бази даних (БД) і Інтернет-сервери.

Історично розвинена інфраструктура бібліотек і архівів, що склалася на території України, має досить високий потенціал. Розвинена система бібліотек, створена в період 70-80 рр. минулого сторіччя, дотепер існує, однак бібліотечні фонди багато в чому застарілі, що знижує їх пізнавальну цінність. Система архівів включає переважно державні архіви, що зберігають документальну інформацію з усіх напрямків діяльності, і регулюється відповідним законодавчим актом. У сьогоdnішньому стані забезпечення доступу до архівних даних досить обмежене, що пов'язано і з конфіденційністю інформації в архівах, їх законодавчо закріпленою таємністю, унікальністю даних тощо.

Найбільш доступними елементами інформаційної інфраструктури, що зберігають ресурси суспільства, крім бібліотек, є електронні бази даних. Розвиток баз даних в Україні пов'язаний зі становленням і діяльністю інформаційно-обчислювальних центрів по галузях знань або діяльності, тобто так, як вони формувалися в період 80-х років минулого сторіччя.

Розвиток комерційних баз даних, тобто тих, що пов'язані з комерційною інформацією, зберігачами якої є недержавні підприємства, почалося з середини 90-х років і було засновано на збереженні і наданні комерційної інформації про діяльність виробничих підприємств або організацій сфери послуг.

Сучасний розвиток баз даних засновано на трьох основних рівнях інфраструктурного забезпечення збереження інформації:

- перший рівень – національні інформаційні центри, зайняті підготовкою БД (політематичних, за видами документів або тематичних), і/чи надання доступу до БД у діалоговому режимі з вилучених терміналів у глобальному масштабі;

- другий рівень – галузеві і територіальні інформаційні центри, зайняті інформаційним обслуговуванням територій, галузей і видів діяльності з використанням БД і послуг, одержуваних від інформаційних центрів першого рівня,

а також підготовкою і наданням у вигляді, придатному для машинного сприймання, і/чи в режимі теледоступу локальних (галузевих і територіальних) БД;

– третій рівень – інформаційні брокери, зайняті інформаційним обслуговуванням кінцевих споживачів на основі стандартизованих інформаційних послуг інформаційних організацій першого і другого рівня.

Найбільш значними представниками національних баз даних є база даних Державного комітету статистики, централізована база даних Державної податкової адміністрації України, а галузевих баз – база даних і система обробки інформації електроенергетики, центральним органом управління розвитком якої є сьогодні державне підприємство «Енергоринок», база даних нафтогазового комплексу України.

О.А. Петрова відзначає, що розвиток інформаційної діяльності буде визначатися швидкістю її включення до складу інфраструктури, що обслуговує становлення ринкових відносин у країні [132, стор. 64].

Склад систем інфраструктурного забезпечення баз даних ринку товарів і послуг на сучасному етапі може бути побудований на основі вже наявних інформаційних систем, основними елементами яких є:

- інформаційна система державної статистики;
- інформаційні системи адміністративних служб;
- інформаційні бази даних комерційного типу;
- інформаційні технології, що забезпечують електронну комерцію.

Аналіз закордонних баз даних показує, що серед них найбільшу вагу мають статистичні БД, що відрізняються значно більшою розмаїтістю інформації у порівнянні з БД по фірмах чи іншими економічними публікаціями. В органах державної статистики наявні всі необхідні об'єктивні основи для створення й експлуатації комерційних баз даних і поширення статистичної інформації. Це і існуюча велика інформаційна база, і розвинена обчислювальна мережа, досить високий рівень підготовки кадрів.

Проведений аналіз розвитку інформаційної інфраструктури регіонів у частині забезпечення засобами зв'язку, засобами передачі інформації, витрат підприємств матеріального виробництва на інформатизацію висвітлює лише частину елементів інформаційної інфраструктури. Для більш глибокого аналізу варто розглянути елементи інформаційного сектора, що здійснюють свою діяльність у частині забезпечення ефективності економічних і соціальних процесів.

Виконання функції сприяння розвитку різних областей і сфер діяльності на базі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій людини пов'язане з багатьма чинниками, що відносяться до культурного й освітнього середовища, менталітету, вартості відповідних послуг, сприяння державних органів управління й інших. Удосконалення комплексного інформаційного обслуговування, що значно впливає на діяльність користувачів шляхом попереднього розроблення необхідної проблематики і надання необхідних продуктів і даних, сприяє економічній діяльності підприємств, а отже, прагнення інформаційної інфраструктури повинні сприяти створенню подібних елементів [192]. Типовими представниками таких елементів є центри підтримки підприємництва, бізнес-інкубатори, бізнес-центри і т.ін.

Мережа центрів обслуговування малого і середнього бізнесу забезпечує пошук і надання необхідної інформації для виробничо-збутової діяльності. Сьогодні в Україні спостерігаються позитивні зміни в області розвитку консультативно-аналітичних центрів. Так, І.М. Копченко наводить такі дані про їх склад: консультативну і правову допомогу суб'єктам підприємництва в Україні на початку 2003 р. надавали: 257 бізнес-центрів (у 2 рази більше, ніж у 2000 р.), 63 бізнес-інкубатори (у 1,4 разу більше, ніж у 2000 р.), 8 технопарків (у 2 рази більше, ніж у 2000 р.), 107 фондів підтримки підприємництва (у 1,4 разу більше, ніж у 2000 р.), 164 лізингових компаній, 915 інвестиційних та інноваційних фондів, 667 кредитних союзів, 1091 інформаційно-консультативна установа, 1209 регіональних суспільних об'єднань [97]. Регіональний розподіл кількості організацій, що надають консультаційні послуги, представлено на рис. 5.5 [200].

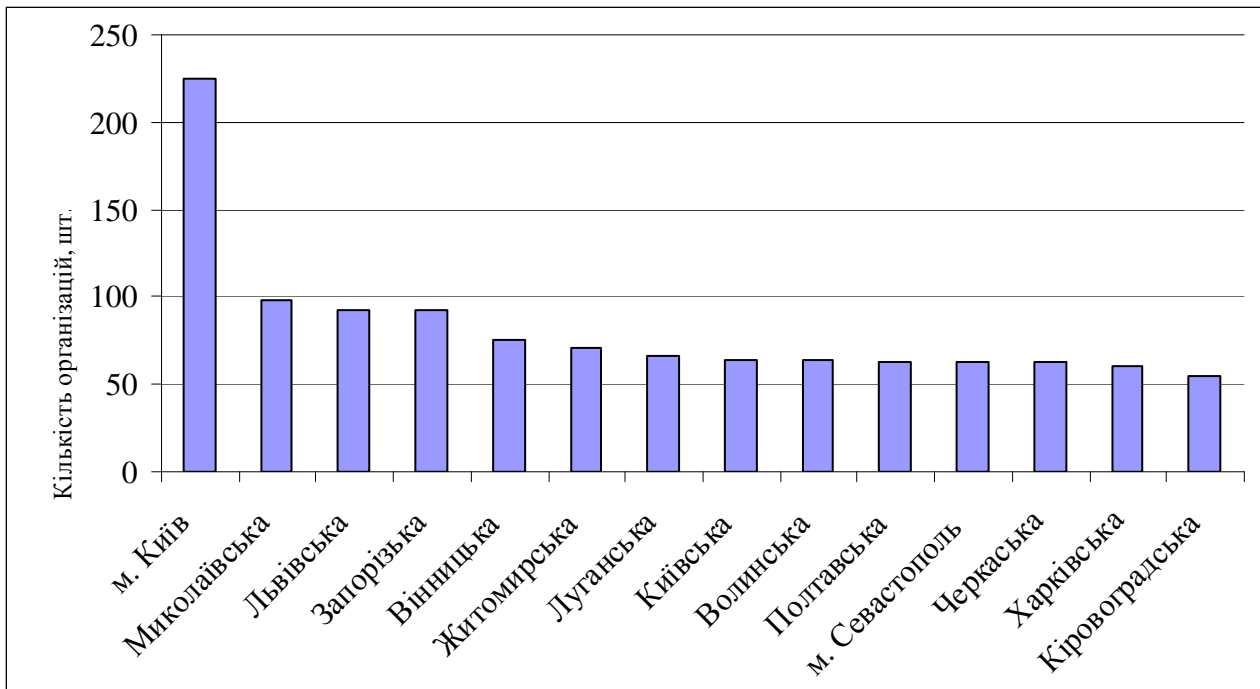

Рис. 5.5. Регіональний розподіл консультаційних центрів

Безумовно, значною проблемою залишається диспропорція в розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу. З рисунку видно, що регіональний розподіл кількості інформаційно-консультаційних центрів нерівномірний. Так у м. Київ їх у два рази більше (225 організацій), ніж в інших регіонах. Значна кількість спостерігається в прикордонних областях, де немає чітко вираженої галузевої спрямованості регіону (Миколаївська і Львівська області). Менш розвинена консультативна інфраструктура в регіонах з чіткою галузевою орієнтацією (Харківська і Кіровоградська області).

Прикладом діяльності щодо консультаційного обслуговування, що має високий потенціал в Україні, може служити консалтинг. Консалтинг – це посередницька діяльність з надання засобів комунікацій, зведень, даних і інформації для формування думки особи, яка приймає рішення на основі опрацювання теорії і власних різнобічних знань, а також фахівців-консультантів.

Послуги типової консультаційної установи залежно від сфери консультування мають різний функціональний зміст (рис.5.6):

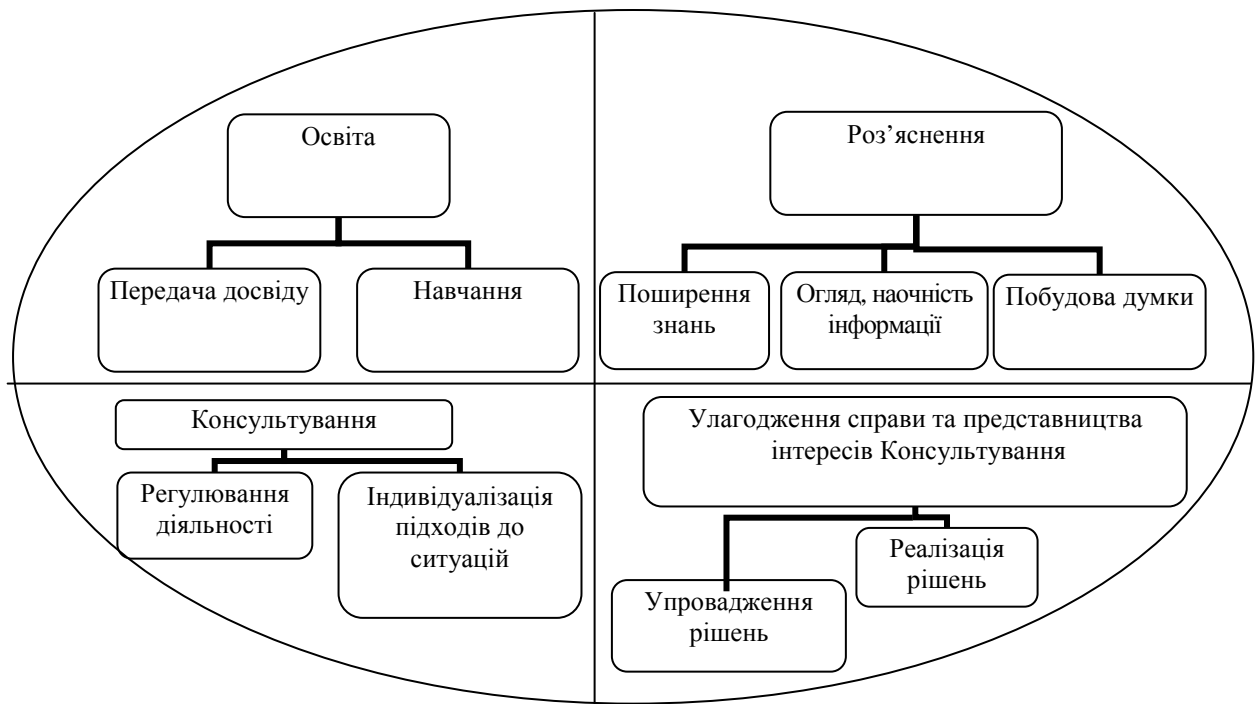

Рис. 5.6. Функції консультаційної організації

Сьогодні надання консалтингових послуг у світі оцінюється більш ніж у 90 млрд. дол., причому на консультування у сфері інформаційних технологій припадає 60% цієї суми. За останні три роки збільшення попиту підприємств і організацій на консалтингові послуги щорічно в Україні становить не менш 10%, річний потенціал зростання попиту на відповідні послуги оцінюється майже у 15-20%, що говорить про необхідність розвитку відповідної інфраструктури в регіонах. Кількість фахівців, що працюють на цьому ринку – майже 700 тис. чоловік (без обліку консультантів, що займаються питаннями інформаційних технологій і управління кадрами) [166].

Одним з кількісних результатів використання консалтингу на підприємствах є підвищення прибутку. Відповідно до досліджень, проведених Л.І. Калачевською, ефективність інформаційно-консультативного забезпечення підприємств агропромислового сектора, що реформуються, виражається у збільшенні прибутку – близько 19% [90]. Дослідження проведене на прикладі однієї області, однак воно обґрунтовує необхідність інфраструктурного забезпечення інформаційно-консультаційної сфери. Збільшення числа консультацій-

них центрів і розширення консалтингу, як інформаційної послуги, сприяє одержанню виробничими підприємствами додаткового прибутку від використання рекомендацій, готових рішень і їх упровадження і збільшенню народногосподарського ефекту.

Інфраструктурне забезпечення діяльності організацій консультаційної сфери в регіонах України не відповідає необхідному рівню. Серед проблем, рішення яких дозволить підвищити ефективність консалтингової діяльності, Л.І. Калачевська називає такі:

- невизначеність правового поля, незабезпеченість законодавчою базою, необхідною для функціонування;
- недостатність кваліфікованих кадрів;
- відсутність реальної державної підтримки розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення підприємств;
- низька технічна оснащеність консультаційних структур і підприємств, що є споживачами консультаційних послуг;
- відсутність системи національних і регіональних інформаційних баз даних;
- неналагодженість механізму роботи інформаційно-консультаційних служб із клієнтами [90].

І.М. Копченко вказує, що подальший розвиток інформаційно-консультаційного забезпечення економічної діяльності без активного і позитивного втручання держави може призвести до згорання (в основному через подальшу тінізацію) консалтингу з відповідним загостренням економічних проблем і посиленням соціальної напруги [97].

Приватизація державного майна, а відповідно й необхідність його оцінки, значне податкове навантаження та недосконалість правової та методологічної бази ведення бухгалтерського та податкового обліку на підприємствах упродовж довго періоду – саме ці макроекономічні чинники сприяли розвитку одного з найбільш розвинутих на сьогодні напрямів консультування в Україні – аудиту. Як зазначає І.Л. Дмитрук, «аудит – це перевірка кваліфікованими спеціалі-

стами бухгалтерської звітності підприємства на предмет її відповідності встановленим правилам і стандартам» [68]. Саме таким чином розвивається аудит, що підтверджують дані про найпоширеніші послуги аудиторських контор:

- підтвердження звітності (10-17%)
- аудит при приватизації (10-15%) [173].

Але, крім оцінки підприємства як економічної одиниці, аудит включає ще й організацію і методологію обліку з інвестицій (лізингу), перевірку та підтвердження застави; експертизи будь-яких економічних проектів; консультування з ведення бізнесу і організації управління ним. Це значно ширше коло діяльності, і воно недостатньо представлене на сьогодні в Україні [68].

Діяльність аудиторських контор значною мірою пов'язана з економічною активністю регіонів і держави в цілому, що підтверджують статистичні дані [27, 200].

Таблиця 5.8

Дані про послуги аудита в 1996-2004 рр.

Рік	Обсяг інвестицій, млн. грн.	Кількість зареєстрованих підприємств, шт.	Реалізовані аудиторські послуги, млн. грн.	ВДВ України, млн. грн.
1996	12557	96270	90	
1997	11120	155865	120,9	66376,77
1998	12902	205620	150	64385,47
1999	17230	230035	165,2	64127,93
2000	19712	252014	173	66757,18
2001	25425	262107	177,9	75836,15
2002	39215	273869	191,7	80234,65
2003	64900	272186	235	88819,75
2004	75714	284321	316,4	

Проведений статистичний аналіз наявності кореляційного зв'язку показав, що залежність величин значна. Значення коефіцієнта множинної кореляції $R=0,95$ указує на тісний зв'язок обсягу ринку аудиторських послуг з кількістю діючих підприємств і обсягом інвестицій на території України. Розраховані значення коефіцієнтів еластичності $E_{\text{інвест}} = 0,32$ і $E_{\text{кільк./підпр}} = 0,46$ указують на

те, що зміна обсягу інвестицій на 1% спричиняє зміну обсягу ринку аудиторських послуг на 0,32%, а зміна кількості підприємств на 1% спричинить зміну обсягу ринку на 0,46% відповідно. Саме тому сьогодні найбільший розвиток аудиторського обслуговування спостерігається в регіонах з найбільшою часткою доданої вартості. Однак на сьогоднішньому етапі слід більше уваги приділяти саме консультативній діяльності в регіонах.

Найбільш активними виробниками інформації для всіх споживачів економічних благ у ринкових умовах є рекламні агентства.

В основі формування виробництва реклами лежить економічний механізм вигод і зниження невиробничих витрат при поширенні і продажу продуктів матеріального виробництва. Виробник спочатку намагався самостійно розробляти рекламу, створюючи власні підрозділи, що за своєю суттю були інфраструктурними в рамках підприємств. Диверсифікованість комунікаційної функції виробника в рекламну діяльність вимагала більше часу і засобів, при цьому ефективність реклами була невисокою. Поява посередницьких організацій з надання товару споживачам (рекламовиробників, рекламорозповсюджувальників) визначила спеціалізацію рекламної галузі, що дозволило рекламодавцю закуповувати більш креативну, а значить – більш дієву рекламу, дешевше й ефективніше її поширювати [138]. Таким чином, рекламна діяльність з'явилася не як самостійний вид суспільної діяльності, а як потреба виробників товарів у презентації товару через засоби комунікацій інформаційного посередника. Саме це дозволило розвиватися рекламній діяльності як інструменту інформаційної інфраструктури по доведенню товарних продуктів до споживачів.

Постійне підвищення купівельної спроможності, диференціація товарів на ринку стимулює розвиток ринку реклами в Україні. Обсяг ринку в 2004 р. склав близько 571 млн. \$, у 2005 р. цей показник досягає 700 млн \$ [73]. Структура і динаміка обсягу реклами представлені в табл. 5.9.

У світовій практиці існує дві моделі розвитку реклами. Перша відбиває тенденцію до створення конгломератів, що поєднують телебачення, радіо, Інтернет та інші медіаканали. Друга вказує на процеси структуризації і спеціалі-

зації ринку рекламної індустрії. В Україні обидві моделі представлені досить рельєфно: продовжується процес концентрації бізнесу і, одночасно, диверсифікується ринок реклами: у складі великих рекламних компаній виникають медіахауси, агентства, орієнтовані на надання окремих послуг у галузі BTL-технологій, маркетингових досліджень і т.ін. [73].

Таблиця 5.9

Структура і динаміка рекламного ринку в Україні

Сектор рекламного ринку	2003, %	% зміни до 2002	2004,%	% зміни до 2003	2005, %	% зміни до 2004
Телереклама	30,95	53	28,92	27	29,29	24
Зовнішня реклама	14,29	58	15,07	43	14,86	21
Реклама в пресі	14,29	114	14,20	35	14,29	23
Радіо	2,14	12,5	2,28	44	2,71	41
Інтернет	0,24	0	0,26	50	0,29	33
Медіареклама і гонорари рекламних компаній	38,10	60	39,26	40	38,57	21
Усього рекламний ринок	100	62	100	36	100	23

Зростаюча специфіка комунікативних задач рекламного бізнесу також обумовлює появу вузькоспеціалізованих компаній. Зокрема, найбільша рекламна група Euro RSCG планує відкриття агентства, що буде спеціалізуватися на рекламних послугах для фармацевтичного ринку. Знаковою можна назвати появу агентства, що буде надавати послуги в галузі корпоративних комунікацій. Це напрямок новий, але вже досить значущий для українського ринку. Він має інтерес для компаній, що прагнуть підсилити свої позиції як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі, адаптуватися в конкретних національних умовах [73].

Можна однозначно стверджувати, що рекламний бізнес разом з ІТ-індустрією є такими, що найбільш інтенсивно розвивається не тільки як складова інформаційної інфраструктури, але і як напрямок бізнесу і підприємництва.

Найпоширенішим засобом інформатизації всіх сфер діяльності людини є засоби масової інформації. Як уже було сказано, останнім часом значно змінилися структура і склад інформативної складової, засоби та способи розповсюдження засобів масової інформації. Помітно зросли роль та значення у структурі споживання інформаційного продукту телевізійного простору та друкованих видань. Сьогодні, за оцінками експертів, майже 80% інформації про товари вжитку пересічна людина отримує з друкованих видань та телевізійного простору.

Розвиток комунікаційних технологій значно змінив способи інформаційної взаємодії зі споживачами продукції. Так, згідно з дослідженнями Ukrainian Marketing Project, найпоширенішим видом продажу друкованих видань у великих містах стає продаж через спеціалізовані кіоски [201].

За даними Державного комітету статистики, міські домогосподарства витрачають у 2-3.1 разу більше коштів на зв'язок, відпочинок та ЗМІ. І хоча дослідження були проведені на прикладі 30 міст з населенням понад 200 тис. жителів, все ж є цей показник репрезентативним, оскільки включає понад 30% продажу основних періодичних видань. Це вказує перш за все на зміну елементів інфраструктури, що поширюють інформацію.

Основними споживачами економічної інформації, що її надають засоби масової інформації дійсно є міста, понад те – великі міста. На це вказує дослідження тієї ж Ukrainian Marketing Project. Так, за їх даними, питома вага споживання основних економічних щотижневиків («Кореспондент», «Коментарі», «Дзеркало тижня», «Ділова столиця», «Галицькі контракти», «Бізнес») по окремих виданнях коливається у таких рамках: (рис. 5.7)

- м. Київ – від 31% до 46 %;
- 3 найбільших міста України (Харків, Львів, Дніпропетровськ) – від 35 % до 50 %;
- інші території – від 19% до 35%.

Подібний розподіл є наслідком різного рівня розвитку інфраструктури розповсюдження засобів масової інформації.

Значною складовою інформаційного сектора, діяльність якого багато в чому обумовлена ефективністю інфраструктурного забезпечення, є інноваційна діяльність в економіці. Розвиток економіки України визначено як становлення економіки інноваційного типу. Це закріплено в законодавчих актах.

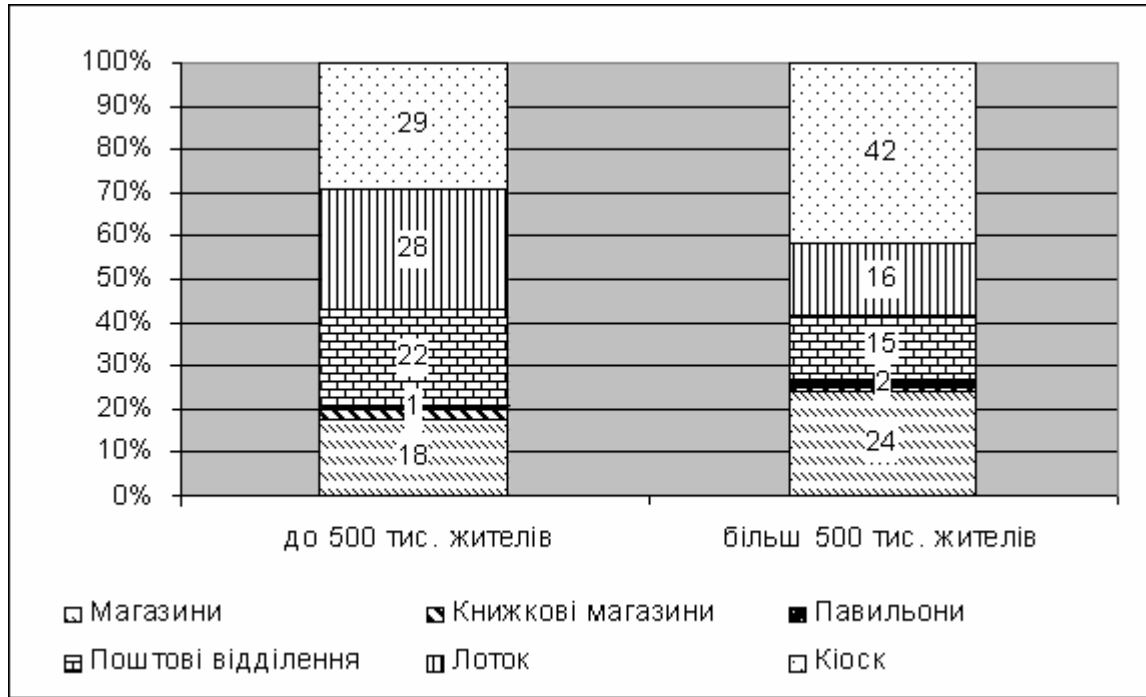

Рис. 5.7. Структура роздрібного продажу друкованих видань за місцем продажу (у великих містах)

Законодавство України у сфері інноваційної діяльності базується на Конституції України і складається з законів України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991, № 1561-XII [6], «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 1.12.1998, № 284-XI [11], «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995, № 51/95-ВР [9], «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999, № 991-XI [15], «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 р., № 40-I [7], «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003, № 433-I [14] та інших законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини в цій сфері.

Одним з найважливіших показників інновативності економіки є частка підприємств, що впроваджують інновації. За даними Державного комітету статистики України, у 2000-2003 р. впровадженням інновацій у промисловості займалося в середньому 14-18% загальної кількості промислових підприємств, а впроваджували інновації лише близько 12%, що набагато менше, ніж у провідних країнах ЄС, де це значення коливається в межах 60-70%. Водночас необхідно вказати, що рівень інноваційної активності зріс у порівнянні з кризовим 1999 роком. Подекуди активізувалася робота підприємств з технічного переоснащення виробництва. У порівнянні з кінцем 1990-х років кількість підприємств, що здійснювали механізацію й автоматизацію виробничих процесів, виросла більш ніж на чверть.

Більш за все підприємств, що здійснювали нововведення, знаходиться в м. Київ (19,4% їх кількості), у Харківській (12,2%), Донецькій (6,8%), Дніпропетровській (5,1%), Полтавській (4,1%) областях.

Значним рівнем інноваційної діяльності виділяються Сумський, Харківський регіони й Автономна Республіка Крим, де частка реалізації інноваційної продукції становить понад 1 %. Водночас варто сказати, що інноваційною діяльністю в Сумській області займається лише 12 підприємств, і в середньому на кожне підприємство припадає 104 млн. грн. випущеної інноваційної продукції. Це говорить про високу концентрацію цієї діяльності на окремих великих підприємствах. Аналогічна ситуація в Запорізькій області: середній рівень виробництва інноваційної продукції на підприємстві складає 106 млн. грн., а фактично великими інноваційними проектами займається обмежена кількість підприємств. Найбільш стійкими регіонами, що впроваджують інноваційну продукцію у виробництво, є Харківська, Дніпропетровська області, АРК (табл. 5.10).

Рівень розвитку наукової творчості в Україні історично досить високий. Зміни на сучасному етапі повинні бути пов'язані насамперед з тим, що для якісного впровадження наукових розробок у виробництво необхідне дотримання певної суми чинників, у тому числі і прямо залежних від інфраструктурного забезпечення діяльності підприємства.

Таблиця 5.10

Інноваційна активність промислових підприємств у 2005 р. за регіонами

	Кількість підприємств, що здійснювали інновації, одиниць	Частка підприємств, що здійснювали інновації, у загальній кількості промислових підприємств, %	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції, %
Україна	1086	11,0	24549,6	6,4
АРК	26	9,1	933,2	14,5
Вінницька	18	5,6	54,0	0,9
Волинська	11	7,6	198,0	5,5
Дніпропетровська	55	9,2	2601,7	4,1
Донецька	74	9,2	6278,9	7,3
Житомирська	38	11,3	131,5	2,9
Закарпатська	33	11,2	100,3	3,5
Запорізька	30	8,2	3201,5	9,7
Івано-Франківська	37	12,6	200,8	3,1
Київська	41	10,1	309,3	3,0
Кіровоградська	35	13,6	220,3	7,0
Луганська	37	6,0	1426,0	4,3
Львівська	35	4,9	326,0	3,3
Миколаївська	27	9,4	720,0	9,2
Одеська	40	10,6	553,7	4,3
Полтавська	44	12,1	348,8	1,6
Рівненська	10	4,0	55,0	1,1
Сумська	12	4,3	1249,0	20,4
Тернопільська	24	9,7	44,1	2,3
Харківська	132	17,7	1897,8	10,4
Херсонська	25	12,1	128,3	4,9
Хмельницька	17	5,3	187,4	3,9
Черкаська	28	8,5	103,5	1,5
Чернівецька	19	9,1	77,4	6,0
Чернігівська	22	8,9	204,5	4,0
м. Київ	211	39,6	2986,4	16,0
м. Севастополь	5	6,4	12,2	1,1

Так, однієї з визначальних детермінант є рівень освіченості трудових ресурсів і ступінь їх доступності на ринку праці. Співвідношення кількості організацій, що проводять інноваційну діяльність, і кількості студентів у регіонах України дозволяє зробити висновок про пряму залежність між цими показниками в регіонах. (рис.5.8). Розрахований коефіцієнт кореляційного зв'язку має рівень 0,99.

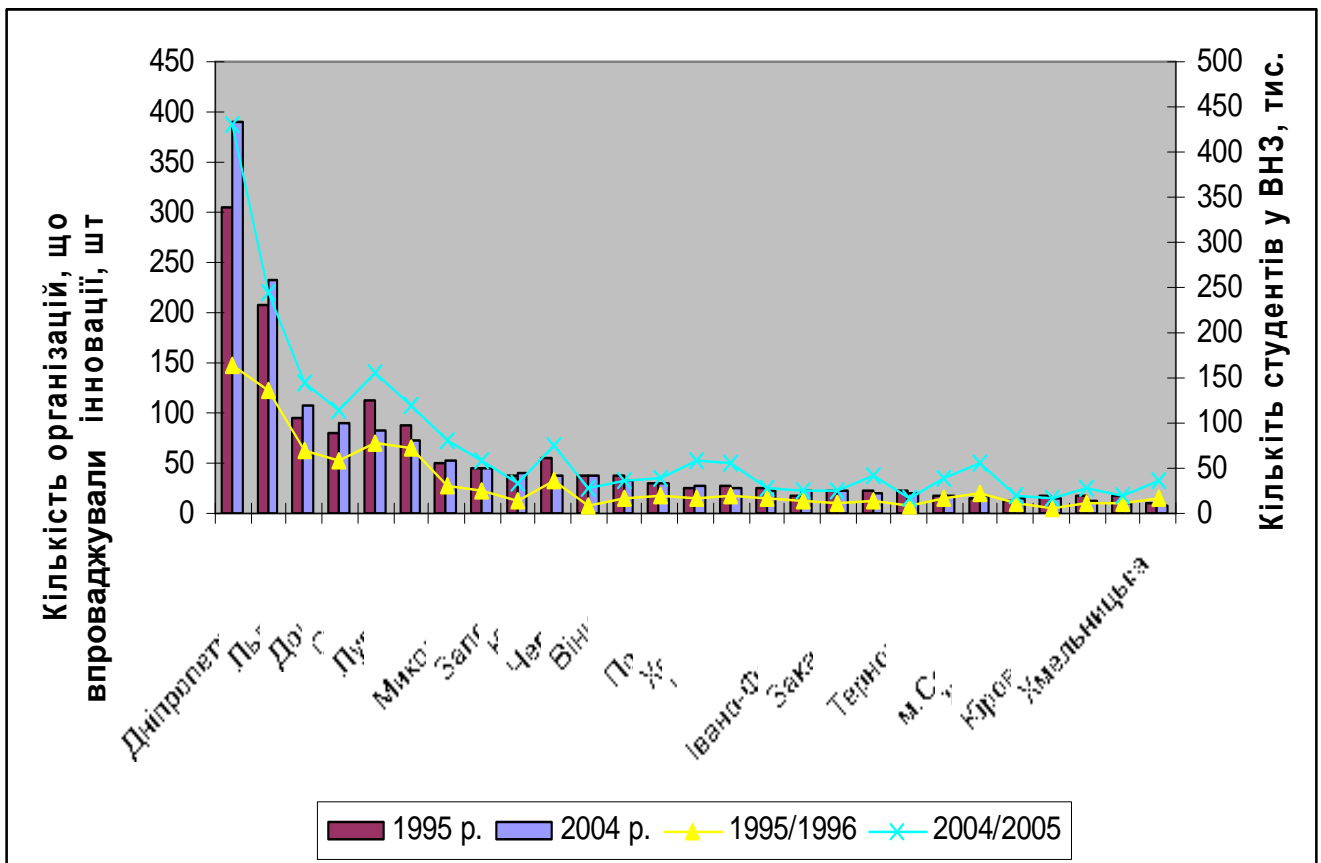

Рис. 5.8. Кількість організацій, що проваджували інновації та кількість студентів у ВНЗ

Однак також слід відзначити і диспропорції в темпах розвитку досліджених величин. Якщо кількість студентів за досліджуваний період як у цілому по Україні, так і в окремих регіонах збільшилася вдвічі, то інноваційна діяльність має суперечливу тенденцію. Це є також наслідком зниження рівня освіти в Україні.

У 2005 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалося 1086 підприємств, або 11% їхньої загальної кількості. Понад 90% з них реалізовували інноваційну продукцію, обсяг якої становив 24,5 млрд. грн., що складало 6,4% загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2004 р. – 5,6%).

Однак, розглядаючи структуру впроваджених інновацій, слід зазначити, що значна частина інновацій – більше 70 % – припадає на удосконалення продукції, виробленої на підприємствах (рис. 5.9). Цей вид є одним з найбільш швидко реалізовуваних, потребує найменшої кількості витрат на забезпечення процесу впровадження. Однак упровадження нових інноваційних процесів і технологій є більш значною інновацією. Тривалість життєвого циклу такої інновації у 2-3 рази більше, і обсяг віддачі в економіку держави більш значний.

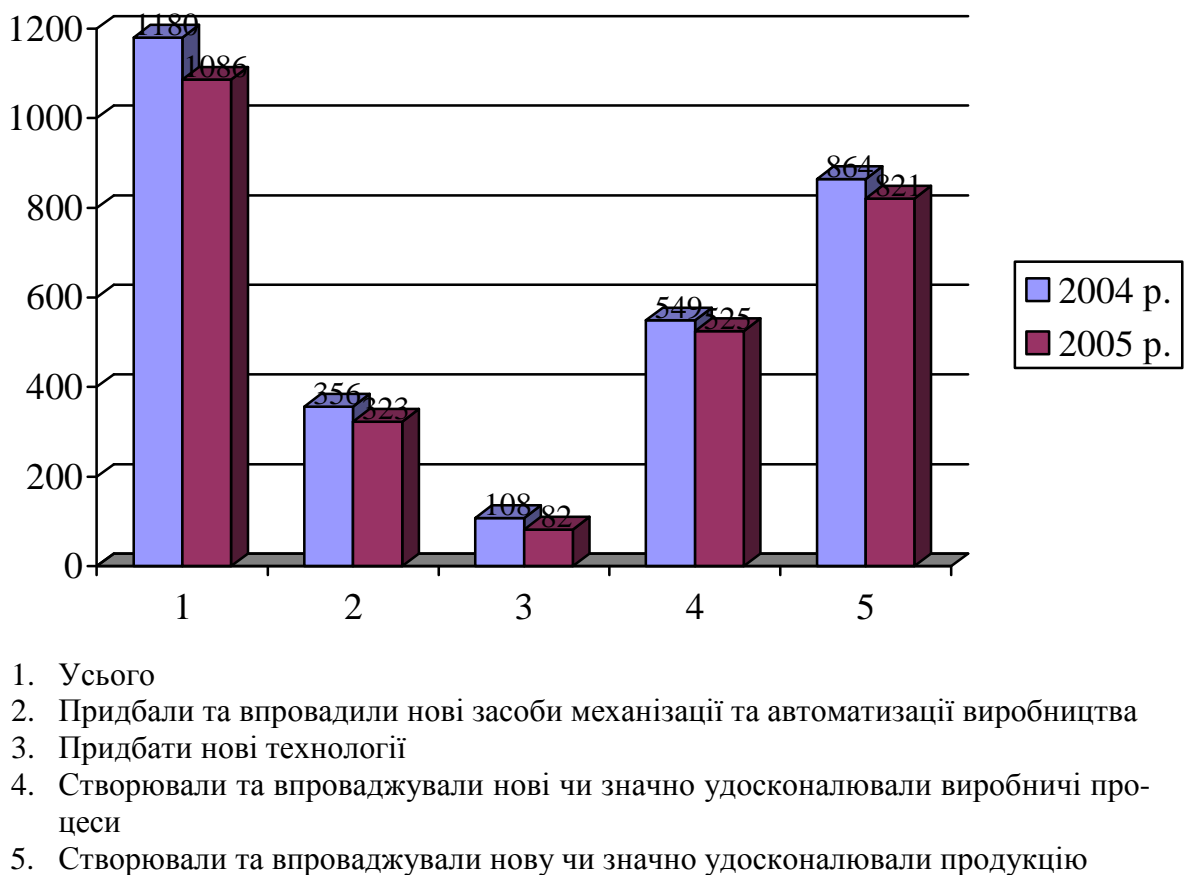

Рис. 5.9. Розподіл підприємств за напрямками інноваційної діяльності, одиниць

Інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності полягає в наданні відповідних інформаційних, ресурсних, законодавчих преференцій для розвитку економіки підприємства і регіону в цілому і, у кінцевому підсумку, підвищенні конкурентоздатності й окремих підприємств, і країни в цілому. З цього погляду діяльність елементів інформаційної інфраструктури повинна забезпечити надання даних про технології, продукти, процеси, визначених як інноваційні, і зворотне інформування наукових і дослідних інститутів про потреби економіки і ринку в дослідженнях.

Найкращою інфраструктурною організацією інноваційної діяльності в Україні є технологічні парки. Спеціальний режим інвестиційної й інноваційної діяльності для технологічного парку надає можливість: зниження суми податку на додану вартість, ввізного мита і суми податку на прибуток, отриманого від виконання зазначених інноваційних проектів технопарку; інвестиційні й інноваційні проекти, що виконуються в технологічних парках, є пріоритетними для залучення кредитів, що надаються під державні гарантії іноземними державами, банками, міжнародними фінансовими організаціями, іншими фінансово-кредитними установами. Саме в таких структурах рівень інфраструктурного забезпечення виробництва досить високий через тісне злиття наукової бази з фінансовими ресурсами і виробничими можливостями.

Сучасний етап розвитку виробничо-збутових економічних систем дозволяє говорити про необхідність розгляду інформації як одного з основних економічних ресурсів. Рівень інформаційного забезпечення значною мірою впливає на економічні результати діяльності суб'єктів господарювання та на ефективність роботи економіки в цілому. Саме тому розглядові оцінці ступеню розвитку інформаційної інфраструктури, що діє в Україні, необхідно приділяти значну увагу.

Проаналізований розвиток інформаційної інфраструктури регіонів України довів, що значна кількість регіонів має низький та дуже низький рівень інформаційного забезпечення. Насамперед це регіони центральної та західної України. За багатьма показниками Волинська, Закарпатська, Житомирська, Рів-

ненська, Тернопільська області мають низький або найнижчий рівень. Це стосується показників розвитку систем та апаратури зв'язку, обчислювальної техніки та засобів інформування. Водночас східні регіони, а особливо Харківська та Дніпропетровська області, є провідниками в Україні процесів інформатизації виробництва та соціального життя. Окремо стоїть столиця України, що є також центром інформаційної взаємодії всіх елементів інформаційної інфраструктури. Це наочно відображають майже всі показники її діяльності.

Нерівномірність інформаційної інфраструктури досить чітко простежується в регіональному розрізі, що має наслідки і в виробничому секторі, і в держуправлінні, і в соціальному житті населення територій. Для розвитку необхідно впроваджувати інформаційне забезпечення в усі соціальні та економічні процеси у відповідності до процесів регіоналізації та глобалізації. Базування заходів із розвитку пріоритетних ланок інформаційної інфраструктури повинно проходити на основі з ринкових економічних теорій, прогресивних концепцій технічного та технологічного оснащення діяльності.

РОЗДІЛ 6.

ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Інноваційна економіка відрізняється від традиційної складними і динамічними зв'язками між усіма її елементами та учасниками інноваційного процесу – від створення і удосконалення нових технологій та продуктів до їх масового впровадження у реальному секторі. Інноваційність економіки передбачає певний розвиток держави в напрямі, що створюється завдяки інтенсивному розвитку наукоємних виробництв, послідовному та загальному використанню інформаційних технологій, динамічному впровадженню нових знань та вмінь у виробництво. Саме з цього боку слід розглядати сутність та розвиток інноваційної економіки в Україні та створення умов для її розвитку, які визначаються ступенем розвиненості відповідної інфраструктури.

Питома вага високо- та середньотехнологічних галузей у промисловості України залишається набагато нижчою, ніж у розвинутих країнах Західної Європи та в більшості країн-кандидатів на вступ до ЄС, незважаючи на те, що у 2002-2003 році вперше темпи зростання в галузі машинобудування перевищили загальні темпи зростання в країні. Крім того, ці темпи, на жаль, не зумовлені інноваційним розвитком галузі. Зростання капіталовкладень не супроводжується адекватною технологічною модернізацією та структурною перебудовою, обсяги виробництва високотехнологічної продукції залишаються вкрай низькими.

На загальнодержавному рівні спостерігається стала тенденція до скорочення частки ВВП, що виділяється на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), що не відповідає стратегії розвинутих країн, спрямованій на збільшення значень відповідного показника.

У розділі 4.1 «Удосконалення структури економіки на основі інноваційної моделі розвитку» Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Послідовність. Ефективність. Відповідальність» передбачено такі завдання, як «активізація структурної перебудови економіки, створення умов для сталого економічного зростання на базі інноваційного оновлення, підвищення конкурентоспроможності виробництва, розвиток економіки, що базується на знаннях». Проте реаліза-

ція пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки не здійснюється у рамках єдиної національної програми розвитку перспективних технологій, а методологічно передбачає цілий ряд окремих державних науково-технічних програм для вирішення тих чи інших завдань. Формуванню і реалізації дрібних проектів «сприяє» також порядок фінансування за рахунок держбюджету, коли Міністерство освіти і науки України здійснює на підставі договорів безпосереднє фінансування кожного з таких проектів. Як наслідок, кошти не концентруються в органах управління програмами, послаблюється контроль за їх використанням, що виказує недосконалість інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності.

І з цього боку необхідно визначити поняття інноваційної інфраструктури як множини підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (наукові, фінансові, консалтингові, маркетингові, інжинірингові, юридичні, освітні тощо). Тобто в інноваційну інфраструктуру слід об'єднати всю сукупність підприємств, які охоплюють весь цикл інноваційної діяльності, починаючи з генерації нових науково-технічних ідей і закінчуючи випуском і реалізацією наукоємної інноваційної продукції, так, як це зазначено у нормативних документах. Такі установи є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими елементами відповідних організаційних систем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення даних видів діяльності.

Метою інноваційної інфраструктури є не лише створення конкретних суб'єктів господарювання для більш ефективного ведення ними інноваційної діяльності, а забезпечення здійснення їх сукупної діяльності в інтересах суспільства, включаючи структурне реформування виробництва, зміну номенклатури продукції, що випускається, зміцнення її конкурентоспроможності і привабливості для внутрішнього і зовнішнього ринків, створення нових робочих місць і збереження науково-технічного потенціалу. Створювана інфраструктура інноваційної діяльності буде загальною для всіх суб'єктів господарювання, що пов'язані зі сферою науки і техніки.

В умовах динамічного господарського розвитку потреби в ефективній інфраструктурі виникають у самому господарському середовищі, яке саме ініціює її створення і забезпечує її розвиток. У перехідних і кризових умовах створення первісної інфраструктури може бути забезпечено тільки за рахунок цільової політики держави, у т.ч. органів місцевої влади. Необхідним є штучне створення початкової критичної маси, достатньої для задоволення мінімальних потреб науково-технологічного комплексу. Формування інфраструктури, необхідної для ефективного супроводу інноваційної діяльності, – це тривалий і трудомісткий процес, що вимагає злагоджених зусиль місцевої адміністрації, науково-технологічного, освітнього, виробничого і фінансового секторів регіону. Розробляючи і реалізуючи програму інфраструктурного забезпечення регіону, необхідно максимально задіяти можливості закордонних фондів і програм, використовуючи для цього авторитет і зв'язки місцевої адміністрації, організацій вищої школи, об'єднань і спілок учених, промисловців і підприємців.

Проблема інноваційної взаємодії різних структур є надзвичайно актуальною на регіональному рівні, де розробляється і реалізується переважна частина інноваційних проектів.

Чинниками, що визначають характеристики регіонального інноваційного розвитку, є:

- специфіка науково-технічного і виробничого потенціалів регіонів;
- кадрове забезпечення;
- соціальні і екологічні проблеми інновацій;
- формування інноваційної інфраструктури;
- регіональний характер малого інноваційного підприємництва і т.ін.

Науковці досить часто вдаються до широкої класифікації організацій, що здійснюють інноваційну діяльність та відносяться до інноваційної сфери. Так, наприклад, автори П.Н. Завліна, А.К. Казанцева, Л.Е. Менделі вказують на інновативність підприємств з точки зору охоплення процесів здійснення інновацій, галузевого характеру, тощо. Така класифікація є досить поширеною серед наукової спільноти і в різних роботах відрізняється лише незначними рисами. З точки зору інфраструктури ринкової економіки інноваційна інфраструктура

включає декілька систем та підсистем, що у сукупності не тільки створюють інноваційний процес, а й умови для його розпочинання, протікання та завершення (рис.6.1).

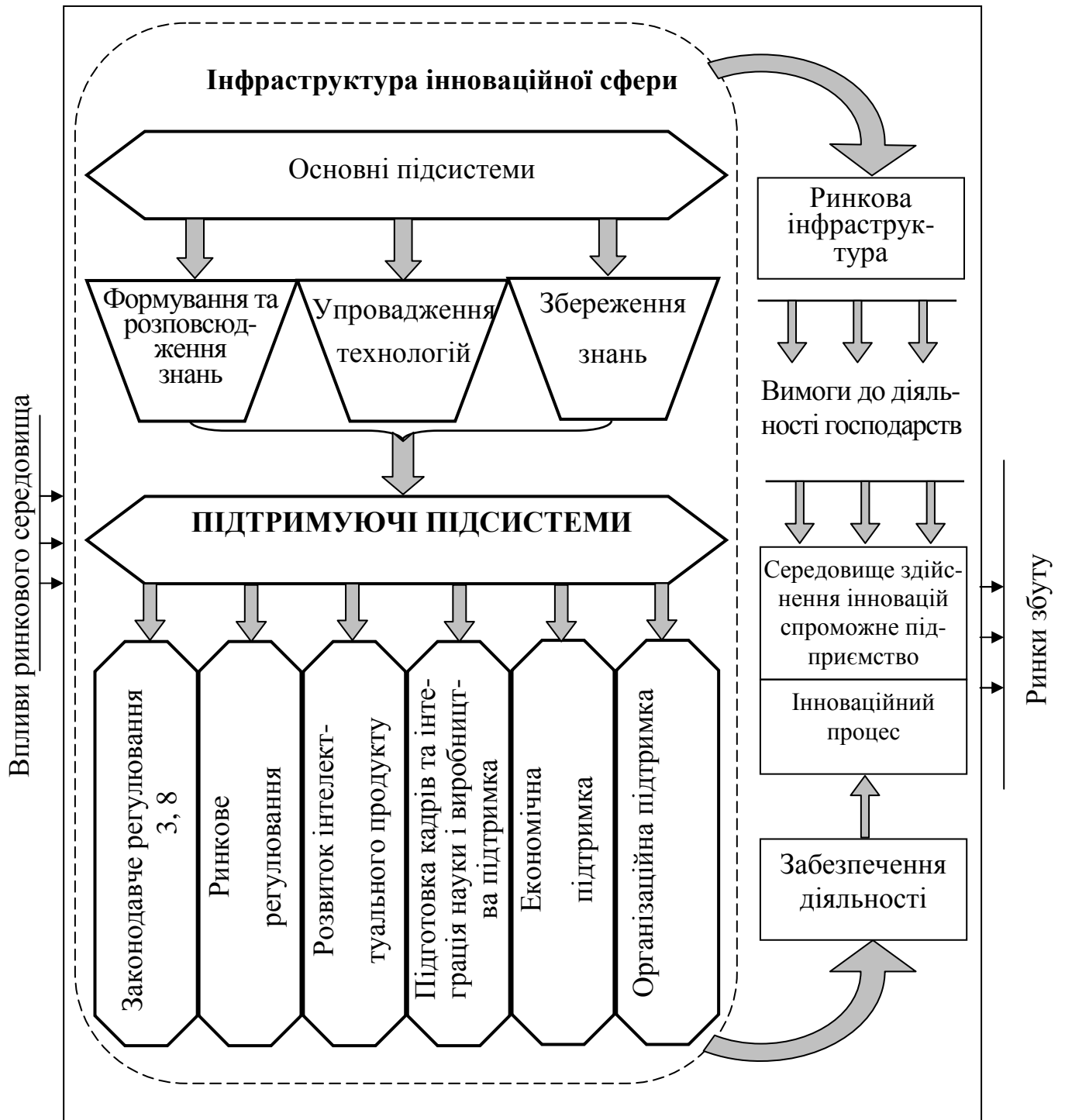

Рис. 6.1. Інфраструктура інноваційної діяльності

Інноваційний цикл, такий що відомий з економіки та організації інноваційної діяльності, складається з чотирьох основних етапів, які визначені як етапи досліджень та технологічних розробок, освоєння та виведення на ринок товару, зростання та зрілості виробництва товарів, занепаду. Такий інноваційний цикл передбачає, що діяльність інфраструктури повинна забезпечити ефективність кожного етапу інноваційного розвитку і підприємства як економічної одиниці, і окремого інноваційного продукту. Відповідні елементи інфраструктури регіону мають забезпечити такі умови використання наявного технологічного та ресурсного потенціалу регіону, що зумовлять розвиток окремих технологічних та обслуговуючих галузей господарства, які сприятимуть інтенсивному розвитку та впровадженню нових ідей та продуктів у сферу споживання – як промислового, так і кінцевого.

Первинним елементом інноваційного циклу є формування технологічних розробок на основі розвитку науки і технологій. Основне завдання підсистеми інноваційної інфраструктури формування знань полягає у накопиченні науково-технологічного, ресурсного й інтелектуального потенціалу структурно-інноваційних змін, забезпеченні їх інтеграції у відтворювальний процес на економічній (ринковій) основі. Інноваційний процес починається з ідеї, яка лише через певний час (інколи тривалий) може знайти своє матеріальне втілення у нових товарах, нових технологіях, нових матеріалах. Нова ідея виникає на базі нових знань, які є теоретичною основою матеріального виробництва. У сучасних умовах нові знання, як правило, з'являються як результат копіткої праці великої кількості людей – учених-теоретиків, працівників науково-дослідних лабораторій та експериментально-конструкторських бюро тощо. У всіх розвинутих країнах приділяють значну увагу фундаментальним та пошуковим дослідженням, які формують потенціал знань для інноваційної діяльності і створюють основу принципово нових рішень у різних сферах людського буття.

Формування нових знань перш за все залежить від наявності фахівців відповідної кваліфікації. Україна є країною з високим рівнем чисельності та якісним складом фахівців вищої кваліфікації. З року в рік чисельність спеціалістів з

науковими ступенями, задіяних в економіці України, зростає. Так, на 1 жовтня 2005 р. в різних галузях економіки працювало 80,3 тис. докторів та кандидатів наук, що на 3,7% більше, ніж на відповідну дату 2004 р. Майже дві третини спеціалістів вищої кваліфікації – це викладачі вищих навчальних закладів. Їх число значно поповнюється останнім часом за рахунок молоді: 27,2% фахівців віком до 30 років, які отримали диплом кандидата наук у 2005 р., працювали на посадах викладачів та старших викладачів вищих навчальних закладів. У результаті цього у вищих навчальних закладах працює переважна більшість молодих науковців (78,3%). Кожний п'ятий фахівець, який має диплом кандидата або доктора наук, – науковий співробітник науково-дослідних інститутів.

Слід зазначити, що при загальній позитивній тенденції збільшення числа фахівців вищої кваліфікації і зменшення числа тих, хто емігрує, число докторів і кандидатів наук, які беруть безпосередню участь у науковій та науково-технічній діяльності, постійно зменшується: у 2005 р. лише трохи більше чверті фахівців вищої кваліфікації брали участь у виконанні наукових та науково-технічних робіт, у 1999 р. – 30,1%, у 1995 р. – 40%. Разом з цим, чисельність докторів і кандидатів наук, які поєднують наукову діяльність з іншою, збільшується: у 1995 р. їх частка в загальній чисельності фахівців вищої кваліфікації становила 33,8%, у 2001 р. – 34,4%, у 2004 р. – 38,9%. Такі тенденції показують поступове зниження зацікавленості науковців у відповідній вузькій діяльності. Це є і позитивним, і негативним моментом, оскільки складність та відповідальність наукових розробок сьогодення є занадто високою, а тому, щоб досягти значних результатів, необхідна концентрація зусиль. І навпаки: історія розвитку окремих напрямів науки Радянського Союзу доводить нежиттєвість відриву наукових досліджень від практичної діяльності виробничих структур.

Розглядаючи якість роботи науково-дослідних закладів, у тому числі і закладів освіти, слід зауважити, що тенденція за регіонами України досить послідовна за винятком окремих регіонів. Так, при аналізі виявилось, що протягом 2001-2004 рр. ефективність розробок значно коливалась у Кіровоградській області – від трохи більше чотирьох розробок на одну дослідницьку організацію

до більш ніж 400 на одну організацію. Також значно перевищує середню по Україні ефективність діяльності науково-дослідних установ показник по Івано-Франківському регіону: протягом 2001-2004 рр. відповідно він виріс від 65 одиниць до більш ніж 330. Тенденції інших регіонів досить чітко відбивають рівень технічного та загальнонаукового рівня регіону (рис.6.2).

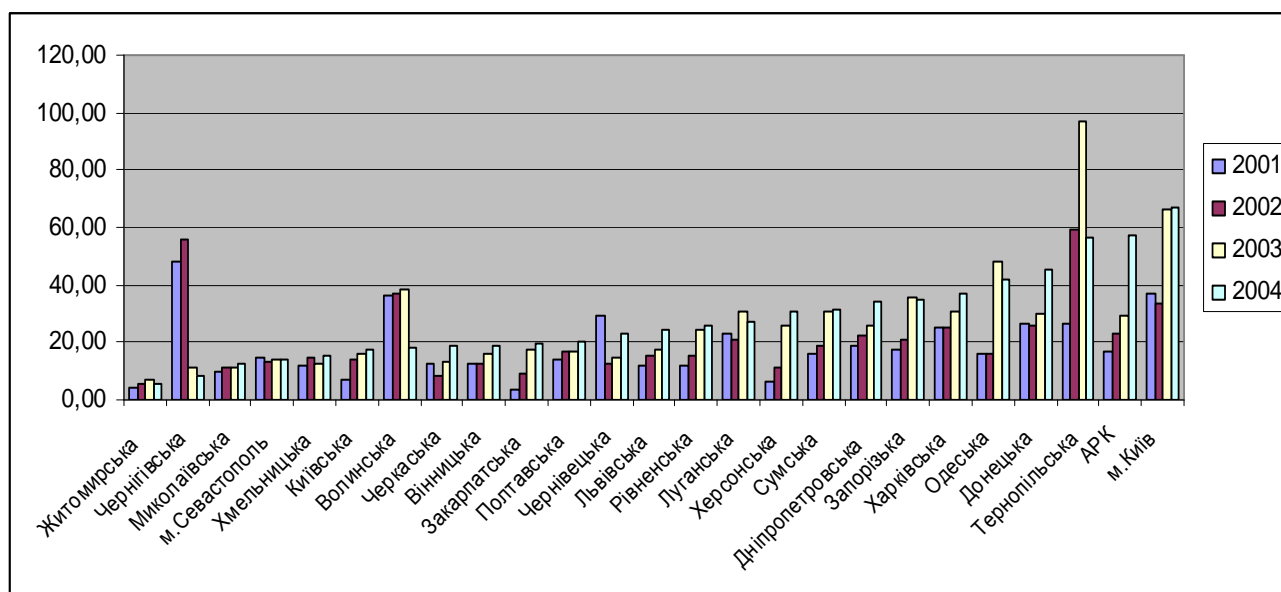

Рис. 6.2. Кількість розробок на одну організацію, що виконувала науково-технічні роботи

Стабільність динаміки результативності діяльності науково-дослідних установ провідних дослідницьких регіонів (Харківська, Львівська, Сумська, Дніпропетровська області) доводить наявність у цих регіонах значної бази наукових досліджень та розвитку інфраструктури з їх діяльності. Поза тим, нестабільність кількості розробок в окремих областях (Волинська, Тернопільська, Кіровоградська) вказує на нерівномірність роботи окремих інституцій та, відповідно, недосконалість їх розвитку. Така ситуація можлива за умов ведення ретельного обліку виконаних робіт та обсягів фінансування окремих робіт, а також значення отриманого результату. Саме це є роз'ясненням такої нерівномірності регіонального розвитку розробок. У таблиці 6.1 представлено структуру результатів наукової діяльності в регіоні.

Таблиця 6.1

Структура створених відповідними організаціями інноваційних розробок за регіонами України

Регіон	2002						2003						2004					
	Виробів	Технологій	Матеріалів	Агропромислові	Методів, теорій	Інші	Виробів	Технологій	Матеріалів	Агропромислові	Методів, теорій	Інші	Виробів	Технологій	Матеріалів	Агропромислові	Методів, теорій	Інші
Україна	12,10	10,10	2,28	1,61	7,23	66,67	8,96	7,62	1,60	0,83	4,08	77,07	9,42	7,81	1,71	1,04	7,16	72,86
АРК	6,55	9,38	1,17	3,52	4,11	75,27	1,76	13,65	0,64	3,43	4,31	76,22	1,32	9,29	0,56	1,68	4,15	83,01
Вінницька	27,14	9,55	0,50	9,80	2,26	50,75	22,44	8,22	0,00	6,41	5,41	57,52	23,06	7,92	0,00	5,11	3,52	60,39
Волинська	1,05	2,40	0,30	0,15	0,90	95,20	0,83	1,94	0,00	0,41	0,55	96,27	2,39	3,07	0,00	1,37	65,87	27,30
Дніпропетровська	10,42	14,03	3,31	0,82	8,31	63,11	19,22	11,81	1,44	0,72	5,51	61,30	13,63	12,79	1,67	1,13	4,62	66,15
Донецька	15,64	24,28	2,84	0,38	9,66	47,20	15,58	29,11	3,87	0,58	8,23	42,64	13,29	19,51	4,23	0,53	10,12	52,33
Житомирська	4,62	33,85	0,00	13,85	1,54	46,15	2,67	25,33	0,00	14,67	4,00	53,33	9,23	33,85	0,00	15,38	21,54	20,00
Закарпатська	11,33	14,67	12,00	21,33	8,00	32,67	3,36	6,73	1,53	7,65	5,20	75,54	2,88	3,85	0,72	7,45	15,38	69,71
Запорізька	22,33	12,61	5,16	0,84	4,56	54,50	22,53	11,41	4,06	1,05	1,26	59,69	19,27	19,27	2,09	1,01	4,10	54,26
Івано-Франківська	0,87	1,10	0,05	0,42	0,22	97,33	0,78	1,00	0,13	0,24	0,20	97,65	0,33	0,92	0,01	0,13	1,94	96,67
Київська	6,46	11,55	0,98	14,48	5,48	61,06	10,58	10,58	1,11	6,00	3,32	68,40	15,46	11,04	1,10	9,78	7,26	55,36
Кіровоградська	0,43	0,51	0,00	0,17	0,09	98,81	0,32	0,30	0,00	0,08	0,14	99,15	25,77	19,59	0,00	3,09	12,37	39,18
Луганська	20,09	14,42	1,18	0,43	8,44	55,45	14,28	10,69	1,39	0,37	6,66	66,84	11,52	9,51	0,64	2,00	16,02	60,30
Львівська	14,10	14,96	2,51	1,15	10,31	56,98	11,96	14,86	4,56	1,42	11,49	56,01	14,23	15,89	5,14	1,15	12,08	51,52
Миколаївська	25,73	19,02	1,34	8,28	4,70	40,94	27,97	21,91	1,63	10,26	7,23	31,00	29,46	20,35	1,36	11,43	6,40	31,01
Одеська	7,97	10,56	2,60	2,77	23,38	52,73	3,98	4,15	0,77	0,86	6,05	85,07	4,46	5,50	1,14	0,91	7,75	80,23
Полтавська	19,11	14,44	1,56	4,89	5,33	54,67	16,36	7,66	0,21	1,86	5,59	68,32	12,83	4,53	0,57	1,32	4,53	76,23
Рівненська	4,08	7,35	1,22	0,00	6,94	80,41	9,21	7,16	3,84	0,26	11,51	68,54	5,41	6,08	0,68	0,23	9,01	78,60
Сумська	39,03	15,40	7,17	4,43	6,33	27,64	21,35	7,57	5,54	2,43	2,30	60,81	17,63	6,51	1,42	3,43	2,13	68,88
Тернопільська	2,14	1,30	0,19	6,43	3,36	86,58	0,71	0,54	0,22	0,16	2,18	96,19	1,56	1,15	0,31	0,73	3,65	92,60
Харківська	27,54	11,49	1,73	0,74	9,60	48,91	20,27	9,79	1,71	0,76	6,61	60,89	16,69	7,99	2,12	1,00	11,07	61,13
Херсонська	5,04	35,29	1,68	15,13	8,82	34,03	2,06	8,97	0,75	6,17	1,50	82,24	4,25	6,09	1,27	4,67	3,40	80,31
Хмельницька	2,94	11,76	1,96	22,55	6,86	53,92	2,60	28,57	10,39	2,60	3,90	51,95	5,66	31,13	9,43	2,83	7,55	43,40
Черкаська	16,73	13,01	0,74	9,67	4,09	55,76	10,30	4,68	0,23	4,45	3,75	76,58	11,77	10,61	0,17	9,29	4,48	63,68
Чернівецька	5,71	5,71	4,29	12,86	5,71	65,71	6,55	4,48	4,83	3,79	13,45	66,90	4,94	2,85	2,28	1,71	9,51	78,71
Чернігівська	1,55	1,16	2,25	0,78	0,93	93,33	14,34	7,17	8,76	5,18	6,37	58,17	16,38	18,08	14,69	9,04	11,86	29,94
м. Київ	10,28	10,55	3,58	0,44	9,27	65,87	6,50	6,54	1,76	0,19	3,44	81,77	7,98	5,94	1,73	0,19	6,17	78,00
м. Севастополь	11,34	4,64	0,00	0,00	15,46	68,56	22,51	4,71	1,05	0,00	6,28	68,06	21,54	11,28	0,00	0,00	28,72	38,46

Детальний аналіз діяльності наукових установ з формування нових результатів їх діяльності у галузі інноваційного розвитку техніки, технологій та інших результатів показав, що їх структура нерівномірна, має досить хаотичний характер. Так, значна кількість науково-технічних розробок, що припадає на одну установу у Кіровоградській та Івано-Франківській області, компенсується тим, що підсумок цієї діяльності не має конкретного остаточного результату у вигляді виробу, технології тощо. Більшість з них є передумовами до подальшого здійснення інновацій на виробництві.

У більшості регіонів структура інноваційних розробок повторює структуру розвитку галузей народного господарства, що є пріоритетними на даній території. Так, значна кількість інноваційних розробок, що мають результатом нові сорти рослин та породи худоби, відбувається саме в регіонах з розвинутою сільськогосподарською галуззю. Саме Житомирська та Хмельницька області передують в Україні за відповідними показниками. Структура інноваційних розробок промислових регіонів сходу та півдня більше відбиває результати, що мають виробничий та технологічний характер. Так, значна питома вага результатів науково-інноваційної діяльності у вигляді виробів, матеріалів, технологій спостерігається в Харківській, Донецькій, Миколаївській областях.

За досліджуваний період значно змінилася структура витрат галузей народного господарства на впровадження інноваційної продукції. У цілому відбиття витрат підприємств на впровадження технологічних інновацій зображене на рис 6.3. Аналіз доводить, що протягом періоду 2002-2004 рр. змінився напрямок упровадження інноваційних технологій. Так, розвиток будівництва дозволив відповідним компаніям нарощувати потенціал свого виробництва також і за рахунок упровадження нових технологій. Зі схеми також видно, що, незважаючи на поступове зростання промислового виробництва, воно не супроводжується перебудовою структури та технологій, а надто – зменшення витрат на інновації у виробництві вказує на «старіння» продукції в Україні.

Хоча інтенсивна наукова діяльність не відбувається в країні, усе ж таки є і позитивні риси. Разом з акредитованими та дипломованими спеціалістами та фахівцями вищої кваліфікації, що займаються науково-інноваційною діяльністю у вищих навчальних закладах та наукових організаціях, протягом останньо-

го часу працює все більша кількість винахідників та раціоналізаторів (рис. 6.4). Значно підвищився прибуток підприємств та організацій від упровадження у виробництво та сферу послуг результатів їх діяльності.

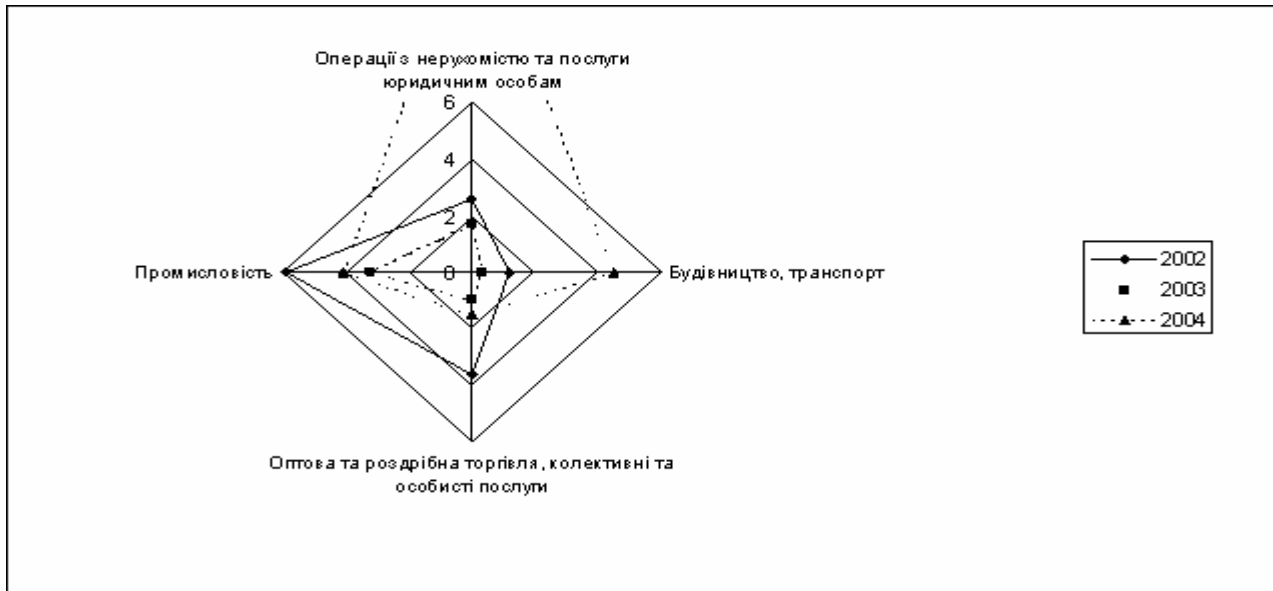
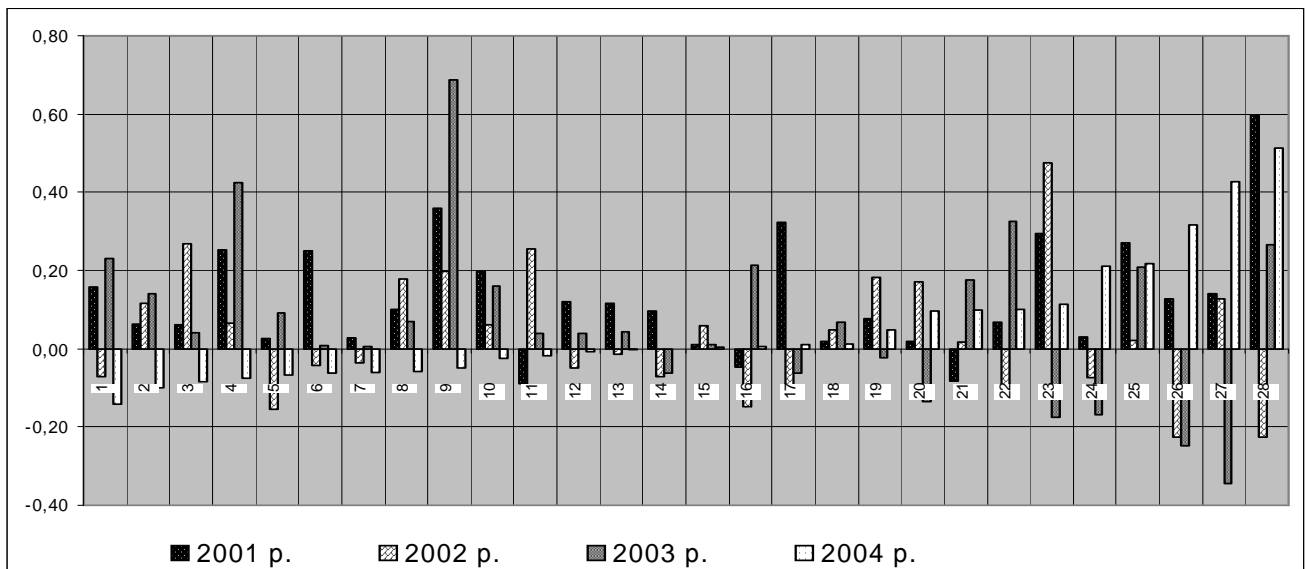

Рис. 6.3. Обсяги витрат підприємств за видами економічної діяльності на інновації, млн. грн.

1 – м. Київ, 2 – Полтавська, 3 – м. Севастополь, 4 – Івано-Франківська, 5 – Черкаська, 6 – Волинська, 7 – Дніпропетровська, 8 – Тернопільська, 9 – Херсонська, 10 – Харківська, 11 – Київська, 12 – Запорізька, 13 – **Україна**, 14 – Донецька, 15 – Кіровоградська, 16 – Миколаївська, 17 – Луганська, 18 – Львівська, 19 – Закарпатська, 20 – АРК, 21 – Житомирська, 22 – Чернігівська, 23 – Рівненська, 24 – Хмельницька, 25 – Вінницька, 26 – Сумська, 27 – Одеська, 28 – Чернівецька

Рис. 6.4. Темпи зростання кількості винахідників в регіонах України

Розглянуті дані доводять, що в більшості регіонів кількість винахідників зростає, однак існують деякі відмінності у темпах зростання. Протягом періоду майже не змінилась кількість винахідників у Кіровоградській області, незважаючи на значне підвищення кількості наукових розробок.

Згідно з даними Державного комітету статистики України, у Харківській області протягом року число винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій на підприємствах та в організаціях області зменшилося на 7,0% і становило 4448 осіб. Кількість заявок на видачу охоронних документів зменшилася на 5,6%; у 1,7 рази збільшився дохід від використання об'єктів права інтелектуальної власності. Загальна картина використання об'єктів інтелектуальної власності у Харківській області за 2003-2004 рр. зведена до табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Показники діяльності з охорони інтелектуальної власності в Харківському регіоні

Показник	2003р.	2004р.
Число винахідників, авторів промислових зразків та раціоналізаторських пропозицій, осіб	4784	4448
Подано заявок на видачу охоронних документів, одиниць, з них:	1117	1054
на винаходи	1040	514
на корисні моделі	43	491
на промислові зразки	34	49
Отримано охоронних документів, одиниць, з них:	1182	1182
на винаходи	1074	981
на корисні моделі	50	165
на промислові зразки	58	36
Кількість використаних об'єктів права інтелектуальної власності, одиниць, з них:	2876	2761
винаходів	598	508
корисних моделей	11	48
промислових зразків	93	72
раціоналізаторських пропозицій	2174	2133
Витрати, пов'язані з охороною прав на об'єкти права інтелектуальної власності та використанням рацпропозицій, тис. грн., з них:	1911,8	3768,8
збори (мити)	213,6	318,4
інші витрати	1698,2	3450,4
Дохід від використання об'єктів права інтелектуальної власності, тис. грн., у тому числі від використання	11999,0	20317,9
винаходів	4600,7	8554,4
корисних моделей	263,2	83,4
промислових зразків	22,0	50,0
раціоналізаторських пропозицій	7113,1	11630,1
Кількість підприємств, які виконували роботи зі створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності	150	161

Значне місце у діяльності щодо в сприяння впровадженню інновацій займає інформаційне забезпечення пошуку нових ідей, відкриттів, винаходів. З одного боку, необхідні засоби для формування і поповнення інформаційної бази в регіонах; з іншого боку – виникає потреба в моніторингу середовища, у якому працюють підприємства, вивченні ринку новинок, визначенні попиту на освоювані вироби.

Сучасна система науково-технічної інформації повинна не тільки забезпечити широкий доступ у всіх регіонах країни до знань про нові досягнення науки та технології, до патентної інформації, але і надати можливість користувачам задіяти сучасні інформаційні технології в інтересах розвитку і оптимізації діяльності своїх підприємств. На порядку денному також створення національного реєстру електронних інформаційних ресурсів. Великого поширення в світі набула практика створення державою системи демонстраційно-консультативних та навчальних інноваційних центрів у регіонах, які влаштовують демонстрацію можливостей нових технологій, консультації та навчання працівників, які збираються їх застосовувати, організують контакти споживачів із розробниками.

Індиферентність економіки України до нових знань і високих технологій, які створюються вітчизняними науковцями, призвела до фактичної ізоляції наукових установ від підприємницької сфери, зумовила переорієнтацію їх з метою виживання на виконання робіт, які не є достатньо актуальними для економічного розвитку України. Звідси випливає завдання створення умов для органічного поєднання науково-технологічного і підприємницького середовища.

Інноваційний розвиток економіки підтримується державою шляхом упровадження різних організаційних, економічних та технічних заходів. Найбільш розвинутими в Україні є території та зони, які мають законодавчо врегульовані пільги на здійснення окремих видів діяльності: території пріоритетного розвитку, спеціальні економічні зони, технопарки, технополіси.

Важливим документом у сфері інноваційної діяльності є Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку, схвалена Постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 р. №916-XIV [20]. Концепцією передбачається низка заходів, спрямованих на реформування центральних та регіональ-

них органів виконавчої влади за функціональним принципом, забезпечення структурної повноти їх повноважень, більш чітке визначення завдань і прав для розвитку економіки інноваційного типу.

Правове регулювання податкових відносин на відповідних територіях відбувається за допомогою загального і спеціального законодавства. Загальні правові принципи встановлення пільг і компенсацій відображені в уже вказаному Законі України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності». Ним передбачено, що оподаткуванню не підлягає прибуток підприємств і організацій, що отримується в результаті виконання науково-технічних програм і проектів, які фінансуються із державного бюджету.

На сьогодні діяльність зон та територій з пільговими статусами характеризується в Україні такими узагальненими показниками:

- кількість спеціальних економічних зон (СЕЗ) – 10;
- кількість регіонів, де запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності (ТПР) – 9;
- загальна територія, на яку поширюється режим СЕЗ та ТПР, становить 6360 тис. га, або 10,5% території України по у 12 регіонах країни.

Станом на 01.10.05 з початку функціонування органами управління спеціальними економічними зонами та територіями пріоритетного розвитку затверджено 564 інвестиційні проекти, у тому числі на ТПР – 385, у СЕЗ – 179. Основні результати діяльності ТПР та СЕЗ викладені в таблиці 6.3.

Загальна кошторисна вартість усіх затверджених проектів становить 6,6 млрд. доларів США, у тому числі іноземні інвестиції – 2,3 млрд. доларів США (34,8% від загальної кошторисної вартості проектів), з них на ТПР – 4,8 млрд. доларів США, іноземні – 1,1 млрд. доларів США (22,9%), у СЕЗ – 1,8 млрд. доларів США, з них іноземні складають – 1,2 млрд. доларів США (66,6%).

Результати діяльності спеціальних економічних зон досить важливі. Так, згідно з поточними оперативними даними, на початок 2006 р. майже виконані обов'язки компаній по створенню та збереженню робочих місць, при цьому освоєно тільки трохи більше половини кошторисної вартості затверджених проектів згідно з бізнес-планами.

Таблиця 6.3

Основні результати діяльності ТПР та СЕЗ

Порядковий №	Назва СЕЗ та ТПР	Кількість затверджених проєктів, одиниць	Кошторисна вартість затверджених проєктів (згідно з бізнес-планами), тис. доларів США		Залучено інвестицій, тис. доларів США		Структура освоєних інвестицій, тис. гривень	Сума умовно нарахованих платежів, тис. гривень	Реалізація продукції, тис. гривень		Надходження до бюджетів від реалізації проєктів, тис. гривень
			усього	з них іноземних	усього	з них іноземних			усього	у тому числі на експорт	
СПЕЦІАЛЬНІ (ВІЛЬНІ) ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ (СЕЗ)											
1	«Азов»	3	25 331	3 269	6 954	1 796	38 824	4 967	230 566	169 286	62 530
2	«Донецьк»,	2	9 735	2 668	5 955	2 421	31 952	1 271 132	771 079	59 488	158 115
3	«Славутич»,	19	78 908	1 316	30 732	9 574	164 548	29 296	205 547	7 826	4 037
4	«Курортполіс Трускавець»,	26	97 945	12 955	77 874	22 121	405 728	15 571	234 139	31 564	24 553
5	«Яворів»	90	248 750	123 989	78 378	23 048	412 110	83 054	1 312 720	230 750	126 448
6	Закарпаття»,	20	214 355	58 688	83 820	39 211	457 342	521 088	3 820 009	373 279	398 994
7	«Порто-Франко»,	5	29 578	8 417	19 453	6 994	95 581	18 717	69 445	40 255	7 344
8	«Рені»,	6	1 057 023	1 056 343	3 826	3 628	20 261	472	13 715	11 442	538
9	«Миколаїв»,	7	40 156	1 453	50 687	1 453	269 662	83 839	1 092 309	914 722	99 060
10	«Порт Крим»,	1	1 149	430	326	0	1 729	0	0	0	6
	Усього по СЕЗ	179	1 802 931	1 269 527	358 005	110 245	1 897 737	2 028 135	7 749 528	1 838 613	881 623
ТЕРИТОРІЇ ПРІОРИТЕТНОГО РОЗВИТКУ											
1	Донецької обл.,	137	3 670 783	814 971	1 500 743	316 060	6 522 531	6 007 582	40 501 420	15 147 102	3 068 391
2	Закарпатська обл.,	45	114 469	82 871	139 244	79 983	701 698	117 271	1 855 024	982 063	184 933
3	Волинської обл.,	16	41 288	12 970	28 634	11 476	149 301	193 308	731 468	4 921	45 974
4	Луганської обл.,	18	47 465	21 221	21 058	3 693	109 245	23 828	685 139	60 512	28 978
5	м. Харків,	63	365 198	76 602	191 050	66 195	933 518	201 782	4 110 969	607 887	379 766
6	АР Крим,	48	438 539	82 937	190 520	63 852	976 527	132 336	2 422 402	1 014 841	255 603
7	Житомирської обл.,	33	55 697	18 522	36 636	10 282	191 001	145 071	790 259	142 831	85 764
8	Чернігівської обл.,	22	70 775	0	30 719	513	163 588	29 970	707 476	474 956	30 260
9	м. Шостка (Сумська обл.)	3	4 500	1 000	751	125	3 949	289	100 368	600	13 456
	Усього по ТПР	385	4 808 713	1 111 095	2 139 355	552 179	9 751 357	6 851 437	51 904 524	18 435 714	4 093 124
	Разом по СЕЗ та ТПР	564	6 611 644	2 380 623	2 497 361	662 424	11 649 093	8 879 572	59 654 052	20 274 327	4 974 748

Але, оцінюючи розглядаючи загальнонародний ефект, слід зауважити, що надходження до бюджету України зменшились майже вдвічі від умовно нарахованих, причому значною мірою – це надходження до держбюджету з податку на додану вартість та податку на прибуток.

Узагальнюючи вищенаведене, треба зауважити, що занадто повільно йде переорієнтація виробничого потенціалу України на новітні технології з метою подолання технологічного відставання від світових лідерів. Це відставання суттєво збільшилося за останнє десятиліття. На жаль, пріоритет державної фінансової підтримки насправді надається галузям первинної переробки сировини. У ці галузі вкладається до 70% бюджетних коштів, у тому числі більшість – у паливну промисловість і чорну металургію.

Для значної кількості існуючих виробництв використання інновацій ще не стало головним чинником розвитку. Це має цілу низку причин, головними з яких є брак вільних обігових коштів для модернізації виробництва та недостатньо ефективна державна політика у галузі підтримки інновацій.

В українській економіці зберігається вкрай низький рівень наукового забезпечення цілої низки галузей вітчизняного виробництва. У провідних галузях промисловості, які випускають три чверті товарної продукції, відношення витрат на НДДКР до вартості товарної продукції становить менш ніж 0,4%, а у деяких галузях воно є меншим за 0,05%.

Розвиток регіональних інфраструктурних елементів дозволить більш ефективно підходити до вирішення проблем упровадження та реалізації інноваційних проектів на місцевому рівні.

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження теоретичних засад інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіональної економічної системи засвідчило, що навіть у тій його частині, що висвітлена в роботі, існує значне коло проблем, зумовлених неузгодженістю методології його побудови та функціонування.

Узагальнення сутнісних ознак інфраструктурного забезпечення дозволяє констатувати, що наявність об'єктів інфраструктури сама по собі не є достатньою для забезпечення ефективного розвитку. Необхідним чинником є гармонійна система організації та фінансового забезпечення інфраструктури економічних циклів.

У роботі показано, що поняття економічної інфраструктури припускає розподіл досліджуваного об'єкта на два умовні блоки: блок процесів основної діяльності і блок забезпечення – інфраструктури. Такий підхід розкриває необхідність диференціації регуляторних впливів та стратегічних орієнтирів регулювання розвитку секторів інфраструктурного забезпечення та розвитку секторів, на які зорієнтоване таке забезпечення.

Загальними, вихідними моментами поганої (незадовільної) організації інфраструктури в регіоні є недостатня вивченість її економічної природи, її місця і ролі у відтворювальному процесі регіону, а звідси – і неточне конструювання механізму керівництва нею, створення неефективної структури керування.

Однією з важливих функцій ринкової інфраструктури є узгодження інтересів суспільства й окремих економічних суб'єктів.

Сформована автором концептуальна модель орієнтовна на дослідження якісних характеристик функціонування і розвитку для конкретних суб'єктів регіону. Необхідність пропонованої моделі визначається можливістю реалізації принципу аналізу циклічності економічних процесів. Розгляд циклічності забезпечує прив'язку аналізу інфраструктури до конкретних соціально-виробничих

процесів, тим самим забезпечуючи його адекватність. Запропонована модель орієнтована на розгляд не самих об'єктів інфраструктури, а на реалізацію ними функцій впливу на конкретних суб'єктів економічної діяльності в регіоні.

Розбудова концептуальної моделі аналізу інфраструктурного забезпечення показала, що відокремлене існування фінансового та інформаційного блоку інфраструктурного забезпечення є недоцільним, оскільки природа відповідних категорій відбиває потокові процеси, що є невід'ємними від категорій, досліджуваних в окремих блоках моделі. Саме тому ці блоки в моделі не виділені, проте дослідження відповідних категорій здійснене у подальших розділах.

Проведений аналіз сутності окремих складових інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку, а також аналіз фінансової та інформаційної інфраструктури регіонів України дозволив виявити низку тенденцій, що відбивають коло протиріч розвитку секторів інфраструктурного забезпечення.

Дослідження засвідчили нерівномірність розвитку системи регіональних ринків, наявність певних ареалів зростання окремих інфраструктурних секторів. Це стосується інфраструктурного забезпечення як виробничого, так і соціального розвитку.

Таким чином, дослідження структурних параметрів окремих елементів системи інфраструктурного забезпечення дозволило виділити загальні риси їх динаміки:

- на сьогоднішній день у всіх секторах інфраструктурного забезпечення спостерігається тенденція централізації та концентрації.
- інфраструктурне забезпечення соціальної складової розвитку регіонів на сьогодні характеризується високим інституційним та недостатнім функціональним рівнем: існує значний інституційний потенціал, як-от: школи, культурні заклади, лікарні та ін., – проте ефективність та результативність їх функціонування потребує підвищення.

- інфраструктурне забезпечення виробничої складової регіонального розвитку загалом характеризується як недостатнім інституційним, так і недосконалим функціональним рівнем. Інституційні складові характеризуються епізодичністю розвитку. Функціональний рівень є високим у тих секторах інфраструктурного забезпечення, де є штучне завищення ефективності функціонування суб'єктів інфраструктурного забезпечення, як-от: окремі галузі енергопостачання, будівництва, транспортно-логістичного забезпечення, консультативно-правового сервісу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Про автомобільний транспорт: Закон України від 05.04.2001 №2344-III // www.rada.kiev.ua
2. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 №575/97-ВР // www.rada.kiev.ua
3. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24.06.04 №1875-15 // www.rada.kiev.ua
4. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки: Закон України від 24.06.2004 №1869-15 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №46. – ст. 512
5. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.96 №273/96-ВР // www.rada.kiev.ua
6. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991, № 1561-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – С. 646.
7. Про інноваційну діяльність: Закон України від 07.08.2002 р // Урядовий кур'єр. – №143. – С. 17-24.
8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.97 №280/97-ВР // www.rada.kiev.ua
9. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995, № 51/95-ВР // Збірник законодавчих та нормативних актів в сфері науково-технічної експертизи. – К: УкрІНТЕІ, 1999. – С. 9-22.
10. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 №1060-III // www.rada.kiev.ua
11. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: Закон України із змінами і доповненнями від 1.12.1998, № 284-XIV // Голос України, 22 грудня 1998 року, № 245.
12. Про питну воду та питне водопостачання: Закон України від 10.01.02 №2918-III // www.rada.kiev.ua

13. Про природні монополії: Закон України від 20.04.00 №1682-III // www.rada.kiev.ua
14. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 10.01.2003, № 433-IV // *Голос України*, 13.02.2003, № 28 (3028).
15. Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України (із змінами) від 16.07.1999, № 991-XIV // *Відомості Верховної Ради України*. – 1999. – № 40 – С. 363.
16. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 №1280-IV // www.rada.kiev.ua
17. Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна: Указ Президента України від 29.06.2000 № 832 / <http://zakon.rada.gov.ua>
18. Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України: Указ Президента України від 7.12.2000 №1313/2000 // www.rada.kiev.ua
19. Про схвалення Програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2002-2005 роки та на період до 2010 року: Постанова КМУ від 14 лютого 2002 р. № 139 // www.rada.kiev.ua
20. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999, № 916-XIV // *Наука та наукознавство*. – 1999. – №3. – С. 29-33.
21. Абрамов А.А. Информационные аспекты системы управления промышленного предприятия. – Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 1996. – 116 с.
22. Абрамов А.А. Моделирование интеграции разнородных информационных сред в системе управления промышленным предприятием. – Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 1997. – 120 с.
23. Адамчук Н.Г. Мировой страховой рынок на пути к глобализации. – М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет); «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 591с.

24. Алымов А.Н. Производительные силы: Проблемы развития и размещения, М.: Экономика, 1981. – С. 197.
25. Амитан В.Н., Гарабановский В.И. Проблемы воспроизводства и функционирования социальной инфраструктуры большого города // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Економіка та маркетинг підприємства і території». Т. V, вип. 34, серія "Економіка". – Донецьк, ДонДУУ, 2004. – С. 56-65.
26. Аптекарь С., Чумаченко Н. Комплексное исследование функционирования бирж на рынке Украины // Экономика Украины. –1994. – №12. – С. 16-18.
27. Аудиторская паутина // «Эксперт». – 2004. – №32.
28. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. – Харків, 1993. – 255 с.
29. Бажин И.И. Информационные системы менеджмента. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 688 с.
30. Базилевич В.Д. Страховий ринок України. – К.: Т-во "Знання" України, КОО, 1998. – 372 с.
31. Бережная Е.В. Математические методы моделирования экономических систем. – М.: Инфра – М, 1999. – 475 с.
32. Бернвальд А.Р. Региональные проблемы товарного обращения (в районах Сибири и Дальнего Востока). Новосибирск: Наука, 1984. – 209 с.
33. Бесєдін В.Ф. та інші. Прогнозування і розробка програм: Метод. посіб. / За ред. В.Ф. Бесєдина. – К.: Наук. світ, 2000. – 468 с.
34. Беленький П. Теоретико-методологічні засади дослідження інфраструктурних трансформацій в конкурентній економіці// Регіональна економіка. – 2004. – №3. – С. 96-105.
35. Беленький П.Ю. Механізм розвитку ринкової інфраструктури в Україні // Вісник Національної Академії наук України. – 2002. – №4. – С.15-25.

36. Беленький П.Ю., Гомольська Н.І. Ринкова інфраструктура і проблеми економічного розвитку в умовах формування конкурентного середовища // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Інвестиції і реструктуризація економіки регіону: Щорічник наук. праць. – НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів. – 2000. – Вип. XI. – С. 8-21.
37. Белявцев М.І., Шестопалова Л.В. Інфраструктура товарного ринку. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 416 с.
38. Бизнес, коммерция, рынок. Словарь-справочник / Автор-составитель Г.С. Саркисянц. – М.: Информпечать, 1993. – 320 с.
39. Біль Д. Інфраструктура як інструмент політики національного та регіонального розвитку Європейського Союзу та України: Пер. з англ. А. Гур'янової // Україна на шляху до Європи / За ред. Л. Хоффмана, Ф. Мьюллерс. – К.: Фенікс, 2001. – С. 107.
40. Бланк И.А. Стратегия и тактика управления финансами. – К.: "Итем.ЛТД"- СП "АДЕФ-Украина", 1996. – 534 с.
41. Большая Советская Энциклопедия. - Изд.3-е. – М.: «Сов. Энциклопедия», 1975. – Т.34. – 647 с.
42. Важенин С.Г. Социальная инфраструктура народно-хозяйственного комплекса (политэкономический аспект регионального развития. – М.: Наука, 1984. – 171 с.
43. Вакуленко В., Ігнатенко О., Орлатий М. Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів України: Навч. посібник. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 112 с.
44. Васильев А.В. Особенности деятельности торговцев ценными бумагами // Технічний прогрес та ефективність виробництва: Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". Збірка наукових праць. Випуск 24. - Харків: НТУ "ХПІ", 2001.- С. 107-112.

45. Васильев А.В. Особенности конкурентоспособности фондовой биржи в современных условиях функционирования фондового рынка // Коммунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник. – Вып. 34. – К.: Техника, 2001. – С. 115-122.
46. Васильев А.В. Транспортна інфраструктура регіону, як визначальний чинник активізації використання економічного потенціалу // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна № 754. – Харків: РІЗО ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2006. – С. 37-42.
47. Васильев Ю.П. Управление внутрифирменной информацией. Опыт США. – М.: Экономика, 1984. – 231 с.
48. Васильев О.В. Еволюція біржового ринку України як елемента фінансової інфраструктури регіону // // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при президентіві України "Актуальні проблеми державного управління". – Харків: вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 2(29). – Ч.2. – С.40-48.
49. Вдовиченко В.А. Проблемы развития городской пассажирской транспортной системы // Вестник КДПУ. Вып. 4. – Кременчуг: КДПУ, 2003. – С. 133-135.
50. Ведута Е.Н. Стратегия и экономическая политика государства. – М.: Академ. проспект, 2003. – 456 с.
51. Витренко Н.М. Социальная инфраструктура Украины: оценка уровня и перспектив развития: Монография. – К.: Наукова думка, 1993. – 143 с.
52. Витренко Н.М. Социальная инфраструктура: содержание и методология оценки // Региональные проблемы развития социальной и производственной инфраструктуры: Сб. на-уч. труд. – К.: СОПС АН УССР, 1990. – С. 5-23.
53. Внукова Н.Н. Методологические проблемы развития системы рыночной инфраструктуры: Препринт доклада. – Харьков: СВНЦ НАН Украины, АО «НТИ» ТТР», 1998. – 16 с.

54. Внукова Н.Н. Управление развитием рыночной инфраструктуры (методологический и организационный аспект): (Монография). – Харьков: Форт, 1998. – 132 с.
55. Гальчинський А.С. Основи економічної теорії. – К.: Вищ. шк., 1995. – 471 с.
56. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття, персоналії / Укладачі: В.С. Іфтемічук, В.А. Григор'єв, М.І. Маниліч, Г.Д. Шутак. За наук. ред. Г.І. Башняніна і В.С. Іфтемічука. – К.: «Магнолія плюс», 2004. – 688 с.
57. Герасимчук В.І. Ринкова інфраструктура та її вплив на ринок праці. – К.: Вид-во Принт Експрес, 1999. – 33 с.
58. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії: Підручник. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
59. Голиков Н.Ф., Двоскин Б.Я. Инфраструктурно-территориальный комплекс: (теория, методы, практика). – Алма-Ата: Гылым, 1990. – 224 с.
60. Государственное регулирование рыночной экономики: Учеб. / Под общ. ред. проф. В.И.Кушлина. – М.: Изд-во РАГС, 2002. – 832 с.
61. Гринберг Р. Постсоюзное экономическое пространство: коллизии и сценарии развития // Российск. экон. журн. -1996. – № 10. – С. 53-60.
62. Гриценко А., Соболев В. Ринкова інфраструктура: сутність, функції // Економіка України, 1998. – № 4. – С. 35-44.
63. Гришин Г. В Украине есть надежные страховщики // Бизнес. – 2003. – №38(557). – С. 52-56.
64. Грудзевич У.Я. Перспективи розвитку регіональної інфраструктури фінансового ринку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Економічні проблеми розвитку виробництва регіону (Щорічник наукових

праць). / Редкол.: відповідальний редактор академік НАН України М.І. Долішній. – Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Випуск XXXI. – 2001.

65. Данілов О.Д., Вихор О.І., Вторинний іпотечний ринок в Україні: становлення та розвиток // Збірник наукових праць «Науковий вісник». – ДПА України НАДПС України // www.asta.edu.ua.

66. Дикань В.Л., Креймер В.Ю. Эффективность транспортных систем (смешанные комбинированные контейнерные перевозки) // Бизнес-информ. – 1998. – № 12. – С. 46-48.

67. Димарчук С.М. Створення системи комплексного транспортного обслуговування: сучасний і перспективний ринок транспортних логістичних послуг // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова та інвестиції / Збірник наукових праць Серія «Розвиток соціальної інфраструктури». – Луцьк: Настир'я, 2000. – Випуск VI. – №3. – С. 88-91.

68. Дмитрук І.Л. Напрямки розвитку інфраструктури ринку і аудиту // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Ринкова інфраструктура і зовнішньоекономічна діяльність регіонів (Щорічник наукових праць). Випуск V НАН України. Інститут регіональних досліджень. / Ред. кол.: відповідальний редактор М.І. Долішній. – Львів, 1998. – 288 с.

69. До питання розвитку бірж як базової ланки інфраструктури ринку зерна на сучасному етапі економічних відносин [Електронний ресурс] / О.О. Голосов // Культура народів Причорномор'я. — 2003. — № 45. — С. 120-122. — Библиогр.: в конце ст.: 4 назв. — укр.

70. Довбня А. Житлова політика: шляхи реалізації // Бюллетень законодавства і юридичної практики України. – 2003. – № 12. – С.3.

71. Долішній М., Беленький П. Проблеми розвитку ринкової інфраструктури (методологічний та регіональний аспекти) // Вісник Тернопільської академії народного гос-подарства. – № 5-1. – 2004. – С. 179-188.
72. Друкер П. Эффективное управление. – М.: Фаир-пресс, 2001. – 552 с.
73. Дустьяр М. Украина: рынок рекламы 2004 г. // Рекламные технологии. – 2005. – № 5. – С. 14-17.
74. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – Т.1. – 864 с.
75. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / Л.М.Алексєєнко, В.М.Олексієнко. – Тернопіль: Астон, 2003. – 672 с.
76. Ещенко С. Биржа: задачи и функции // Экономика Украины. – 1994. – № 3 – С. 20-24.
77. Жамин В. Инфраструктура при социализме // Вопросы экономики. – 1977. – №2. – С. 14-18.
78. Жилкина М.С. Государственное регулирование страхового рынка. – М.: "Спутник +", 2002. – 301 с.
79. Зова В.А. Коцептуальные основы изменения структуры управления пассажирскими перевозками на железных дорогах Украины // Вестник Харьковского государственного политехнического университета. Серия: Технологии в машиностроении. – Харьков: ХГПУ. – 2000. – Вып № 124. – С.105-116.
80. Инфраструктура и интенсификация экономики / Под ред. В.П. Красовского – М.: Наука, 1980. – 193 с.
81. Иншаков О.В., Русскова Е.Г. Инфраструктура рыночного хозяйства: системность исследования// Вестник СпбГУ. – 2005. – Сер.5. Вып. 2. – С. 28-37.
82. Итоги работы агробирж в 2000 году: лучше, но плохо; БИЗНЕС №15 (430), 09 апреля 2001 года; Торговля

83. Ібатуллін Ш.І. Кредитна інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Інститут аграрної економіки УААН. — К., 2001. — 20с..
84. Іваницька О.М. Державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури: (Монографія). — К.: Вид-во НАДУ, 2005. — 276 с.
85. Іванов В.М., Софіщенко І.Я. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн. — К., 2001. — 272 с.
86. Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія і механізм) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. / Ред. кол.: науковий редактор д.е.н., проф. П.Ю. Бєленький. — Львів, 2002. — 203 с.
87. Історія економічної думки України. — К.: Либідь, 1993. — 272 с.
88. Іткін О.С. Механізм функціонування біржового фондового ринку // Економіка: Збірник наукових праць / За заг. редакцією акад. АПН України І.Ф. Прокопенка. — Харків: ХНПУ, 2005. — Вип. 5. — С.27-33.
89. Казаков Ю.Н., Мовчан Б.С. Развитие социальной инфраструктуры экономических районов / Отв. ред. В.С. Кулибанов. — М.: Наука, 1991. — 141 с.
90. Калачевська Лариса Іванівна. Удосконалення організаційно-економічного механізму інформаційно-консультаційного забезпечення в інфраструктурі аграрного бізнесу (на матеріалі Сумської області): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Харківський держ. аграрний ун-т ім. В.В.Докучаєва. — Х., 2002. — 20с.
91. Канин В.Г. Финансирование капитальных вложений в развитие инфраструктуры. — М.: Финансы и статистика, 1987. — 80 с.
92. Ключко Л.А. Іпотечний банківський кредит: проблеми залучення фінансових ресурсів // Збірник наукових праць «Науковий вісник». — ДПА України НАДПС України // www.asta.edu.ua.

93. Кокорев В. Институциональная реформа в сфере инфраструктуры в условиях естественной монополии // РАН: Вопросы экономики. – 1998. – №4. – С. 115-133.
94. Колесник И.Н. Современная структура управления деятельностью портового комплекса // Вісник Донецького університету: серія В: «Економіка і право». – Донецьк: ДонНУ, 2002. – №2-2. – С. 250-254.
95. Коломин Е.В. Всероссийское научное общество приглашает к сотрудничеству // Финансовые услуги. – 2001. – №1-2. – С.44-49.
96. Кондрашихін А.Б. Територіальна організація ринку цінних паперів: методологія і практика: дис... д-ра екон. наук: 08.10.01 / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – К., 2003. – 405 с.
97. Копченко І.М. Державне сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №4. – С.89-95.
98. Корецька С.О. Вплив розвитку соціально-економічної інфраструктури на економічне зростання // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління "Маркетингова і логістична технологія управління", т. VI, вип. 54, серія "Економіка". – Донецьк, ДонДУУ, 2005. – С. 45-50.
99. Корнєєв В.В. Модель та інструментарій фінансового ринку України// Фінанси України. – К.: ВПЦ «Літопис-XX», 2005. – №6. – С.76-81.
100. Корнієнко В.П. Імітаційне моделювання контейнерних перевезень залізничним транспортом // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. Зб. на-ук. праць. Вип. 10. – К.: МННЦ ІТіС НАНУ та МОНУ, 2005. – С. 5-27.
101. Кочетков Г. Социальная функция франчайзинга. // Человек и труд. – 2002. – №2. – С. 32-36.

102. Краснюк М.Т. Впровадження корпоративної інформаційної системи як один з факторів успішної реорганізації та реструктуризації на прикладі паливно-енергетичного комплексу України // Матеріали 7-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Управління підприємством: діагностика, стратегія, ефективність». – Київ – Дніпропетровськ, 2000. – С. 58-59.

103. Кругляк Б.А. Товарні біржі в Російській імперії// Український історичний журнал. – 1992. – №2. – С. 53-67.

104. Кузьмін О.Є., Комарницький І.М. Фінансова інфраструктура для підтримки малих підприємств // Фінанси України. -2003. – № 2(87). – С. 87-96.

105. Лазарчук М.И. О социально-экономических условиях создания и развития фондовых бирж Украины // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины: Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности; Редкол.: Прокопенко Н.Д. (отв. ред.) и др. – Донецк, 2001. – Т.2. – С. 85-93.

106. Лантух В.В. Торгівля в Україні в 1921-1932 рр. Дис. на здобут. наук. ступ. докт. іст. наук. – Харків, 1995. – 453 с.

107. Лантух І.В. Формування інфраструктури ринку в Україні в роки нової економічної політики (1921 - 1928 рр.): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.04 / НАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин. — К., 2001. — 18с

108. Лихолат С.М. Інфраструктура ринку // Вісн. Львів. комерц. акад. – 2001. – Вип. 9. – С. 185-191. – (Сер. "Економічна").

109. Лихолат С.М. Моніторинг інфраструктури України // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр., 2001. – Вип. 113. – С. 89-93.

110. Ложачевська О.М. Управління функціонуванням та розвитком транспортного комплексу регіону: Монографія. – К.: НАУ, 2002. – 248 с.

111. Майкрософт. Интеграция государственных информационных систем и организация межведомственного взаимодействия. – Информационный бюллетень Microsoft №21. – М., 2003.
112. Макаренко М.В. Основи управління економічними процесами на залізничному транспорті України: (Монографія). – К.: КУЕТТ, 2003. – 478 с.
113. Малютин А.К. Инвестиционные риски и инфраструктура фондового рынка // Вісник Української академії банківської справи. – 2001. – № 2 (11). – С. 64-67.
114. Малярчук И.А. Производственная инфраструктура в региональном строительном комплексе // Региональные проблемы развития социальной и производственной инфраструктуры: Сб. науч. труд. – К.: СОПС АН УССР, 1990. – С.156-165.
115. Марченко В.Т. Аналіз залежності собівартості і обсягів вантажопереробки морських торговельних портів України // Вісник соціально-економічних досліджень. Збірник наукових праць. Випуск 14. – Одеса: Одеський державний економічний університет, 2003. – С.191-195.
116. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США. – М.: Прогресс, 1989.
117. Меркурьева И. С. Модели государственного регулирования страховой деятельности // Страховое дело. – 2002. – №10. – С.26-31.
118. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М.: Дело, 2002. – 675 с.
119. Михайлов А. Проектирование маркетинговой информационной системы // Маркетинг. – 2000. – №2. – С. 27-36.
120. Новицький В. Геоекономічні пріоритети в контексті сучасного світогосподарського порядку // Екон. часоп. – XXI. – 2004. -№ 5. – С. 11-12.
121. Новый экономический и юридический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – М.: Институт новой экономики, 2003. – 1088 с.

122. Нудельман Р.И., Тараканова И.А. Учет внеотраслевого эффекта при определении эффективности капитальных вложений в развитие инфраструктуры // Проблемы функционирования и развития инфраструктуры народного хозяйства. – М.: ВНИИСИ, 1982. – С.12-16.

123. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення: (Монографія) / За ред. проф. А.Ф. Мельника. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 608 с.

124. Орешин В.П. Планирование производственной инфраструктуры: комплексный подход. — Москва: Экономика, 1986. – С. 8.

125. Освальд Шпенглер. «Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. – Т. 1. Образ и действительность». – Минск «Попурри», 1998.

126. Основные тенденции и особенности страхового рынка non-life в Японии // Страховый рейтинг «Insurance Top». – 2003. – №2. – С. 28-41.

127. Основы логистики: Учебное пособие / Под ред. Л.Б. Миротина и В.М. Сергеева. – М.: ИНФРА-М, 2000. – С. 72.

128. Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації). – Луцьк: Надстир'я. 2000. – 580 с.

129. Павлов В.І., Гайдук Н.В. Регіональні аспекти формування ринку споживчих товарів // Зб. наук. праць. Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природ-но-ресурсного потенціалу регіону: фінанси та інвестиції. Серія «Розвиток соціальної інфра-структури». – Луцьк: Настир'я, 2000. – Випуск VI. – №3.– 110 с.

130. Павлова А.Д., Ткаченко С.С., Сороко Е.И. и др. Социальная инфраструктура и социалистический образ жизни. Минск: Наука и техника, 1983. – С. 15.

131. Першин В. Гносеологічні аспекти інституту іпотеки як правової категорії // Збірник наукових праць «Науковий вісник». – ДПА України НАДПС України // www.asta.edu.ua.
132. Петрова Е.А. Современный информационный рынок: микроэкономический анализ закономерностей развития. – М.: Гелиос АРВ, 2004. – 128 с.
133. Пилипчук В. Товарні біржі в процесі оптової торгівлі // Економіка України. – 1993. – №9. – С. 62-65.
134. Питання функціонування та вдосконалення інфраструктури фондового ринку України: Інформаційно-аналітичні матеріали / За ред. к.е.н. О.І. Кіреєва, к.е.н. М.М. Шаповалової та к.е.н. Н.І. Гребеник. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2005. – 132 с.
135. Плацинский Н.А. Инфраструктура и эффективность общественного производства. — Минск: Беларусь, 1985. – С. 12-13.
136. Плешков А.П. Вопросы государственного регулирования страхового дела в западной Европе (история и современность) // Финансы. – 1996. – №4. – С.40-43.
137. Позднякова Л.О. Нові форми реформування транспортної системи України. – Х.: Бизнес-Информ, 2000. – 214 с.
138. Поляков В.А. Анализ становления мирового рекламного рынка и рекламы в России. // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – №2. – С.67-76.
139. Проблеми розвитку підприємництва в інформаційному секторі економіки та на-прямки підвищення його державного регулювання / А.І. Бутенко, І.М. Сараєва, Н.І. Носова. – Одеса: Фенікс, 2005. – 118 с.
140. Прокопишак К.В. Проблеми розвитку соціальної інфраструктури та відродження сил Карпатського регіону. – Л, 1997. – 176 с.
141. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.

142. Родцевич С.М. Виробнича інфраструктура у трансформаційній економіці України // Наукові вісті НТУ КПП Науково-технічний журнал. – №5 (25 2002). – С.5-13.
143. Рынок: Бизнес. Коммерция. Экономика: Толковый терминологич. слов. / Сост. В.А. Калашников; Под общ. ред. Л.П. Дашкова. – Изд. 2, испр., доп. – М.: Инф.-внедрен. центр «Маркетинг», 1994. – 219 с.
144. Савицкая Т.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятий АПК. – Минск, 1999.
145. Самуэльсон П. Экономика – М.: НПО «Алгон», 1992. – Т 2. – 415 с.
146. Семенкова Т. Инфраструктура и сфера услуг // Мировая экономика и международные отношения. – 1971. – №3. – С. 116 – 118
147. Сергиенко В.И. Теория и практика межотраслевой координации промышленно-транспортных комплексов. – Киев, 1998. – С. 27-30.
148. Сизоненко В., Мізерна Т. Інформаційне забезпечення стратегічного реструктурування // Економіка України. – 2000. – №10. – С.41-45.
149. Словарь иностранных слов. – 12-е изд. – М.: Рус. яз., 1985. – 608 с.
150. Соболев В.М. Формирование рыночной инфраструктуры в переходной экономике индустриального типа: общие черты и особенности в Украине. – Харьков: Бизнес-информ, 1999. – 304 с.
151. Совершенствование планирования региональной производственной инфраструктуры / Под ред. А.Л. Шушарина, В.П. Орешина. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1987. – С. 26-34. – § 3. Инфраструктура регіону: сутність і особливості роз витку.
152. Соловйов С.Д. Ринок фінансових послуг та напрямки його удосконалення// Вісник соціально-економічних досліджень. – 2000. – Випуск 18. – С. 341-344.
153. Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики / А.Н. Алымов, А.И. Кочерга, В.А. Богаенко и др. – К.: Наукова думка, 1982. – 332 с.

154. Соціально-економічна географія України / За ред. О.І. Шаблія. – Л.: Світ, 1994. – 608 с.
155. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2006. – 654 с.
156. Стаханов В.Н. Экономика инфраструктуры общественного производства. Учеб. пос. – Ростов н/Д.: РИСХМ, 1989. – 130 с.
157. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб. – К.: Вікар, 2001. – 377 с.
158. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. – К.: Вища школа., 2000. – 223 с.
159. Стиглиц Д. Отталкиваясь от Макса Вебера: Движение к поствашингтонскому Консенсусу // Вопросы экономики. – 1998. – № 8. – С. 15-20.
160. Страховий ринок Швеції // Страховий рейтинг «Insurance Top». – 2003. – №1(1). – С. 28-34.
161. Страхування. Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець. – К.: КНЕУ, 1998. – 526 с.
162. Страхування: теорія та практика: Навчальний посібник / Внукова Н.М., Успенко В.І., Временко Л.В., Кондратенко Д.В., Корват О.В., Кузьминчук Н.В., Сокол С.В., Чернишов С.І. / За ред. Внукової Н.М. – Харків: Бурун Книга, 2004. – 371 с.
163. Тараканова И.А. О методике учета эффекта от функционирования и развития инфраструктуры // Проблемы функционирования и развития инфраструктуры народного хозяйства. – М.: ВНИИСИ, 1979. – С.51-58.
164. Таран О. Оценка социальной инфраструктуры: методика и опыт ситуационного подхода // Научно-информационный журнал Бизнес-информ, апрель 1998, №8(228) – С. 8-9.

165. Творонович В.І. Економіко-статистична модель виробничого апарату транспортної інфраструктури // Регіональна економіка. – 1999. – №2. – С. 93 - 106.
166. Тема №1: Наймаємо радника // Контракти. – 2002 – №4. – С. 15-18.
167. Тищенко Т.И. Особенности планирования развития региональной инфраструктуры // Системный анализ социально-экономических проблем народнохозяйственной и региональной производственной инфраструктуры: 29 июня – 1 июля 1990 года. Тезисы докладов. – Москва-Томск, 1990. – С. 210-212.
168. Ткач А.А. Базисні інститути ринкової інфраструктури в трансформаційній економіці // Економіка розвитку. – Харків: ХДЕУ, 2004. – №92 [30] – С. 50-54.
169. Ткаченко А.М. Державне регулювання у сфері транспортного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності України: Монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 279 с.
170. Ткачова Н.М., Черноус О.І. Роль автотранспортного комплексу у механізмі державного управління регіонів України // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління "Державне регулювання економічного розвитку регіонів та підприємств", т. V, вип. 42, серія "Державне управління". – Донецьк: ДонДУУ, 2004. – С. 67-73.
171. Томлянович С.А. Управление инвестиционными рисками и развитие инфраструктуры фондового рынка // <http://www.masters.donntu.edu.ua/2004/fem/tarasenko/library/st2.htm>
172. Тощенко Ж.Т. Социальная инфраструктура: сущность и пути развития. – М.: Мысль, 1980. – 206 с.
173. Україна – Бізнес, №23-24, 25 червня 1997 р.
174. Федорова И.А., Тищенко Т.И. Эффективность функционирования и развития региональной инфраструктуры // Проблемы развития и размещения

производственной инфраструктуры: Сб. научн. трудов СОПСа при Госплане СССР. – М., 1987. – С.55-77.

175. Федько В.П., Федько Н.Г. Инфраструктура товарного рынка. – Ростов н/Д: Фенікс, 2000. – 512 с.

176. Філюк Г.М. Економіко-правові засади державного регулювання природних монополій в Україні // Економіка України. – 2001. – № 8. – С. 48.

177. Фомин П.И. Общие итоги промышленного развития в 1922 году // Хозяйство Донбасса.-1923. – №21 – С. 11-17.

178. Хватов С. Сфера обслуживания как объект регионального планирования // Региональные аспекты развития сферы обслуживания. – М.: СОПС при Госплане СРСР, 1971.

179. Харківська область у 2004 році (статистичний щорічник) / За ред. М.Л. Чмихала. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2005. – 590 с.

180. Худолей Л., Орел Є. Роль товарних бірж у розвитку ринку продовольства// Економіка України. – 1992. – №9. – С. 59-65.

181. Ципкин Ю.А. Агромаркетинг. – М., 1999.

182. Ципліцька О.О. Соціально-економічна інфраструктура як фактор зростання трансформаційної економіки України: Дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01. – Миколаїв, 2005. – 193с.

183. Чернюк Л.Г., Пепа Т.В., Ярош О.М. Транспорт і регіональні системи продуктивних сил України. – К.: Нічлава, 2003. – 215 с.

184. Шапран В. Роль комерційних банків у розвитку інфраструктури ринку корпоративних цінних паперів в Україні // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 3-4. – С. 35-40.

185. Шевчук В.А. Международные финансовые институты: политика в секторе экономической инфраструктуры. – М.: Анкил, 1999. – 104 с.

186. Шихов А.К. Страхование. – М.: Юнити, 2000. – 431 с.

187. Шпильова Ю.Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки: Дис. ... канд..екон. наук: 08.10.01. – К., 2006. – 238с.
188. Штиллих О. Биржа и ее деятельность. – СПб, 1915. – 127 с.
189. Шумахер Ю. Опыт внедрения КИС SAP R/3 в энергетике // Энерго-бизнес. – 2002.- №12.- С.46-51
190. Экономическая энциклопедия / Ред. А.М. Румянцева. – М., 1983. – Т-4: Политическая экономия. – 246 с.
191. Янукович В.Ф. Инфраструктура промышленного региона: теория, практика, перспективы. — Донецк: ИЭПИ НАН Украины, Юго-Восток, 1999. – 168 с.
192. Ярных Э.А. Информационная инфраструктура и статистический анализ рынка товаров и услуг. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 368с.
193. Яценко О.В. Аналіз фінансової системи України // Зб. наук. пр. Черкас. інж.-техн. ін-ту. – 2001. – № 1. – С. 109-115. – (Сер. "Економ, науки").
194. Europe in figures Eurostat yearbook, 2005.
195. Goldfinger Ch. Financial Markets as Information Markets: Preliminary Exploration / Pa-per prepared for the ENSSIB Conference Economie de l'information. – Lyon, May 20.
196. Hedtkamp G. Die Bedeutung der Infrastruktur in makroökonomischer Sicht. – Мюнхен: Osteuropa-Inst., 1996. – 63 s.
197. <http://stc.gov.ua/ijkrainian/info>
198. IKS-online N&3.2005
199. Rosenstein-Rodan P. Notes on the Theory of the «Big Push» // Economic Development for Latin America. – N.Y., 1961. – P. 58-72.
200. URL: www.ukrstat.gov.ua – Державний комітет статистики України.
201. URL: www.ump.kiev.ua

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Автор Васильєв Олексій Вікторович

Методологія і практика інфраструктурного забезпечення
функціонування і розвитку регіонів України

Монографія

Підп. до друку 22. 11. 2007 р. Формат 60х84 1/16

Папір офісний. Друк. на ризографі

Умовн.-друк. арк. 15,0. Обл.-вид. арк. 15,5

Тираж 300 прим. Зам. №

61002, Харків, ХНАМГ, вул. Революції, 12

Сектор оперативної поліграфії при ІОЦ ХНАМГ

61002, Харків, ХНАМГ, вул. Революції, 12
